

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

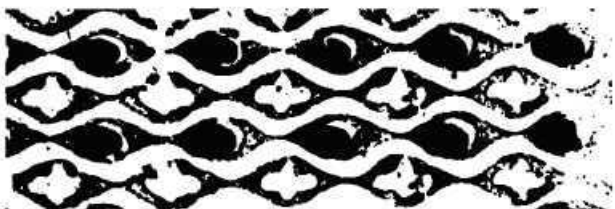
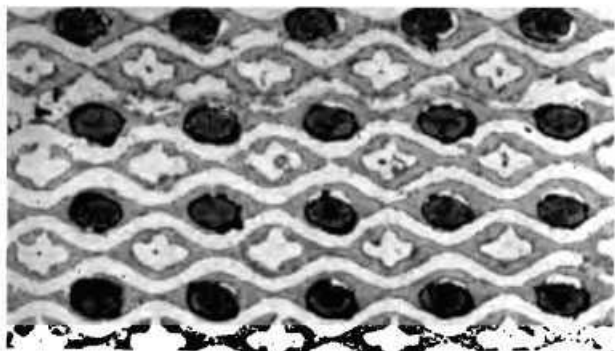
We also ask that you:

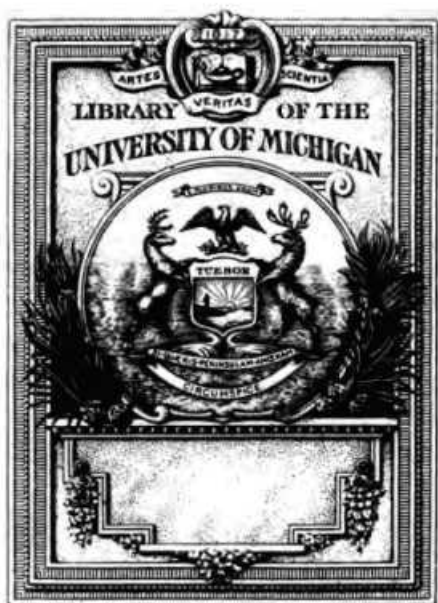
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

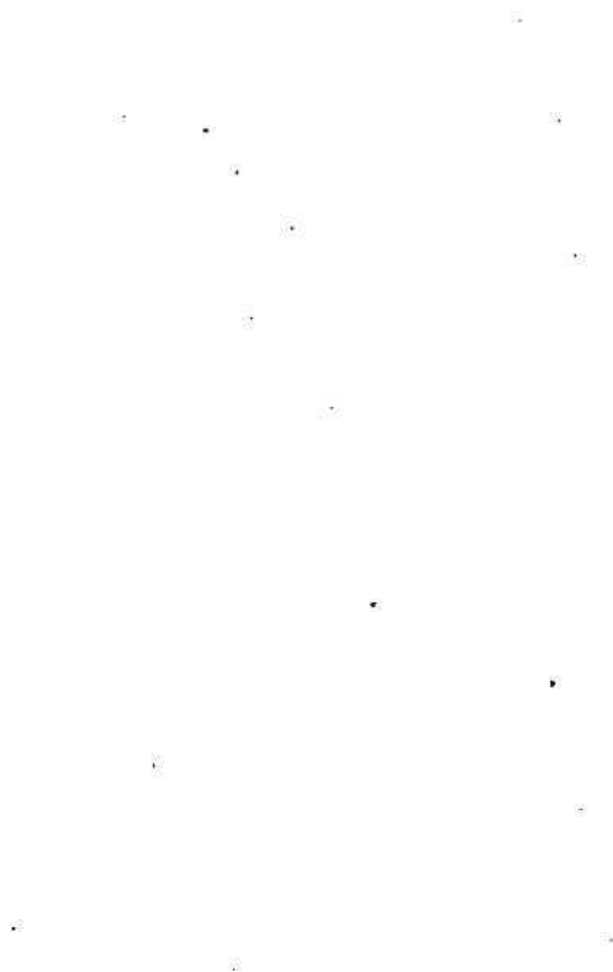
Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

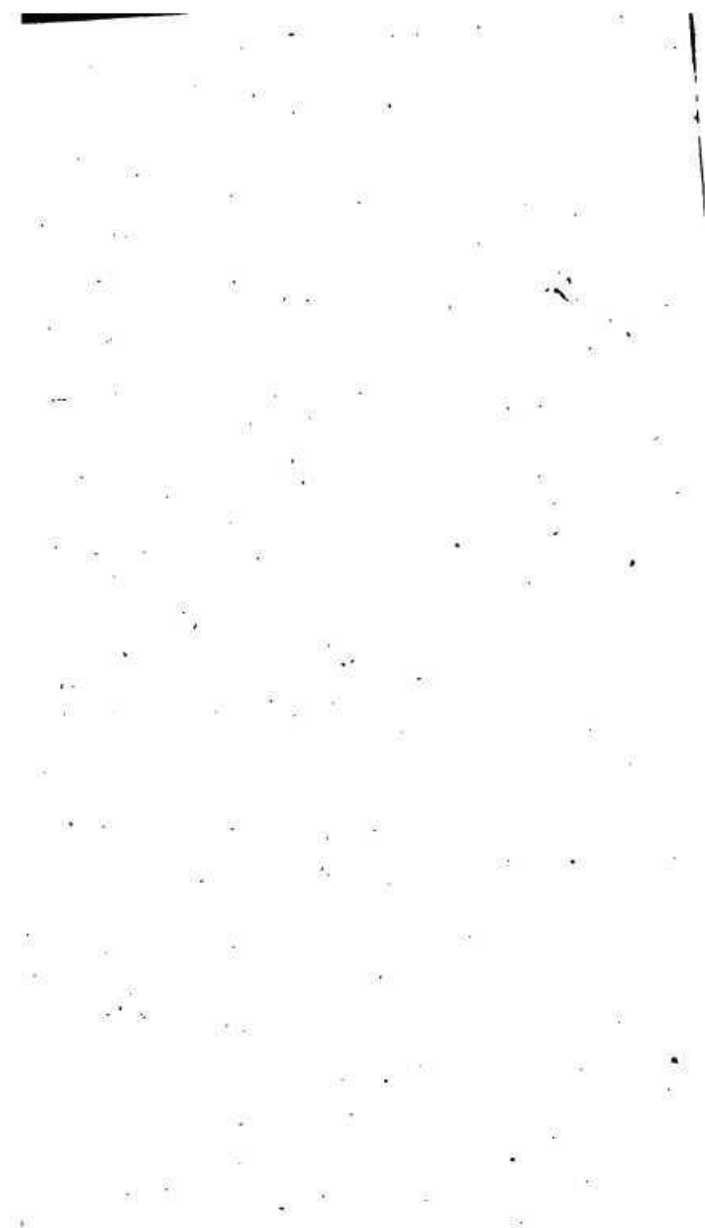
A 478207 DUPL

MAGYAR ORSZÁG
HISTÓRIÁJA

MELYBENN

A' FELSÉGES
AUSZTRIAI HÁZ

Ö R Ö K Ö S
URALKODÁSA

FOGLALÓDIK.

KÉSZÍTETTE

BUDAI É'SAIÁS

NYOMTATTA

DEBRECZENBENN

CSÁTHY GYÖRGY.

M. DCCC. XII.

DB

924

B92

v.3

ELŐLJÁRÓ BESZÉD.

Igéretemet, melyet, kevés híján
négy esztendővel ez előtt, tettem vala,
Professori foglalatosságimnak azolta
lett változása* ellent nem állván,
ímé telyesítem. Hogy ezen Harmadik
Része Magyar Országi Históriámnak,
mely,

* A' Közönséges História, Deák éke-
sennszóllás, és Görög nyelv helyett, ma-
lyeknek Közönséges Tanítójává, a' Debre-
czeni Ref. Collegiumbann, 1794 benn, No-
vember 20-dik napján, tettem vala: szinte
tizen négy esztendő elforgása után, 1808-
bann, November 1. napján, a' Fő Tisz-
teleű Superintendentzia Rendeléséből, a'
Vallástudomány és az Egyházi História
tanításához fogván, az óta ezen Tudo-
mányok körül forgolódok.

mely, Buda visszavételétől fogva, a' jelenvaló időkig terjed, nem fog bé anyyi árkust, mint a' mennyiből a' Második Darab áll: a' mostani időbeli drágaságra való tekintetből esett; mely az illendő rövidséget javasolta. Kevesítette az árkusok számát az is, hogy a' §-ok számjai, melyek a' Második Darabbann középenn állanak, itt elől tevődtek. A' rövidség mellett, igyekeztem e' munkába mind azt befoglalni, valami azoknak, kik a' Magyar Ország Historiáját fundamentomosann kívánják tudni, ítéletem szerint, szükséges. Mít honnan vettem: tsak ott nem jegyeztem fel, a' hol azt, talám, senki sem kívánja. Ha, tsak valamely részben is, használtam munkámmal; fáradságom megjutalmaztatásául tartom. Írtam Debreczenbenn. Mártzius 26-dik napján. 1812-dik esztendőbenn.

BUDAI É'SAIÁS.

5.1. *Buda vára visszavételének*, sőt au-
 nak csak előre való reménylésének is, nagy
 és fontos következtései lettek, melyeknek
 haszna mind a' máj napig terjed. Ilyen az,
 hogy az Erdélyi Rendei, I. Leopoldnak
 mindenfelé való győzedelmeit, ellenbenn a'
 Töröknek naponként való gyengülését és
 erőtlenedését látván: *Széki Teleki Mihály-*
nak, kire a' Fejedelem *I. Apafi Mihály* leg-
 inkább hallgatott, és a' ki az Ország Ren-
 dei előtt is legnagyobb tekintettel bírt, okos
 javallásából, Junius 28. (1686.) mely
 Buda vára megszállása 10-dik napja
 volt, * Bétsbe követséget küldöttek I. Leo-
 poldhoz; önként ajánlák magokat az ő
 eránta való hűségre és engedelmességre.
 Ezen ajánlásnak feltételek voltak: hogy
 a' Fejedelemnek *I. Apafi Mihály*nak, és az
 Ország minden Rendeinek minden jussait és
 Privilegyiomit megtartsa, *Négy birtok*
Vallásokat, tellyes szabadságokban meg-
 hagyja, és ezekről világos írásmát adjon
 I. Leopold. — Buda elfoglalt, pedig kö-
 vette, 1687-benn, a' FELTÁRIAS AUSZ-
 TRIAI HAZ' ÖRÖKÖS LÉVÉSE KODASA-
 nak megállítása Magyar Országban.

* Lásd Steph. Katona Hist.
 Tom. XVI. Ord. XXXV. pá.

Reg. Hung.

§. 2. Ez az igen nevezetes dolog így ment véghez. A' vitéz *Lotharingiai Herczeg Károly*, Aug. 12 dik napján, *Mohátsnál* győzedelmeskedvén, és a' II. Lajos alatt szenvedett veszedelmet jóformán visszaadván a' Töröknek: jobbára minden Magyar Országi várak és erősségek, egymás után, a' Török hatalom alól könnyen felszabadultak, és az Ország, régtől fogva óhajtott egyesülését, tsendességét, és bátorságát visszanyerte. Oly reménységgel kezdett tehát lenni I. Leopold, hogy neki ezen nagy Erdem Magyar Országot Örökjévé teszi. E' végre October 18-dik napjára, 1687-ben, az Ország minden Rendeit, Po'sonba, Diétára, egybehívta. Maga is megjelent a' Diétán, Felséges Familiájával együtt; és October 31-dikén, az egybegyűlt Rendeinek, szándékát és kívánságát kijelentette, mely is két dologból állott. Az első e' volt, hogy az ő nagyobbik Fiját, *I. Józsefet*, mint leendő Királyjokat, koronázzák meg. A' második ez: hogy Magyar Országnek örökség-szerint való bírása, a' Felséges Austriai Háznak adódjék által, oly móddal, hogy azt, I. Leopoldnak *Férjfi maradvéki*, abban az esetben pedig, ha ezek lenni megszűnnének, az Ausztriai Ház' Spanyol Országban uralkodó másik Lineájának, ugyan tsak *Férjfi ága*, az elsőszülöttség rendi szerint, örökösenn bírassák. Az elsőre, minően magok vonogatása nélkül, ráállottak a' Rendei: de a' másodiknak teljesítésétől, némelyek közülök, idegenkedtek. Ezeknek, a' szabadválasztásról való lemondás (melyből pedig, eleitől fogva, legtöbb zűrzavar következett az Országra)

nem

nem akart fejekbe férni. Ezek között volt maga is az Ország Bírása, *Dráskovits Miklós*. Végre a' Palatinusnak *Eszterházi Pálnak* javallásából, szívekre vévénn a' Rendei, hogy illő nékik a' Felséges Ausztriai Ház eránt háládatosoknak lenni: I. Leopoldnak a' második kívánságára is ráállottak, és azt Articulusba foglalták; mely az 1687-dik béli Po'soni Diéta Végzéseinek 2-dik Czikkelyét* teszi.

* Ez a' Czikkely ide megyen ki: Mivel a' Felséges I. Leopold szerentsés győzedelmei által; az Ország a' Töröktől nagyobb részint megszabadítottott; Buda is visszavevődött: ennek örök emlékezetére, háládatosságból, kinyilatkoztatják, hogy mostantól fogva örökösenn; törvényes Királyjoknak és Uróknak; nem mást, hanem az ő Császári és Királyi ágycából származott Féljfi Örökösök közül az első szülöttet fogják esmérni, kit is; mielőtt utánna a' szokott Diplomát elfogadják, meg erősíti, és a' szokott Hittet leteszi: Diétánn, az Országonn belől, fognak megkoronázni. Ugyan ezen Czikkelybenn említik az Ország Rendei, az 1547-dik esztendőbenn tartatott Nagy Szombati Diéta végzéseinek 5-dik Czikkelyét is, mint a' melybenn, Magyar Országának, a' Felséges Austriai Háztól, örökség szerint való bíráttatása, már meg volt határozva. Hozódott ez a' Czikkely I. Ferdinánd idejébenn, kltől azt kívánták a' Magyarok, hogy az esztendőnek nagyobb részét, itt benn az Országbann töltené; vagy, ha az meg nem eshetnék, a' Fiját, *Fő Hertzeg Maximiliánt* botsálaná közikbe. Melynek, az említett 5-dik Czikkely 5-dik pontjának I. részébenn, ezt az okát adják a' Rendei: „Cum se se Ordines „et Status Regni, non solum Majestati suae, „sed etiam suorum Haeredum imperio et potestati in omne tempus subdiderint: non

„*minori fide, studio, utque observantia, ab omnibus Ordinibus et Statibus, illi (Maximiliano) in Hungaria permanenti parebitur, quam ipsi personae suae Majestatis.* —

Továbbá; az 1687-dik esztendőbeli Po'soni Diéta Végzéseinek 3-dik Czikkelyében, a' határozódott meg; hogy abbann az esetbenn, ha az Ő Császári és Királyi Felsége Férjfi maradéki, általán fogva kihalnának: az örökös successio, a' szokott Diplomának elfogadása, megerősítése, és a' hit letétele mellett, a' Spanyol Király II. Károly Férjfi maradékára, menjen által; következésképpenn, a' szabad választás jussát csak akkor nyerjék vissza a' Magyarok, a' mikor mind I. Leopoldnak, mind II. Károlynak Férjfi maradéki egészen kihalandanak. — Egyébiránt I. Leopold eddig említett kívánságain kivül, azt is eleibe terjesztette az Ország Rendéinek, hogy minekelőtte az ő fija I. József, a' szokott Hitet letenné: a' Hit Formájában ezenek a' szókonn: „*Serenissimi quondam, Andreae Regis Decreta observabimus,*” változás és igazítás tevődne; mivel arra nem lehetne megesküdni: minthogy azok a' szók, és az azokra való megesküvés, a' békétlenkedőknek arra nyitnának utat, hogy Törvényes Királyjoknak ellent álljanak, és akár-mely gonoszságot megselekedjenek. Célzott I. Leopold a' II. András 1222-benn hozott Decretuma 31-dik Czikkelyének 2-dik Pontjára, melynek szavai ezek: „*Quod si vero Nos, vel aliqui Successorum Nostrorum aliquo unquam tempore huic Dispositioni nostrae (a' melybenn t. i. Magyar Országnak Jussait, szabadságát, és privilegiumit megerősítette)* „*contraire voluerit; liberam habeant, horum auctoritate, sine nota alicujus infidelitatis, tam Episcopi, quam alii Jobbagiones, ac Nobiles Regni, universi, et singuli, praesentes et futuri, posterique resistendi Nobis et Nostris Successoribus in perpetuum,*” „*facul-*

„*facultatem*.” Az Ország Rendei tehát általán az ebből következtethető veszedelmeket: a' II. András Decretumának ezen clausuláját kitörölték, és a' Királyi Hitformájából kihagyták: azon Decretumnak több Czikkelyet és Pontjai a' magok erejében maradván.

§. 3. Minden kívánságát megnyervén I. Leopold: a' Korona, mely, a' feljebb való esztendőkbéli zűrzavarok alatt, Bétsbe vitetvén, ott tartatott vala, nagy pompával *Po'sonba* hoztatott. A' *Koronázás* ideje tevődött December 9-dikére (1687.); mely napon *Széchenyi Györgynek*, mint Esztergomi Érseknek, vólt az a' szerentsége, hogy az *első Örökös Magyar Országí Királyt* megkoronázza. Hasonlóképpenn, a' Magyar Országí Királyok között, *I. József* az, a' ki a' szokott Királyi Hitformájából, a' *II. András* Decretuma 31-dik Czikkelyének Bérekesztő ígéit (Clausula) legelsőbenn hagyta ki, * arra meg nem esküdvén.

* A' *Királyi Hitformájának* a' II. András Decretumát illető szavai így változtatódtak:
 „Serenissimi quondam Andreae Regis Decreta (exclusa tamen et semotó Articuli 31-mi ejusdem Decreti Clausula, incipiente: „Quodsi vero Nos etc. usque ad verba: in „perpetuum facultatem) observabimus.”

§. 4. Az Augusztai és Helvétziai Valástételt tartók, kik ezenn a' *Po'soni Diétán* jelen vóltak, az I. Leopold kívánságának telyesítődését nem kevésé segítették. Panaszszakaikat addig fel nem hozták, míg I. Leopold, a' mit méltán kívánt, el nem érte. *Első Könyörgő Leveleket* * November 17-dikén (1687.) adták be, midőnn már a'

fővebb nehézségeknek vége volt. Ezt követék több Esedezéseik is. De azok ellen a' Római Catholicus Egyházi Rend kemény írást adott bé a' Királynak. Végre mind a' Protestansoknak több ízbeli Könyörgő Leveleit, mind a' R. Cath. Egyházi Rendnek azok ellen tett írást egybevetvénn I-ső Leopold: 1688-bann Januarius 16-dikánn Kegyelmes Resolutioját* kiadta; melybenn az 1681-benn tartatott *Soproni Diétának*, a' Vallás szabad gyakorlásáról hozott Végzéseit újra megerősítette. Ugyan ezzenn a' Po'soni Diétánn végződött, és a' 23-dik Articulusba bétévődött az is, hogy Dalmátiábann, Croátiábann és Slavoniábann jószágot tsak a' Római Catholicusok bírassanak.

* Lásd ezen Könyörgő Levelét in *Historia Diplomatica de Statu Religionis Evangelicae in Hungaria*.

** A' Resolutio szavai ezek: „Quod Articuli „Diaetae Soproniensis, de exercitio Religionis Aug. et Helv. Confessionis statutum fuit: „id sua Majestas ex gratia et clementia „adhuc ratum habet.“ Itt ez a' szó *adhuc*, kétséges értelműnek látszánn, különböző magyarázatokat szenvedett. Lásd Hist. Dipl. pag. 247. Vessd egybe Corp. Juris Hung. Tom. II. pag. 83. Leopoldi I. Decreti IV. Art. 21.

§. 5. Említett kívánságinak teljesítését úgy nézvén I. Leopold, mint az ő eránta való hűségnek tsalhatatlan jelét és zálogát, Magyar Hívei eránt való telyes bizodalmának és kegyelmességének megmutatására a' *Választott Bíráktól álló Eperjesi Törvényszéket* (Judicium Delegatum, vel Commissio Eperjesiensis)* melynek felállítása.

tására, a' Tököli Imre követői adtak vala-
okot, megszüntette.

* Az *Eperjesi Commissiót, Pray, Hist. Regum Hung. Austriacae Stirpis pag. 299.* ekkép-
penn írja le: „Császári Vezér *Karaffa Antal*,
észre vévén, hogy Tököli Imre, bizonyos
városokat, ismét támadásra igyekezett indí-
tani: ezen dolgot a' Császárnak I. Leopold-
nak tudtára adta; a' ki is látván, hogy az
ő lágsága megvettetik, a' keményebb eszkö-
zökhöz való nyúlást tartotta szükségesnek.
Azért, *tizenhárom*, részszerint Magyar, rész-
szerint Német *Birdkat* választott, kik a' pár-
tossághana részesülteket kikeresnék, és meg-
büntetnék. — Ezek osztánn *nyolcz személye-
ket*, úgy végeztettek ki, hogy minekelőtte fe-
jek elűtetett volna, mindeniknek a' jobb ke-
ze elvágattatott. Innen következett, az, úgy
mond, hogy a' *Karaffa* neve ijesztő névvé
lett a' Magyarok között, mellyel szokták a'
szülék máig is tsitítani *hisdedeiket*, és azok-
kal a' sírást elhagyatni. Tulajdon szavai *Pray*-
nak „*Inde nomen Caraffae in terriculamen-*
„abiit, quo infantes a ploratu etiam ho-
„contineri solent.“ Vesd egybe *Decreti*
an. 687. Artic. 6. és Szegedi Istvánnak ar-
ra jegyzését, in Corp. Juris Hung. Tom.
II. ag. 79. — Mit követett el *Karaffa Deb-*
reci Városánn, magok annak lakosi elő-
ad *abbann a' munkábann, melyet Notarius*
Páskai János által készítettvénn, 1696-bann,
a' *rsoni Diéta* alkalmatosságával, *Palatinus*
Eszterházi Pálnak beadtak, mely ugyan tsak
Debreczenbenn nyomtatásbann kijött ilyen
titulus alatt: *Declaratio affecti status Civita-*
tis Debreczen, Occasionis Congregationis Po-
soniensis 18-va Octobris, aliisque subsequen-
tibus diebus, anno Domini 1696. celebratae,
Celsissimo Principi Incliti Regni Hungariae
Palatino Paulo Eszterházy, ceterisque Stati-
bis praesentata, et prius concinnata per Jo-

annem Pósalakt, Juratum prastactae Civitatis Notarium.

§. 6. A' Po'soni Diéta alatt költ Resolutio után, a' Magyar Országi Protestansoknak 1689. benn, Aprilis 23-dikánn, I. Leopoldhoz intézett Könyörgő Levelére 1691-benn, Aprilis 2-dikán p'jann botsátódott ki, ama' Resolutio, mely *Leopoldina Explanationnak* * neveztetik: mint hogy oly t'zéllal íródt, hogy I. Leopold nevébenn a' Soproni Diéta 25-dik és 26 dik Articulusit kifejtesse és megvilágosítsa. Erről a' Protestansok eleitől fogva azt hitték, hogy éppenn nem I. Leopoldtól való, mind azért, mivel annak maga a' Császár sem, eleibe, sem alá nem írta a' nevét, mind más okokra nézve; 's ugyan azért soha a'-val meg nem elégedtek.

* Lásd Ribini *Memorab. Aug. Conf. Hung. Tom. II. pag. 74. seq.*

§. 7. Ezen idő tájbann, Erdét a' potja, oly kétséges kezdett lenni, a' megmaradhatása eránt, tökéletes, ág, ba, nem egyéb, hanem örökös, fel, séges Ausztriai Ház uralkodása alá me, netel helyheztezhetette. I. Apafi M ki már ezen Országot I. Leopoldna lma alá ajánlotta vala, az ő kedves F nek *Bornemisza Annának*, 1688 végé tént halála után, gondolóra vévén, ma, ga öreg ember, a' sija pedig neve, , és a' Főemberek közzül sokann ha, nem igazak: ezekenn való tünődési miatt, a' mint *Cserei Mihály* megjegyzi, annyira megbúsult, hogy egy ideig az elméje is megbomlott; hat hétig nem szólt senkinek, és még

meg csak enni sem akart, hanem csak járt elő 's hátra a' palotájában, és nagyokat sóhajtott. Ezen nyavalyájából azután valamennyire kigyógyult, és vidámabb kezdvén lenni, *Fügarasba* ment az Ország Gyűlésére: de ott igen terhes nyavalyába esvén, harmad nap múlva Aprilis 15-dikén 1690-ben megholt,* életének 58-dik, Fejedelemségének pedig 29-dik esztendejében.

* *I. Apafi Mihálynak* holt teste, halála után harmad nappal, koporsóba tétetvén: felelő halotti beszédet tartottak *Pataki István* Kolosvári Professor, és az Ifjú *Apafi Mihálynak* nevelője, és *Nagyari József*, a' megholt Fejedelemnek Udvari Papja; a' kik is *I. Apafi Mihályt*, jámborságáról, Vallásához való buzgóságáról, az Ekklesiá és belső emberekránt való szeretetéről, különösen megdicsérték. Mely tulajdonságok ő benne valósággal fel is találtattak. Bizonyosságára szolgál ennek a' többek között az, a' mit a' *Debreczeni Országval* tselekedett. Mert ennek Tanítóinak fizetésére 3000, a' tanulók tartására pedig 2000 kő sőt rendelt esztendőnként, az Erdélyi só aknákból. — Illő itt emliteni azt a' hamis hírt, mely ezen Fejedelemtől elterjesztődött. Tudnillik *Zvittinger Dávid*, *Specimen Hungariae Literatae* nevű munkájának 19 dik oldalán, azt írja, hogy *I. Apafi Mihály* 1672-ben, a' Reformata Vallást elhagyván, mindeneknek bámulására Catholicussá lett. De ellenkező jön ki abból, a' mit maga *Zvittinger Dávid* mond: hogy i. i. *I. Apafi Mihály*, 1674-ben, ama' Reformatus Theologusnak *Vendelinusnak Compendium Theologiae* nevű munkáját, magyarra fordítván, ki adta; melyet mint Catholicus nem tselekedett volna. De megtáfolja ezen állítást az a' Donationalis Levél is, melyet ez a' Fejedelem a' Debreczeni Reformatum Collegiumnak, *Martin*

12-dikénn 1683-dik esztendőtenn adott; melybenn ezeket mondja: „Legkiváltképpenn való 's fővebb hivatalunknak ismertük lenni, hogy Keresztyén Reformata Religiónkóna lévő Istennek Ekklesiáját, és veteményes kertjeit a' Schólákat terjeszthessük, és azoknak jövőendőbeli terjedésének is fundamentumit kegyelmességünk által megerősíthessük.”

§. 8. *I. Apafi Mihály* Fejedeleme holtán, a' Fogarasi Gyűlésenn jelen lévő Főemberek arról tanátskoztak, mi ténők legyenek? Az *Ifjú* vagy *II. Apafi Mihály*, még Attyának életébenn köz megegyezéssel Fejedelemmé választatott vala, mely választás az I. Leopolddal kötött egyezésbenn is megerősítettett. Némelyek tehát a' Főemberek között azt sürgették, hogy a' II-dik Apafi Mihály hűségére mindjárt meg kell esküdni az Ország Kendeinek; oly bizonyos reménység alatt, hogy abban I. Leopold tetyességgel nem fog ellenkezni: de mások azt ítélték, hogy előbb meg kell várni az I. Leopold Császár Rendelését a' Jejendő Fejedeleme eránt; és ez az értelem állott meg. Mindjárt tehát a' *Fogarasi Gyűlésből* Nagy Pál nevű Főember Bétsbe küldődött a' Császárhoz, a' ki annak mind a' Fejedeleme halálát megvinné, mind pedig az *Ifjú Apafi Mihálynak* a' Fejedelemségbenn való megerősítettését kérné. Azon közben míg Nagy Pál a' rábízott követségbenn járt, Erdélybenn hirtelen való változása történt a' dolgoknak. Ugyanis a' Török Császár, az I. Leopoldhoz állott Erdélyt, a' maga engedelmességére kívánvann viszázatéríteni: *Tököli Imrét*, a' Magyar Országi Malecontentusok fejét, Erdélyi Fejedele-

delemmé nevezi, és azon méltóságábann, a' Fejedelemség jeleinek, Buzogánynak és Zászlónak általadása által, meg is erősíti; nem csak, hanem mellé, számos Török és Tatár hadakat adván, Moldyánn által Erdély Országba béküldi, hogy az ott lévő Császári hadakat kihajtván, a' Fejedelemségbe beálljon. *Tököli Imre* a' rábízott dologbann serényenn, eljárt, és a' Törtsvári passusonn Erdélybe beütvén, *Zernyest* nevű falunál, Augustus 20. Napján 1690-benn, *Heislert* a' Császári katonaság Vezérével, és *Széki Teloki Mihállyal* az Erdélyi hadak Fő Kapitányával megütközött, és oly szerentsésenn hartzolt, hogy *Heislert*, *Hertzeg Dorival* együtt, elevenenn elfogta. Ugyan ebbenn az ütközetbenn *Tefekt Mihály*, kit már az előtt R. Sz. B. Gróffá tett vala I. Leopold, derekasann hartzolyán, elesett. Ezen Győzödelem után *Tököli Imre* Erdélybe mindenfelé parantsolatot küldvén, a' Rendekeket *Keresztyén Szigetre* meghívta, hogy ott Diétát tartsanak. Meg is jelentek September 21-dikére, azokat kivévén, a' kik az Ifjú Apafi Mihállyal együtt Kolo'svárra vették magokat. Azon Gyűlésenn *Tököli Imre* magát *Erdélyi Fejedelemségnek* megtétette.

§. 9. Az alatt míg ezek estek: azon Tanácsosok között, kik az Ifjú Apafi Mihállyal Kolo'sváron tartózkodtak, *Boihlen Miklós* állaltatván, hogy a' *Tököli Imre* Fejedelemségének állandóságot ígérni nem lehet: arra határozta magát, hogy Bétsbe I. Leopoldhoz felmegy, és Hazájának javára, melyet féltett, mindent elkövet. Tudára esvén, ez az ő szándéka a' több Ta-

nátsosoknak: azok is abbann megegyeztek, és hogy ötlet közönséges névvel küldjék fel, jónak és szükségesnek találták, kívált, képpenn e' két dolognak megnyerése végett:

1. Hogy mentül előbb segítség küldődjék Erdélybe.

2. Hogy az Ifjú Apafi Mihály a' Fejedelemségbe megerősíttessék.

Bethlen Miklós, a' szerentsétlen *Zerzyesti hartz* után tizenötöd napra Bétsbe érkezvén: azokat, melyek reá bízódtak, a' Felség eleibe terjesztette. Az *első kérdés* mindjárt megadódott, még pedig oly kegyelmességgel, hogy az Erdélybe menendő segítő sereg, még azokkal is, kik a' Tököli Imre pártjára állottak, ellenséges módra ne bánjon, azoknak javait ne pusztítsa. A' *második kérdés* megadását az akkori környüllások egyáltalábann meg nem engedték. Arról mindazáltal bizonyossá tevődött *Bethlen Miklós*, hogy az Ifjú Apafi Mihály személyje a' Császári Felség előtt kedves, és hogy annak óltalmazása és neveltetése a' Császárnak szívén fekszik, mint szintén Erdélynek békességben való maradása is, melynek Törvényeit, privilegyiomit, és szabadságát meghagyni, és épségben megtartani kész lészen a' Császár. Ennek nagyobb erősségére, magának *Bothlen Miklósnak* igaz hazafiúságára bízta, hogy tenne fel oly Diplomát a' Császár részéről, a' minéműt sokképpenn megromlott Hazájának javára és bődogságára legjobbnak és legalkalmasabbnak ítélné. *Bethlen Miklós* a' Diplomát elkészítette, és az a' Császártól jóvá hagyódott. De visszafordulván Bétsből *Bethlen Miklós*, és November 11-dikére,

1690-benn Kolo'svárra érkezvén, midőn azon Diplomát az Ország Rendeivel közölte volna: ellenmondásokra talált. Végre tsakugyan 1691-benn a' *Fogarasi Gyűlésen* elfogadódott a' Diploma, és I. Leopold eránt a' hűségnek hite egész Erdély részéről letevődött. Azután az említett Diplomának, a' szokott mód szerint való elkészíttetésére, és lehozására Bétsbe követek küldödtek. Így, December 4-dik napján 1691-benn megkészülvén a' *Leopoldinum Diploma*, és forma-szerint kiadattatván: azt a' követek Erdélybe levitték, a' *Szebeni Országos Gyűlésen*, Martius havában 1692-benn, felolvastatták; a' hol is újra minden ellemondás nélkül elfogadódván, az Ország Archivumába bétévődött: hogy lenne az a' késő Maradék előtt is Erdély jussainak és szabadságának záloga; a' mint-hogy ezen a' *Királyi függő pésztes Lovdán* áll mind a' mai napig, Erdélynek mind Polgári mind Vallásbeli szabadsága. Azon időtől fogva fő gondjoknak tartották azt az Erdélyi Rende, hogy ezen Diplomát, a' következett Uralkodók által is megerősíttessék, melyet meg is nyertek mindenkor. Ezen Diplomában az *Ijű Apafi Mihály-nak*, ki még ekkor neveletlen volt, a' Fejedelemségben való megerősíttetése elhalasztódván, Erdélynek igazgatása XII Tanácsosokból, és ezeknek Elölőjéből álló *Királyi Guberniumra* bízódott, mely Aprilis 9-dik napján, 1692-benn állott fel, Elölőlvé vagy Gubernatorrá Gr. *Bánfi György* tevődvén.

* All a' *Leopoldinum Diploma* 18 Czikkelyekből, melyeknek summája így következik:

1. Az

1. Az Ifjú Apafi Mihály Fejedelemségéről való bizonyossá tétel, ha arra való leszsz.

2. Hogy több Catholicus Szerzet bé nem megy Erdélybe, azon Szerzetekenn kívül, melyek addig ott voltak.

3. A' régi Királyok és Fejedelmek ajándékozásinak megerősítése.

4. Az Erdélybe bevett szokásoknak, Törvényeknek, Törvénykezeseknek, és addig való szabadságoknak megerősítése.

5. A' helybe hagyott és összevadásztatott Rendeléseknek, és a' Szászok különös polgári jussainak megerősítése.

6. Mindenféle Tisztlégekre a' Hazafiainak állíttatása.

7. A' hűség telenség és magvaszakadás jussánn keregett jószágoknak a' Hazafiainak való adattatása.

8. A' Fő Tisztiségekre való minéműségek.

9. A' Tanács Tábla, és az Ítélmestereknek felállíttatása.

10. Az Erdélyi Gubernator Hivatala.

11. Minden Esztendőbenn Országos Gyűlések tartása.

12. Esztendőnként való Ország adója.

13. A' rendes adónn felyül való adóknak eltöröltetése.

14. A' Székely Nemzet szabadsága.

15. A' szabad Kereskedésnek megengedése.

16. Az árendákról való ajándék leveleknek megerősítettése.

17. Az Erdélybenn lakó Német óltalomhadnak reformálása vagy jobb rendbe való szedése.

18. A' Szász Nemzetenn való postálkodásnak, és ingyenn való gazdálkodásnak eltörölése.

§. 10. Ez időtől fogva a' XVII. Százda végezetéig, Magyar Országgra nézve, semmi oly nevezetes dolog nem történt, mint

a'

a' *Karlovitzi Békesség*, mely is e' következendő környüállások között köttetett. I. Leopoldnak a' Frantzia Királlyal XIV. Lajossal háborúja lévén, nagy része a' Császári hadaknak, kívül vólt az Országonn Belgiumbann, és a' Német Országi szélekenn a' Rhenusnál. Már ugyan *Ryswickbenn* 1697-nek az eleinn elkezdődött a' békességről való alkudozás: de ez sokáig húzódvann, a' kimenetele is kétséges lévén: a' Császári fővebb erőnek a' Rhénusnál kellett maradni. Azombann híre futamodott, hogy *Tokaji Ferentz* nevű pártos a' Tiszánál támadást indítvann, Tokajnak és S. Patakknak elfoglalásánn igyekezik. Ugyan azon esztendőbenn, a' Török Császár *II. Mustafa* Magyar Országgra készült. Egy része tehát a' Császári seregnek, de a' mely kevés számból állott, ama' híres Szabaudiai Hertzegnek *Eugeniusnak* Vezérsége alá adatott; *Vaudemont* nevű Vezérre pedig az bízott, hogy a' Tököli Imrével tartó zenebonáskodókat, a' kik már ekkor Tokajt, Tályát, és S. Patakot elfoglalták vólt, nyomná el; a' ki is maga mellé vévén a' Kassai és Egri őriző hadakat, az említett helyeket hirtelen visszavette, és a' feltámadtakat elszélesztette. *Eugenius* a' Török Császár ellen küldődött, de nem úgy, hogy azzal meghartzoljon: hanem hogy *Pétervárádnál* alkalmas helyet választvann, és magát megerősítvén, a' Törököt akadályoztassa a' Magyar Országgra való jövetelbenn. Azombann *II. Mustafa* 60 ezer** emberből álló sereggel Szerviába *Belgráddhoz* érkezik. *Eugeniusnak* hírül viszik, hogy *II. Mustafa*, a' Tököli tanácsából, *Szegedet* igyekezik

elfoglalni, a' hol volt a' Császári hadak számára való eleség letakva, és azt elfoglalván, Erdélybe szándékozik. Ezt a' hírt híreire méltóvá tette *Eugenius* előtt az, hogy a' Török *Titul* városát felégetvén, felfelé Zenta városának tartott. Mindazáltal *Zentához* érvén a' Török Császár, midőnn hallotta, hogy *Szeged* kevéssel az előtt nagyon megerősített; s félvén, hogy a' Keresztyén sereg hátul talál neki kerülni: a' *Szegedre* való szándékról letett, és *Zentánál* a' Tiszán hídát tsináltatván, seregét ezen víznek a' Temesvári Bánát felől való partjára kezdte áttaszállítani. Mind ezeket *Eugenius* September 11-dikénn 1697-benn tudván meg, és a' győzedelemre a' legjobb alkalmatosságnak ítélvén: nagy sietséggel, lovas és gyalog seregeit, a' Töröknek utánna indítja, és véletlenül *Zentánál* terem. Már akkor a' Török egész Lovasságot áttaköltöztette volt a' Tiszán, úgy hogy annak jobb partján, *Zentánál*, csak magába volt a' Török gyalogság. Ezt hevenyébe megtámadja, a' Tiszán lévő hídát ágyúkkal lelöveti, hogy a' Tisza túlsó partján lévő Lovasság a' Gyalogságnak segítségére ne jöhetne. Ekképpen naplementkor, két óráig tartó harcz után, a' Törökön tökéletes győzedelmet vészen, majd csaknem az egész ott lévő Török sereget leaprítván. Ezen magára nézve szomorú dolgot midőnn a' Török Császár *II-dik Mustafa* látta volna: a' lovassággal *Temesvárra* szaladt, onnan pedig Konstantzinápolyba visszatérvén, többé nem a' háborúról, hanem a' megbékélésről gondolkodott. Az ütközet után való napon, reggelre

gelre kelve tetszett meg az elhúllott Törököknek nagy száma. Elestett ugyan is maga a Fővezér, és azzal együtt 27 Basák, 20 ezer embernél több, azokonn kívül, a kik a Tiszába vesztek. Elfoglaltattak pedig a Törököknek minden társzekerei, a Császár sátora. Elnyerődött 100 ágyú, 60 zászló, 50 ezer ló, 6 ezer teve, 12 ezer ökör és bivaly. De mind ezeknél több volt az, hogy a Törökök úgy megrémültek, hogy *Eugeniusnak* csak neve is rettentésekre volt. Ennek a nagy győzedelemnek híre Német és Frantzia Országba eljutván, siettetta a *Ryswicki Békességet*, a mely meg is lett még Octoberbenn 1697-benn. A *Ryswicki békesség*, mely a Császár I. Leopold és a Frantzia Király XIV. Lajos, 's annak szövetséges társai között állíttatott meg, út nyitott osztánn a Törökkel való békességre is, mely a Helyről, a hol kötöttet, *Kárlovitzi Békességnek* szokott nevezetelni. Ugyan is a Török Császár *II. Mustafa*, mind a Zentánál szenvedett veszedelmenn, mind pedig a Velentzésektől (*Negropontus* Szigeténél) lett megverettetésénn felette igen eltsüggedt. Midőnn pedig látta, hogy 1698-bann *Eugenius*, *Aradot* megerősítvén, *Betskerékhez* gyűjti hadi népét; a Velentzések pedig *Sciós* szigetnél megvervén a Török hajós sereget, az Archipelagusonn (mare Aegeum) fel s alá járnak: jónak ítélte, hogy a békességről az Anglus és Hollandus követek *Paghet* és *Colyer Jakab* által, említést tegyen. I. Leopold, noha már meglévén a *Ryswicki békesség* kötve; még inkább megfelelhetett volna a Törököknek, mint az előtt: mindazáltal, mint-

III. Darab. B hogy

hogy a' békességet az az előtt való esztendőben a' Saxoniai Electorságból Lengyel Királyságra választatott *Fridericus Augustus*, nem külömbenn a' Velentzések, és a' Muszkák is, kívánták: az arról való alkudozásba belébotsátkozott, és 1698-bann Junius 23-dik napján telyes hatalommal felruházott követeket küldött *Karlovitzbá*. Az alkudozás, a' Császári, Lengyel, Muszka, Velentzei, és Török követek között, October 25-dik napján 1698 bann elkezdődvénn: utóljára, sok versengések után, az Anglus követnek *Paghetnek* munkája által, 25 esztendei fegyverszűnés kötött a' Törökkel, ily feltételek alatt: hogy Erdély Országá, Fejedelmével *II. Apafi Mihállyal* együtt, a' Töröktől való függés alól egészen felszabadulván, egyedül I. Leopoldnak, mint Magyar Országi Királynak, általma és birodalma alatt légyen; a' Tömösvári Bánátnak az a' része pedig, mely a' Maros és Tisza között fekszik, a' Töröknél maradjon: ellenbenn, az a' Tartomány, mely a' Tisza és Duna között *Titul* felé terjed, vagy az úgy nevezett *Bátskaság*, a' Császárnak I. Leopoldnak hagyódjon. Ezennkívül, az I. Leopold birtokához tartozzanak a' Tisza szigetei is; a' Tiszán való hajókázáshoz pedig, és az abbann való halászathoz, mind a' két résznek egyenlő jussa légyen. A' Török békességszerző követ *Reis Effendi* ezen alkalmatossággal mindent elkövetett a' *Tököli Imre* javára, de semmit nem nyerhetett. Azt tanátsolta tehát Tököli Imrének, hogy alattombann feleségestül vegye magát *Bithyniába*; mert ne talám úgy történhetik a' dolog, hogy

a' békességnek az ő általadattatásával kell megkészfűlni. Kéntelen volt ezen tanátsnak engedni Tököli Imre. Bithyniába menvénn tehát, és ott mindenektől elhagyattatott állapotban élvénn, hét esztendővel azután megholt. A' *Kárlóvitzi békességkötést* magában foglaló Levél, mely Deák és Török nyelvenn volt írva, annak rendi szerint, a' következő 1699-dik esztendő elejénn, Januarius 26-dik napján készítettett el. Ugyan akkor a' Lengyel, Muszka, és Velentzei követek is végezzyénn a' Törökkel: a' Lengyeleknek ugyan *Kaminiek* nevű vár, a' Velentzéseknek *Morea* (Peloponnesus) viszszaadódott; a' Muszkáknak pedig a' *Tanais* torkánál lévő *Azóvi* erősség engedődött által.

* *Ryswick* Hollandiai falu,

** *Guido Ferrarius*, az *Eugenius* élete leírásában, száz ezer főből álló fegyveres néppel mondja, hogy jött *II. Mustafa* Magyar Országra.

*** *Negroponte* régen *Euboeának* hívatlatott.

§. 11. A' Törökkel való hosszszas háborútól alig szabadúlt meg I. Leopold, a' midőnn Magyar Országra nézve ismét új gond és nyughatatlanság érte őtet. Ugyanis, mindjárt a' következő 1700-dik esztendőben történt az, hogy az *Ifjú* vagy *II. Rákózi Ferentznek*,* az *Austriai* Ház megesküött ellenségével, a' *Frantzia Királlyal* XIV. Lajossal való titkos levelezése kitudódott.

* Volt ez a' *Rákózi Ferentz* annak a' *Rákózi Ferentznek* fia, kit az anyja *Bátori Söfia* abból a' veszedelemből, a' mely *Zrínyi Pétert*, *Nádasdi Ferentzet*, és *Frangepánt* el-

vitte, megszabadított. Született 1676-ban, és mindjárt öt hónap múlva az atyától megfosztatván, az anyjának *Zrini Ilonának*, ki a' megöletett *Zrini Péter* leánya volt, gondviselésére maradt. Idővel ez a' *Zrini Ilona Tököli Imrével* lépve második házasságra, és annal fogva I. Leopold Császárnak ellensége lévén, férjűi bátorsággal őltalmazta sok ideig a' Munkátsi várat a' Császári hadak ellen. Minekutánna pedig a' Munkátsi várat Januarius 14-dikén 1688-ban feladta: első férjétől való két gyermekeivel, úgymint, az atya nevét viselő *Rákóczy Ferentzel*, a' ki akkor 12-dik esztendejébe járt, és *Julián* leányával együtt, ki már akkor 16 esztendő volt, Bétsbe vitetett. Ott maga *Zrini Ilona* Klastromba adódván, két gyermekeinek nevelése *Cardinalis Collois Leopoldnak* gondviselésére bízattatott; a' ki is *Rákóczy Juliánát* a' Sz. Orsolyáról neveztetett (*Ursulita*) Apátzák közé adta; *Rákóczy Ferentzel* pedig elsőbenn egy magán háznál tartatta, azután pedig Csehországba vivén, egy darabig a' *Neuhausi*, utóljára pedig a' *Prágai Jesuitákhoz* adta, hogy azoktól neveltetnék. Ezen *Prágai Jesuiták* ötöt öt esztendeig oktatták, és tanították különbféle Tudományokra; mely idő alatt az ő néne *Rákóczy Juliánna* Gróf *Aspremonthez* ment férjhez. Öt esztendőnek elteltése után, *Rákóczy Ferentz* Prágából Bétsbe visszatért, és a' tótorság alól kikelvén, a' *Cardinalis Collois Leopoldnak* körülbite véghez vitt gondoskodását megköszönvén, jószágának birtokába bélépet. Kevéssel azután a' Császártól I. Leopoldtól megnyerte, hogy Olaszországba utazhasson. Ezen utazásból esztendő múlva Bétsbe visszatérvén, oly szín alatt, mintha a' Császárnak a' Rhénusnál lévő armádiáját akárná megnézni, *Colonidha* ment; a' hol a' Haszsziai Háznak *Catholica Lineájából* lévő *Hasso - Rheinfelsi Fejedeleme*nek *Károlynak* (a'

(a' ki akkor éppenn *Colonidbann* múltatott) *Carolína Amalia* nevű leányával egybekelt. Azután megengedődvén néki a' jószágába való lejövés, midőnn *Sirassonn* múltatna, egy *Longevall* nevű, *Lüttich*-benn (*Leodium*) *Frantzia* szüléktől származott, és a' Bádeni *Hertzeg Lajos* Regimentjében szolgáló *Hadnagygyal*, a' ki *Eperjesenn* volt őrizetenn, megismerkedett. Midőnn tehát a' *Frantzia Király XIV. Lajos*, a' mint *Desevicius* (*Hist. Vacienis* pag. 214.) megjegyzi, alattombann arra készítette volna, hogy támadjon *I. Leopold* ellen, és Őseinek birtokát, *Erdélyt*, 's *Magyar Ország*nak túl a' *Tiszánn* lévő részét foglalja el, és ígérte volna, hogy ezen iyekezetebenn néki a' *Frantziák* segítségül fogának lenni: elhagyvann magát széditetni, és *Bertsenyi Miklóstól* is balgatag gondolkodásbann megerősítettvén, *Longevall* által, a' ki engedélemmel a' hazájába utazott, oly levelet küldött *XIV. Lajosnak*, mely ezen Király készítése céljának egészen megfelelt. Viszszatérvén az útjából *Longevall*, *Bétsbenn* az egész dolgot felfedezte. *Wagner*, az *I. Leopold* életének leírásábann (*Part. II. pag. 737.*) azt mondja, hogy *Longevall* két ízben küldött *Rákótzitól* *Párisba*, és már az első útjábann kiadta *Rákótzit* a' *Bétsi Ministeriumnak*. Minthogy pedig első visszajöveletekor, a' segítségül küldendő pénznek és seregnek számáról meghatározott választ nem hozott a' *Frantzia Udvarától Longevall*; hanem csak átaljábann való biztatást: *Rákótzit* ötlet újra útnak indította *Páris felé*. Ekkor ő ismét bemutatatta magát és a' nála lévő leveleket a' *Bétsi Udvarnak*, 's azzal tovább folytatta útját. Azonközben, (így folytatja beszédét *Wagner*) hogy a' pártosság meg ne erősödnék, a' *Felső Rendeléséből*, *Rákótzit Ferentz*, *Sirassonn*, az *Eperjesenn* quártélyozó Császári Generalis *Szoldári* által elfogattatott, és a' *Németújhegyi* (*Neustadt*) tömlötzebe vitetett.

Elfogattattak mások is, kiknek felvitetetését leírja *Kollinovits*, kézírásbann lévő *Históriájábann*, mely a' Pesti Királyi Universitás Bib. liothecájábann találatik. Említi azt maga is Rákótzí Ferentz *Hist. des Revolüt. de Hongrie*. Tom. II. pag. 24. *Bertsényi Miklós* pedig, Lengyel Országba illantván, az elfogattatást elkerülte.

§. 12. *Rákótzí Ferentz* fogságra esvénn, *Mentőlevelet*^a küldött a' Császárhoz, és magánn az által akart segíteni: de midőnn észrevette, hogy az ő bűne sokkal nagyobb, mint sem egy könnyenn kiszabadulását remépylhetné, tsalárd útonn módonn kiszökött a' tömlötzből,^a és magát Lengyel Országba vette,

^a Lásd azon *Mentőlevelet Steph. Katona Hist. Crit.* Tom. XXXVI. pag. 175. sequ.

^a Rákótzinak a' tömlötzből lett kiszökését, *Wagner*, *Hist. Leop. Part. II. pag. 739. sequ.* ekképen írja le: Rákótzit a' Felesége vigasztalni akarván fogságábann, azt izente neki, hogy az Angliai, Prussszai, 's nem külömben a' Moguntziai és Hannoverai Követelek, Fejedelmeknek parantsolatjából, ő mellette mindent el fognak követni, valami szabadulására szolgálhat. Ezt *Lehmann* nevű Kapitány, a' ki Prussszus fi, és a' tömlőt őrzőnek feje vólt, megértvénn, oly reménységgel kezdett lenni, hogy az ő hazája Fejedelmének *I. Fridriknek* közbennjárására, bizonyossann ki fog szabadúlni Rákótzí Ferentz. Abbann az esetben tehát, ha ez megtörténne, nagy megjutalmaztatásra tartván számot, elsőbenn tsak abbann szolgáltatott módot a' fogoly Rákótzinak, hogy a' feleségével alattombann levelezhessen; utóljára pedig, a' nyereség kívánásától megvakittatván, abbann is, hogy elszökhessen. Ez utólsóra nézve, a' tömlőt ajtajánál álló strázsát kellett megtsal-
ni;

ni; melyet úgy vitt véghez: hogy egy este a strázsát gyertya gyújtani küldötte. Ez mentvénn magát, hogy neki a strázsahelyet elhagyni nem lehetne: *Lehmann* azzal állította el, hogy addig ő maga fog érette strázsát állani. Így míg a strážsa a gyertya gyújtás után járt, *Lehmann* Rákótzii Ferentzet a tömlőzből, a maga szobájába bocsátotta. Ott az előre tett rendelés szerint, Rákótzii a *Lehmann* ötsére találván, ki a Montecuculi Regementjében Zászlótartó volt: mindjárt Német közkatonára köntösbe öltözik, és kalapját jól a fejébe nyomván, s a hátára egy montlitzsákot vévén, ezen Zászlótartóval együtt, a strázsák szemeláttára kimegyen. Azután valamely szegény özvegy aszszony házához vezettetvénn, azon lovonn, melyet az Inassa, számára készenn tartott, November 7-dikénn 1701-benn nagy nehezénn *Neustadt*-ből kilopódott, és mindenütt a vendégfogadókbann postalovakat fogadván, éjjel napal addig ment, míg Lengyel Országba nem érkezett. Ottann nevezetes atyafijai lévén a *Báthori* ágról, azoktól befogadtatott. Azombann a *Lehmann* Kapitány hűségtelensége és tsalársága kitudódván, a mint *Wagner* írja, fél négyeltetett. A Tsászár pedig közönséges Levelét bocsátván ki tízezer forint jutalmat ígért annak, a ki Rákótzii Ferentzet akár elevenenn, akár holtann kézbe adná.

§. 13. Lengyel Országban mint számkivettelett két esztendeig maradván *Rákótzii Ferentz*, az alatt a Frantzia Királlyal XIV-dik Lajossal szabadabbann szövetségzett, s annak segítségével mindent elkövetett, hogy pártolást indíthasson Magyar Országban. E' végre a Rákótzii emberei járnak vala az Országban, kik a Lakosoknak gondolkodását és hajlandóságát kitanúlnák. Találkoztak is, a mint *Wagner*,

az I. Leopold életének megírója beszéli, nem kevesebb az Országban, a' kik (ki egy ki más okra nézve) előre is hajlandók voltak Rákóti eránt: annyival inkább, mivel a' körülállásoknál fogva a' félelem is kevésé tartóztathatta őket. Ugyan is ebbenn az időbenn folyvann a' Spanyol successio fellett való háború, egész Magyar Országból minden Regimentek, a' Frantzia és Bavaruss ellen vitettek vólt, úgy hogy tsak az egy Generalis Montecuculi Regimentje maradt ide haza.

§. 14. Ezt megértvénn Rákóti Ferentz, Bertsényi Miklóssal tartott tanátskozása után, arra vetemedett, hogy a' mit eddig tsak alattombann forralt, most már nyilván munkába vette. Mert Zászlókat* készítettvénn, azokat egy hirdetéssel együtt, mely alatt a' maga és Bertsényi neve vólt, 1703-bann Május havábann, Aldozó Tsőtörökre, béküldötte Magyar Országra. Ezen zászlók, Rákótinak Bereg Várnegyvei jószágáibann felüttvénn: legelsőben is, az ő vólt jobbágyi között okoztak zűndülést.

* A' zászlókra arany betűkkel ilyen írást tételett Rákóti: F. R. de F. V. S. R. I. P. (azaz, Franciscus Rákóti de Felső Vadász Sacti Romani Imperii Princeps) *pro Deo Patria et Libertate.*

§. 15. A' felzendültek, kik magokat *Kurutzoknak* nevezték, a' Máramarosi, Ugotsai és Szathmári szélekenn, a' Nemesség jószágainak, a' Templomoknak 's a' t. esvénn, iszonyú pusztításokat vittek véghez. Melyet midőnn a' Kassai Generalis *Marchio Nigrelli*, megtudott: a' Császár nevébenn, az

az említett Vármegyékre parantsolatot küldött, hogy a' Nemesség késedelem nélkül űljön fel. Tselekedte ezt minden készséggel *Gróf Károlyi Sándor*, mint Székely Vármegyei Főispány. Mert a' Nemességet egybegyűjtvénn, és ahoz egy tsoport Német katonaságot vévénn: egyenesenn Bereg Vármegyébe a' zenebonások ellön indúlt. De azok már akkor Bereg Vármegyét elhagyták vólt, és Máramarosba, onnan pedig Lengyel Országba igyekeztek, hogy Rákótzí Ferentzet béhozzák. Ezt megtudvänn *Károlyi Sándor*, hevenyébenn utánnok eredtt, és míg észre vették vólna, *Dolha* nevű helysénél teremvénn, éppenn Úr napjánn, rajtok ment. A' zenebonások zűrzavarba jövénn, hamar hátat fordítottak: a' midönn némelyeket közzülök elejtett, másokat elfogott; a' többit elszélesztette, négy zászlóikat pedig elnyerte.

§. 16. A' *Dolhai* szerentsés tsatának híret *Károlyi Sándor* elsőbenn Kassára *Nigrelének*, azután pedig ennek javallásából Bétsbe I. Leopoldnak maga vitte meg,* elő mutatvänn azon zászlókat, melyeket a' pártosoktól vett vala el. A' Császártól dítséretet nyervénn, midönn bizonyos jutalomra tartott vólna számot, és azután Bétsbenn, másfél hónapig várakozott vólna: némely fővebb Udvari Tanáts Uraktól szomorúsággal illetödvénn,** Bétsből nehezteléssel tért vissza.***

* Bétsbe Julius közepénn (1703-bann) ért fel Károlyi Sándor.

** Némelyek a' Ministerek közzül a' Károlyi Sándor érdemét tsekélységnek tartották, mint a' ki csak egynéhány tolvajokat fogott vólna el;

mások pedig az előmutatott zászlókról azt ítélték, hogy azokat még I. Rákóti Ferentz készítette volna.

*** A' Károlyi Sándor Bétsből lett visszatérése esett September elein, 1703-bann.

§. 17. Azonközben *Rákóti Ferentz*, arról a' szerentsétlenségről, mely az ő követőit Máramaros Vármegyében *Dolhándl* érte, semmit nem tudván, noha még *Bertsényi Miklós*, kit a' Frantzia követtel való tanácskozás végett, *Varsauba* küldött vala, onnan vissza nem tért, 's egyéb aránt is készületlen volt: mindazáltal, mint maga, az ő nevét viselő Frantzia munkában megvallja, a' *híjába való dicsőségnek kívánsától* ösztönözietvénn, Legyel Országból Magyar Ország felé megindult. Midőnn *Drohobitz* nevű városhoz ért volna, mely egy napi járó föld Magyar Ország széléhez, tudtára esvénn a' Dolhai megverettetés, bėjönni Magyar Országra nem mérészielt, hanem a' *Beszked*** nevű hegy tövébenn, Legyel Ország szélinn *Klitz* nevű helységben megállapodott,*** és egyfelől vert hadának elszéledt és tébolygóbann lévő része, másfelől pedig az idegen segítő seregek után várazkozott.

* *Memoires du Prince Francois Rakoczy sur la guerre de Hongrie* pag. 28. a' hol így szólt: „*La vaine gloire, la generosite me le suggererent.*”

** A' *Beszked* hegy választja el Lengyel Országot Magyar Országtól.

*** Maga *Rákóti Ferentz*, az említett munkában pag. 31. azt mondja, hogy az ő Lengyel Ország széleinn lett megállapodása esett Junius 16-dik napján 1703-bann. De ebbenn hibázik. Mert Junius 16. napja előtt, már benn volt

volt Magyar Országban, sőt a' támadást is elkezdte; a' mint ezt bizonyítja az a' pénz, melyet *Schönvisner*, Magyar Országi Numismaticája 547-dik oldalán említ, ilyen felülírással: „Franciscus II. D. Gr. Transyl. Princ. Rákótzii Dux Confoed. Stat. opere lib. bettatis inchoato anno 1703. 14-ta Jnnii.” De még világosabb ez abból a' lázzasztó Írásból, melyet Rákótzii Ferentz az ő Munkátsi táborából botsátolt széllyel az Országba; mert ez költ Junius 7. napján 1703-ban.

§. 18. A' Beszkéd hegy aljában tartózkodván Rákótzii Ferentz, azokat, kik az pártjára állottak Magyar Országban, odavánta egybegyűjteni. Gyűlt is hozzá valamilyen nép, de nem annyi, a' mennyit előre ményil vala.* Ezen gyűlevész néppel a' agyar Országi határon állaljóvén, mintegy a' hegyek között elegendő élelemre sem talált, a' Munkátsi térségre szállott le, ide szállást *Munkátsra*** tévénn.

* Maga a' hozzá gyűlekezteknek számát három ezer gyalogta, és három száz lovasra teszi: de a' kik, azonn kívül, hogy rendes fegyverek nem volt, és hadi szolgálatot nem próbáltak, rendetlen emberek is voltak.

** A' *Munkátsi várbann*, mely a' várostól egy ágyúlövésnyire esik, még ekkor az I. Leopold őrizete volt.

§. 19. *Munkáts*on, nem soká lehetett tórságban Rákótzii Ferentz. Mert a' *Monuculi* vasassai, okos intézetből, nagy ndesenn *Ungvárra*, onnan pedig *Szeredére** jövénn, oly véletlenül lepték meg kótzit, hogy magát ugyan a' városban k nem elfogták, népét pedig elszéleszték, és drágább kintseit elnyerték. Ekkor tann, ismét a' Lengyel Országi szélek felé

felé vonta magát vissza, Amól tartván tudnillik, hogy vagy a' Császári katonaság, vagy a' szomszéd Máramarosi és Ugotsai Nemesség élvágja az útját, és akkor két fegyveres nép közzé szorúl: két nap alatt *Zavathka*** nevű helységbe futott, mely a' Lengyel szélekhez közel esett, és Rákótzai jószág volt; seregének nagyobb része pedig tőle elmaradt.

* *Szerednye* két mérföldnyire esik Munkátschoz.

** *Zavathka* Bereg Vármegyében Orosz falu.

§. 20. Így telvén el Junius hava (1703-ban), az azt követő Julius szerentsébb kezdett lenni *Rákótzira* nézve. Mert *Bertsenyi Miklós* a' Varsaui útját végezvén, egynéhánv száz főből álló segítséget hozott Lengyel Országból, ezenn kívül azzal biztatta meg Rákótzit, hogy a' Frantzia követ rövid időnn ör ezer aranyat fog küldeni nékie. Ez által mind magának Rákózinak, mind az ő követőinek eltsüggedt reménysége kezdett éledni. Azt hallván tehát Julius vége felé, hogy a' Bereg és Ugotsa Vármegyei Nemesek, a' Szathmáronn lévő Császári őrizetből száz gyalogokat, a' *Montecuculi* Vasas Regementjéből ugyan annyi lovasokat vévén magok mellé, *Gróf Csáki Istvánnak*, az említett két Vármegyék Fő Ispánnyanak vezérlése alatt, *Tisza Betshez* szállottak, hogy az ő általkelését a' Tiszánn megakadályoztassák; titkos úton a' hegyek közzül kijövénn, azokat, kik már a' Tiszánn általköltöztek volt, meglopta, és nagy hirtelenséggel megtámadván szétverte.

§. 21. Minekutánna *Naményndi* általjött a' Tiszánn Rákótzit: említett szerentséjének hal-

hallására, követőinek száma szemlátomást szaporodott. Nagy Várad és Diószeg tajékán *Bóné András*, más felé mások, az ő részére haszonnal dolgoztak. Számos és egymástól távol eső várak és városok, mint *N. Kálló*, *Huszt*, *Somló*, *N. Bánya*, *N. Károly*, és *Szólnok*, rövid idő alatt, többire feladás által, kézre kerültek.

§. 22. Midőnn ezeket *Nigrelli*, kinek igazgatása alá volt bízva Felső Magyar Ország, meghallotta: *Montecuculi*, a' Munkácsi vidékről *Kassára* hívta, úgy ítélvén, hogy ezen városról függene az egész Fehőföldnek megtartatása. A' *Montecuculi* Regementjének eltávoztása által, a' Hegyaljai városok is és helységek Rákótzihoz hajlottak. *Tokujba* vévén tehát útját Rákótzira, mely alá Bertsényit már az előtt elküldötte vala: nagy örömmel tölt el, midőnn a' Tisza partjához közelgetvén, Bertsényi Miklós *Károlyi Sándorral* ment eleibe. Ez a' Fő ember t. i. Bétsbenn lett megszomorodása után, *Kassára* menvén: ott *Nigrelli* miatt ismét megkedvetlenedett. Midőnn azért hallotta, hogy a' *N. Károlyi vár* megvevődvén, Felesége és egész Háznépe a' Rákótzira hatalma alá esett: Bertsényi Miklóst Tokaj alatt felkereste, és nyilván a' Rákótzira partjára állott; kitől Generalissá tétetődven, a' Ketskenéti környékre, a' Báts Vármegyei fel 's ala kőborló és pusztító *Rátság* ellen küldődött.

* Ezen útra Rákótzira Ferentz, a' *Szathmari vár* alól indult, melyet darab ideig próbált megvenni, de semmire sem mehetett. Most annak további ostromát bízta *Senyei Istvánra*.

§. 23. Rákótzí Ferentznek eddig előadott mozgása és terjeszkedése *Juniustól* fogva *Octóber* végéig és így, öt hónapok alatt esett, 1703-bann. De már az ezen esztendőből hátra lévő két hónapokban, sokkal nagyobb és sokkal sebesebb előmenetel volt fegyvereinek. * Mert a' pártosság hova tovább mind jobban jobban terjedvén, és tsaknem minden akadály nélkül erősödvén: az 1703-dik esztendő végével, Magyar Ország nagyobb részében Rákótzí hatalmaskodott,

* Rákótzí *Tokajndl* maradván, hadainak kitszási által *Kassa* városát mintegy megszállott állapotban tartotta. Ebből a' lett, hogy a' felső részeken is, a' Tót Vármegyékben, mindenütt gyülekezett a' nép a' Rákótzí zászlója alá. *Ótíai László* a' *Lévai várat* elfoglalván, és *Borbély Balázssal* Nyitra Vármegyébe béütvén: a' Vág vizéig terjesztette a' Rákótzí fegyverének híreit. *Bertsényi Miklós* más felől, az Egrieket, a' Püspökkel *Telekesi István*nal együtt, *Gyöngyösrre* költöztetvén: a' várat ostrom alá vette. Azután *Losontz* felé indult, és ott *Károlyi Sándorral* egyesülvén, a' Bánya városokat elfoglalta. Azután *Károlyi Sándor*, a' *Galgótzí* és *Semptei* várakat megvévén, és a' Vág vizén átkelvé, *Sz. Györgyhöz*, *Bazinhoz*, *Modorhoz*, és *Nagy Szombathoz* is könnyen hozzájutott. E' szerint, minthogy már túl a' Vág vizén, az egy *Po'sonon* kívül, minden városok és helységek a' Rákótzí részire voltak hajtva: oly szélesre kiterjeszkedtek a' Kurutz hadak, hogy azok által, a' *Nyitrai*, *Trentsini*, *Árvai*, sőt azokon innen, *Liptó Vármegyében* a' *Likavai*, és *Gömörben* a' *Murányi* várak is ostromoltattak. Azonközben *Po'son* bezárkózva lévén: *Károlyi Sándor*, *Bertsényivel* együtt, *Decemter* havában, *Szents* alatt, táborba szállott, és kijáró hadai által az egész

Csalloköst magához vonta. Ezzel meg nem elégedvén, Karátson-előtti való nap, seregének egy részével, a' *Morava* vizénn is áthalment, és Alsó Ausztriába, *Bétshez* szinte három órányira nyomúlt bé. De beljebb menni nem bátorkodott, hanem egynéhány zászló alja Ausztriai katonaságot, *Tisetjeivel* együtt, elfogván, azzal *Kardtsón* első napján, *Szentzre*, *Berisényihez* visszatért. Ily sebes előmenetelekben, *Károlyt* és *Pertsenyt*, *Generalis Schlick*, és Gróf *Forgáts Simon* akadályoztatták valamennyire. Maga pedig *Rákóti Ferentz*, az alatt, *Tokajnál* lévő és naponként nevekedő táborából, választott Hadnagyokat küldvén ki, *Lótsét*, *Késmárkot*, és *Szepes* várát szállatta meg.

§. 24. Ezen rendkívül való előmenetelt ozták az akkori környülállások. *I. Leopold*, a' Spanyol *Successio* eránt folytatott borúbann szerentsétlen volt.* Ilyen állatbann, az Országonn kívül lévő hadaik, melyeket a' *Frantzia* és *Bavarus* elrendelt vala, semmi részét a' Magyarországi támadásnak elnyomására nem forhatta. Azonn igyekezett tehát, hogy a' rendességet kegyelmességének megbizonyíttatva által állítsa vissza. Azért mindennek elpártoltak közzül, valaki az engedellességre visszatérne, botsánatot ígért. Ez a' célját el nem érvénn: "elsőbenn *Palatus Eszterházi Pálra*, midőnn pedig ez *kótzinak* nem tetszett, *Kalotsai Ersek* *écsényi Pálra* bízta a' Békesség megszerzését."

A' *Frantzia Királynak XIV. Lajosnak* serege *Kehl*t elfoglalta. Azután egyesülvén a' *Baváriai* seregekkel, *Tirolba* bétűtött, és *Inspruckot* megvette. Azombann a' Császár, a' nagyobbik fijával *I. Jóseffel* együtt, a' Spa-

nyol Koronához való jussát, *Károlynak*, az 6 kisebbik fijának adta által. Ez tehát mindjárt, September eleitől fogva, *III. Károly* név alatt, Spanyol Királynak kezdett hivatalni. Azután, September 19-dikénn, Spanyol Országba indult, a' hol is, a' *XIV. Lajos* seregeivel kellett néki küszködni.

*** *Rákóczi*, említett szerentséjében úgy elbizta magát, hogy az I. Leopold ajánlásának elfogadásáról még csak hallani sem akart. Sőt, megvallja maga (*Memoires sur la guerre de Hongrie*, vagyis, *Hist. des Revol. de Hongrie Tom. V. pag. 86.*), hogy ő még azt a' hivatalt is, mely néki a' Lengyel Királyságra adódott, megvetette, csak hogy, a' mit Magyar Országonn elkezdett, folytathatná. Rákóczit ugyanis, a' Lengyel Országi Primás, *Cardinalis Radziasky*, titkon, levele által, arról tudósította, hogy az Ország Marsaljával *Lubomirszkyvel* együtt, nem mást, hanem egyenesen őtet kívánja Lengyel Királlyá választatni. Sőt bizonyossá tette arról is, hogy a' Svétizai Király *XII. Károly*, a' ki akkor tetszése szerint bírt Lengyel Országgal, abban nem fogna el'lenkezni. De, Rákóczi Ferentz, abba való biztában, hogy dolgai reménysege felett jól folytak Magyar Országonn, kész volt ezt a' szerentsét elbótsítani.

*** *Szécsényi Pál*, a' Nemzet előtt közönséges kedvességű ember lévén, a' Békességszerzésre mindenek között legalkalmatossabbnak találtatott. Minthogy pedig néki *Bárá Scalvinioni* igen kedves embere volt: elsőbenn ez által szállítódott meg. *Scalvinioni* ugyanis, December 20-dik napján, 1703-ban, irt *Szécsényi Pálnak*, (a' ki, az akkori háborús körülmények miatt, nem *Kalotsánn*, hanem a' *Símgai Várban*, a' Veszprémi Püspök jószágában, tartózkodott), és attól ezekről tudakozódott: micsoda okai lehetnek a' támadásnak? és mitől lehet tartani, hogy még abból következik? Felelt *Szécsényi Pál* December 20-dik

20-dik napján, és a' támadás okait, a' szerint, a' mint azok a' békételenkedők szájában forogtak, igazán megírta. Ezen Levélnek az a' következése lett, hogy Januarius 2-dik napján 1704-ben, maga a' Felség írt az Érseknek, és, hogy a' Közsédség helyreállításában munkálódjon, reáblizta. Azok a' Levelek, melyeket osztán Szécsényi Pál ezen dologban küldözött, az azokra való feleletekkel együtt, részszerint megvagnak a' *Histoire des Revol. de Hongrie* nevű munka II. Darabjának 106. és azt követő oldalain, részszerint Néhai Fő Tiszt. *Katona István Úrnál, Hist. Crit. Tom. XXXVI. p. 120. seq.* telyesenn pedig, és minden hiányosság nélkül, in *Epistolis Szechenianis*, melyeket Nagy Méltóságú Gróf Széchenyi Ferencz Ő Excel-lenciája, a' feljebb való esztendőkhben bocsátott világosságra.

§. 25. Szécsényi Pál, a' reabízott dologban igaz lélekkel kívánt eljárni. Azért, már Januarius 13-dikán, 1704-ben; szólt Károlyi Sándorral Simegenn, és a' két fél összevöhetésének helyéről tanátskozott. Az Érsek erre a' végre ment Moson Vármegyének *Leben Szent Miklós* nevű Helységébe, mely Moson és Győr között vagon. Kevéssel azután megjelent ugyan ott *Borcsényi Miklós* is, *Károlyi Sándorral* együtt. Itt mire mehetett légyen Szécsényi Pál, megírta Bétsbe a' Felségnek, Januarius 28-dik napján. Ugyan azon napon írt *Rákóczy Ferentznek* is. Felelt ez *Miskóltzról* Februarius 5. napján, mely felelet, Rákóczy Ferentznek nagy magához való bizakodását jelenti ki.

§. 26. A' *Leben Szent Miklósi* együtt-létel alatt, Szécsényi Pál azt sürgette, hogy
III. Darab. C.

a' tsendesség helyreállításának legjobb eszköze a' volna, ha az Ország Rendei Diétára egybehívódnának. Ez ellen *Bertsényi Miklós* tíz pontokból álló írást adott által az Erseknek, azt állítván, hogy azon pontokat magától *Rákótzitól* vette. Az Ersek, ezen írást, *Viza* nevű Kalotsai Prépost által, Februarius 13 dik napján 1704-benn, megküldötte a' Császárnak. Még minekelőtte a' Prépost Bétsből visszaérkezett volna: *Rákótz* *Ferentz*, Februarius 29-dikén *Miskóltzonn* költ levelében, újabb öszvejövetel helyévé, *Héves* Vármegyében *Gyöngös* városát nevezte ki.

§. 27. A' *Gyöngyösi öszvejövetelnek*, (melyre *Viza* *Martius* 20. napján érkezett meg, és a' többek közt, a' *Bertsényi Miklós* fogságra esett feleségének, a' Császár kegyelmességéből, szabadonn lett botsáttatását hozta hírül), semmivel nem lett jobb kimenetele, mint a' *Leben Szent Miklósinak*. A' Császár, *Viza* által, a' Római Királynak *I. Jósefnek* közbennjdrásával kínálta meg *Rákótzit* és annak követőit. De azt ezek el nem fogadták: hanem fennyénn bezzéllvénn, olyan Kezességet (*Garantiát*) kívántak, a' minémű szokott lenni a' hadakozó Hatalmasságokra nézve, midőnn azok megbékélnek. Ezennkívül, a' Császári *Kegyelemnek*, *mégkegyelmezésnek*, *megengedésnek* még tsak nevét sem akarták hallani magokra nézve. Mind ezeket *Szécsényi Pál*, Aprilis 2-dik napján, 1704 beun, *Székes Fejervárról* írta meg a' Császárnak.

§. 28. I. Leopold, a' *Szécsényi Pál* levelére, Aprilis 20 dik napján, 1704-benn, advánn választ, azt bírta az Ersekre, hogy
újra

Ajra menjen el a' Békételenek Vezéreihez, és azoknál e' kettőt sürgesse: 1. hogy légyen közönséges és általán fogva való fegyverszünés. 2. hogy Po'son, vagy Nagy Szombat légyen a' Békesség eránt tartandó Gyűlésnek helye. El is indúlt mindjárt Szécsényi Pál, és, Komáromnál általmenvén a' Dunán, Bertsenyivel szándékozott szállani, mint a' kiról azt tartotta, hogy annak híre és tanátja nélkül semmit sem tselekszik Rákóti Ferentz. Azombann, a' Bétsbefin lévő Anglus és Hollandus követek, Stepney György, és Hamel Bruyninx, Aprilis 22-dik napján, levelet küldvén Rákóti Ferentznek, a' Békesség megszerzésére a' magok közbenjárását ajánlották. Kiknek Rákóti, Dömsödről, Majus 20-dik napján, hidegenn felelt, azt jelentvén ki, hogy ő nem látja mi hasznát vehetné az ajánlott Közbenjárásnak, 's a' t.

§. 29. Szécsényi Pál, a' reábízott dolgot kívánván végrehajtani, minekutánna megértette, hogy Rákóti Ferentz a' Dunán oly czállal szállott által, hogy seregét Székes Fejérvár felé vigye: azzal magával igyekezett szállani: de benne módja nem lehetett. Mindazáltal annyira ment, hogy Rákóti Ferentz Paksot kinevezte, hogy ott az ő embereivel alkudozhasson az Érsek. De ezen alkudozásnak is* csak annyi haszna lett, mint a' két elsőnek. Mert, a' kívánt fegyverszünés el nem érődhetvén: az ellenségeskedés folytatódott; maga Rákóti, és az ő Vezérei, kik közzül már Forgács Simon is** egy vólt, az Ország külböböző részeibenn hadakozván.

* Azokat, melyeket a' *Paksi Gyűlés* eleibe terjesztett *Szécsényi Pdl*, maga Paksról, Majus 14-dikénn (1704.) költ Levelelébenn megírta Rákótzai Ferentznek. Tudnillik, azt tette társalkozás tárgyává: hogy légyen *két vagy három hónapi fegyverszűnés*, de úgy, hogy ha ez az idő nem lenne elég a' Békesség megállítására: a' két Félnek megegyezésével addig nyújtódnék a' fegyverszűnés, valameddig szükségesnek fogna tartódní. Továbbá, hogy Rákótzai, Magyar Országnak a' Dunánn túl és innen lévő részeiből, hadait visszahívánn, és azon részeket, egész a' Vág vizéig, a' fegyveres néptől megüresítvénn, míg a' fegyverszűnés ideje eltelnék, seregeit az Országnak más részeibenn tartaná. Ezennkívül, hogy I. Leopold, azon váraiba és erősségeibe, melyekbe az akkori háborúságos idők alatt is, szabad bójárása vólt, míg a' fegyverszűnés tartana, minden provisiót vitethetne. Végre, hogy mind két részről Commissariusok rendelődnének, kik a' megnevezendő helyenn, egész bátorsággal munkálódhatnának a' Békesség dolgábann: a' Tengeri Hatalmasságoknak Kezessége pedig, melybenn a' Felső megegyezett, a' Rákótzai részéről is fogadódnék el. A' dolog kimenetelét pedig aztánn, ugyan tsak *Paksról*, Majus 19-dik napjánn, I. Leopoldnak írta meg *Szécsényi Pdl*, mely is ide megyen ki: hogy Rákótzai a' fegyverszűnésre mind addig nem akar állani, míg azoknak, melyeknek a' fegyverszűnés által kellene megállítódní, bátorságos és állandó vóltáról bizonyossá nem tevődnek; abbann a' vélekedésbenn lévén, hogy a' fegyverszűnés tsak arra való lenne, hogy az ő hadai eloszlatatvánn, maga elvonattajhatnék, és hogy a' külső Hatalmasságok előtt, a' kikkel szövetségbe vólna, gyanúba hozódnék. s a' t. *Forráts Simon*, az 1704-dik esztendő elejénn, minekutánna *Schlick* a' Császári sereg vezérlésétől elmozdítódott, Gróf *Pálfi Jánossal* egy-
ütt

Att, azon seregnek Vezérévé tétetett. Mindazáltal, szintén úgy, mint a' feljebb való, esztendőben Károlyi Sándor, Martius 19-dik napján (1704.) a' Rákóti részére ment által. Ezen általmenettel okát *Kollinovits* abban keresi, hogy a' Horvát Országi Bánság nem *Forgács Simon*nak, a' ki arra vágyott, hanem Gróf *Pálfi János*nak adódott. *Spángás András* pedig, *Magyar Krónikája* 72-dik oldalán, annak más okát is említi, t. i. ezt, hogy a' Rákóti követői elfoglalván a' *Forgács Simon* jószágait: ő e' miatt nagy szükségét látott, és ezért lett volna miniegy képtelen a' Rákótihoz való pártolásra.

§. 30. Az alatt, míg a' fegyverszünés imunkálódására az említett próbák téteték: a' Rákóti hadainak, kivált az esztendő (1704.) eleinn, ismét nagy és szembeálló előmenetele* vőlt. De más felől *Generális Heister* is, az I. Leopold Király rézire haszonnal** dolgozott. Az mindazáltal, hogy a' fegyver megszüntetésére Rákóti hajlandóbb legyen, leginkább I. Leopoldnak, az egyesült Frantzia és Bavarus regenn, Svéviábann, *Hochstadiumnál* (*Hochstadt*) Augustus 12-dik napján nyert tökéletes győzedelme*** okozta.

* Által szállván *Károlyi Sándor*, 1704-nek az eleinn, a' Dunán, és egy Hírdetést botsátván ki: arra sok Vármegyének követői zászlókkal és gyalog a' lovas csoportokkal jelentek meg ő nála. Azután, a' keze alatt lévő seregnek egy részét Horvát Ország felé küldvén, *Kaniszt*, *Csiktornydt*, és az egész *Murakózt* a' *Drávdig*, Rákóti hatalma alá baltatta. Seregének más részével pedig, inolyet Veszprém felé rendelt, *Szekes Fejérvárat* is elfoglaltatta. Ezennkívül, némely Hadnagyjai által, kiket *Stiria* és *Ausztria* felé botsá-

tott ki, a' *Leyta* vizéig terjedő egész vidéket a' Rákótzai részére megnyerte. Nem különben a' Rákótzai pártjára vivődtek: *Kőszeg*, *Sárovár*, *Szombathely*, *Körmönd*, *Szent Grót*, *Felső és Alsó Lindva*, *Vas Vármegyében*; *Ruszt*, *Kis Márton*, és *Kapuvár* Sopron Vármegyében; azonn az egész részenn az I. Leopold Király eránt való hűségben, tsak *Frankó*, *Borosdyánkó*, és *Németújvár* (Güssingen) maradvánn. A' *Bátskaszágban* és a' *Szeremsgében* lakó *Rátkokat* is Rákótzához edesgette Károlyi Sándor: de azután, a' *Dedk Perents* vezérleése alatt lévő Kúrutzoktól, a' kik abbann semmit sem tudtak, háborgatódvánn, ismét felkeltek, és többé Rákótzinak hinni nem akarávann, *Pettseenn*, és túl a' Dunánn lévő sok más helyekenn, iszonyú pusztítást és kegyetlenséget vittek véghez.

Azombann, míg ezek túl a' Dunánn estek: a' Duna és Tisza között is szerentsésenn folytak a' Rákótzai dolgai. Mert, a' mint maga, a' feljebb említett Frantzia munkának 92-dik oldalánn, beszéli, a' lágy tél után, *Januariusban*, *Altalfagyvann* a' *Tisza és Bodrog*: a' *Tohaji vár* ostromához minden oldalról hozzá fogott, és másodszori rárohanás után, a' benne lévő őltalomhadat a' vár feladására kényszerítette; melyet osztánn, noha az ő örökös jószágai közzé tartozott, lerontatott. Itt sok ágyúkra találvann, azokat az *Egri vár* ostromlására szándékozott fordítani: erre mindazáltal szüksége nem volt. Mert *Forgács Simon* a' várbeli Commendáns arra vette, hogy a' várat, bizonyos feltételek alatt, feladta.

** *Heister*, ebbenn az időbenn I. Leopold Királynak, legtöbb és legerentsésebb hadi szolgálatot tett az Országban. Ugyan is *Pápd*, *Veszprém* és *Szala Vármegyékkel* együtt, és az egész *Dráva melyékét*, úgy szintén *Széket Fejérvárt*, (mely alatt Károlyi Sándort meg is verte), és *Földvárt* visszavette,

*** Az I. Leopold hadai, Hertzeg *Eugenius* vezérlése alatt, az egyesült Frantzia és Bavarus seregenn, *Hochstädt* (v. Höchstadt) nevű városnál oly nagy győzedelmet nyertek, hogy a' két ellenség részéről, *húszonöt ezer ember*, részszerint levágattatott, részszerint fogságra esett; *öt ezer* pedig megsebesítetett. Ezt követte osztánn egész Baváriának elfoglaltatása. Nagy része volt a' hartz megnyerésében Hertzeg *Marlboroughnak* is, kit az Angliai Királyné *Anna*, I. Leopoldnak, mint szövetséges társának, segítségül küldött vala. Mert ez, a' Frantzia Marsallt *Tallardot*, tizenkét ezer emberével együtt elfogta.

Minnemü változást csinált Rákótzibann a' *Hochstadti* győzelemnek híre: maga előadja Hist. des Revol. T. V. pag. 168. Addig tudnillik, míg az a' hír fülebe nem ment, magát mindég azzal ketsegette, hogy seregét a' Bavariai Választó Fejedelem táborával összeveksolhatja. Most ez a' reménysége egyszerre kettévágódott. Ez a' reménység volt pedig egyedül való fundamentoma annak, hogy ő fegyverre mert kelni; a' mint maga megvallja az említett Frantzia munka 168-dik oldalán, ezen szókkal: „La malheureuse „nonvelle de la perte de la Bataille de Hoch- „stet me fit perdre toute esperance de jonction „avec l' Electeur de Baviere. C'etoit-là l' „unique fondement sur lequel j'avois entre- „pris la guerre.”

§. 31. October hava közepétől fogva, 1704-benn, *tizenöt napi fegyverszűnés* határozódván: az új öszvejövetel, melynek helye *Selmetz* városa volt, nagyobb reménységgel, s ugyan azért számosabb követek által, és sokkal pompásabbann** tartódott, mint az elébbeniek. I. Leopoldnak, Kalotsai Ersek *Szécsényi Pál*, Báró *Seilern*, Gróf *Koháry*, és Itélő Mester *Szirmai*; a'

Közbennjáró Hatalmasságoknak, *Stepney György*, és *Hamel Bruyninx*; Rákótzinak pedig, *Bertsényi Miklós*, *Jánoki Sigmund*, *Rádai Pál* (és, mivel már ekkor magát *Erdélyi Fejedeleme*nek tartotta,*** azon Ország részéről, *Mikes Mihály*) voltak ezen Gyűlésre rendelt Megbízottjai.

* Megtetszik ez Rákótzinak azon teljes hatalmat adó (Plenipotentialis) leveléből, melyet a' *Vihneyi Ferdőbenn*, a' hol meggyengült egészségének helyreállítása végett tartózkodott, adott a' maga követeknek. Rákótzin azon *Ferdől* (Mém. pag. 176.) *Vihnye*, Pray (Hist. Reg. Hung. Stirp. Austr. pag. 329.) *Visna*, Katona pedig (Hist. Crit. Tom. XXXVI.) *Vihnye* névről nevezi.

** A' *Selmetsre* gyűlendő követeknek egész fényességgel való fogadására és megvendéglésére, Rákótzin, *Bertsényi Miklóst* küldötte; a' ki maga is pompát szerető ember volt: de a' felesége (mint a' ki már az előtt két Fő emberekkel, úgymint elsőbenn a' Horvát Országai Bánnal, Gróf Erdődivel, azután pedig, az Ország Birájával *Draskovits Miklóssal* élt, vala házasságban) ahoz még jobban érte; a' mint ezt maga Rákótzin megjegyzi *Mém.* pag. 179. 180.

*** A' Gyöngyösi öszvejövetel végződésével, midőn a' *Vihneyi* ferdőbe ment volna Rákótzin, az útjában *Sadg* nevű helységben hallotta meg, a' hozzá küldött Deputátziótól, (melynek feje *Mikes Mihály* volt), hogy őtet, az Erdélyi Rendeknek egy része Fejedeleme nék választotta.

§. 32. A' *Selmetszi Gyűlésnek* kívánt vége nem lett: vagy azért, mivel Rákótzin megütötte magát azon, hogy ez a' kérdés; illenél-é őtet a' *Fejedeleme* titulus, vagy nem? tagadólag vitatódott; vagy azért, mivel a'

Fran.

Frantzia Udvartól, alattombann, ismét felültetődött; * vagy pedig azért, mivel, a' Gyűlés alatt, *Kassa*, *Eperjes*, és *Eger*, néki magokat feladvánn, abból rendkívül való bizodalmat vett magának. Elég az hozzá, hogy az ő Megbízottjai; azon kívánságaikból, melyeket az I. Leopold követői 's az Anglus és Hollandus Közbennjárók eleibe terjesztettek, legkissebbet sem akartak engedni. Ekképenn, a' Békesség megszerzésére való jó alkalmatosság, az Ország nagy kárával elbótsátódott.

* *Pray, Hist. Reg. Hung. Stirp. Austr. p. 328.* ezt mondja: „Rakótzius, ne, cur tractatio „conciliationis frustra instituta fuerit, invidiam ferre cogeretur; literas per regnum dididit, quibus causam in Caesaris Commissarios rejecit, dutores illos, quam mandata habuerint, in moderandis conditionibus fuisse, questus: cum tamen palam esset, ab „*Aleurio*, quem Rex Galliae paullum ante „miserat, fuisse persvasum, ut arma resumeret.“

§. 33. Minekelőtte a' Selmetszi Gyűlés tartása eránt határozás tevődött volna: azt végezte vólt el magábann Rákótz, hogy *Érsekújvárt* * veszi ostrom alá. Most tehát a' Gyűlés eloszolvánn, magához való nagy bizakodással, * *Leopoldvára* alá ment, melyet I. Leopold, a' feljebb való időkbenn, az *Érsekújvárbann* lévő Törökök kiütéseinek megakadályoztatására építtetett vala, a' *Vág* vize és a' *Dudvág* között. Már alatta lévén *Leopoldváranak*: Bertsényitől azt az izenetet veszi, hogy Császári Generális *Heister*, *Nagy Szombatnák* tart. Ekkor, *Nagy Szombat* felé mozdítván táborát, *Gerentsér* nevű falunál, *Nagy Szombathoz* fél

óránnyira megállapodik. *Bertsényi* is, kevéssel azután oda érkezik. Ott létekbenn, éppenn Karátson napján, *Heister* őket véletlenül meglepi. Más nap (December 26-dikán, 1704.) megütköznek: és erősen megvertetnek.***

* *Érsekújvárt, Várdai Pál és Oldh Miklós* Esztergomi Érsekek építtették vala a' tizenhatodik Századbann, és azért neveztetett azzal a' névvel. Már ma erőssége nintsen, mivel az, 1725-benn és 1726-bann, az akkori Magyar Országi Királynak, III. Karolynak parancsolatjára lerontatott.

** Ezt maga Rákóczy is így adja elő, *Memoir. pag. 181.* a' hol ezek a' szavai: „*Aussi-tôt que la Trêve expira, mes Troupes destinées a' cette entreprise étant toutes prêtes, je marchai brusquement.*“ s a' t.

*** A' Nagy Szombati Hartz megnyerése, *Heisternek* kemény viaskodásába került, melybenn csak egy hajszálonn maradt meg az élete. E' dolgot, *Spangár András, Magyar Anónikája* 74-dik oldalán, így írja le: „Oly nagy veszedelemmel, oly sok pártosokkal, egyszer sem vólt a' viaskodás, mint Karátson Havának 26-dik napján. Mert, a' rendekenn általvágván magokat a' pártosok, már a' tábori szekerekhez, melyek a' Tábornak közepénn vóltak, jutottak. Hat ezere, a' kiket *Kibetski* vezetett vala, a' Tábornak hátulsó részére rohannak. *Ótskai László* pedig, a' Tábornak jobb szárnyát csak nem egészen lekontzolja. Nem mesze, a' Nemet sereg a' veszedelemtől. De, hogy egészen meg ne győzettecnék: Gróf *Czobor Márk* vitézi erejének köszönje. Maga már a' Fő Generál *Sigefridus Heister* életének nagy veszedelmébe esett, a' melybenn el is veszett vólna, ha *Czobor Márk*nak vitézi gyorsasága meg nem mentette vólna. Lássad miképen történt a' dolog!

„Emlékezik vala egy a' felzendült Magyarok
 „közzül, hogy ezen hadi Fejedelem (tudniil-
 „lik Heister) sokakat társai közzül levágtat-
 „tatott, és fogságra viteleitvólna: azért,
 „hogy elveszett népéért érdemes bosszút
 „álljon, a' sűrű rendenn lévő vitézekenn
 „általhatvann, nagy erőszakkal a' Fővezér-
 „re rohan, és már másodszor, (mivel első-
 „benn meggátoltatott az igyekezete) kezét
 „és fegyverét felemeli, nagy szívesenn hoz-
 „zája vag; de minekelőtte a' vágás rajta
 „esnék, addig a' vakmerő Vitézt Gróf Czobor
 „1 agyonn lövi. Ezen dolgot maga *Sigefridus*
 „*Heister*, Bóldogasszony Havának 1. nap-
 „ján (1705.) Nagy Szombáthann, a' Jé sui-
 „ták ebédő palotájában beszállt; a' ki
 „is *Czobor* Urat méltó dicséretekkel magasz-
 „talta, és életének tovább való folyását egye-
 „dül néki tulajdonította. Innét a' győzede-
 „lem a' Királyi vitézek mellett maradt.”

§. 34. A' Nagy Szombati Győzedelemnek
 z a' haszna lett, hogy Nagy Szombot vá-
 osa mindjárt akkor a' Felső eránt való
 üségre visszatért; *Leopoldvára* a' meg-
 zállás alól felszabadult; *Trentsén* pedig,
 mindenféle eleséggel megrakatott, hogy a'
 legszállást kiállhatná. Azombann *Rákóczi*
Érentz, Bars Vármegyébe *Kis Tapoltsánra*
 onvann magát, elszéledt hádaiinak össze-
 zedésében foglalatoskodott; a' hol, mi-
 őnn *Károlyi Sándor*, a' ki a' Nagy Szom-
 ati ütközetben jelen nem volt, hat ezer
 vasokkal hozzá érkezett: nagy szorúltsá-
 íból kezdett kihatolni. Így tolt el az 1704-
 k esztendő Magyar Országára nézve.

Erdélyben, az alatt, mindent elköve-
 tt *Rabutin*, hogy az I. Leopoldtól való
 gésben megtarthassa azon Országot,
ebenben tartózkodvann; a' Kurutz Ka-
 tányokat, kik portázni ezen város alá

mentek, megverte, és sokat elejtvénn köz-
zülők, elszélesztette. Legkissebb mozgásra,
és a' mozgásnak alkalmatosságára is úgy
vigyázott, hogy semmi nem eshetett, a' mi
néki tudtára ne lett volna. Így tudta ki a'
Bethlen Miklós igyekezetét is.* Ilyen vigyá-
zása, és efféle tselekedetei által azt vitte
véghez, hogy a' támadás, oly erőt, a' mi-
péműt Rákótzai reményl vala, 1704-benn;
nem vehetett Erdélybenn.

* *Gróf Bethlen Miklós*, a' mint *Cserai Mihály*
megjegyzí, „noha észszel és elmével Erdély.
„benn véle senki nem ért; és a' Császár Ud-
„vari Tanácsosi között is tekintetbenn lehetett
„vólna az ő nagy böltsességéért: nagy bo-
„lonságot tselekedék. Mert egy Gondolatot
„íra, hogy Erdélybenn mitsoda Igazgatás-
„formája állíttassék fel; hogy tudnillik az
„Ausztiai Házból legyen ugyan az Erdélyi
„Fejedelmeknek Felesége: de a' Töröknek is
„adózzék. Több ily haszontalanságok is va-
„lának írásaibann. s a' t. Ezt a' Gondolatot
Bethlen Miklós, valamely Görög által, Béts-
be akarta felküldeni az Anglus Követnek: de
az, a' Rabutin kezére került; a' ki is osztánn
Bethlen Miklóst leárestáltatván, elsőbenn
törvényt akart reá láttatni: de azután Béts-
be küldötte fel fogságra.

§. 35. A' Rákótzai Nagy Szombatnál
szenvedett szerentsétlenségét, kevés napok
múlva, úgymint Januarius kezdetével 1705-
benn, követte az a' szerentse, hogy a' *Szat-
mári Vár*, *Forgács Simon* által, az ő ré-
szére megvételett. A' Duna mellett is kez-
dett kipótolódni az ő vesztesége. Mert *Ká-
rolyi Sándor*, Februarius havábann, által-
menvénn a' Dunánn, Austriába bétsapott,
és szinte *Bétsnek* hostáijaig halván, a' Bé-
tsi

tsi népnek a' Nagy Szombati Győzedelmenn való örömét, nagy megrémüléssé változtat-
ta. Azombann Rákótzí, *Bertsényi Miklóst*
a' Vág vizénél hagyván: maga *Egerbe* in-
dult, hogy a' telet ott töltvén, a' követ-
kezendő táborozáshoz készülne. *Heister* pe-
dig, gyalog hadait, *Bazinba*, *Modorba*, és
Szent Györgyre szállítván, a' Lovasságát
Károlyi Sándor után botsáította, hogy azt
hátul támadná meg. Ezen alkalmatossággal
tudott élni *Bertsényi Miklós*. Mert az em-
lített három városokat, *Martius* hava vé-
genn, és *Aprilis* elején elfoglaltatta; sőt
midőnn azután, az Ausztriai széleknek,
Károlyi Sándor ellen való őltalmazására,
Generalis Heister, Nagy Szombatból, a' hol
hadi szállása volt, egész seregével együtt
felhívatatott: Nagy Szombatnak is bírásá-
hoz jutott.

* Az említett négy városoknak, úgymint: *Ba-
sinnak*, *Modornak*, *Sz. Györgynek*, és *Nagy
Szombatnak*, az akkori időbenn, hívaltkép-
penn a' Kurutzoktól, szenvedett nyomorúsá-
gait, mint szemmel látó tanú, bőven leírja
Bél Mátyás, *Notitias Hung. Novae Tom. II.*
pag. 68. 103. 132.

§. 36. Rákótzí, *Kis Tapoltsánról*, Fe-
bruariusi utolsó napján (1705.) érkezvén
Egerbe: nagy pompával, és ágyúkkal való
lövöldözések közt ment bé a' városba. A'
Füspök *Telekesi István*, az Egyházi Rend-
del és Nemességgel, a' város kapujában
várván őtet, nagy tisztességgel és ékes
Magyar beszéddel fogadta. Szinte nyomba
követte őtet *Egerbe* a' Kálotsai Érsek *Szé-
csényi Pál* oly szándékkal, hogy véle a'
bő

békességet végre hajtsa. Kevéssel azután az Anglus és Hollandus követeknek *Stepney Györgynek és Hamel Bruynincznek*, Martius 1. napján, 1705-ben Bétsben költ levele is megérkezett *Egerbe*; melyben I. Leopoldnak a' Felzendültek kívánságira való *Válaszszát* küldötték meg.

§. 37. I. Leopoldnak ezen *Válaszszádból*, valamint a' Felség ígéreteit és ajánlásait: úgy a' fegyverre költ Békételeneknek panaszszeit is megérthetni. Annak Pöntjai ezek voltak:

A' Császár Ő Felsege, az *Angliai Királynénak* és a' *Szövetséges Belgiumi Statuoknak*, a' megbékéltetés végett való *Közbennjárdsát*, igen örömet elfogadja, és ígéri, hogy Magyar Országnak jövőendő boldog állapotjára nézve semmi kétséget nem hágy fenn maradni.

A' *Német Hadaknak* Magyar Országonn tett *hibdát*, kinyomoztatván, és azokért illendő elégtételt adatván, ennekutánna Ő Felsege szoross fenytéket fog tartatni azok között.

Az *idegen Hadak* dolgának legjobb módal lehető elintézése eránt, a' legelső Diétán az Ország Rendeivel együtt fog tanátskozni.

Hogy a' Római Király *I. Jósef*, bizonyos időt az Országban töltsön, azt meg erősíti Ő Felsege, és a' Magyar Országi dolgokra való gondviselést is reá fogja bízni.

Minden három esztendőben örömet Diétát fog tartani; melyre a' Római és Magyar Országi megkoronázott Királyt *I. Jósefet* is le fogja küldeni; maga a' Császár

Ő Felsége, öregsége és a' Birdalomnak terhe miatt, azonn jelen nem lehetvénn.

A' *Király szabad választása* eránt a' Békételenkedők kívánságát nem telyesítheti: úgy sem újság az Austriai Háznak örökség szerínt való uralkodása Magyar Országonn; mely már ez előtt Századokkal kezdődött: közelebb pedig az utólsó Po'soni Diétánn tsak bizonyos lineára, úgymint Ő Felségének első szülöttjére, és annak Férjfi maradékira szorítódott, a' ki, mint más Tartományoknak is örökös Úra, Magyar Országot mindenkör jobbann mególtalmazhatja; melynek ha magános Királyja vólna; sem békesség, sem hadakozás idejénn bátorság-bann nem lehetne.

A' *Magyarok között*, a' ktk magokat érdemessé fogják tenni, *Belső Titkos Tanácsosokat* fog maga mellé veuni, kikkel nem tsak a' Magyar Országi, hanem más Tartományok dolgairól is fog tanácskozni.

A' *Károlyi Békességhűségben*, hogy senki a' Magyarok között fel nem vevődött, igazlágtalanúl nem esett: mivel ezen Békesség által, azt a' háborúságot kellett letsendesíteni, mely a' Hazábann támadás által indítatott: a' következő Diétánn mindazáltal, az eránt is, Ő Felsége, az Ország Rendeivel úgy fog végezni, hogy a' Magyaroknak többé semmi efféle panasza al-kalmatosságok ne légyen.

Az igazlágot a' *Törvényszékekenn* szentül és igazánn fogja kiszolgáltattatni.

Valamint már régen ez előtt, a' meg-esett véteknek általánfogva való elfelejtése (*amnestia*) hirdetődött ki mindazoknak, valakik a' hűségre visszatérnének: úgy most

most is kegyelmet ígér, és szabad viszsza-
térést enged Ő Felsége mindeneknek, egyet
is azok közzül ki nem vévén, a' kik elle-
ne fegyvert fogtak.

Az Ország *Fő Hivatalait*, a' Világi
Rendben lévő Úrakkal fogja adni, azoknak
tudnillik, kik azokra magokat érdemesekké
tészik. Nem külömben az *Egyházi Fő Hi-
vatalokra*, Hazabelieket fog felvenni; a'
külföldieket is mindazáltal nem rekesztvén
ki egyáltalában, ha jámborságoknál, tu-
dományoknál, familiájoknál, és érdemek-
nél fogva azokra méltóknak ítéltetnek.

A' *Jésuiták* ellen való panaszok, illő,
hogy meghallgattassanak, és a' jövő Dié-
tán elháríttassanak.

A' *Protestánsok Vallására* nézve, Ő Fel-
sége, már világos és elégséges kinyilatkoztatót tett.

A' *Palatinusi Hivatal* méltóságából és
hatalmából ha valami elvevődött volna,
azt maga igen sajnálná Ő Felsége. E' rész-
ben is mindazáltal, a' mely panaszok vagy-
nak, azok a' jövő Országgyűlésére vitessenek.

A' *Magyar Cancellária*, tekintetében
és activitássában ezután is megmaradjon;
melyben ugyan, eddig is hogy rövidség
lett volna, nem gondolja Ő Felsége.

A' *Magyar Kamarának* az Udvari Ka-
marától való függése, hogy többé panaszra
ne adjon alkalmatosságot: annak állapotját
Diétai tanácskozás által fogja rendbe hozni.

Hogy a' *Sónak* mérsékelt árra legyen,
megengedi Ő Felsége; mint szintén

Meg fog abbann is egyezni, hogy más
zűrzavaroknak is, az Ország lakosinak hasz-
nára, eleje vétetessék.

Az

Az *Adó* dolgában, mindent az Ország Gyűlésein fog végezteni.

Ő Felségének Királyi Tiszte, és tulajdon Javá hozza magával, hogy minden *fegyverrel visszanyert föld az Országgal egyesítessék*, és semmi attól el ne szakasztassék; az azokbann lévő magános jószágok pedig, a' régi birtokosoknak visszaadattassanak, ha azokhoz való jussokat meg tudják mutatni.

Hogy a' *nagy bünt tett Magyarok meg ne fogattassanak, és kívül az Orzágonn ne vívódhessenek*: ezt a' kérdést a' Diéta vizsgálja meg.

A' *Jószágbírádsra nézve*, Magyar Orzágonn, Ő Felségének az az akaratja, hogy az *igasság és egyenesség* meg ne sértődjék; és így, valamint a' Magyaroknak vagynak birtoki az Ő Felsége más örökös Tartománybann: úgy az Ő Felsége — más örökös Tartománybéli — Jobbágyi is bírhasanak jószágot Magyar Orzágonn; annyival inkább, mivel nem lehet tagadni, hogy az Idegeneknek nagy érdeme volt és van, Magyar Orzágnak a' Török ellen lett megtartásábann.

A' *Királyi Jószágok* hogy általán fogva és örökösenn elidegenítődtek volna, meg nem bizonyítódhatik: ha pedig, az Ország szüksége úgy hozván magával, pénz van azokra, mint zálogokra, felvéve: a' jövő Országgyűlésenn fog helye lenni az arról való gondolkodásnak, miképpenn kellessék ezen adósságot kifizetni?

A' *Szabad Királyi és Bánya városok*, bizonyosok lehetnek benne, hogy Ő Felsége valamint eddig, úgy ezután is, azok-

III. Darab.

D

nak

nak megmaradását szívén fogja tartani, és semmit tudva meg nem enged, a' mi azoknak privilégiumit megsértse.

A' Jászoknak, Kálnoknak, és Hajdú városoknak panaszszai és jussai terjesztésértó-jenek a' jövő Dieta eleibe, és az, úgy végezzen ezekről, a' mint, mind az Ország-nak, mind magoknak java kívánja.

§. 38. A' Felsőnek ezen ígéreteit és ajánlásait, Rákóczi Ferentz, hihető, a' Frantzia sugallásokra hallgatván, el nem fogadta: azzal fogván ki, hogy olyan Kezességéről (*Garantia*), mely az Anglus és Hollandus Követek közbenjárásával köendő békességet és egyességet bizonyossá és bátorságossá tenné, semmi említés nem történt.

Azomhann, a' dolgoknak ily bizonytalan és kétféles folyása közben történt, hogy *I. Leopold*, ki már a' feljebb való esztendőben is erőtlenedett, Május 5. dik napján, 1705. benn, életének 65. dik, Magyar Ország Uralkodásának pedig 49. dik esztendejében, meghalalozott; azon nagy dolgokra nézve, melyek az ő uralkodásának különös fényt és dicsőséget szerettek, minéműek: a' Törökön vett győzelmei, és azok által Magyar Orzágnak a' Török iga alól lett felszabadítása; Magyar Országban az örökös Successionak megállítása, Erdélynek a' Magyar Korona alá való visszahozása 's a' t. *Nagy Leopold* nevezetét hagyván maga után.

§. 39. *I. Leopold* után az országlás örökség szerint szállott *I. JÓSEF* re. Alig állt a' Királyi székbe, ez a' szeretetre méltó Fejedelem: mindjárt meghirdette, hogy
vala-

valaki az elhajlottak közzül, visszatérénd az engedelmességre, ment leszen a' büntetéstől; egyszersmind fogadta, hogy mind azokat, melyekre Po'sonbann (1687. October 11-dikénn) lett megkoronáztatásakor megesküött, szentül fogja telyesíteni; és e' végre az Ország Rendeit, mentül elébb egybegyűjteni, és panaszszaiknak eleget tenni telyes akarátja. Mindazáltal, az akkori háborús környüállások, és veszedelmes vilongások között, Ország Gyűlését tartania lehetetlen vólt. Abbann munkálódott tehát minden igyekezettel, hogy a' dolog meg-orvoslásának első és mulhatatlan eszközét a' tsendességet hozza vissza az Országba. Mely végre a' Tengeri Hatalmasságoknak, Angliának és Hollandiának Közbenjárásával kívánt élni.

* Esett ez I. Leopold halála után ötöd nappal.

§. 40. Az Angliai Királyné *Anna*, *Szunderlandi Hertzeg Károlyt* és *Stepney Györgyöt*: a' Szövetséges Belgák pedig, *Gróf Rechteren Adolf Henrichet*, és *Hamel Bruininczet* rendelték a' békesség munkálodására. De minekelőtte, ezek, a' reájok bízott dologbann, annak rendi szerint eljárhattak volna: Rákótzai, *Szétsénybe*, September 1-ső napjára, (1705-benn) Gyűlést hirdetteett. Megjelentek ottann az ő követői igen számossann: és Rákótzai a' Gyűlést oly pompával tartotta, hogy a' mint *Kollinovits** megjegyzi, tsupánn Korona és Királyi nevezet híjjával vólt. Ezen *Szétsényi Gyűlésbenn Fejedelemnek*, és *Magyar Ország részei Urának* nevezetvénn Rákótzai: mind maga az alatta lévők eránt, mind ezek ő eránta a'

hitet letették, és melléje 25 Tagokból álló Tanácsot rendelvén, többé magokat nem *Malecontentusoknak* vagy *Békétlenkedőknek*, hanem *Confoederatusoknak*, azaz *Országosövetkeztéknek* kívánták hívattatni. * Ugyan ezen *Szétsényi Gyűlésben* bizonyos Czikkelyek hozzattattak, a' Törvény kiszolgáltatásáról, a' polgári dolgok folytatásáról, a' közönséges kintsre való vigyázásról, a' Hadaknak mind békeesség mind háború idején való kötelességéről; ** noha ezeknek némely részéről, már az előtt, úgy mint Május 1. napján (a' mikor még I. Leopold élt) maga fejétől is tett volt rendelést Rákótzin. ***

* In Historia rerum Hungaricarum Libro III.

** Lásd *Pray Hist. Reg. Stirp. Austr. pag. 336.*

*** A' *Szétsényi Gyűlésnek* minden végzési és rendelési semmivé tevődtek, az 1715-ben tartatott *Posoni Diétának* 32-dik *Articulusában*.

**** Megtettzik ez abból a' Munkából, melyet *Rákótzin Egerben* Május 1. napján (1705.) nyomtattatott ki, ilyen titulussal élvén:

„Mi Fejedeleml, Felső Vadász Rákótzin Fe-
„rentz, Isten kegyelméből Erdély Országának
„választott Fejedelme, Magyar Ország részei-
„nek Ura, Székelyek és Sáros Vármegye Fe-
„jaspánja és a' t.”

Ennek a' Magyar nyelvén írt munkának:

Az I. Titulusa, mely áll 54 *Articulusokból*, szól a' czigéres vétkekről és büntetésekről.

A' II. Titulus, mely áll 16 *Articulusokból*, szól mindenféle Vitézlő Rendekeknek magok alkalmaztatásáról.

A' III. Titulus, mely áll 5 *Articulusokból*, szól a' hadakozásban kívántató munkáról.

A' IV. Titulus, mely áll 8 articulusból, Törvényeket ad a' strázsálásról.

Az V. Titulus, melynek 5 Articulusa van, szól a' Tábor megindulásának módjáról.

A' VI. Titulus, mely 13 Articulusokból áll, szól a' zászlójakat elhagyókról, szökökről, passus nélkül járókról.

A' VII. Titulusbann, mely 25 Articulusokból áll, törvény szabódik az erősségnek feladásáról, megegyezésről, ellenséggel való öszvemenésről, correspondentiáról, beszélgetésről, árútatásról, kémekről.

A' VIII. Titulusbann, mely 8 Articulusokból áll, a' quartélyról.

A' IX-dikbenn, mely magábann 5 articlust foglal, a' gyűjtogatásról.

A' X-dikbenn, a' mustráról 7 Articulusokbann.

A' XI-dikbenn a' Bírónak tisztiról, és né-mely környülálló dolgokról; és ez a' Titulus áll 17 Articulusokból.

E' munkát, Fejedelmi hangonn így végezi:
„Mely hadi Edictuminkat, hogy mind azon „felül megnevezett, Fő, közép, alsó renden „lévő Hadi Tiszteink megtartsák, 's alattva- „lóikkal megtartassák, 's executióba is ve- „gyék, intimáljuk, 's kemény indignatiókn „alatt hagyjuk és parantsoljuk.”

§. 41. A' Szétsépyi Gyűlés alatt történt az, hogy *Tököli Imre*, Rákótzí mostoha atya, kinek tanátsával Rákótzí annak távol létibenn is élni meg nem szűnt, September hava 17-dik napján Nicomediában meghalálozott. Halála előtt kevés napokkal, úgymint September 3-dikán (1705.) Testamentomot tévén: Rákótzit minden jószágába örökössé tette, oly feltétel alatt, hogy annak kisebbik fija *György*, *Tököli* nevet viselne. Ezen Testamentom Végre-

hajtóinak Magyar Országonn tette Bertsényi Miklóst, Erdélybenn Pekri Lorintzet, és Mikes Mihályt; Konstantinápolybann pedig, a' Frantzia Udvar Követét *Feriolt*.^{*} De nem csak ettől az örökségtől; hanem attól is, a' mi ötet az Attya Idősbb Rákó. tzi Ferentz, és az Anyja Zrínyi Ilona^{**} utánn illette, tulajdon hibája miatt, a' mint a' következőkből meg fog teltzeni, örökre elesett Rákótzí.

^{*} Lásd *Prdy Hist. Reg. Hung. Stirp. Austr.* pag. 337.

^{**} Zrínyi Ilona, a' Tököli Imre halálát, *Nicomediabann*, a' hová Bétsből lett eltávozása utánn bujdosott, szinte harmadfél esztendővel előzte meg; kinek, *Benier* nevű Frantzia, a' mint Néhai Fő Tiszt, *Katona István Úr Hist. Crit. Tom. XXXVI. pag. 258.* említi, ilyen Eptaphiumot írt: „Hic requiescit ab Heroicis laboribus, virilis animi mulier, sexus sui ac seculi gloria, Celsissima Domina, Helena Zerinia, Zerinae atque Frangepaniae gentis decus ultimum; Tököli Principis Uxor, olim Rákótzii, utroque digna conjuge, magnis apud Croatas, Transylvanos, Hungaros, Siculos, inclita Titulis; factis ingentibus toto orbe clarior; varios aequa mentis fortunae casus experta; par prosperis, major adversis: cumulatim Christiana pietate, bellicis laudibus, fortem Domino reddidit animam: mortem eluctata in suo florum campo ad Nicomediensem Bithyniae sinum. Anno salutis 1703. aetatis LX. die 18. Februarii.” Ugyan csak az 1703. dik esztendőre teszi Néhai Fő Tiszt, *Katona István Úr*, a' felhozott helyenn, az Ifjabb Zrínyi Péternek (vagy némelyek szerint *Zrínyi Boldi'sdrnak*) halálát is, a' ki terhes gyanúba jövénn, a' *Tirolí* és *Grétzi* tömlőztbenn 24 esztendeig foglyoskodott, Ebbenn a' Zrínyi Familiának vége lett.

§. 42. *I. József* Király, kívánván a' hazafiúi vért megkímélni, nem szűnt meg abban munkálódni, hogy a' békeségről való alkudozás ismét elkezdődjék. Ki is nevezte a' maga részéről. Megbízottaknak, a' Kalocsai Erseket *Szécsényi Pált*, és a' Cseh Országi Cancelláriust Gróf *Wratisláv Venzelt*. A' Rákótzai részéről, megbízott személyek voltak: Gróf *Bertsényi Miklós*, és Gróf *Csáki István*; de a' kik mellé még mások is, úgy mint: *Sennyey István*, *Jánok Sigmund*, *Kajali Pál*, és *Labsánszki János* adódtak segítségül. Ezeket igen kétséges értelmű Instructióval bocsátván el Rákózt, nyilván megletszett, hogy az ő tzélja nem az egyesség volt, hanem csak az időnek húzása és halasztása. Elsőbenn is arról, hosszas volt a' versengés, hol kellessék tartani az egybegyűlést. — Nagy sokára meghatározódott, hogy annak helye *Nagy Szombat* legyen. E' meglévén: a' Császári Commissariusoknak, és az Anglus Követeknek, Megbízó Leveleibenn kötölőzködtek a' Rákótzai Küldöttjei; hibásoknak mondván azokat.

§. 43. Mind ezek arra valók voltak, hogy Rákótzai időt nyerne az Erdélybe való menetelre. Ugyanis, Császári Generális *Herbevill* útbann vólt Erdély felé. Rákótzai tehát, hadait egybegyűjtvénn, *Pudneritz* nevű Po'son Vármegyei Tót falunál elállja a' *Herbevill* útját; és azzal megütközik: de se-rege csak hamar futásnak ered, maga is udvará népére, harmad nap múlva alig akad. Ujabbann össze gyűjtvénn a' Kurutzságot, *Vörös Kondl* ismét szembe száll *Herbevill* tel: de ott is megveretteuk. Így *Herbevill*

Iassanként mind inkább inkább közelgetett Erdélyhez. Ekkor Rákóczy úgy végzett Bertsényivel: hogy ez maradjon a' Bánya városok őltalmazására, egynéhány ezer emberrel; maga ő menjen bé Erdélybe, és az ott lévő Kurutz hadakat felvévén, a' Mészies útjábann sántzot tsináljon, a' Herbevill bemenetelének megakadályoztatására; Károlyi Sándor pedig tíz ezer Lovassal, *Herbevill* után legyen és azt közbül szorítsa. Károlyi Sándor fel is ültette mindjárt a' hadakat, és valamerre tudta hogy fog jönni Herbevill, ő elől mindenütt pusztította a' falukat, városokat, oly célból, hogy azokbann a' Herbeville katonái eleségre ne találjanak. *Debreczenbe* pedig béjövén, keményen megparantsolta, hogy a' város népe fusson el, és hagyja üresen a' várost; külömbenn azt felégetteti. Mely parantsolatnak kéntelenek voltak engedni a' lakosok.

• *Városkő*, németül *Bibersburg*, van Po'son, Vármegyében.

§. 44. *Forgács Simon* már előre bement vala Erdélybe; Rákóczy is beérkezett *Magyar Egregyhez*; onnan November 11-dik napjára, *Gyula Fejervárra* Gyűlést hirdett, hogy magát a' Fejedelemségbe beállíttatná; oly nagy bizakodással lévén, hogy, a' mint *Cserei Mihály* megjegyzi, pénzt veretett, és arra Herkulest íratott, azt ábrázolván ki, hogy a' hét fejű Hidrának mint szedi fejét. Az Erdélyi Urak hozzá menvén a' *Magyar Egregyi* Táborba, javallották néki, hogy ne állana olyan szoros

ros helyenn hartzot; hanem szállana hát-
rább a' *Keresztes mezeire Tordához*: de ő
ezt nem tselekedte. A' készület azombann
nagy szorgalmatossággal tététt, mind *Ko-
lósváronn*, a' hová várattatott: mind ki-
vált *Gyula Fejérváronn*, a' hol Szent Már-
ton napján kell vala beállítódnia a' Feje-
delemségbe. De ellenkezőképpenn lett a'
dolog. Mert azonn a' naponn esett el az Er-
délyi Fejedelemségtől, éppenn Szent Már-
ton napján veretlétvén meg *Zsibóndl*.
Ekkor elfutott hadaival *Bethlenbe* ment. Az
után, sokat nem késvénn, kijött Erdély-
ből Kassára, Erdélyt I. Jósef birtokabann
hagyvann.

* A' *Zsibói* megveretetés így esett: *Rákótz*i az
úgy nevezett *Kurika útján* fenn a' szoros er-
dőbenn, erős sántzot ásatott, a' föld népat
minden felől ráhajtvann a' sántz ásásra. A'
sántzot osztánn lövőszerszámokkal megrakta.
De *Herbevill* is előre gondoskodott. Mellette
voltak ő néki *Schlick* és *Klotzberg* Generali-
sok, a' kik Erdélybenn sok ideig lakvann,
jól tudták ott az utakat és helyeket. *Herbe-
vill* tehát megtudvann a' *Rákótz*i igyekezetét;
nem a' *Kurika útjának* tartott, hanem *Zsibó*
felé vette útját. Melyet megértvén *Rákótz*i;
magyonn megzavarodott. Már *Zsibó* felé oly
sántzot ásatni késő volt; még is a' mint le-
hetett, ráhajtotta az embereket. De félig se
készülhetett el a' sántz. Nagy nehezenn oda
vontatta a' lövőszerszámokat, és a' Hajdú-
kat beállította a' sántzba; a' lovass badakkal
pedig a' völgybe állott rendet. *Herbevill* meg-
érkezvén, a' hegyre vette magát, onnan
ágyúztatott a' sántzra, és azt tsak hamar
meg is vetté, a' *Rákótz*inak egész seregét,
mely 24 ezer emberből állott, elszélesztette.
Itt *Rákótz*inak hat ezer embere, és 24 ágyú.

ja vészett el. A' Herbevill kezére került az ő fő zászlója is, melyenn ezen betűk voltak: D. G. E. P. T. F. R. D. F. U. azaz, *Dei Gratia Flectus Princeps Transylvaniae Franciscus Rákótsi, Dux Foederatorum Ungarorum*. Lásd Práy Hist. Reg. Stirp. Austr. pag. 340. Elfogattatott ittenn *Marchio Bellegarde is*, a' Frantzia Követ, a' ki az előtt harmad nappal érkezett vala Rakótzához Konstantinápolyból.

§. 45. Az alatt, míg ezek estek, Nagy Szombatbann semmivel se vívódott elebb a' békeség dolga. Az alkudozásnak sokfelekadályt vetvén a' Confoederatusok: által kellett annak a' másik esztendőre (1706 ra) menni. Végre nagy nehezenn annyira mentek, hogy a' fegyverszűnés, Majus 8 dikann, megállítódott, oly móddal, hogy az 45 napig tarison. Ezt I. Jó'sef Majus 11-dik napjaun, Rákórtzi pedig azon Hónapnak 20-dikann erősítette meg. Ekkor osztánn a' Commissariusok száma mind két részről nevelődött. I. Jó'sef elébbeni megbízott Követeihez, hozzá adta *Lotharingiai Herceg Károlyt*, a' ki Olmützi és Osnabrügi Püspök volt; ezenn kívül: *Ilyésházi Miklóst*, és *Groj Lamberget*: Rakórtzi pedig, *Károlyi Sándort*, *Sennyei Istvánt*, és *Pethes Andrást*, az Egri Káptalan Prépostját.

§. 46. Elkezdődvén Nagy Szombatbann az alkudozas: a' Confoederatus Megbízottjai e' következendőket kívánták:

1. Hogy azokért, a' melyeket fognának végezni, nem tsak az Angliai Királyné, és a' Szövetséges Belgák: hanem azokon kívül, Svéczia, Prusszia, a' Velentzések, és a' Lengyelek is vállalnának kezességet.

2. Hogy

2. Hogy Erdélynek jussa lenne szabadon választani Fejedelmet, és többé az Ausztriai Háztól függőnek ne tartatnék.

3. Hogy a' melyek az utóbbi (1087-dik esztendőbeli) Po'soni Diétánn végeztettek, töröltenének el; és így az örökös Successio szűnne meg, és a' II. András Decretumának Clausulája maradna meg.

4. Hogy a' Nátor Ispálynak a' Törvények által adarott hatalma minden megszorítás nélkül maradvánn, mellé egy Tanács rendelődne, a' mely négy Papi és Személyekből (Praelatusokból), nyolcz Mágánasokból, és tizenkét Nemesekből állana; és ezeknek szolgálatjával élne a' Király az igazgatásban.

5. Hogy idegen hadak többé az Országba ne jönnének; a' mostaniak mentül előbb kitakarodnának, kiknek helyét Magyar hadak foglalnák el; és ezeknek hópénzét a' Király fizetné a' maga jövedelmeiből.

6. Mind azok a' Rendelések, melyeket I. Leopold, Rákóczy és az Ő Követői ellen hozott volna, fosztatnának meg erejektől.

Voltak ugyan más kívánságaik is: de ezekre nézve könnyebbenn meglehetett volna az egyesség, ha amazokat igen fenyegetni és nyersnyakasann nem vitatták volna a' Confoederatus Képviselők. — Az Anglus és Hollandus Követek, tekintetek megsértésének tartották, hogy az Ő Kezességek (Garantia) elégségesnek nem ítéldött. Erdélyt Magyar Országtól, mellyel az még Szent István Király idejében egyesítették, elválni, az I. Jósef Küldöttjei meg nem engedhették. Hasonlóképpenn nem állhattak arra is, hogy a' Po'soni Diéta ereje meg-

szűn-

szűnjön. A' Palatinusról való kívánság, a' következendő Diétára halasztódott. Az idegen hadaknak az Országból való kiküldése, jónak és bátorságosnak nem találódott. Midőnn azért a' *Confoederatusok*, említett kívánságaikkal felhagyni, és a' Felső Commissariussainak, 's az Anglus és Hollandus Követeknek írásba tett feleletével, megelégedni nem akartak volna: a' Commissariussok a' Gyűlést bosszúsággal elhagyván, a' Követek pedig visszahívatatván, a' békeségnek még csak reménye is elenyészelt.

§. 47. I. Jó'sef látván, hogy a' *Confoederatusokkal*, alkudozás, és Külő Hatalmasságok közbennjárása által nem bódgúlhat: egynehány Regimentjeit a' Rhénus mellől haza parantsolta, és azokat *Stahrenberg Gvidóra* bízta. A' had folytatása módjáról való tanátskozásra pedig Erdélyből *Rabutint* kihívta, helyébe ottann *Báró Tige* maradván. Azután *Rabutinnak* a' tevődött kötelességévé, hogy mentül előbb katonákat szedvén, *Tigének* segítséget küldjön. De minekelőtte ez megesett volna: Rákóti Erdelybe bément, és Martius 28-dik napjára (1707-benn) *Maros Vadsárhelyre* Gyűlést* hirdette: ott az Erdélyi Fejedelemségbe beállott, mind ő az Ország Rendeinek, mind viszont a' Rendei ő néki megesküdvén.

* Miképpen ment legyen ez a' *Maros Vadsárhelyi* Gyűlés véghez, leírja *Cseri Mihály*, kinek szavai így következnek: „Ebbe a' Gyűlésben, mintha az Ausztriai Ház fenekestől felfordúlt volna, oly bolond Törvények kiállyakot írántak; hogy akármely tsekély

„elméjü ember is könnyen megítélhette az-
 „ét őket. Mert, úgymond, a' szegény (17.
 „dik) *Apafi Mihályt* lúdassá tették, hogy
 „a' Császárral megismerélte az Erdélyi Fejedet
 „leméget. Azután motskós szökkal illet-
 „vén az Ausztriai Házat; annak birodalmá-
 „ból Erdélyi trással felszabadították, mintha
 „rajtok állott volna. Az Erdélyi Gubernátort
 „és a' várba szorult Urakat a' Fő Rendeke-
 „t, hűségtelenséggel megbélyegezék, és Erdély-
 „ből örökösén kizárak.“ s a' t,
 „Rákózinak a' *Maros Vásárhelyi Gyűlés*-
 „hez intézett beszéde megvan nyomtatásbana
 „in *Folio min.* ilyen Deák Titulus alatt: „Pro-
 „positio Serenissimi Principis D. Francisci II.
 „Dei gratia Sacri Romani Imperii et Tran-
 „sylvaniae Principis Rákózi, Partium Regni
 „Hungariae Domini, et Sicularum Comitum;
 „pro libertate Confoederatorum Regni Hunga-
 „riae Statuum et Ordinum, ut et Munkácsi-
 „ensis, et Makovitziensis Ducis &c. ad in-
 „clytos, trium nationum Regni Transylva-
 „niae et partium Hungariae eidem adnexarum,
 „universos Status et Ordines, in Generalibus
 „eorundem Comitibus ad diem 28-vam mensis
 „Martii anni praesentis 1707. ex edicto sua-
 „Serenitatis Principalis, in Civitatem *Maros*
 „*Vásárhely* indictis, et celebratis.“ Maga
 „a' Beszéd Magyarúl van, igen czifra kifeje-
 „zéseket.

§. 48. Rákózi Ferentznek a' szándéka
 a' volt, hogy *Maros Vásárhelyről*, hadai-
 val együtt, *Brassó* alá menjen, és azt el-
 foglalja; de ebbenn tétlét nem érthette,
 vissza kellett venni térnie sietve Magyar Or-
 szágra, és azután bé se mehetvén több-
 ször Erdélybe. Ezen hirtelen lett vissza-
 menetelnek okát, így adja elő *Cseréi Mi-
 hály*: „Magyar Országban, úgymond,

„egynéhány Vármegyék, elunvann a' Ku-
 „rutzoknak kegyetlenségeket; azt is lát-
 „vann, hogy a' mivel Rákótzí Ferentz a'
 „Magyarokat bíztatja, hogy a' Török,
 „Frantzia, Svékus, és Muszka, pénzél és
 „haddal megsegítik, tsak hazugság; és na-
 „ponként szálonn száll a' Confoederatu-
 „sok szeremsége; a' Császár dolgai pedig-
 „len, mind a' Frantzia ellen, mind Ma-
 „gyar Országonn bóldogúl folynak; és a'
 „szabadság keresés mellett, az Ország már
 „egészenn elpusztúlt: öszve végeznek, hogy
 „már Rákótzí mellett tovább ne hadakoz-
 „zanak; hanem ha a' Császárral meg nem
 „akar békélleni, ők, külön, menjenek visz-
 „sza a' Császár hűségére. Ezen hír vivé
 „ki Erdélyből Rákótzit. Mert Bertsényivel
 „tanátskozvann, azt végezik, hogy *Onod-*
 „*ra* Gyűlést hírdessenek, és hogy a' dolog
 „tovább függőbe ne légyen: a' Rendek te-
 „gyenek öszveszövetkezést egymás között,
 „és az Ausztriai Háztól örökösenn szakad-
 „janak el. Mert, valamíg az Országnak re-
 „ménsége leszen, hogy még valaha, a'
 „békeség után, a' Római Császárra visz-
 „szaszáll a' Királyság: addig mindég visz-
 „szavonások lesznek a' Rendek között, és
 „alattombann, a' Császárral való egyet-
 „értés.”

§. 49. Hogy némely Vármegyék, elun-
 vann a' sok inséget, a' hadakozás megszű-
 nését, szívek szerint óhajtották, bizonyos
 abból, a' mi osztánn az *Onodi* Gyűlésenn
 történt. Elkezdődvénn ugyanis Május 31-
 dikénn (1707.) az *Onodi Gyűlés*, a' Thú-
 rótz Vármegyei Követek, *Rakóvszki Meny-
 hárt* és *Okolitsányi Kristóf*, bényújtott írá-
 sok.

sokbann, azért esedeztek, hogy I. Jó'seff-l békéljenek meg a' Confoederátusok: előszámlálván, mely sokat szenvedett légyen mind a' Nemesség, mind a' Köznép, az addig folyt háborúhann. De ezen a' kérésenn *Bertsényi Miklós és Károlyi Sándor* annyira felindultak, hogy kardot rántván, *Rakóczy Menyhártot*, a' Gyűlés szeme láttára, összevagdalták: *Okolicsányi Kristófot* pedig tetemesenn megsebesítették. A' Gyűlés pedig, egész Thúróz Vármegvét bűnösnek ítélvén, azt a' Vármegyék Laistromából kitörlötte, perisójét elvette, zászlóját összezsaggatta, és földét (territoriumát) a' több Vármegyék között felosztotta.

* Még többre is vetemedtek ezen *Ónodi Gyűlésnek* tagjai, midőnn, a' mint *Cseréi Mihály* szól: „a' Császárról I. Jó'seffről levonták a' „Királyságot, és az Országot Király nélkül „valónak declarálván, azzal álmódortak, „hogy jövő Gyűlésekben új Királyt választanak, de ezen haszontalan igyekezetből „semmi sem lett.” *Palatinus Eszterházi Pál*, mindjárt akkor az *Ónodi Gyűlésnek* solenniter ellene mondott; 1715-benn pedig, a' *Po'soni Diéta* 32-dik *Articulussá*bann, annak, mint *Conventiculumnak*, minden rendelési, tselekedeti, és végzési (*acta, facta, et conclusa*) semmivé tevődtek.

§. 50. Azonközben I. Jó'sef, hadi népet, minden igyekezettel szaporítja, és jobb rendbe hozza vala. Ily készüllettel menvén által az 1708-dik esztendőre: méltánn lehetett reményleni, hogy *Rakóczyt* éppenn akkor fogja megálázni, mikor az magáról legmagasabbann litszott gondolkozni. Ugy is lett a' dolog. Mert, minekutánna I. Jó'sef

Po'sonba

Po'sonba Közönséges Ország Gyűlést* híttetvén, arra, a' Palatinus által, Rákózt is meghívatta volna; Rákózi pedig nagy kevélyenn** és fenyegetéssel felelvén, hadainak egy részét a' Gyűlés eloszlatására, Po'son felé, másikat pedig, Morva Ország pusztítására, indította volna: Generális Heisterlől, Augustus 23-dik napján, Trentsinnél, utól érődven, és erősen megverettetvén,*** mind azoktól, melyekkel addig álmodozott, egyszerre el-esett.

* I. József, a' *Po'soni Ország Gyűlés* által akarta a' hosszas háborúságot és vérontást megszüntetni a' Hazában. Ugyan azért hívta meg arra, valamint az Ország minden Rendeit, úgy Rákózt is, és a' Confoederatusokat, Királyi Levele által. Maga részéről pedig, mint megbízott Követeit küldötte oda Hertzeg *Lichtensteint* Adámt, és Gróf *Traun* Honoriuszt.

** *Cseri Mihály* azt írja, hogy Rákózi, a' ki akkor *Kassán* volt, a' Bertsényi tanácsából, a' Királyi Hivogató Leveleket fel sem szakszította, sőt minden helyről együvé hordatván, a' Palatinusnak visszaküldötte, „megírván nagy kevélyenn, hogy a' Császárt az Öszveszövetkeztek nem eszmérik Uroknak, azért a' Királyi Hivogató Leveleket sem fogadják el; a' Po'soni Gyűlésre sem mennek el, semmi egyességek nem lévén az *Ónodi Gyűlés* után az Ausztriai Házzal; sőt, mindenüvé Közönséges Leveleket botsátván ki az Országba, megparancsolta, hogy senki a' Po'soni Gyűlésbe ne menjen, motskos szókkal illetvén mind a' Császárt, mind a' Palatinust; mind a' mellette lévő Magyarokat árulóknak nevezvén. Ezek azombán, a' másik esztendő (1709.) elején is tartották az ülést, várván,

„vann, hogy Rákótz, és a' vele lévő Ma-
 „gyarok magokba térnek, és oda küldenek
 „közszülök valakit: de ez meg nem történt.
 „A' Császár az alatt, a' Magyaroknak az
 „előtt is eleikbe terjesztett Punktumait oda
 „küldi a' Gyűlésre, hogy hányják 's vessék
 „meg, és a' hol valami orvosolható dolgot
 „találnak, adják vélekedéseket éránta. Azok
 „is elköveték a' dolgot, és a' Magyarok
 „részéről hasznos tudósítást adának: de
 „Rákótz megkeménylté magát, és semmire
 „nem akara lépni.“ Vesz egybe *Pray Hist.*
Reg. Hung. Stirp. Austr. pag. 353. hol a'
 „dolog hasonló módonn adódik elő.

„A' *Trentsini* ütközetbenn Rákótzinak hat ezer
 „embere esett el. Maga is, ellövődvénn alóla
 „a' ló, kemény ütést kapott, és felbóltann vi-
 „vódott ki a' táborból.

§. 51. A' *Trentsini* megverettetés, mind
 az Erdélyi munkáját megzavarta Rákótzin-
 nak, mind a' Magyar Országí szerentséjét
 elfordította. Mert az I. Jó'sef hadai, a' Du-
 pánn innen lévő részeit az Orzágnak, azok
 közt a' *Bánya Városokat*, csak hamar el-
 foglalták. Az előtt, ezen Bánya városokból,
 sok kintset gyűjtött vala Rákótz mind magá-
 nak, mind hadainak fizetésére: most már azok-
 nak megvétele után, nem vólt honnan fizet-
 ni katonáit; a' prédából is már kifogytak.
 Veretett vala ugyan Rákótz, nagy bővség-
 gel, még az előtt, tíz, négy, és egy pólírá-
 sokat, melyeket közönségesenn *Liberiáso-*
knak neveztek: de már most ezeknek nem
 vólt keleti. Így, minden dolga megakadt.

„A' Rákótz említett pénzeinek *Libertas* neve
 „abból lett, hogy azoknak egyik felénn, ezek
 „a' szók vóltak: *Pro Libertate*. Jeles dolog,
 „a' mit Nehai Doctor *Wenzprémi István* Úr.
 III. Darab. E Biv-

Biographidja IV-dik Részének 487-dik oldalán, megjegyez, hogy t. i. ezt a' Rákóti pénzeinn lévő felyülírást: PRO LIBERTATE, az ő Követoí, a' betuk rendi szerint, így magyarázták: *Princips Rákóti Ope Legionum Illustrissimi Bertsenyi Et Reliquorum Totam Austriam Turbabit Ense.* A' Felség Hívet pedig azoknak ezt az értelmet adtak: *Peribitis Rebelles Omnes, Luqueo, Igne, Bello, Exilio, Reliqui Tandem Austriæ Tributarii Eritis.*

Ugyan a' felhozott helyenn, pag. 486. említi Doctor Weszprémi István Úr azon réz pénz nemét is, melynek egyik oldalán, egy koronával befedett — és az 1707-dik esztendő jelentő Arabiai számokat, középen kettéválasztó — nagy I betű vagyon: másik oldalán pedig, ezek a' szók látnának: *In necessitate Varadiensi.* Ez a' rézpénz azzal az alkalmatossággal veretett, midőn a' N. Várad vár szinte három esztendeig lévén megszállva a' Rakótzianusoktól, a' benn lévő Császári őtáloin had, pénz dolgábann, felette igen megszükkült. Nevezetesen, 1707-benn, *Bárá Pál* szai György, és *Bóné István* küldödvén Rákóztól Nagy Váradnak megvételére: ezek azt éhség által akarták megejteni. Magok tehát a' Vezérek *Püspökhenn* tartván szállást: minden utakat úgy elfoglaltattak, hogy Váradra semmit sem lehetett beérni. Elveretettek ugyan a' Kurutzok, *Rabutin* által, Várad alól: de annak eltávozása után, oda ismét visszatértek. Szükséget látván tehát a' Császári karónaság: a' Várbeli Kapitány *Esküt István*, midőn nem tudta azt mivel fizetni: minden réz edényeket összeszedetett, és azokból verette az említett rézpénzt; melyenn a' koronával befedett nagy I betű, a' Magyar Ország Királyt, *Jó s-fet* jelentette.

§. 52. A' *Trentségi győzedelemnek*, I. J6'sefre nézve, az a' haszna is lett, hogy némelyek

melyek a' Kurutzok között, mindjárt akkor, a' Rákótzival való egyetértésnek véget vetvén, a' Felség eránt való hűségre viszaszátérték. Így iselekedett *Olskai László*, a' ki, *kilentz száz lovas vitézekkel* együtt, az I. Jó'sef zsoldjára ment áfial. Ugyan az eránt botsátkozott levelezésbe Gróf Pálfi Jánosossal, *Bezerédi* nevű híres Kurutz Kapitány: de, elárúztatván, megfogattatott, és Sáros Patakon, a' Rákótzii parantsolatjából feje vétetett. Így akarta tudnillik Rákótzii, az alatta lévőket, az ő tőle való elállástól megtartóztatni: de ez a' keménység, az ő pártjának nem erősödésére, hanem nagyobb elgyengülésére szolgált.

§ 53. Rákótzii, megverettetvén *Heister* től, *Egerbe* vonta vala magát. Onnan, Kül-ső Hatalmasságok segítségével utánn járat vala. De ezen igyekezetébenn, mint nagyonn megszorúlt ember, ereje felett való dologhoz fogott. Merit abbann mesterkedett, hogy a' Császári Udvarnak, az Anglussal és Hollandussal, a' Frantzia ellen lett egybeszövetkezését, elbontsa; hogy így, I. Jó'sef, Szövetséges Társaitól elhagyattatván, maga maradjon. Ezt pedig a' Prusssziai Király által akarta véghez vinni. Ily célból *Dobosi István* nevű követet küldött *I. Fridrikhez*, hosszas *Instructióval*. Különös levéllel pedig, a' Berlini Udvari Papot *Jablonszky Dánielt* kereste meg, hogy az, *Dobosi Istvánt* tanáttal tartaná és útásitaná.*

* A' *Jablonszky*nak szálló levelet írta Rákótzii, *N. Károlyból*, October 18-dikánn 1708-bann. Mind ezt a' levelet, mind a' *Dobosi István*nak adott *Instructiót*, meg lehet látni *Pray Eplát. Proc. Regn. Hung. Part. III.* amaz

ugyan, az 517-dik, ezt pedig, az 565-dik és azt követő oldalakon.

Mit bízott legyen Rákóti *Dobosi Istvánra*, és különösen mit kívánt a' Prussszai Királynál sürgetetni, az említett Documentumokból világos. A' mit, jól meg nem gondolva sürgett, rövidenn ide megy ki: hogy Erdély Magyar Országtól örökösenn elszakasztódván, az, néki és az ő maradékinak adattassék; melyet ő, egyesítvénn erejét a' Muszka Csárral, könnyebbenn megtarthat a' Török ellen, mint az Ausztriai Ház. Továbbá, hogy a' Felséges Ausztriai Ház hatalma bizonyos határok közzé szoríttassék; melyet Anglia, Hollandia, és a' több Szövetséges Hatalmasságok könnyenn véghez vihetnek, minthogy eddig is azok által állott fenn az Ausztriai Hatalom; tsupán azért: hogy *egyardnyúsdg* (*aequilibrium*) lenne Európában. De, úgy mond, ez az *Egyardnyúsdg* az Európai Hatalmasságok között, másképpenn is meglehet. Mely végre e' következőket projectálta. A' Prussszai Király vigye azt véghez, hogy a' Békességről való alkudozás, I. J6'sef és a' Confoederátusok között, a' következő téma (és így, 1708-nak a' végénn, és 1709-nek az elejénn), annak módja szerint ismét kezdődjék el. Ez által, úgy mond, a' Frantzia, a' ki most magát keményenn tartja, megszelídődik, annyira, hogy azzal, a' Szövetséges Hatalmasságok, nevezetesenn, Anglia és Hollandia, könnyebbenn végezhetnek, és meg-egyezhetnek. E' meglévén: a' Prussszai Király és ő, egyezzenek meg abbann, ki legyen a' Magyar Országi Király; megkérvénn e' dologban Angliát is és Hollandiát: az után fogjanak Magyar és Erdély Ország dolganak elintézéséhez. Ha pedig a' Frantzia idegen lenne az Angliával és Hollandiával való megbékéléstől: akkor, úgy mond, arra kellene szorítani a' Császárt, hogy, ha mind kéntelen is, egynehány esztendei fegyverszünést kössön

kössön a' Confoederatusokkal. Így osztánn mindnyájann, seregeikkel, a' Frantzia ellen dolgozánn, azt kényszeríthetik a' békességre. Mely békesség meglévén a' Frantziával: a' feljebb mondattak mind véghez mehetnek; és, örökös Kötés által, a' Svékus, Pruszsus, és leendő Magyar Országi Király között (hozzájok járólván Anglia és Hollandia) oly szoros egység erősíthetők meg, mely Európában, a' Hatalmasságok között való Egyarányúságot (*Aequilibrium*) fenntarthatja. Vess egybe *Pray Hist. Reg. Hung. Stirpis Austr.* pag. 355. 356.

§. 54. Ez a' mesterségesen készült, de vakmerő, és jól össze nem álló, Projectuma Rákótzinak, nem talált jóváhagyást a' Pruszsiai Kiralynál, hanem megvetődött: nem lévén az sem a' környülállásokhoz, sem a' Rákótzai erejéhez alkalmaztatva. De egyébaránt is, I. Fridrik, a' Felséges Ausztriai Házzal, Királyságának kezdetétől fogva a' legjobb egyetértésben volt. — Azomban a' Magyar Országi Primás, Saxo-Cizai (*Saxen-Zeitz*) Hertzeg, *Christianus Augustus*, Rákótzinak és Bertsényinek a' Pozsoni Ország Gyűlésen lett kárhoztatódása után, azoknak a' Püspököknek és más Papi Személyeknek, a' kik Rákótzival tartottak, bizonyos időt szabott, mely alatt a' Király eránt való hűségre viszatérnének; azokat, kik ezt nem tselekednék, a' Pápa nevében, Egyházi méltóságoktól és minden jövedelmektől leendő eleséssel fenyegetvén meg. Mely dolgon azok megijedvén: Rákózt azonnal oda hagyták.*

*Lásd *Pray Hist. Reg. Hung. Stirp. Austr.* pag. 358.

§. 55. Mind ezek ellent nem állván: Rákótzí, a' Muszka Czárnak *I. Péternek*, a' Svékus Királyonn, *XII. Károlyonn*, 1709-benn, Junius 27-dikénn, *Pultavándl* nyert győzedelme által, új reménységet vett magának; annyival inkább, mivel ezen *Pultavai* ütközet után, a' Frantzia Udvak, a' két ellenséges Fél között, Békességszerzővé, őtet nevezte ki. De ebbenn sem nyert semmit. Mert, a' meggyőzetett Király, *XII. dik Károly*, a' maga dolgát Rákótzira bízni nem akarta; bizonytalannak tartván, annak Fejedelemségét. A' Muszka Czár *I. Péter* pedig neheztelt Rákótzira azért, mivel a' Pultavai hartzról elszaladt Svékus katonákat, a' maga hadai közzé vette fel, és midőnn azokat tőle visszakérte volna, visszaadni nem akarta. Mindazáltal azt hitte Rákótzí, hogy ezen két Fejedelem között ő fog szerezni békességet. E' végre, *XII. Károlyhoz*, *Benderbe*, Bessarábiának Moldva széli felől való városába, *Rádai Pált*: a' Czárhoz *I. Péterhez* pedig *Nedetzki Sándort* küldötte: de közbenjárása egyik től sem fogadódott el.

§. 56. Azonközben, Magyar Országgonn is, éppenn nem ment jobban a' Rákótzí dolga. Császári Generális *Heister*, *Veszprémet*, *Simontornyát*, és *Simeget* visszavette; *Horvát Országot*, és *Felső Magyar Országot*, a' Kurutzok kitsapongásitól bátorságba helyhezette; *Lótsét*, feladás által, megvette; *Szepesvárdt* pedig megszállotta. Mind ezek megkedvetlenedést okoztak a' Rákótzí követőiben. De leginkább eltsüggesztette azokat, az 1710-dik esztendőben, Januárus 22-dik napján, Nógrád Vár.

Vármegyében, *Romhány* nevű falunál történt Wikózeinek szerentsélen kimenetele. Mert noha Rákóti Ferentz, erre a' hartzra, minden erejét öszveszedte; maga mellet vévén azokat a' két ezer főből álló Svékusokat és Lengyeleket is, kik a' Pultavai ütközet után, Generális *Potoszki* alatt, mentek vala ő hozzá: mindazáltal, oly szerentsélenül hartzolt, hogy, két ezer emberénél több elhúlván, zászlói jobbra elnyerődtek, és régi próbált viézeinek nagy része fogságra esett. Mely nagy veszteség ki nem pótolódott azzal, hogy *Qtskai László*, a' ki a' Kurutzlágot elhagyván, az I. Jó'sef táborában szolgál, vala, minkeutánna ezen hartzbann kézre került; a' Rákóti parantsolatjából, fővétellet büntetett.

§. 57. Ez időtől fogva, mind inkább inkább hanyatlott a' Rákóti szerentséje. Nem sokára, *Ersekújvár*, szorítatván *Pálfi Jánostól*, magát feladta. Ugy szintén *Szathmár*, *Eger*, *Szólnok*, és *Eperjes*, részszerint önként, részszerint hadi erő által, a' Királyi hatalom alá tértek. Melyeknek látása nagy változást tsinált a' *Confoederatusok* gondolkodásában. Mindjárt akkor, *Andrási* nevű Kapitánya Rákótinak, az alatta lévő Kurutzlággal, melynek száma ezer három százra ment, az I. Jó'sef Király szolgálatjába állott. Maga *Károlyi Sándor* is, nem látván jó kimenetelét a' *Confoederatusok* igyekezetének, kezdett magában habozni, míg nem osztán, sok magával való tusakodási közben, a' Királyi Részhez édesedvén, *Pálfi Jánossal*, a' Királyi Ke-

gyelemnek minél jobb móddal lehetõ meg-
nyerése eránt, alkudozásba ereszkedett.*

Gróf Károlyi Sándor, Debreczen Városa Fõ
Bíráját, Cs. Komáromi Györgyöt, vette fel
eszközü, a' Gr. Pálfi Jánossal való tractálás-
ra. Ámbár a' dolog, Rákótsinak híre 's tud-
ta nélkül kezdõdött: mindazáltal, õ róla is
akart gondoskodni Károlyi Sándor. Azt kí-
vánta ugyan is, hogy a' készülõbenn lévõ
Egyezésbe, Rákótsi Ferentz is befoglaltatnék.
Pálfi János ugyan, nyilván kijelentette,
hogy neki az eránt semmi parantsolatja nin-
tzen az Udvartól: de mégis megígérte; hogy
a' részben is, kész lesz mindent, a' mi
tõle telhetik, elkövetni. Ezen ígéretet közlõ-
te Károlyi Sándor Rákótsival: de ez azonn
meg nem nyugodt; mert azt hitte, hogy a'
Császár, az õ személyje eránt meg nem en-
gesztelõdhetik. Azért, ismét külsõ segítség
utánn járt, nevezetesen, az Angliai Király-
nét *Annát* kereste meg esedezõ levelével. Kõlt
ez a' levél *Szerentsenn*, Augusztus 26-dikán,
1710-benn. Meg lehet látni *Práýndl, Epist.*
Procerum Regni Hung. Part. III. pag. 525.
sequ. Ebbenn a' Levélbenn, elsõbenn arra
kéri *Annát*, hogy azon Közbenjárást, mely-
nek fogantját addig is tapasztalta, tovább
folytassa. Azután, a' Királynénak az elnyo-
mattak eránt viseltetõ jó indulatját, és ellen-
ségénn nyert gyõzedelmeit magasztalván: ar-
ra vészen alkalmatosságot, hogy magát annak
hatalmas pártfogásába ajánlja; oly bizodal-
mát jelentvénn ki, hogy majd mikor a' Kö-
zönséges Békességrõl leszzen szó; a' fegyver-
benn lévõ Európai Hatalmasságok között;
akkor õ reá is, az *Anna* Királyné akaratijá-
ból, tekintet leszzen. Szinte ezeket írta a' Szõ-
vetséges Belgákhoz. De egyszersmind jutván
eszébe, hogy az Ánglus és Hollandus. Köz-
benjárást illendõképpenn meg nem betsülte;
és ennél fogva kételkedvénn arról, hogy azon
Hatal-

Hatalmasságoknál az ő eszedzése foganatos lehetne: titkonn azt hagyta meg Károlyi Sándornak, hogy valami módonn vegye ki *Pálfi Jánosból*, mit lehessen néki, magára nézve, reményleni a' Bétsi Udvarról: De ebbenn megelőzte Pálfi János Károlyi Sándort. Mert nyilván tudtára adta, hogy Rákótzai Ferentz, az Erdélyi Fejedelemséggel, hijjába álnodozik; fegyverszünést és Ország Gyűlését, a' Békesség megszerzése végett, hijjába kíván; mivel az néki meg nem adódik; hanem mondjon le a' Külsőkkel való szövetségről, és a' Királytól engedelmet kérjen; melyet ha megtelekedend: bizonyosan reménylheti, hogy a' Felső őtet Kegyelmébe vészi, és minden jószágát visszaadja. Ezeket megértvénn *Károlyi Sándor*, soká nem tudta, mit tsináljon. Sok gondolkodás után, arra határozta magát, hogy *Munkácsra* menvénn *Rákótzaihoz*, annak, a' Pálfi Jánostól hallott dolgokat, megmondja. A' mint előre is lehetett látni, Rákótzai, a' Pálfi János kinyilatkoztatásával megelégedni tellyességgel nem akart. Nem szívelhetette azt, hogy az Erdélyi Fejedelemségtől, melyért annyit futott fáradt, végképpen elessék; nehezenn szenvedte azt is, hogy ő véle, a' ki magát Választás által lett Fejedelemnek tartotta, úgy láttatott banní Pálfi János, mint magános Személlyel. Az eleibe terjesztett feltételekbenn akadozott annyibann is, hogy azok, annak a' reménységnek, mellyel a' *Confederatusokat* biztatta vala, meg nem feleltek. De *Pálfi János*, a' ki akkor, a' vezérlése alá bizatott hadi sereggel, *Debreczen* vidékénn táborozott, ezekre azt felelte: hogy az idő tsak telik; a' Frantata, kibenn Rákótzai bizik, mind pénzéből mind erejéből kifogyvánn, maga is békességet kíván; félő azért, hogy Rákótzai, a' mit most, az ő közbennjárása által, tisztességesen elérhet; ezután hijjába keresi.

gyelemnek minél jobb móddal lehetõ meg-
nyerése eránt, alkudozásba ereszkedett.

Gróf Károlyi Sándor, Debreczen Városa Fõ
Biráját, Cs. Komdromi Györgyöt, vette fel
eszközül, a' Gr. Pálfi Jánosnal való tractálás-
ra. Ámbár a' dolog, Rákótzinak híre 's tud-
ta nélkül kezdõdött: mindazáltal, õ róla is
akart gondoskodni Károlyi Sándor. Azt kí-
vánta ugyan is, hogy a' készülõbenn lévõ
Egyezésbe, Rákótzai Ferentz is befoglaltatnék.
Pálfi János ugyan, nyilván kijelentette,
hogy néki az eránt semmi parantsolatja nin-
tsen az Udvartól: de mégis megígérte; hogy
e' részben is, kész leszsz mindent, a' mi
tõle telhetik, elkövetni. Ezen ígéretet közlõ-
te Károlyi Sándor Rákótzival: de ez azonn
meg nem nyugodt; mert azt hitte, hogy a'
Császár, az õ személyje eránt meg nem en-
gesztelõdhetik. Azért, ismét külsõ segítség
utánn járt, nevezetesen, az Angliai Király-
nét *Annát* kereste meg esedezõ levelével. Kelt
ez a' levél *Sierentsenn*, Augusztus 26-dikán,
1710-benn. Meg lehet látni *Prádyndl*, *Epist.*
Procerum Regni Hung. Part. III. pag. 525.
sequ. Ebben a' Levélben, elsõbenn arra
kéri *Annát*, hogy azon Közbenjárást, mely-
nek fogantatját addig is tapasztalta, tovább
folytassa. Azután, a' Királynénak az elnyo-
mattak eránt viseltetõ jó indulatját, és ellen-
ségénn nyert gyõzedelmeit magasztalván: ar-
ra vészen alkalmatosságot, hogy magát annak
Hatalmas pártfogásába ajánlja; oly bizodal-
mát jelentvénn ki, hogy majd mikor a' Kö-
zönséges Békességrõl leszen szó, a' fegyver-
benn lévõ Európai Hatalmasságok között;
akkor õ reá is, az *Anna* Királyné akaratjá-
ból, tekintet leszen. Szinte ezeket írta a' Szõ-
vetséges Belgákhoz. De egyszersmind jutván
eszébe, hogy az Anglus és Hollandus. Köz-
benjárást illendõképpenn meg nem betsülte;
és ennél fogva kételkedvénn arról, hogy azon
Hatal.

Hatalmasságoknál az ő esedezése fogantatos lehetne: litkonn azt hagyta meg Károlyi Sándornak, hogy valami módonn vegye ki *Pálfi Jánosból*, mit lehessen neki, magára nézve, reményleni a' Bétsi Udvarfőt: De ebbenn megelőzte Pálfi János Károlyi Sándort. Mert, nyilván tudtára adta, hogy Rákóti Ferentz, az Erdélyi Fejedelemséggel, hijjába álmodozik: fegyverszünést és Ország Gyűlését, a' Békesség megszerzése végett, hijjába kíván; mivel az neki meg nem adódik; hanem mondjon le a' Külsőkkel való szövetségről, és a' Királytól engedelmet kérjen; melyet ha megtelekedend: bizonyosan reménylheti, hogy a' Felség őtet Kegyelmebe vészi, és minden jószágát visszaadja. Ezeket megértvénn *Károlyi Sándor*, soká nem tudta, mit tsináljon. Sok gondolkodás után, arra határozta magát, hogy *Munkácsra* menvénn *Rákótihoz*, annak, a' Pálfi Jánostól hallott dolgokat, megmondja. A' mint előre is lehetett látni, Rákóti, a' Pálfi János kinyilatkoztatásával megelégedni tellyességgel nem akart. Nem szívelhette azt, hogy az Erdélyi Fejedelemségtől, melyért annyit futott fáradt, végképpenn ellessék; nehezenn szenvedte azt is, hogy ő véle, a' ki magát Választás által lett Fejedelemnek tartotta, úgy láttatott bänni Pálfi János, mint magános Személlyel. Az eleibe terjesztett feltételekbenn akadozott annyibann is, hogy azok, annak a' reménységnek, mellyel a' *Confederatusokat* biztatta vala, meg nem feleltek. De *Pálfi János*, a' ki akkor, a' vezérleése alá bízott hadi sereggel, *Debreczen* vidékén táborozott, ezekre azt felelte: hogy az idő tsak telik; a' Frantala, kibenn Rákóti bizik, mind pénzéből mind erejéből kifogyvánn, maga is békességet kíván; félő azért, hogy Rákóti, a' mit most, az ő közbennjárása által, tisztességesonn elérhet; ezután hijjába keresi.

§. 58. I. Jó'sef Király, az 1711-dik esztendő elején, teljes hatalmat adott *Pálfi Jánosnak* a' tovább való alkudozásra; *Rákótzai Ferentznek*, élete megmaradását, és minden javainak visszaadattatását ígervén, ha igazán engedelmességre térne, és annak jeléül, a' fegyvert letévén, *Kassát*, *Munkátsot*, és a' több kezében levő erősségeket általadná. Ezeket *Pálfi János* közölvén *Károlyi Sándorral*; mivel az úgy ítélt, hogy egyszerre lehetetlen volna hákóztat annyira venni, hogy a' Felségnek minden kívánságát teljesítse: a' közöttök folyt levelezés után, jóvá hagyta, hogy *Rákótzai* az elmúltakról, alázatos levele által, engedelmet kérvén I. Jó'sef Királytól, a' jövődökre nézve, magát annak vele született Kegyelmességébe ajánlja. Ez eránt osztván, Januarius 30-dik napjára, 1711-ben, *Vajára*, Szabolcs Vármegyébe, oszvejövetel határozódvann: *Pálfi János* személy szerint is, beszélt *Rákótzival*.** Engedett a' javallásnak *Rákótzai* annyibann, hogy az I. Jó'sef Királynak szőlő Levelet, a' *Vajai* együtt való beszéllés után harmad nappal, *Munkátsón* elkészítvén, az Adjutánsa *Márjási Adám* által, *Pálfi János* hoz, *Debreczenbe* elküldötte. De ez azt, minthogy nem annyira könyörgő, mint magának igazlágot tulajdonító hangon volt írva: nem íélte olyannak, melynek kívánt fogamatja lehetne. Azért, minden himezés hámozás nélkül, ugyan tsak *Márjási Adámtól*, nem tsak megízente, hanem meg is írta *Rákótzinak* mind azt, valamit annak levelemben, az illendőséggel, és a' szémességgel, s okos előre való nézéssel ellenkezőnek talált.***

• A' Pálfi János és Károlyi Sándor között folyt levelezésnek egy részét meg lehet látni *Pródnyál, Epist. Procerum Regni Hung. Part. III. pag. 531. sequ.* Elsőbenn Pálfi János, Januarius 10-dikénn (1711.) Szabószlórol írt Károlyi Sándornak, és azt hívta magához. Felelt pedig Károlyi Sándor Januarius 12-dikénn. *Gyuldról*; és, ígérte, hogy elmegy Pálfihoz. De ez, nem győzvén ötlet várni: ismét írt neki, Januarius 25 dikénn, *Nagy Kdlból*, és sürgette, hogy mentül előbb, nem csak ő maga, hanem Rákótzai is jelenjen meg *Vajdán*, hogy ott vélek végezessen. A' megjelenés napjává Januarius 30-dikát nevezte ki, ezen szavaival: „Postulatum illud esset, quod in „proximo adfuturum Veneris diem, id est, „30. currentis, Celsissimus quoque Princeps „compareat, et secundum praemissas modalitates discurrendo, ipsa eadem die, negotium etiam, ad unam vel alteram partem finem sortiatur.“ Rákótzai, ezen Levélnek, véle lett közlődése után, maga is írt Pálfi Jánosnak *Munkátsról*, Januarius 29-dikénn, arról tévénn bizonyossá, hogy ő *Vajdán*, a' megnevezett napra, jelen leszén.

• Rákótzai Ferentz, a' mint *Hist. des Revolut. de Hongrie Tom. VI. pag. 38. sequ.* említődik, minékelőtte *Munkátsról Vajdra* ment volna, *Kis Várdán*, Szabolts Vármegyében, mustrát tartván, hadainak számát *tizenket ezernak* találta. A' mustrát végezvén, olyan rendelést tett, hogy az ő *Vajdról* lejendő visszatérésekor, minden Főtisztek őtet *Apdtinn* (itt *Ótsva Apdti* értődik, mely van Szathmár Vármegyében), a' Generális Károlyi házánál várják. *Kis Várdáról*, *Apdtinn* keresetül, *Vajdra*, estve érkezvén: *Pálfi Jánost* ott helybenn találta; a' kívül, három Generálisok jelenlétébenn, együtt vatsorált: de azután, senkit közikbe nem bortsátván, egész éjszaka, tsupán kettenn beszélgettek egymással. Ezen beszélgetés közbenn, Pálfi János

het. Azután szólt az Erdélyi Országi Tanácsosokkal is, eleikbe terjesztvénn, hogy a' Császár minden jót ígér mind néki magának, mind pedig Erdélynek, tsakhogy ő a' Fejedelemségről mondjon le. Ki is jelentette, hogy ő kész az Erdélyi Fejedelemségre lett választatásáról szóló Diplómát visszaadni: de ebbenn az Erdélyi Tanácsosok meg nem egyeztek." Ebből következő oszlánn az, hogy ő mindjárt a' *Salánki Gyűlés* végződésével, Februárius 11-dikénn (1711.), ugyan tsak *Salánkról*, a' Pálfi János jegyzéseire és észrevételeire, oly magához való bizodalommal felelt, "a' minémű szerentsébb állapothoz illett volna. Mert, hogy *Rákótz*i már ekkor igen gyenge lábónn állott: azok az ő Erdélyi és Magyar Országi Tanácsosi is, a' kiknek szavánn épített, eléggé megesmerték azzal, hogy néki, a' *Munkátsón* való maradás helyett, a' Lengyel Országba való menetelt javallották.

- * Ezek a' Tanácsosok tették azt a' *Sendást*, mely *Rákótz*i mellé vólt rendelve. A' *Salánki Gyűlés* előtt, minémű indúlattal vette mind Pálfi János *Rákótz*inak a' Császárhoz intézett Levelét; mind *Rákótz*i, Pálfi Jánosnak azon Levél felől való ítéletét: a' feljebb említett Kézírásbann így adódik elő: „Has Literas
 „Celsissimi Principis *Rákótz*i, ubi praesentasset Dominus *Adamus Márjasi*, Adjutantius
 „Principis, Domino Excellentissimo Campi
 „Mareschallo Imperatoris Josephi I. Comitis
 „Johanni Pálfi ab *Erdőd*, *Debrecini*: variis
 „modis interpretabantur insolitam et incompetentem Litterarum stilizationem. Quare D.
 „Mareschallus et Plenipotentarius Commendans Generalis, per suas Litteras, non levi

„reprehensione exaggetabat, coram Adjutan-
 „tio; qui Munkácsium perveniens, ortenus
 „de omnibus discursibus, quos ibi audivit,
 „relationem fecit Principi Rákótzio; qui tanto-
 „pere commotus excaudit, ut etiam Domi-
 „no Alexandro Károlyo indignari videretur;
 „neque ad Litteras D. Mareschalli quidquam
 „resolvere volebat; et, nisi praevis Regni
 „Hungariae et Transylvaniae Confœderatis
 „Statibus, in possessione Salduk, inque Co-
 „mitatu Ugocsiensi existente, habendum Con-
 „gressum, praefixisset, eo in instanti, in
 „Regnum Poloniae, ad exterarum negotiationes
 „sese transtulisset.“

¶ Így adja ezt elő maga Rákótzí, a' sokszor em-
 litett Frantzia munká (Hist. des Revolüt. de
 Hongrie) VI. Darabjának 43-dik és 44-dik
 oldalán.

¶ Rákótzinak ezen feleletét megláthatni Práy-
 ndl, Epist. Procerum Regni Hung. Part. III.
 pag. 346. sequ. Ebbenn, Pálfi Jánosnak az
 első Jegyzésére azt mondja: hogy ő, a' Le-
 velebbenn lévő megszólítással és aláírással,
 telyességgel nem akarta a' Császár Ő Felsőge
 méltóságát kiszebbíteni; menti továbbá azokat
 a' kifejezéseket, melyekkel élt azon Levél-
 benn: de egyszersmind azt is kinyilatkoztat-
 ja, hogy, ha csak azokonn kellene igazítást
 tenni: ő, az említett Levelet kész volna újra
 leírni, és a' Pálfi János kívánságához alkalm-
 maztatni. De már a' második jegyzésre Pálfi-
 nak indulattal felel; hogy tudniillik, senki azt
 ő tőle nem kívánhatja, hogy magát pártütő-
 nek vallja: mert akkor betsülete ellen tsele-
 kednék. Végre, a' harmadik jegyzésre azt
 feleli: hogy a' mint már Vajdnn létibenn is
 kijelentette, ő a' Confoederatusoknak adott
 hitét meg nem szegi, és azoknak megegyezé-
 se nélkül, a' kikhez ő hittel köteleztünk, a'
 fegyvert le nem teheti.

§. 60. A' *Sádnki Gyűlés* után, Rákó-tzi Ferentz, Lengyelországba indúlt. Oly reménységgel vólt tudnillik, hogy a' Frantzia Udvar új szövetségre lépvénn a' Muszka Udvarral, ennél fogva ő, nem sokára, derék Muszka segítséggel tér vissza Magyar Országra; annyival inkább, mivel őtet, *Bertsényi Miklós* is, és *Hertzeg Dolgoruk*, azzal biztatták. Ezt írta, a' Lengyel szélekhöz közelgetvénn, Károlyi Sándornak is, Februárius 20-dik napján (1711.), *Alsó Veretzkéről*, mely Orosz falu Bereg Vármegye szélinn van. Ezen alkalmatossággal, nem tsak a' hadait bizta Károlyi Sándorra: hanem egyszer'smind a' Pálfi Jánossal való alkudozásra is annak telyes hatalmat adott. Kiérvénn Magyar Országból, *Skolia* nevű helységbenn, Galicziábann megállapodott. Ott nem várhatvann a' Pálfi Jánossal való alkudozás kimenetelét: ment *Siry* nevű városba.* Martius 9-dikénn már *Lembergenn* vólt, a' honnan újra írt Károlyi Sándornak, azzal biztatvann, hogy rövid időnn visszafordúl.

* Ezeket maga is így adja elő Rákótzí, *Hist. des Revol. de Hongrie Tom. VI. pag. 46. sequ.* hol a' többek között azt is említi, hogy a' Munkátsi vár Commendánsának, *Vay Adámnak*, nem adott parantsolatot az eránt; hogy Károlyi Sándornak engedelmeskedjék; mely azt mutatja, hogy már ekkor lehetett valami kis gyanúja Károlyi Sándor eránt. Említi azt is, hogy bizonyos okra nézve, a' Munkátsi Commendánságot, *Vay Adámról* levévénn, *Báró Sennysei Istvánnak* adta. De az időre nézve, nagyonn hibázik Rákótzí ebbenn a' munkábann. Mert, mind azokat, melyek 1711-
azk Januárius és Februárius hónapjaibann es-
tek,

tek, 1710-re teszi. De nem tuda, hogy meg-
felejtkezett: mivel azon Históriát (*Memoires*)
későbbenn írta, a' midőnn már messze volt
Magyar Országtól. A' *Protocolluma* is, mely
őtet eligazíthatta volna, itt maradt Magyar
Országonn, mely máig is, az eredeti formá-
bann (in Originali) megvan.

§. 61. Azonközben, a' Rákótzai Fe-
rentz Lengyel Országba való menetelét, so-
kann az ő követői közzül, futásra magya-
rázván, és dolgaiknak jobbra való hozód-
hatása eránt kétségbe esvén: kezdtek más
gondolatokra térni. Maga *Gróf Károlyi Sán-
dor*, példával menvéna elől, Mártzius 14 dik
napján, (1711-benn), a' Király eránt való
hűségnek hitét letette. Ezen okból, *Pálfi
János*, Rákótzival is próbát akarván ten-
ni: annak, ugyan azon naponn, Debreczen-
ből, levelet írt,* melybenn, eleibe terjesz-
tette, hogy a' Császár kész néki megkegyel-
mezni, és őtet minden javaibann meghagy-
ni, tsakhogy hűségének megbizonyítására,
a' hitet tegye le, és, fegyveres népét el-
botsátván, *Kassát*, *Munkátsot*, *Husztot*,
Kővárt, és a' több erősségeket adja által a'
Császári Vezéreknak; egyébaránt pedig, ha
valamire nézve kétsége lenne: azt *Károlyi
Sándor*, a' kinek szóval bővebb kinyilat-
koztatást tett, elháríthatná.

* Ebből a' környülállásból, hogy Károlyi Sán-
dor a' hitet Mártzius 14-dikénn tette le; és
még az nap írt Rákótzinak, *Debreczenből*;
hozzávévén magának is a' *Levélnék* kezdő
szavait (*Ab adveniente Domino Comite Ale-
xandro Károlyi spéravi me percepturum &c.*)
és annak bérekészítését (*Ceterum, quae —
praevis solvenda et tollenda censui, praefato*
III. Darab. E D.

D. Comiti Károly, pluribus aperui et patefecui &c.): nyilván kijön, mind az, hogy Károlyi Sándor, a' hitet, Pálfi Jánosnál, *Debrecezenbenn* tette le: mind pedig az, hogy Pálfi János, a' Rákótzinak szőlő Levelet, magától Károlyi Sándortól küldötte el. Az utolsó megtetszik, Károlyi Sándornak abból a' tudósításából is, melyet osztánn *Munkátsról*, *Martius* 22-dikénn küldött Pálfi Jánosnak. Mert abbann azt írja, hogy tsak az előtt valé nap tudta meg, hol tartózkodik Rákótz; mélyel arra czéloz, hogy tehát a' Levelet kéhez nem szolgáltathatta. Mindazáltal ígérte, hogy még az nap útnak indul Lengyel Országba, és akarhol lejénd, felkeresi Rákózt. (*hodie me itineri accingam, et vadam, ubi tamen reperire potero.*) Lásd *Pray Epistola Proc. Regni Hungariae Part. III. pag. 553.* Ugyan ez tetszik meg abból is, a' mit maga mond Rákótz, (*Hist. des Revolüt. de Hongr. T. VI. pag. 48.*) hogy t. i. a' Pálfi Jánostól küldődött feltételeket, *Stry*-be, mely város Galitziábann vagyon, maga Károlyi Sándor vitte meg néki. A' szavai ezek: „je passai „à *Stry*, ou Karoly me vint trouver quel „que tems après, avec le conditions, que „Palfy — — m' avoit envoyé.“

§. 62. Károlyi Sándor Rákótz Ferentzet *Stry* városábann megtalálván: azzal, a' Pálfitól vett feltételeket közlötte. Jelen voltak ekkor Rákótzinál, annak három Generálissai: *Bertsényi*, *Forgács*, és *Eszterházi*; kikkel együtt arra végezte a' dolgot, hogy Pálfi János, a' Császár nevébenn küldött feltételeknek némely pontjait, bővebbenn világosítaná meg. Mely idő húzásnak és halasztásnak már ekkor helye éppenn nem volt. Megjegyzi maga Rákótz, hogy ezzel az alkalmatossággal, az em-

emlétt három Generálisok, ötet arra akarták venni, hogy Károlyi Sándort tartóztatná le: de ő azt nem tselekedte. Azombann, a' Confoederátusoknak bizonyos napot tett, melyenn Máramaros Vármegyébe, *Husztra*, egybegyűlnének: ígervénn, hogy ott maga is megjelenne, és velek úgy végezne, a' mint legillendőbbnek találának.

* *Memoires du Prince Rákótzí pag. 48.*

§. 63. A' Károlyi Sándortól küldött Választ maga sem tartván elégnek Rákótzí Ferentz: kevéssel azután, úgymint Aprilis 4. dikénn (1711.), ugyan tsak *Stry*-ből, a' maga Secretariussát, vagy is, Cancelláriájá Igazgatóját, *Rádai Pált*, indította útnak, új Levéllel,* Gróf Pálfi Jánoshoz; oly czélból, hogy az, a' minapi Választ, szóval is előadná, és minden részben megvilágosítaná; kérvénn egyszersmind Gr. Pálfi Jánost; hogy ezen Követet oly kijelentéssel bocsátná vissza, melyből ő a' Felségnek további akarátját nyilván megérthetné.** De már ez késő volt. Mert, Gróf Pálfi János, a' Rákótzival való sikeretlen alkudozással nem akarván tovább tölteni az időt: éppen az nap, melyenn *Rádai Pál*, *Stry*-ből, elindúlt, a' *Confoederátusok*hoz fordultván, azokat oly feltételekkel kínálta meg, melyeknek fogamatját, a' Rákótzí megegyezése nélkül is, alkalmasint reménylhetle.

* Ezt a' Levelet, mely sokkal szelídebbenn volt írva, mint az elébbiek, megláthatni *Præf. adl. Epist. Proc. Regni Hung. Part. III. pag. 554. 555.*

** A' Rákótzí szavai ezek: „Ut nihil in me „prorogari videatur: fidelem meum Genero-

„*sum Paulum Rdday, Cancellariae nostrae*
 „*Directorem, eo fine ad Excellentiam Ve-*
 „*stram expedivi, ut sermoni ejusdem, no-*
 „*mine meo proponendo, fidem adhibere, et*
 „*tam responsa nostra ad scriptum nuperum*
 „*intelligere, quam vero, cum declaratione*
 „*ulterioris benignae Suae Majestatis Sa-*
 „*cratissimae voluntatis, ad me remittere,*
 „*Excellentia Vestra non gravetur.*”

§. 64. Azok a' feltételek, melyeket Gr. Pálfi János, Aprilis 4-dik napján (1711.), a' Király *I. József* nevébenn, a' Confoederatusok eléjébe terjesztett, így következnek:

1. Rákózinak mind élete, mind javai meghagyatnak, ha azon hónapnak (Aprilisnek) 27-dik napjáig, a' hűségnek hitét letévén, minden várakat és erősségeket visszabocsát a' Királyi hatalom alá.

2. A' Mágnásoknak és Hadi Tiszteknek javai visszaadódnak.

3. Az Özvegyeknek és Arváknek jussai, az Ország Törvényei szerint, megítélődnek.

4. Azok, kik az Országból kiköltöztek, ha a' szabott időre visszatérnek: kegyelmet nyernek.

5. Azok az Erdélyiek, kik Havasalföldre és Moldvába bujdostak, ugyan azon kegyelemnek lesznek részesei, minekutánna magokat Generális *Steinwillénél* jelentendik.

6. A' Király szentül fogadja, hogy, az Országnek minden jussait és szabadságát, sérelem nélkül megtartja.

§. 64. Midőn ezek így folynának: *Károlyi Sándor*, a' Confoederatusokkal kezdetű alkudozás körülállásáról, Rákózi Ferentzet voltaképpen tudósítani el nem mulatta. Megírta ugyanis *Szathmárról*, Aprilis

Az 6-dikán költ Levelében, hogy Bihar
 Vármegyei Vicze Ispány és Debreczeni Fő
 Bíró Komáromi György, ő hozzá, a' Fel-
 ség Plenipotentiariusza Gróf Pálfi János
 utolsó Válaszszáival megérkezvénn; ő azon
 Választ, minekelőtte a' Confoederatusok
 előtt kihirdetődött volna, maga személy
 szerint, kívánta Rákótzai Ferentz eleibe ter-
 jeszteni: de az együtt lévő* Confoederatus
 Rendeiktől megtartóztatódott, kiknek közön-
 séges akarata volt, hogy tőlök el ne tá-
 voznék. Azombann, úgymond, mivel Rá-
 kótzai tőlök messze volna, és addig, míg
 értelme megtudódhatnék, a' dolgot függő-
 be tartani nem lehetne: azt kívánták a'
 Confoederatusok, hogy a' Gróf Pálfi János
 Végső Válaszsa hirdetődne ki közöttök;
 melyet neki nem is lehetett eltűkolni. Így,
 úgymond, megértvénn a' dolog mibenn lé-
 tét a' Confoederatusok: Követeket válasz-
 tottak magok közzül, kik Rákótzai Ferentz-
 nek, az ő gondolkodásokat, és magok
 meghatározását tudtára adnák.** Egyszer-
 smind, ezen Levélben, mentette magát
 Károlyi Sándor, és kérte Rákótzai Feren-
 tzt, hogy térne visszaz Magyar Országra.
 A' Követeknek is a' volt meghagyva, hogy
 vennék rá Rákótzit a' Királyi Kegyelem el-
 fogadására; mely végre, minémű okokkal
 kellene élniek, eleikbe adódott. Utóljára,
 azon esetre, ha Rákótzai magát megkemé-
 nyítené: azt kívánták tőle, hogy oldozná
 fel őket azon köteleztetés alól, mellyel
 éránta, mint a' Confoederatio Feje és Er-
 délynek Fejedelme eránt, addig az ideig
 viseltették.***

* Miképpenn, és hql, esett légyen a' Confoederátusoknak említett *egybe gyűlése*; maga Rákóti Ferentz megírja, *M-moir. pag. 49.* Azt mondja tudnillik, hogy Károlyi Sándor, minkeleltte a' *Husstra* rendelt *Gyűlés* ideje eljött volna, annak helyét, maga fejétől, *Károlyba* tette által; és osztánna onnan küldöttek hozzá Követekeket a' Confoederátusok. A' szavai ezek: „Avant l'échéance du terme, „que j'avois fixé pour l'Assemblée de *Hust*, „Károly de la propre autorité la transféra „a *Károl*, d'ou m'envoya des Deputés au „nom de toute Assemblée, me prier de me „reudre à leur tête, pour signer le Traité „qu' ils m'envoyoient en original, puisqu' „ils avoient juge convenable au bien des „Etats Confederet de l'accepter.“ De *Károly* helyett, *Szathmárt* kellett volna néki tenni: minthogy az említett Levél is *Szathmárról* íródott.

** A' Károlyi Sándor szavai ezek: „ — — re- „versus est Perill. ac Gen. D. Georgius Komáromi, Vice Comes; et Liberae Regiae „que Civitatis Debrecinensis primarius Judex, „cum antefati Sacrae Caesareae Majestatis „Plenipotentiarum finalis determinatione, quam, „secundum obligationem meam cupiebam personaliter Serenitati Vestrae, demisse representare; ac postmodum Inclytis Confoederatis Statibus et Ordinibus publicare. Sed „postquam absentiam meam unanimi voto „prohibuissent Confoederati Status et Ordines pro nunc una constituti et existentes, „et, propter distantiam Serenitatis Vestrae, transmissae finalis determinationis publicationem anhelassent: cum offensione fidei „et obligationis meae, eandem ipsis occultare non potui; sed illis publicata, et exaudita est; tandem, quos e gremio sui delegerunt ad Serenitatem Vestram, ex praesentandis litteris Credentialibus rescire, „resolutionemque Confoederatorum Statuum „et

„et *Ordinum*, ex eorum expositionibus, in-
 „telligere dignabitur; qui ablegati, sub no-
 „mine Sacratissimae Caesaris Regiaeque
 „Majestatis, a D. Plenipotentiaro *allatam*,
 „non tantum *dilucidationem* (itt arra van
 „ezelőzés, a' mit Rákótzí Ferentz *Strybenn* ki-
 „vánt vala, a' Károlyi Sándor által küldött
 „Válaszszabann, Pálfi Jánostól) „verum *fin-*
 „„lem etiam *resolutionem*, Serenitati Vestrae
 „repraesentabunt.“

*** A' Követeknek adott *Instructio* szaval, me-
 „lyekenn az végződik, ezek: „His omnibus
 „praemissis, posito, si nec Sua Serenitas,
 „neque eidem adhaerentes, se se ad *reditum*
 „(*Práýndl, Epist. Proc. Part. III. pag. 561.*
 „hibásann *exitum* van téve) „resolverent: ea
 „occasione, obtestantur Domini Ablegati
 „Suam Serenitatem, quatenus vivere, et per-
 „sistere nos faciat suo bono et sapienti con-
 „silio, sed, una simul, *ex homagiali obli-*
 „„gatione *benigne absolvat*, quam Suae Seren-
 „nitati, tamquam Confoederationis Duci, et
 „Transylvaniae Principi, praestitimus.“

§. 65. Rákótzí Ferentz, Aprilis 18-di-
 kánn, *Kukizova* nevű helyből, nagy felhá-
 borodással felelt a' Confoederatusoknak;
 a' mint maga írja,* menydörgő kinyilatkoz-
 tatásokat küldvénn a' Követektől Károlyi
 Sándor ellen, melyekben annak azt a'
 vakmerőségét, hogy a' Gyűlést, melyet 6
*Huszt*ra rendelt vala, másuvá mérésztette
 tenni, különösen szörnyítette. Ezt a' hely
 megváltoztatását adta okául annak is, hogy
 a' Confoederátusok Gyűlésére, melyre a'
 Követek által meghívódott, *el nem ment*;
 úgy írvánn le annak helyét, mint a' mely
 az ellenség torkábann volna. Így akarta
 tudnillik Rákótzí, a' mint maga is megvall-
 ja,** felzendíteni Károlyi Sándor ellen, a'

Confoederátusokat: de haszontalan. Igyekezett továbbá, ékesenn szállásbeli mesterséggel élvénn, „arra venni a' Confoederátusokat, hogy az ajánlott békességet el ne fogadnák, tsalárdoknak és veszedelmeknek állítván annak feltételeit. De mind ezen szörnyítési, ijjesztési, és mesterségei is, Rákótzí Ferentznek, foganallanok voltak. Mert a' Confoederátusok, az eleikbe terjesztett pontoknak igazságos és a' Közjóra tzelozó voltát megismervénn: azoknak elfogadására való készleget, Április 28: dik napján, közakarattal kijelentették.

„Le renvoyai les Députés de cette Assemblée de Karoly, avec des Manifestes fulmineaires contre ce General. — J' exagérai sur tout la hardiesse, avec laquelle il osa transgresser à Karol l'Assemblée, que j'avois convoqué à Hust, ce qui étoit cause, que je ne m'y étois pas rendu, Karol n' étant éloigné que de deux lieues de l'Armée ennemie.“ *Memoires du Prince Rakotzy* pag. 51.
De itt is, *Károly* helyett, *Szathmért* kellett volna említeni.

„Ce Manifeste étoit vif, et visoit à exciter un tumulte contre Karoly; mais Dieu en disposa autrement.“

„Miért rohannak, úgymond, hanyatt homlok a' veszedelemre? és, mint az oktan állatok, megijjedvénn és szaladvánn, egy-egy példájára, miért vetik le magokat sorportonként az örvénybe?“ vagy, a' mint a' tulajdon szavai vagynak: „Cur tam reserpine, atque coeae quivis prolabatur in perniciem? in tam immanem se subdat captivitatem? et, veluti irrationalia bruta, territi, ac fugientes, ad unius exemplum, cumulati se praecipitent in voraginem? Jam sero maledicetur illi, qui allexit, postquam quilibet

„libet insilierit in gurgitem.“ Lásd *Pray Ep. Proc. Regni Hung. pag. 362.* a' Jegyzésbenn.

§. 66. Eljött végre az a' kívánt nap, mely, nyóltz esztendei háborúságok után, az úgy nevezett *Kurutz Világnak* véget vett. Vólt az, Aprilis 29-dike, 1711-benn; melyenn a' *Conföderátusok*, a' nékiek ajánlott békességnek pontjait, köz, megegyezéssel elfogadván, általánfogva *megtsendvedtek*. Ez a' nevezetes történet, a' Magyar Országi Törvénykönyvbenn *Szathmárt Compositiónak* neveztetik: melynek Czikkelyei, a' feljebb említett feltételeknek bővebb kifejtését foglalván magokbann, ekképenn vóltak:

1. Rákótzí Ferentznek, Kegyelem adódván, mind élete, mind minden ingó és ingatlan javai, Magyar és Erdély Országbann, meghagyatnak, tsupán azokat vévén ki, melyek a' várak őltalmazásához tartoznak. Bátorságos megmaradás engedődik néki az Országbann, minden hozzátartozókkal, udvari szolgálival és tselédivel egyetembenn. Ha ezen Kegyelmet el akarja fogadni: a' visszajövetelre három hét engedődik. Mely idő alatt, minden várakat és erősségeket tartozik általadni. Örökös váraiba és erősségeibe, Császári őltalomhad szállíftódik, és az, Császári Zsoldonn tartatik. Hogyha pedig Rákótzinak az Országbann való maradás nem tetszik: szabaddá hagyódik, hogy letévén a' Jobbágyi Hitet, és azt meg nem sértvén, Lengyel Országbann lakon. Mind ezeket telyesítvén; gyermekei is visszaadódnak,

2. A' Mágnásoknak, Praelátusoknak, Nemeseeknek, Hadi Tiszteknek, szintén úgy az Erdélyieknek, mint a' Magyar Országoknak, a' kik Rákótzin mellett voltak, hasonlóképp, mind életekre, mind minden javaikra nézve, Kegyelem adódik, eladatott jószágaik is ki nem rekesztődvénn. A' Mágnásoknak, Nemeseeknek, és azoknak szolgáltnak, szabad lészen, a' régi szokás szerint, fegyvert viselni: de úgy, hogy senkit ne bántsanak. A' Királyi hűségre és engedelmességre való visszatéréstől senkit nem ijeszthet az, hogy majd Eperjesi Törvényszék állíttatik fel; mely gondolat a' Király Kegyelmeességét megsértene, úgy mint a' ki, afféle eszközökkel élni telyességgel nem akar. A' közkatonáknak is bűnök elengedődik, és a' Császári szolgálatba való állásra nem kényszerítődnek, csak hogy a' hitet letévén, házaikhoz visszatérjenek, és a' gazdasághoz lássanak. A' kik pedig a' paraszt születésű katonák közül, ezen háború alatt, magokat, a' jobb állapotba való helyheztetődésre méltókká tették: azok a' Jobbagyi állapotból kivódjának, vagy, *Libertinusoknak* eszmétesének.

3. Ő Császári és Királyi Felsége, a' Vallás dolgában, az Ország bévett Constitutionit fenntartja, és a' Vallás gyakorlását, az Ország Törvényei, Rendelése, és Czikkelyei szerint, mind Magyar mind Erdély Országban, a' Törvényesenn oda tartozó Beneficiumokkal együtt, kegyelmesenn megengedi; senki előtt el nem rekesztődvénn az út, hogy panaszszai eránt, magát vagy a' Felségénél, vagy a' Diéta előtt jelentse.

4. Az

4. Az ezen háborúbann meghóltaknak özvegyei, árvái, és successori, minden jószágait, melyek eladattak 's elidegenítődtek, visszazavehetik.

5. A' kik az Országból kibujdosván, a' szomszéd Tartományokba vették magokat, ha a' kiszabott időre, úgymint három hétre, terhes okoknál fogva, vissza nem jöhetnek: ezt, a' Felsőleges Udvar, vagy annak Plenipotenziáriussa Gróf Pálfi János előtt, bém bizonyítván és megmutatván; Kegyelemet, és tett bűneiknek meg nem említését (*amnestia*) nyernek. Az Erdélyiekre nézve pedig, hogy nagy költséggel ne kényszerítsenek Magyar Országra jóni: Gróf *Steinwille* Erdélybe küldődik, hogy annál a' Kiköltözöttek magokat jelenthessék, és megigazíthassák.

6. A' Jászok, Kúnok, és Hajdúk Privilegyiozni, ha megsértetődtek vagy meghijjánosítottak volna, a' jövő Diéta intézze el.

7. A' Királyi Kegyelemnek részesi lesznek minden hadifoglyok is.

8. A' fegyverszűnéstől fogva okozott károk, minékutánna annak rendi szerint megvisszátlatnak, viszszapótólódnak.

9. Ezen Közönséges Kegyelem, és a' tett bűnökről való elfelejtkezés (*amnestia*), forma szerint Diplomába foglaltatván, ugyan azon szókkal, az Országnak minden részeiben kihírdetődik.

10. Ő Császári és Királyi Felsőge, Magyar és Erdély Ország jussait, szabadságát, és privilegyiomit, szeptül és megsértetlenül megtartja; és meg nem engedi, hogy, a' szemrehányás és tsufolódás által, háborgásokra szolgáltatódjék alkalmatosság.

11. Szabad

11. Szabad legyen a' jövő Ország Gyűlésekn a' hátra lévő sérelmeket, nem tsak felhozni, hanem azoknak orvoslását is kérni, az Ő Felsége Kegyelemességétől. **

* „In Religionis negotio receptas Regni Constitutiones manutenebimus; necnon exercitium ejusdem, secundum easdem Leges et Constitutiones, ac Articulos Regni, tam in Hungaria, quam Transylvania, cum beneficiis eorum de jure spectantibus, clementer concedimus; nemini praeclusa via, apud Nos et Regiam Majestatem, vel coram Dieta, ratione gravaminum se se insinuandi.“

** Vessd egybe *Pray Hist. Reg. Hung. Stir. Austr.* pag. 364. 365.

§. 67. Ezen feltételeknek forma szerint való elfogadása után, Május első napján 1711-benn, a' Felség eránt való hűsége és engedelmessége, bizonyos és meghatározott Esküvés formája szerint, letették a' hitet a' Confoederátusok. A' Felséges Udvar, darab időtől fogva, kiváltképen óhajtotta, és Gróf Pálfi János által siettette is, ezt a' Békességet; melynek a' volt az oka, hogy az *I. József* életéhez kevés reménység látszott lenni. Most tehát annyival jobban esett annak megkészülése: mivel *I. József*, még Aprilis 17-dikén, himlőbenn, meghalálozott vala. Mindazáltal ezt a' halált, Gróf Pálfi János, mind addig eltitkolta, míg a' Békesség tökéletessége nem ment. E' pedig akkor lett, minekutánna azt, a' megholt *I. József* Édes Anyja, (I. Leopold Császár Özvegye) *Eleonora Magdolna*, a' fija *III. Károly* helyett, a' ki akkor Spanyol Országban volt, Május 26-dikán, megérősítette. Ekkor hirdetődött osztánn ki az

I. József

J. József halála; 's kevéssel azután, *Kassa, Munkács, és a több várak feladattatván, közönséges tsendesség lett az Országban.*"

* Az Esküvés formája e' volt: „Ego N. N. juro per Deum vivum, omnipotentem coeli et terrae Creatorem: postquam *Sacratissima Caesarea Regiaeque Majestas*, ex superabundanti clementia, *omnestialum vitae et bonorum gratiam*, vi Plenipotentiae Illustrissimo ac Excellentissimo Domino Johanni Comiti Pálffy ab Erdőd, Ejusdem Generali Campi Mareschal-lo, per Regnum Hungariae Supremo Armorum Praefecto, Croatiae Bano, Cataphractorum Tribuno, concessae, per jam dudum emanantes et publicatas declarationes, propter hosce praeteritos motus, *largita et impartita sit*; ne non Regni Hungariae et Transylvaniae jura, Leges, et libertates, tam in Politicis, et Provincialibus, quam et Ecclesiasticis¹ receptorum Religionum negotiis, per Se, Suosque Successores sancte conservandam promiserit; imo Suam Confirmationalem quoque Ratificationem obtulerit: *me proinde in posterum et semper, usque ad ultimum vitae spiritum*, Eidem Sacratissimae Caesareae Regiaeque Majestati, Ejusdemque in Regno Legitimo Successori, *futurum fore fidum ac fidelem; nec quidquam contra debitum homagialis vinculi obligamen, directe vel indirecte, alieno vel proprio motu et conatu, in contrarium commissurum*; et, praestitutum re et opere, quae homagiali devotioni, obedientiae, et servitio agenda et praestanda incumbunt et incumbent. Ita juro, spondeo, et me sancta et inviolabili fide obligo; per S. Sancta Evangelia, uti me Deus Trinus et Unus adjuvet.“ Erről az Esküvés formájáról, *Prdyndl, Epist. Proc. R. Hung. Part. III. pag. 551.* helyesenn tevődik ez a jegyzés: „Formula juramenti fuit ejus tenoris, ut nullum sinistrae interpretationi, aut effugio locum daret.“

A' közönséges tsendességnek helyreállása után, Gróf Pálfi János azt kívánta Gróf Károlyi Sándortól, hogy, Rákótzai Ferentznek titkos munkálódásit és szövethetésit, melyek, a' Felséges Udvarnak, ha titokbann marádnának, ártalmára lehetnének, fedezze fel. Ezt Gróf Károlyi Sándor hívenn megtselkedte, ilyen titulus alatt lévő Írásábann: *Revelatio Arcanorum Rakótzii, per Alexandrum Károlyi facta.* Lásd Prádnál, *Epist. Proc. Regni H. Part. III. pag. 581. sequ.* Ebből az Írásból megtetszik, hogy Rákótzai Ferentz eléggé mesterkedett azon, hogy dolgát elővihesse: de mégis mindenbenn és mindenütt megsalathozott. Azután sem vólt szerentsésh. Ugyanis, fülébe menvénn a' Szathmári Békeségnek híre: Lengyel Országból, egynéhányad magával, kik közül a' nevezetesebbek, *Bertsényi, Csáki, és Eszterházi* vóltak, *Dancskann* által, elsőbenn Angliába, onnan pedig Francia Országba, nevezetesen *Párisba*, bujdosott. Itt létibenn, abban munkálódott, hogy, a' Francia Udvar segítsége által, a' *Közönséges Békességben*, (mely osztánn, a' háborúbann lévő Európai Hatalmasságok között, 1713-bann, *Ultrajectumbann* készült meg), ő felőle is tevődnék emlékezet. De ebből semmi sem lett. Annyit mindazáltal tselkedett a' Francia Udvar, hogy neki, és a' vele együtt kibujdosott Magyaroknak, bizonyos szetést rendelt. Így lakott *Rákótzai Ferentz* Párisbann, 1717-ig. Akkor, a' Spanyol Király (*V. Filipe*) Ministeré, *Cardinalis Alberóni*, *Madridba* hívta, hogy onnan, mint Követet, *Konstantzinapolyba* küldje, a' Török Udvarnak a' Spanyollak való öszveszövetkeztetésére. El is ment a' Török Császárhoz *III-dik Achmethez*; a' ki nagy emberséggel fogadta, és oly állapotba helyeztette, hogy rangjához képest élhetett. Ugyan csak a' Török Birodalombann maradt osztánn egész életében; és 1718-tól fogva, lakott közel *Konstantzinapolyhoz*, *Jeníkoi* nevű mulató hely-

benn, mely a' tenger partonn vagyon; 1720-tól fogva pedig *Rodos*o nevű városhann, mely a' Propontisra fekszik; és itt holt meg 1735-benn, Aprilis 8-dikánn, 59 esztendő's korábann, a' R. Catholica Hitbenn, melyet egész életébenn hivenn követett. Halála környüállásit megláthatni *Mikás Kelemennek* (a' ki Erdélyből, nevezetesen *Zágonyból* való Uri ember vólt, és a' Rákótzai Ferentz Udvarásbann Kamarásságot viselt) *Török Országi Leveleibenn*, a' 361-dik és azt követő oldalakon. Kiadta ezen Leveleket Tek. Kölsár István Úr, Szombathelyenn, 1794-benn. Mint-hogy Rákótzai, a' Felség Kegyelmit el nem fogadta: két fiai ki nem adódvänn, Bétsbenn maradtak. Idővel mindazáltal szabadulások lett. Maga Rákótzai Ferentz, azon Testamentomábann, melyet 1732-benn, October 27-dik napján, *Rodos*tobann tett, tsak egyik fjáról, úgymint, *Rákótzai Györgyről* emlékezik, kit *Makovitsai Hertsegnék* nevez (ama' Sáros Vármegyébenn lévő várról, és azzal egybekötött *Dominiumról*, mely Rákótzinak örökje vólt, a' honnan, maga is a' *Dux Makovitsensis* titulust, több titulussai között soha ki nem hagyta). Ez a' *Rákótzai György*, 1732-től fogva *Páris*bann lakott: de mitsoda himenetele lett légyen, emlékezetbenn nem hagyódott. A' másik fja Rákótzai Ferentznek vólt *Rákótzai Jó'sef*, a' ki 1736-bann, Konstantinápolyba menvén, a' Török Császártól Erdélyi Fejedelemmek nevezetett. El is indúlt, Török segítséggel, Erdélynek visszaszerzésére, és próbált abba beütni Möldvából: de szerentsétlenül. Azután pedig, midőnn már a' Római Pápától, XII. Klementől, Atok alá vólt vetve, 1738-bann, November 10-dik napján, *Csarnavodánn* (mely város Bulgáriának a' Fekete tengerre fekvő részibenn, a' Duna jobb partján fekszik.) megholt 38 esztendő's korábann. Bizonytságot téssen erről *Mikás Kelemen*, *Török Országi Leveleinek* 413-dik oldalánn, így lett vége a'

Rákótzai Familiájának, a' férjfi ágón: A' leány ág, a' *Groß Aspremont* familiabann, máig is megvan.

Bertsényi Miklós is, minémű állapotbann vólt légyen, a' Török földre lett bujdosása után, *Mikes Kelemennek* említett *Leveleiből* meg lehet tudni. Ezekbenn, a' többek között, az említődik, hogy, minekutánna a' véle együtt Magyar Országból kiköltözött felesége meghólt, új házasságra lépett, *Körzei Su'sdandt* vévonn feleségül, kivel együtt *Rodostobann* lakott; mely városnak nevéből; a' betűk rendit megváltoztatván, ezt az *Anagrammát* tsinálta: *Ostorod*; ilyen okát adván: „mivel, úgymond, igen hozzá illik a' bujdosókhoz.” Halála történt November 6-dikán, 1725-benn; és így, tíz esztendővel előbb, mint a' Rákótzai Ferentz. Betegségét, *Mikes Kelemen, Leveleinek* 176. és azt követő oldalán, így írja le: „Ma, (October 29-dikén, 1725-benn) a' szegény Bertsényi Ur látogatására vóltunk. A' ki is éppenn olyan állapotbann vagyon, valamint Jóv vólt, tsak éppenn abbann különböz, hogy az ágybann fekszik, nem a' ganéj dombonn: mert mintha olyan rész a' testébenn, a' melybenn valami kis épség volna. A' lábaiból a' víz kifolyvonn, a' rothadás szállott belé. Megesik az embernek szíve rajta, a' midőnn látjuk, hogy metéllik le a' rothadt húst a' száraitól; és midőnn halljuk jajgatni, és ordítani a' nagy fájdalombann, mintha a' régi Martíromokat látnám a' kínokbann.”

Mikes Kelemen, legtovább élt, Rákótzinak számkivetésbenn vólt társai között, Utolsó Levele *Rodostóból*, 1758-dik esztendő vége felé költ, December 20-dik napján. Meghólt pedig 1762-benn, a' midőnn a' Török földénn lévő Magyaroknak Előljárója vólt. Ennek halála után, az egész *bujdosó Magyar Társaság*, mely Rákótzai után ment vala, végképenn eloszlott.

§. 68. *I. Jósefhez* kevés Fejedelmeket lehet hasonlítani. Szelidsége, jósága, és igazság szeretete sokképpenn kitündöklött uralkodásából. A' Vallás dolgában, igen hajlandó volt arra, hogy Protestáns Jobbágyai, mind azokkal a' jussokkal, melyeket a' Törvény adott nékiek, akadály nélkül élhetnének; és ezt, Ország Gyűlésén akarta véghez vinni: de a' mely, a' Frantziákkal folytatott háború, és a' hazabéli zenebona miatt, nem elébb, hanem 1708-ban, tartódhatott. Ezenn a' Diétán, melynek helye *Po'son* volt, midőn a' R. Catholicus Clerus értelme és vélekedése, az Augustai és Helvétziai Vallástétel tartók javával meg nem egyezett volna: azt, az igazság szerető I. Jósef megvetvén, kedvező Resolútiót** adott a' Protestánsoknak. Mindazáltal, minthogy a' pestis miatt, mely magát mutogatni kezdte, el kellett oszlani ezen Diétának: annak Végzési Articulusokba nem szedődhetvén, a' Protestánsok javára is Törvény nem hozattatott. Az 1709-dik esztendőben December 12 dik napján költ Resolútió*** hasonló jó indulatját mutatja I. Jósefnek; mint szintén az is, hogy ugyan azon esztendőben, a' Svécziai Királynak XII. Károlynak közbenjárására, Sziléziában, az Evangelicusoknak, tőlök elvétellett Templomaikat és Ekklé'siai jövedelmeiket, visszaadatta. Sokat tett az I. Jósef jósága és igazság szeretete a' Magyar Országi belső háborúnak is letsendesítésére: mint ezt, a' *Szathmári Composition*nak feljebb előadott Czikkelyei eléggé bizonyítják. Ő utánna, az Uralkodást, mind addig, míg az Ötise, *III. Károly*, Spanyol Ország-
III. Darab. G *ból*

ból meg nem érkezett, Edes Anya Eleonora Magdolna vitte.

* A' R. Catholicus Clerus *Protestatioját*, melyet az 1708-dik esztendőbeli Po'soni Diéta alatt, a' Protestánsok Vallása szabadsága ellen, adott bé I. Jó'sefnek, megláthatni, *Ribini*, Memorab. Aug. Conf. ih Hung. Tom. II. pag. 518. séqb.

* A' Resolutio szavai ezek: „Trium Religionum „in Regno Hungariae receptarum negotium, „*juxta genuinum* Articulorum Soproniensium, „et Posoniensium *sensum*, Sua Sacratissima „Caesarea Regiaque Majestas permanere declaravit; ejusdemque *libertati et securitati* „elementissime ita *providebit*, ne contra *re-* „petitas Articulos, vel *Domini trestres*, *juxta* „*suo abutantur*; vel cujuscunque praemissarum religionum *conscientias vis inferatur*; „sin autem contra spem aliter eveniret, regis „manu et auctoritate praepedituram.“ *Lásd Ribini Memorab. Tom. II. pag. 174.*

* „Omnem ulteriolem adversus Augustanae et „Helv. Conf. Ministros ac Praedicantes privatum, quorumlibet vim et violentiam, aut eorum persecutionem, vel Templorum, „Scholarum, et Parochiarum ipsis competentium occupationem, *contra genuinum* Articulorum Soproniensis et Posoniensis, novissimarum Diaetarum, *sensum ac tenorem*, „quovis modo attentandam, serio ac districtim inhibemus; imo *liberum Religionis suae exercitium*, ad mentem praecitatorum Articulorum, pro iisdem Aug. et Helv. Confessioni addictis permanere, et nequaquam eodematenus turbari volumus et jubemus.

§. 69. I. Jó'sef testvér Öttse Károly, Spanyol Országból visszahívattatván, előbbenn *Frankfurtbann*, a' *Ménus mellett* (ad Maenum), December 22-dik napján 1711-ben,

benn, Német Császárrá: azután pedig, 1712-benn, Május 22 dikénn, a' *Po'soni Diétán*, Magyar Országi Királlyá koronáztatt; a' Császárok sorábann *VI-dik*, a' Magyar Országi Királyok között pedig, *III-dik Károly* nevet vevénn fel. Ennek a' *Po'soni Diétán*ak is, a' pestistől való félelem miatt, hamar el kellett venni oszlani: 1714-benn, October 10-dik napjára, ugyan csak *Po'sonba*, új Országgyűlését rendelt *III. Károly*; melyre azon hónap 14-dikénn, maga is megjelent. Nagy volt az egybegyűlt Rendeknek száma, Magyar Országának minden részeiből: minthogy a' bajok, a' feljebb való háborús esztendőök alatt, felette igen megsaporodtak vala. Ezek közzül, a' *Protestansok Vallása* dolga egy lévén: sok vetélkedések lettek a' felett, minémű lábonn kellene állani azon Vallás szabadságának. A' Diéta 1715-dik esztendőre is általmenvén: végre, annak Végzéseinek 30-dik Czikkelyébenn,* ezek rendelődtek:

1. Hogy az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartóknak, vallásbeli szabadsága, a' szerínt légyen, a' mint az, a' 17-dik Század vége felé tartatott *Soproni és Po'soni* Diétákon hozott *Articulusok*bann meghatározódott: úgy mindazáltal, hogy azon *Articulusok*, igaz értelmekbenn vevődjenek, a' mint tudnillik azokat a' Fejedelmek, az 6 *Resolutióik és Rendeléseik* által megvilágosították.

2. Minthogy panasz volt az eránt, hogy az említett *Soproni és Po'soni Articulusok*, mind addig az ideig, sok helyekenn, mukába nem vevődtek, és végre nem hajtódtak; hanem inkább, azok ellen, *Templomok*,

mok, Oskolák, és Parochiák vétettek el a Protestansoktól: ennek megorvoslására, *Elegyes*, vagy, Catholicusokból és Protestansokból álló *Commissio* rendelődött; kötelességévé a' tevődvénn, hogy az említett Articulusokat végre hajtsa, a' visszaéléseket megvívsgálja, és a' Királyi Resolútiók szerint eligazítsa.

3. Erre a' *Commissiora*, a' Király részéről, négy Titkos Királyi Tanácsosok, az Ország részéről pedig, húsz Tagok, tízen Catholicusok, tízen pedig Augustai és Helvéziai Vallástételt tartók, neveződtek ki; úgymint; a' Királyi részről: Ország Bírája Gr. Kohári István, Tárnok Mester Gr. Csáki Sigmund, Magyar Kamara Elölülője Gr. Erdödi Sándor, és Personális Bárá Horváth-Simonchics János; a' Rendek részéről: Királyi Tábla Bárá Berényi György, Királyi Tanácsos Sándor Gáspár, és Bárá Révai Mihály, s. Bárá Hellenpach János, (kik kettőn Evangelicusok voltak); ismét Vice Palatinus Hunyadi András, Vice Ország Bírája Barlog István, Palatinus Itélő Mestere Nagy István, Ország Bírája Itélő Mestere Szentiványi János, Personális Itélő Mestere Szluha Ferentz; ezekenn kívül, Királyi Tábla Birák: Sigray József, Megyeri Gábor, és Kossovich Márton; nem különbeenn: Okolitsányi Pál, Szirmai Miklós, Poor István, Rádai Pál, Vay László, Kenessey István, Mikházi György, és Kántor István; kik közzul ama' három első, az Augustai: ezek pedig ötönn, a' Helvéziai Vallástételt követték.

¶ *Lásd Corp. Juris Hung. Tom. II. pag. 103.*
 és vesd egybe *Ribini Memorab. Tom. 2. pag.*
179. sequ.

§. 70. A' kirendelt *Commissio*, nem mindjárt kezdhetné el Üléseit; mivel, az 1715-dik esztendő végződésével, háború ütött ki a' Törökökkel. Ez megszűnénn: 1720 bann, November első napjára, III-dik Károly parantsolatjából, *Buddán*, egybegyűlt a' *Commissio*; de, mivel ott alkalmas szállást nem talált, a' Felső engelemével, Februarius 3-dik napjára, *Pestre* ment által. Az említett öt esztendő alatt, a' *Commissio* megnevezett Tagjai között némely változások estek, melyeket szükség volt helyre hozni. Így p. o. Báró *Révai Mihály*, az Evangelica vallásról a' Catholicára menvénn által: annak helyébe másnak kellett tevődni. Tevődött tehát Báró *Zay András*. Mások feljebb való Hivatalra emelődtek, mint *Sigrai József*, és *Megyeri Gábor*, kik a' Királyi Tábláról, a' Cancelláriára mentek vala. Ezeket tehát *Szőke István* és *Barkóczy Sigmund* váltották fel. Némelyek pedig a' Catholicus Tagok közül meg is holtak, mint: Báró *Berényi György*, *Hunyadi András*, *Barlog István*, és *Kossowich Márton*. Ezeknek tehát helyébe tevődtek: Báró *Révai Mihály*, Vice Palatinus *Nagy István*, Vice Ország Bírája *Szeletské Márton*, és *Palugyai Sigmund*. A' Protestánsok közül is már akkor megholtak vala: *Okolitsányi Pál*, *Szirmai Miklós*, *Poor István*, és *Kántor István*, kiknek helyébe rendelődtek: *Okolitsányi Mihály*, *Török Mihály*, *Putai Sámuel*, és *Radványi Ferentz*. Ekképpenn telyes számra hozód-

vánn a' Commissio: Üléseit, Februáris 3-dik napján, 1721-benn, *Postenn*, elkezdette; a' honnan rendszerint *Pesti Commissionak* szokott neveztetni, noha idővel a' helye változott.

§. 71. A' *Pesti Commissio* legelsőbenn is azt vette vi'sgálás alá, mi az igaz és valóságos értelme, a' Vallás dolgát illető *Soproni és Po'soni Articulusoknak*. Erre nézve, az 1725-dik esztendőbeli Po'soni Diéta 30-dik Czikkelyéhez képest, a' Királyi Resolútiókat 's világoztatásokat kellett segítségül felvenni. Ilyen Világoztatás három volt. Első, az úgy mondatott *Explanatio Leopoldina*, mely, Aprilis 2-dik napján, 1691-benn adódott ki. Második, az az Utasítás, vagy *Instructio*, melyet I. Leopold, Kalocsai Ersek *Szécsényi Pálnak*, Junius 20-dik napján, 1704-benn, írt eleibe. Harmadik, az *I. Jó'sef Resolútiója*, mely az 1708-bann tartatott Po'soni Diéta alatt költ. Ezek megvi'sgálódván: ellenkezés támadt a' Commissio Tagjai között. Mert, a' R. Catholicusok úgy ítélték, hogy a' Soproni és Po'soni Articulusok értelmének megállításában, sinór mértékül, egyedül az Aprilis 2-dik napján, 1691-benn költ *Leopoldina Explanatiót* kellene venni. Ellenbenn az Augustai és Helvétziai Vallástételt tartó Tagok azt állították, hogy az említett *Explanatio*, melyet külbönn is tsak Kollonitsnak tulajdonítottak, az utánna következett Resolútiók által, melyeket I. Leopold és I. Jó'sef adtak; eltöröltetett; következtésképpenn, hogy, amazt elhagyván, tsak ezt a' két utólsót kellene felvenni fundamentumúl, a' Soproni és Po'soni Articulusok magya-

gyarázásábann. Melyet midőnn erős okokkal megalozottak volna: a' Commissionak R. Catholicus Tagjai is, arra kezdettek hajlandók lenni, hogy a' Soproni és Po'soni Articulusoknak e' következő értelmét adják:

1. Hogy az Augusztai és Helvétziai Confessio szerint való Vallásnak közönséges gyakorlása, mindeneknek, és mindenütt, szabad legyen az Országbann.

2. Hogy az olyan Templomokba, melyek a' Nemések Udvaraibann vagynak, minden szabadon járhasson Isténi tiszteltetre.

3. Hogy a' két Confessiónn lévő Evangelicusoknak Superintendenseik és Prédikátorai lehessenek, a' kik Jurisdictional bírjanak, Zsinatokat tarthassanak, visitálhassanak, és más hivataljokra tartozó dolgokat tselekedhessenek.

4. A' Földes Urak, a' két Confessiónn lévő Evangelicusokat, jószágaikkól ki ne hajthassák: minthogy ez, az I. Leopold és I. József Resolutióik szerint, magok jussával való visszaélés, és Lelkiesméretenn való erőszak tétel lenne; az a' kikötés pedig, vagy *Clausula, salvo jure Dominorum terrestrium*, tsak a' testi szolgálatra, nem pedig a' lelkesméretenn való uralkodásra tartoznék és vívódhetnék.

5. A' mely Templomok a' két Confessiónn lévő Evangelicusoktól addig az ideig elvétettek: azoknak visszadattassanak.

§. 72. Ezt észrevévénn a' R. Catholicus Clerus: a' *Commissio* igyekezetének egyenesen ellene mondott, megtiltvánn a' R. Catholicus Commissariusokat, hogy a' Vallás dolgábann ne ítélnének. — A' *Commissio*

sio, ugyan azon 1721-benn, el is oszlott. — Másik esztendőbenn (1722.), *Po'sonbann*, ismét egybegyűlt: de ott sem állíthatott meg semmit: hanem, mindenik Rész, a' maga Allegatióiból, Relatiót készítvén, azt, 1723-bann, III. Károlynak Bétsbe felküldötte. Ezen Relatióra, hét esztendővel azután, úgymint, 1730-bann, Aprilis 30-dikán, III. Károly, bizonyos Személyeket rendelt, kik, a' *Commissio Actáit* megvi'sgálván, azokról való értelmeket ő eleibe terjesztenék. Ezek a' Személyek voltak: *Gróf Czinczendorf*, *Gróf Stárenberg*, *Gróf Ditrichstein*, *Gróf Nesselrode*, *Gróf Battyáni Lajos*, 's a' t. kik, *Herczeg Eugenius* előlülése alatt, az említett *Actákat* megvi'sgálván, minekutánna értelmeket a' *Felségnek* beadták: a' két *Confessiónn* lévő *Evangelicusok* Vallása dolgábann, az úgy nevezett *Carolina Resolutio*, *Martius* 21-dikén, 1731-benn, Bétsbenn, kiadódott.

§. 73. A' *Carolina Resolutiót*, a' *Felsőges Helytartó Tanács*, *Po'sonból*, Aprilis 6-dikán, leküldvén, minden Vármegyék-benn és Királyi Városokbann kihirdettette; mely is ide mégyen ki:

1. Hogy a' Bóldog Emlékezetű *I. Leopold* *Resolutióját*, mely Aprilis 2-dik napján 1691-benn költ, az 1681. esztendőbeli 25. és 26. *Articulusoknak*, mint szintén, az 1687. esztendőbeli 21. *Articulusnak* is, megvilágosítása gyanánt kell tartani; és így, azon *Leopoldina Explanatio* szerint, az említett 25-dik *Articulusbann*, az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartóknak engedett szabad Vallásgyakorlás, tsak *magános*; a' 26-dik *Articulus* szerint pedig, tsak bizonyos megnevezett helyekenn lehet *közönséges*.

2. A' Prédikátorok tsak azokonn a' helyekenn szolgálhatnak, melyek a' 26-dik Articulusbann említettnek, és a' melyek, azért, *Articularis Helyeknek* neveztetnek; tsak azon Helyekre gyűlhetnek másunnan is öszve a' két Confessiónn lévő, Isteni tisztelet végett. Ugyan ezen *Articularis Helyekenn*, annyi Prédikátorok lehetnek, a' mennyit a' szükség, és a' népnek száma kíván: de úgy, hogy elébb az eránt Ő Felségéhez folyamodni, és engedelmet nyerni szükség lészen. Az ilyen Helyekenn, a' Prédikátorok, a' betegeket és rabokat is meglátogathatják, és azok körül szolgálatjokat követhetik.

3. Az *Articuláris Helyekenn*, a' közzendű emberek is olvashatják a' Vallásokra tartozó könyveket, magok és házok népe számára: de úgy, hogy ugyan azon Helyből, más lakosokat oda ne bocsássanak. A' 26-dik Articulusbann ki nem nevezett Helyekenn pedig, noha a' Nem-Catholicusok (azaz, a' két Confessiónn lévő Evangelicusok) is, a' Parochusi tisztekre nézve, a' R. Catholicus Parochus alatt vagynak: ez mindazáltal, Papi szolgálatjáért, nagyobb fizetést (*Stoldt*) ne merjen venni azoktól, mint a' R. Catholicusoktól.

4. A' Földes Urak jussa, az említett Articulusok és Világosítások szerint megmaradvánn: az, ezután is meghagyódik; úgy mindazáltal, hogy, ha Vallásbéli dologbann, valamit akarnának tselekedni, avagy, változtatni: azt előre Ő Felségének, okaikkal együtt, bejelenteni, és eránta a' Kegyelmes Rendelést elvárni tartozzanak.

5. Az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartóknak, *Superintendentensek*, vagy, *Superiorok* engedődnek: ha Ő Felségéhez esedezéssel folyamodnak az eránt, hogy hány és mitsoda Helyekenn kívánnak *Superintendentst*, vagy, *Superiort*. Ezen *Superioroknak* pedig tiszték léssen, az alattok lévő Egyházi Szolgáknak (Prédikátoroknak) erköltsére vigyázni, és a' hibazókat illendőképpenn meg is büntetni. Egyébaránt a' Nem-Catholicus Egyházi Szolgák, a' Világi dolgokbann, Világi Jurisdicchio alá tartoznak: tsupánn annyibann pedig, hogy tudódjék, ha valyon az ilyen Egyházi Szolgák (Prédikátorok) jól keresztelnek-e? vagy, a' helyesenn való keresztelésre, eléggé elvagynek-e készülve? a' Catholicus Archidiaconusoknak is visitatioja és vizsgálása alatt kell lenniök. A' Házassági perek továbbá, a' Vitékbeli (Dioecesanus) Püspökök eleibe terjesztődjenek, a' kik is, azokat, egészen az Augusztai és Helvétziai Vallástétel principiumi szerint ítélik meg, szabadá hagyódvánn az Érsekre való appellálás.

6. A' Valláselhagyók (*Apostaták*), ki-vált ha valaki az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartók közzül, a' Catholica Hittet elfogadná, azután pedig attól elállván, ismét visszatérne, a' Világi Törvényszék által, keményenn megbüntetődjenek: de, minekelőtte a' büntetés rajtok elkövetődne, minden afféle esetbenn, a' Felséges Udvarhoz Relatio tevődjék.

7. Hogy a' különböző Vallású házassúlándók, mind az Articuláris, mind a' Nem-Articuláris Helyekenn, a' Helybéli Catholicus Parochus előtt kelhessenek egybe. (*matrimonium inire possint.*)

8. A' Catholicusok Innepjeit, a' Nem-Catholicusok, a' külsőkre nézve megtartsák; a' Czéhek pedig, a' Processiókonn megjelenjenek, az ő Privillégiomaiknak ereje szerint.

9. Az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartóktól kívánandó Esküvés dolgában rendelődött: hogy a' Bírák és más Tisztviselők, úgy szintén a' Prokátorok is, addig, míg más Rendelés tevődne, a' *Decretalis Formula* szerint tegyék le a' Hitet; a' Boldogságos Szűzet és a' Szenteket nyilván említvén. A' Tanúk pedig, a' közönséges mód szerint esketődjenek, hogy a' törvény folyamatja ne akadályoztatódjék.

Egyébaránt, ha a' két Fél között valamelyik, vagy, akármely magános személy, a' Vallás dolgában közbe jött Császári és Királyi Resolúciónak és Rendeléseknek ellene járni, és, akár a' Catholicus a' Nem-Catholicust, akár a' Nem-Catholicus a' Catholicust megháborítani, és alkalmatlansággal illetni mérésznél: a' Királyi Fiscus által kívánandó büntetéssel, mulhatatlanul meghüntetődjék. Ha pedig valakinek, a' magános Személyek között; a' Vallás dolgában panaszsa volna: annak orvoslása eránt, a' maga nevébenn, nem pedig közönséges névvel folyamodjék ő Felségéhez.

§. 74. Ez időtől fogva, a' *Carolina Resolutio*, mind III. Károlynak, mind Mária Therezianak egész uralkodása alatt, sinór mérték gyanánt tartódott, a' Vallás dolgában: míg nem II. József, a' *Tolerantiáról* szóló Edictumot, 1781-benn kiadván; az által, nem csak az Augusztai és Helvétziai Val-

Vallástételt tartóknak, hanem a' Nemege-
sült Ó Hitűeknek is, szélesebb szabadságot
engedett.

Hogy III. Károly, a' mennyire az akkori kör-
nyülmások engedjék, valósággal védelmezni
kívánta a' Protestánsokat Magyar Országonn:
a' *Csipek Komáromi György Bibliája* dolga
előggé mutatja, *Csipek Komáromi György*,
Debreczenbenn, elsőbenn Professor, azutann
Predikátor, még Akadémiakonn jártában, an-
nyira ment a' 'Sidó nyelvben, hogy az Ul-
trajecturni Académia előtt 'Sidó Beszédet (Ora-
tiót) tartott. Ezen nyelvbéli esmeretéről tehát
nevezetes ember lévén: a' Tiszánn túl lévő
Superintendentia reá bízta, hogy a' Szent Bib-
liának készitene új Magyar fordítását, mely
az Eredeti Textussal tökéletesen egyezze.
Adódiak mellé más két tudós Férjfiak is se-
gítségül: úgymint: Püspöki Predikátor *Betske*
Idő István, és *Kisfalvi Tamás*: de ugyan-
tak, maga Csipek Komáromi György végez-
te el a' fordítást, 1685-benn. Az egymást fel-
váltó háborúk meg nem engedték, hogy az
a' Fordítás akkor kinyomtatódhatott volna.
Idővel felküldődött Hollandiába, a' híres
Campegius Vitringa kezéhez, és oasztánn,
1715-benn, ki is nyomtatódott *Leydában*,
a' Debreczeni Ekklesiáa költségén. Egy része
ezen Biblia exemplárjainak behozódván Ma-
gyar Országra: a' F. Cancellaria azoknak meg-
vizsgálását, 1719-benn, Egeri Püspök Erdődi
Gáborra bízta; ki is azt a' Jé'suiták által vit-
te véghez. Ezek Sz. Máté XXVIII. Részének
19-dik versében, a' Kereszttség formájának
ezt a' fordítását: „*Megkeresztelvénn őket*,
„*Atyának, Fiúnak, és Sz. Léleknek Nevé*,
„*RE*, (mely a' Károli Gáspár fordításában
így volt: *nevéBE*) káromlásnak állítván: az
Exemplárokat letartóztatták. A' Debreczeni
Ekklesiáa III. Károlyhoz folyamodván: igen
Kegyelmes Resolútiót nyert. Mert a' Felség,
Junius

Junius 12-dikénn, 1723-bann, Luxemburgbann költ Parantsolatja által, meghagyta az Egr Püspöknek, hogy, mivel az egész botránkozás tsupánn egy betű miatt esik, melyet a' Nyomtató hibájának is lehet tulajdonítani: tehát, a' Csipkés Komáromi György fordítása szerint való Bibliának 2884. Exemplárai, a' Debreczeni Ekkle'siának mindjárt adódjanak vissza; oly. kötelezőlevél (Reversalis) mellett mindazáltal, hogy az említett egy betűbenn levő hiba mindenik exemplárban megigazítódjék. Lásd ezen Resolutiót, *Ember Pál*nak, a' *Lampe* neve alatt lévő *Históriájában*, pag. 548. 549. Így is mindazáltal, a' Felség Kegyelmével, az Egr Püspök maga megkeményítése miatt, nem élhetett a' Debreczeni Ekkle'sia. — Az említett Bibliának Hollandiában maradt Exemplárjai, azután, *Dantskába*, onnan pedig *Varsóba* szállítottak, és ott heverték mind addig, míg nem 1789-benn, sok utánna való járás után, Augustus 9-dik napján, Debreczenbe kerültek: de a' melyek közzül igen kevés maradt meg épségben.

§. 75. A' mi a' III. Károly alatt történt Polgári dolgokat illeti: még minelőtte megkoronázatott volna ez a' Felség: a' *Szathmári Compositió*t, Mártius 30 dik napján, 1712 benn, megerősítette. Másik esztendőbenn, minthogy még semmi gyermeke nem volt, mindjárt, arról kezdett gondoskodni; hogy Felséges Familiájában, az Örökös Successiót, mely még eddig tsupánn a' Férjfi Agát nézte, a' Leány Agra is által vigye; a' mint hogy, Aprilis 20 dik napján, 1713-bann, ilyen Familiai Rendelést is tett: hogy, ha néki fiú gyermeke nem lenne, leányi pedig lennének, elsőbenn ezekre, ezeknek kihalásával pedig, az ő

Bát.

Bátyjának I. Józsefnek leányira és unokáira menne által az uralkodás, ily meghatározással, hogy mindenkor az elsőszülöttet illesse a' Successio, és soha a' Birtokokat széllyelszagatni ne lehessen.

Továbbá, hogy a' Külső Ellenségektől ment lenne, az *Ultradjectomi Békességet*, 1714 benn, Martius 6-dik napján, *Rastadt*-bann, elfogadta; melynek ereje szerint, *Catholicum* Belgiumhoz, Nápolyhoz, *Siciliához*, a' *Mediolánumi Hercegséghez*, és *Szardiniához*, hozzájutott. Ugyan azon esztendőbenn, September 8-dik napjára, *Pósonba*, egybehívánn a' Magyar Rendeke: azoknak kívánságára, a' megholt *Palatinus Herceg Eszterházi Pál* helyébe, Gróf *Pálffy Miklóst* tette. Ezenn a' Diétánn, mely 1715-re is általment, lett osztánn az a' nevezetes Végzés: hogy, a' *Nemesek Folkeléséna* kívül, legyen állandó *Katonaság* az Országban, és annak tartására *Adó (Contributio)* fizetődjék.* A' *Neo-acquistica Commissio* is, ezenn a' Gyűlésenn rendelődött, a' végre, hogy azon *Nemes Familiák*, melyek a' *Török hatalom* alatt, *Ösi jószágaiaktól* elestek vala: azokat, minekutánna ezen Magyar Bírákból álló *Törvényszék* előtt, (mely *Pósonbann*, *Kassánn*, és *Zágrábbann* tartotta Üléseit), jussokat törvényesenn bébizonyítának, visszaszerezhetnek.**

* Lásd *Corp. Juris Hung. Tom. II. Caroli III. Decr. I. Art. 8. 57. 115.*

** Lásd *Caroli III. Decr. I. Artic. 10.*

§. 76. A' következő 1716-dik esztendőbenn kezdődött III. Károlynak a' *Törökkel való Első Háborúja*,* mely *Herceg Eugénus*

nus okossága és vitézsége által szerentsé-
senn folytatódván, 1713-ban, Julius 21-
dik napján, a' *Paszszarovitzi Békesség-*
ban," úgy végződött, hogy III. Károly,
a' Duna északi partja felől, Havasalföldé-
nek az Olt (Aluta) vizéig terjedő részét:
a' Duna déli partja felől pedig, *Nándor-*
fejérvárát (Belgrádot) Szervíával együtt, és
Bosznianak egy részét, úgy szintén a' Tö-
mösvári Bánatot is, elnyerte; mely hasz-
naihoz járult az is, hogy minden Török
birtokbann lévő folyóvizeken és tartomá-
nyokbann szabad kereskedése engedődött.

* Erre a' Háborúra alkalmatosságot a' szolgáltató,
hogy a' Török, már 1715-ben, hadat izen-
vén a' Velentzéseknek, azoktól, Móréát, egy-
nehány szomszéd szigetekkel együtt, elvette, és
már Dalmáziába készült. III. Károlynak szükség
volt arra vigyázni, hogy, az ő Tartományai-
nak szomszédságabann folytatódván a' há-
ború: az néki valami kárt ne okozzon. De,
külömbenn is, szövetséges társa volt a' Ve-
lentzéseknek. Megízente tehát a' Töröknek,
hogy, hanemba megszűnik az ellenségeske-
déstől: ő kéntelen lesz a' Velentzések mel-
lett felkelni. Erre a' Török semmit se felelt:
hanem, a' Dalmáziába rendelt seregeit a'
Szávához szállította. Ebből látni való volt,
hogy a' Háború elkerülhetetlen. Herczeg *Eu-*
genius tehát, a' III. Károly hadaival megin-
dúlván, midőnn megértette, hogy a' Török,
a' Száván általjövén, *Petervárhoz* közel-
get: egyenesen *Petervárdnak* tartott; hol a'
Törököt, Augusztus 5-dik napján, (1716-
bann), véletlen megtámadván, meggyőzte,
és hadi népéből, rész szerint a' hartzbann,
rész szerint pedig az úrés közbenn, 30 ezeret
elvesztett, 170 ágyút pedig, 's ugyan annyi
zárlót, elnyerte. Azután, megnyugtattva

seregét *Eugenius*, *Futakra* jött vissza; September 1. napján pedig, *Tömösvárt* szállotta meg, melyet Octóber 12-dikén meg is vett. Ezen szerentsével élni kívánván III. Károly, a' következő 1717-dik esztendőben, *Nándorfejérvárat* vettette czélba. Melyet megtudván a' Török, nagy erővel vigyáztatott a' Szávánál, úgy gondolkodván, hogy azonn a' vízen fogna általmenni *Eugenius*, *Nándorfejérvár*nak ostromlására. De ebbenn megsalatkozott. Mert *Eugenius*, egy részét seregének *Pétervárd*ra hagyván, a' Bánátba ment, és onnan *Vissnitze* nevű faluval áttellenbe szállott által a' Dunán, a' midőnn másfelől, a' Pétervárdán hagyott sereg hajónn *Zimonhoz* (*Zemlin*) szállott. Így, *Nándorfejérvár*nak ostroma, Julius 1. napján, 1717-benn, mind szárazonn, mind vízen, elkezdődött. Azombann tsak hamar, a' Török Nagy Vezér megérkezik, és táborát, a' Császári sereggel szembe megtelepítvén, sánczokkal körülveszi. Ekkor *Eugenius*t minden féltette: de maga bizott magához. Így, mindent jól elkészítvén, az alatta lévő Generálisokkal, nevezetesen *Pálfi János*sal együtt, a' Török táborra való rohanást Augustus 16-dikára tendeli. Ezen napot megelőző éjjel tehát, elő álomkor hadait nagy tsendesenn megindítván, mikor világosodni kezdett, a' Török táborát véletlen megtámadja, megrettenti, zavarodásba hozza, megveri, és elszéleszti. Más nap, úgymint Augustus 17-dikén, a' Nagy Vezér megfutamodásának hírére, *Nándorfejérvára*. (*Belgrád*) is magát feladta. Azután, *Végssendrő*, *Orsova*, és *Szabáts*, Szerbiának több erősségeivel együtt, hasonlóképen elfoglaltattak. A' *Paszssarovitzai Békesség* nevezetik Szerbiának *Paszssarovitz* nevű Helységétől, mely a' *Morava* vize mellett, közel *Végssendrőhöz* (*Semendria*) fekszik, a' hol ez a' Békesség 24 esztendőre kötött a' Törökkel.

§. 77: Azonközben, a' Spanyol Király *V. Filep*, III. Károlynak a' Török által lett elvonattatását, maga hasznára fordítván: *Sardiniát*, mely az Ultrajectomi és Rastadi Békességben III. Károlynak adódott vala, elfoglalta. Ezen az Anglus és Frantzia Udvarok, mint az Ultrajectomi Békességnek Kezessei, felindulván: Augusztus 2-dik napján, 1718-ban, az úgy nevezett *Négyes Szövetséget* (Quadruple-Allianz) kötötték; melynek részesi, a' Császár, az Anglus, a' Frantzia, és a' Hollandusok voltak. Másik esztendőben (1719-ben) elkezdődött a' Spanyollal való háború, melyben *V. Filep*, midőn a' szárazon a' Frantiáktól, a' tengeren az Anglusoktól, Olasz Országban pedig, III. Károlytól keményen szorítódnék: 1720-ban, Januárius 20-dik napján, kéntelen volt a' *Négyes Szövetség*hez állani; melynek az a' következése lett, hogy *V. Filep*, *Catholicum Belgiumhoz*, a' Császár viszont Spanyol Országhoz, és a' két Indiához való jussáról, lemondott; *Victor Amadeusnak* pedig, *Sicilia* helyett (melynek fővárosát *Messinát*, ezen háború alatt, III. Károly elfoglalta vala) *Sardinia* adódott. Ekképenn III. Károly, bírta: *Catholicum Belgiumot*, *Mediolánumot*, *Nápolyt*, és *Siciliát*: *V. Filep* pedig, Olasz Országból semmit nem nyert, hanem *Hetruriával*, *Pármával*, és *Placentziával*, oly módon megbízgatódott, hogy azon Tartományok, az utolsó Örökös kimúltával, az ő Fijának Károlynak (Spanyol neve szerint, *Don Carlosnak*) fognának engedődni.

§. 78. Ezen 1720-dik esztendőből fogva, Uralkodása végéig (1740-ig), szüntelen ab-

III. Darab.

H

bana

bann munkálódott III. Károly, hogy azon *Pragmatica Sanctiót*, melyet 1713-dik esztendőbenn, Felséges Familiájábann tett vala, mind az uralkodása alatt lévő Népekkel elfogadtassa, mind a' külső Hatalmaságokkal megerősíttesse. Egyetlen egy fija *Leopold*, a' ki 1716-bann született vala, hat hónap múlva meghalálozott. Másik esztendőbenn (1717 benn), *Mária Thérézia*, ismét másikkbann (1718-bann) *Mária Anna* Leányinak születése örvendeztette meg. Ezek közül tehát az elsőt, minden birtokinak Örökösévé kívánta tenni. Mely czéljábann, az alatta lévő Népekkel és Nemzetekkel, könnyen bódogult. Mert a' *Pragmatica Sanctiót*, az *Ausztriaiak* és *Sziléziaiak* 1720-bann, a' Magyarok 1722-benn,* utóljára a' *Csehek* és *Catholicus Belgák* is, másik esztendőbenn, elfogadták. Ezen *Pragmatica Sanctio* szerint, az Örökös Országok jussa, III. Károly után, *Mária Théréziának*, és annak leendő Maradékinak adódott, oly meghatározással, hogy ezek közül mindenkor az *Első Szülött* uralkodjék; arra az esetre pedig, ha a' *Mária Thérézia* Maradéki mind elhalnának: az a' Rendelés tevődött, hogy az Örökség, az Elsőszülöttség szerint, a' III. Károly kissebbik Leányának, *Mária Annának* maradékira; ezeknek is fogytával pedig, az I. Leopold Leány gyermekeinek maradékira szálljon; úgy hogy a' Szabadválasztás, nem előbb, hanem ezen három *Agnak* megszűnésével jöjjön vissza a' Magyarokhoz.

* Esett ez, a' *Po'soni Diétdnn*, mely 1722-benn, Junius 20-dikánn, kezdődvén, 1723-bann végződött,

** Lásd *Caroli III: Decr. II. Artic. 2. §. 5—11.*
in *Corp. Juris Hung. Tom. II. pag. 138.*

§. 79. Sokkal nehezebb volt III. Károlynak boldogúlni a' Külső Hatalmasságokkal. Magok az ő Szövetséges Társai, az Anglusok, Francziák, és Hollandusok, néminémű irigységgel kezdetek viseltetni ő eránta, kiváltképpenn azért, hogy 1721-benn, *Ostende*-benn, *Catholicum Belgium* nevezetes kikötőhelyébenn, *Kereskedő Társaság*ot állított fel. Félték ugyanis, hogy a' III. Károly Kereskedését, az övék meg fogja érezni. A' *Cameracumi* (Cambray) *Congressus*, éppenn ezen az okonn kezdődött, 1721-benn. A' *Pragmatica Sanctio* dolga is, azután, erre a' *Gyűlésre* vivődvénn: azt lehetett gondolni, hogy abbann semmi akadályja nem leszsz III. Károlynak. Mert, azonon felyül, hogy ő minden ő Örökös Tartományai elfogadták, az I. Jó'sef leányai is benne megegyeztek. Ugyanis, *Mária Josepha*, I. Jó'sefnek nagyobbik Leánya, még 1719-benn, a' Saxóniai Hertzeghez, menvénn feleségül: az Ausztriai Birtokokhoz való jussáról lemondott. Ugyan azt tselekedte *Mária Amália*, az I. Jó'sef kisebbik Leánya, 1722-benn, midőnn, a' Baváriai Választó Fejedelemmel *Carolus Albertussal* egybekelt. De, az említett Szövetséges Hatalmasságok, semmiképpenn rá nem akarták venni magokat, hogy a' *Pragmatica Sanctiót* megerősítsék.

§. 80. A' *Cameracumi Gyűlés*, 1724-benn, megújítódott: de, 1725 benn, ismét eloszlott, semmit se végezvénn. Ezt látván III. Károly, arra határozta magát,

hogy a' Spanyol Királlyal, *V. Fileppel*, külön végezzen, és lépjen alkura, a' Tengeri Hatalmasságok híre és tudta nélkül. Erre, *V. Filep*, örömet ráállott, boszszút akarván állani a' Frantzia Udvaronn, mely által magát igen megsértetettnek tartotta. Ugyanis, a' *Cameracumi Gyűlés* alatt történt, hogy a' Frantzia Első Miníster *Hercege Condé*, a' Spanyol Királyi Kisasszonyt, *Mária Anna Victoriát*, (ki a' Frantzia Ifjú Király XV. Lajos számára, jóval az előtt, eljegyeztetvénn, Frantzia Országban neveltetett vala), 1725-benn, Spanyol Országba viszszaaküldötte; és a' helyett, a' volt Lengyel Orzági Király *Lescinszki Staniszló* (Stanislaus) Leányát *Máriát* vétette el XV. Lajossal.

§. 81. Ez az Ausztia és Spanyol Ország között lett *Szövetség*, a' Tengeri Hatalmasságokat megrémítette. Még azon esztendőbenn tehát, más Szövetséget tettek annak ellenébe, mely, minthogy *Hannover*-hez közel, egy fertály órányira fekvő, *Herrenhausen* nevű mulató Kastélyban kötött, *Hannoverai Szövetségnek* szokott neveztetni. Ebbenn, az Angliai Király *Elis György*, a' Franczia Király *XV. Lajos*, a' Hollandusok, és a' Pruszsiai Király *I. Friderich Wilhelm*, állottak össze. Már szinte arra költ a' dolog a' két ellenséges Felek között: hogy szövetsapjanak; a' midőn III. Károly, a' Pápa Követének *Grimldi*-nak közbenjárására, a' Hannoverában egyesült Hatalmasságokkal, 1727-benn, igen könnyen megbékélt. Ezek ugyanis semmit egyebet tőle nem kívántak, hanem hogy az *Östendei Kereskedést*, mely legnagyobb szal-

ka

ka volt szemekbenn, megszüntesse; melyről ő tsupánn hét esztendőre tett ígéretet. Így V. Filep egyedül maradt: melyet főképpenn annak köszönhetett, hogy magát nagy-ravágyó feleségétől, *Pármái Er'sébettől*, és annak kedvét kereső Ministerétől, *Hertzeg Ripperddától*, hagyta vezéreltetni.

§. 82. Ezen kétséges állapotjából, V-dik Filep, úgy verekedett ki, hogy, 1729-benn, titkon, Angliával és Frantzia Országgal, *Sevillábann* (*Hispalis*-) szövetséget kötött. (*Fœdus Hispalense*.) A' Frantzia Minister, ebben az időbenn, *Cardinalis Fleury* volt, a' ki Spanyol Ország megaláztatását, ellenbenn pedig a' Felséges Ausztriai Ház feljebb való emelkedését, Frantzia Ország-ra nézve, károsnak ítélte: 's ugyan azért fogott össze a' Spanyol Udvarral. A' *Sevillai Szövetség*benn tehát, az Anglus és Frantzia Királyok, a' Spanyol Udvar hasznára, abbann egyeztek meg, hogy *Párma*, *Placentzia*, és *Toscána* (más névvel *Hetruria*), az V. Filep fíjanak, *Don Carlosnak* adódjanak. De ennek, III. Károly, hatalmasan ellentállott: míg nem osztánn, 1731-benn, oly feltétel alatt, hogy a' *Pragmatica Sanctiót*, Anglia is, Hollandiával együtt, megismerje, és mellette kezességet vállaljon, a' *Sevillai Végzés*benn megegyezvén, az említett Fejedelemségeket *Don Carlosnak* engedni kész volt; melyeket az, minthogy a' *Farnézia Házból** való utolsó Örökös (*Antonius Franciscus*), a' ki azon tartományokat bírta vala, meghalálozott, még azon esztendőbenn általvett.

* A' *Farnézia Ház* kezdődött a' XVI-dik Század-bann. *Párma* ugyanis és *Placentzia*, a' Né-

met Birodalomhoz tartoztak, mind addig, míg azokat a' Római Pápák magok kezire nem kerítették. Végre, *III. Pál*, Római Pápa, 1545-benn, örökségül adta *Petrus Aloysius Farnesiusnak*, a' ki lett tör'söke a' *Farnesia* nemzetségnek. Másod ízbeli házasodásakör, *V-dik Filep*, ebből a' Házból vett Feleséget, t. i. az említett *Pármai Er'sebetet*; és ennél fogva, jussát tartotta a' *Pármai és Placentzai Hercegségekhez*.

§. 83. Két esztendő múlva, 1733-bann, történt, hogy a' Lengyel Országi Király *II. Augusztus* meghalálozott. Ekkor a' Lengyel Országi Rendek két felé szakadtak a' Királyválasztásbann. Némelyek *Stanislaus Lescinszkit*, a' *XV. Lajos* Ipát, akarták visszaültetni a' Királyi Székbe, melyből, mintegy 30 esztendővel az előtt, kitevődött vala. Ennek tehát a' Franczia Udvar, egész erőből, pártját fogta; a' mint hogy béménvén az, *Frantzia Országból* (a' hol akkor lakott) *Lengyel Országba*, *September 12-dik napján*, 1733-bann, bé is ült a' Királyi Székbe. De, másik része a' *Lengyeleknek*, a' megholt *II. Augusztus* Fijához, *III. Augusztushoz*, ragaszkodott; ki mellett, mint-hogy a' *Pragmatica Sanctionak* óltalmát ígért, *III. Károly*, még inkább pedig a' *Muszka Czárna Anna*, kelt fel. Ezen két Hatalmasság segítségével azután, *III. Augusztus*, a' *Lengyel Országi Királyságot* el is nyerte. *Stanislaus Lescinszki* pedig, elsőbenn *Varsóból*, azután *Danczkából*, kiszorítódván, *Franczia Országba* tért vissza.

§. 84. A' *Franczia Király XV. Lajos*, magát tartván az *Ipábann* megsértetettnek: *III. Károly* ellen kezdett törekedni. E' végre
V-dik

F. dik Filappet, és az új Sardiniai Királlyal, *Carolus Emmanuel Victorral*, a' Victor Amadeus Fijával, szövetségre lépvénn, III. Károlyt, mind Német, mind Olasz Ország felől, amott Frantzia hadakkal, itt pedig Spanyol tengeri erővel, megtámadtatta. Mely háború kimenetele a' lett, hogy III. dik Károly, az 1735 dik esztendőbéli Egyezés szerint, először ugyan *Mediolánnumot*, azután pedig, mind *Nápolyt*, mind *Siciliát*, kéntelenítetett *Don Carlosnak* engedni, oly feltétel alatt, hogy azok Spanyol Országgal soha ne egyesüljenek: magának pedig, *Pármával* és *Placentziával* kellett megelégedni. Ez az Egyezés, mely osztánn 1736 bann erősített meg, *Bétsi Békességnek* (*Pax Vindobonensis*) szokott neveztetni; melynek a' több pontjai ezek voltak: hogy *III. dik Augusztus*, a' Lengyel Országi Királyságnak bírásábann meghagyattassék; *Stanislaus Lescinszkinél* pedig, tsak a' *Lengyel Király* név maradjon: adódjék mindezzel néki, hólta napjáig, *Lotharingia*, és a' *Baari Herczegség* (*Ducatus Burrensis*): de halála után, azon Tartományok a' Franczia Királyra szálljanak. Minthogy pedig *Lotharingiának* akkori Fejedelme *Franciscus Stephanus* volt, kit, már az előtt jóval, *Vejének* szánt, a' *Palatinus Pálfi Miklós* halála után pedig, *Magyar Országi Helytartóvá* is tett vala, III. Károly: tehát, annak kára azzal pótolódott ki, hogy számára, abbann az esetben, ha a' *Medicea Házból* való utolsó Fejedelem, *Johanes Gasto* meghalna, *Hetruia* (v. *Toscána*); addig pedig, esztendőnként, negyedfél milliom *Livrának* vétele rendelődött, *Franciscus Stephanus*, minek-

utánna 1736-bann, Mária Théréziával egybe-
kelt, *Hetruriát*, a' *Gasto János* halálával,
1737-benn által is vette. Mind ezekhez hoz-
zá járult az, hogy a' *Frantzia Udvar*, a'
Pragmatica Sanctiót megesmerte, és a' mel-
lett *Kezességet* vállalt. Így igyekezett III-dik
Károly, *Birtokinak örökségét*, az ő *Leá-
nya Mária Thérézia* számára, bizonyossá
tenni.

§. 85. A' III. Károly Országlása arról
is különösen nevezetes, hogy, azon Ren-
det, mely szerint Magyar Országnak belső
dolgai folynak, nagy részint, az ő Intéze-
teinek lehet köszönni. Azon Rendelések
közzül a' fővebbek ezek:

1. A' *Felsőges Királyi Helytartó Tanácsot*
felállította, a' *Polgári dolgoknak* (*Politico-
moknak*) jobb móddal való igazgatására.
Mely *Fő Tanácsnak* Elölülőjévé tevődött a'
Palatinus, annak távollétébenn pedig, az
Ország *Birája*. Tagjai, 22 Tanácsosok. Kez-
dődött 1722-benn, *Mártzius 24-dik* napján,
és helyévé, addig, míg az Ország közepénn
alkalmas helye lehetett, *Po'son* rend-
lődött.

2. A' *Királyi Septemviralis, v. Hétférjias
Táblánn*, mely az Országnak legfőbb Itélő-
Széke, igazítást tett. Ennek t. i. eleinte csak
hét Tagjai voltak. III. Károly, 1723-bann,
azoknak számát, *nyóltzal* szaporította. Elők-
ülője rendszerint a' *Palatinus*. Ennek távol-
létébenn, az Ország *Birája*.

3. A' *Királyi Táblát* is, annyibann új for-
mába vette, a' mennyibenn, az 1723-dik
esztendőbéli *Po'soni* Ország Gyűlés *Végzé-
seinek* 25-dik *Cikkelye* szerint, azt a' ren-
det szabta, hogy ennek az *Országos Tör-
vény*

úgy Széknek Ülései, az *Innepeket*, és a' *Törvénykezés megszűnéseit* (*Juristitia*) kivévén, megszakadás nélkül tartódnak; és az ítélésenn, az Elölülőnn kívül, (ki is a' *Personalis*), legalább is *kilentz Tábla Bírák* (*Assessorok*) legyenek jelen mindenkor.

4. A' különböző Vármegyékre kiterjedő Pereknek megítélésére, felállította, az Ország négy szegleteibenn, az úgy nevezett *Districtualis* (v. Vidéki) *Táblákat*: egyet *Nagy Szombatbann*, másikat *Köszegenn*, harmadikat *Eperjesenn*, negyediket *Debreczenbenn*.

* *Debreczen*, Szabad Királyi Várossá, (mely nével az előtt is birt) *asticulariter*, III. Károly alatt, 1715-benn, a' Po'soni Diétánn, tevődött. Ugyan akkor vevődtek fel a' Szabad Királyi Városok száma közé: *Szeged*, és *Szathmár 's Németh*.

§. 86. Életének utóbbi eszteudeibenn, III. Károly, annál fogva, hogy a' Muszka Udvarnak Szövetséges Társa volt, új háborúba elegyedvén a' Törökkel: azt szerentsétlenül folytatta, és belőle nagy kárral verekedett ki. Kezdődött ez a' háború 1736-bann, és végződött 1739 benn,*. September 18-dikánn, a' *Belgrádi Békesség* által; melybenn, mind azt, valamint a' Passarovitzi Békességbenn nyert volt III. Károly, úgy mint: Belgrádot Szerviával együtt, Havasalföldét, és Boszníának egy részét, elvesztette, tsupánn a' *Tömösvári Bándt* maradvánn meg hatalma alatt. Végre, minden alatta lévő Népekre és Nemzetekre nézve is elkövetkezett a' közönséges kár és sze-

rentsétlenség, a' midönn, jó és igazfágot szerető Fejedelmektől, III. Károlytól, a' ki a' *Habsburgi Házból* utolsó Uralkodó volt, 1740 benn, October 20-dik napján, hirtelen megfosztattak.

* A' III. Károly Uralkodása alatt folytatott második *Török Háborúnak*, alkalmatossága, és egész menetele, e' volt. A' Muszka Császárné *Anna*, nehezenn szenvedte, hogy a' *Krimi* Tatárok, és más Török jobbágyok, a' Muszka Birodalom-ban gyakran beütöttek, és abbann sok pusztítást követtek el. Megszóllítottánn ez eránt a' *Porta* (v. Török Udvar); midönn sem a' hárt vissza nem fordította, sem az afféle beütéseket meg nem akadályoztatta volna: elvégezte magábann *Anna*, hogy a' *Krimi* Tatarok ellen sereget küld, és a' *Törökkel* háborút kezd. El is indította Fő Hadi Vezérét *München*-be, *Krimnek* (Tartaria Crimaea) elfoglalására: *Lascit* pedig, *Asov* nevű akkori híres erősségnek ostromlására, 1736-bann. Eleinte keveset hajtottak erre a' Törökök, reménylvénn, hogy magának a' Muszka erőnek megfelelőhetnek. Mert, jóllehet tudták, hogy *III. Károly* Annának Szövetséges Társa: mindazáltal, minthogy a' *Bourbon Házzal* még akkor is háborúja volt *II. Lajos* Karolynak, nem gondolták, hogy, az 1726 dik esztendőbeli Szövetségben ígért *harminz ezer főből álló segítséget*, elküldhetné Annának. Azombann meghallják, hogy már a' Békesség, az Ausztriai és Bourbon Házak között megkészült. Ekkor, azt találták fel a' Törökök, hogy *III. Károlyt* választották Közbennjárónak, a' ki őket a' Muszkával megegyeztesse. Fel is vállalta a' Közbennjárást *III. Károly*, és a' végre, *Constantinápolyba* Követet küldött. De oda, a' Muszka Követ, majd szinte négy hónapig, hiijába váródott. Ezt a' Törökök nehezenn szenvedték, kivált

kivált mikor hallották, hogy a' Muszkáknak szerentsés előmenetelek van *Krimbenn*. Kételkedni kezdettek tehát a' felől, hogy *Anna* igazán akarná a' békeességet: sőt *III. Károly* eránt is gyanúságba estek, minekutánna az esett értékre, hogy, *Pálfi János* vezérlése alatt, *Putakhoz* nem kevés számú sereg gyülekezik. Ugy is vólt a' dolog, hogy *III. Károly*, ezt, az *Anna* kérésére tselekedte, oly célból, hogy megijjesztvénn a' Portát, azt az *Anna* kívánságinak teljesítésére könnyebben rávegye. Ugyan ezen célból, 1737-nek az eleinn, nyilván is megízente a' Töröknek, hogy, hanemba *Annának* mentül előbb eleget téssen, haddal leszz kéatelen menni ellene. Ekkor, a' Török kérésére, ismét elkezdődött a' békességről való alkudozás, Lengyel Országnak *Nemirov* nevű várossábann, (1737-benn) Augusztus 16-dik napján: de, mintbogy kívánságábann, egyik rész sem akart legkisebbé is alább hagyni: még azon esztendőbenn, Octóber 14-dik napján, félbeszakadt. Látván annakokáért *III. Károly*, hogy a' Török háborút el nem kerülheti, mind azért, mert már hadat izent; mind azért, mivel a' Muszka és ő közötté lévő Szövetség azt kívánta; mind végre azért, mivel már az ő hadai, *Seckendorf* Vezér alatt, a' Törökökkel apró tsatákba is elegyedtek: azombann érezvénn, hogy, sok esztendőig tartott hadakozási után, új háború folytatására elegendő ereje nintsen: a' *Petersburgbann* lévő Követének *Osteinnak* megírja, hogy ezen állapotját, a' Muszka Czárnő *Anna* eleibe terjesztvénn, kérje, hogy Havasalföldén-áttal, Magyar Országra, mentül előbb hatalmas segítséget küldjön; hogy így, a' háborút, melyhez éppen nem a' maga haszna kereséséből, hanem egyedül, a' Muszkákonn való segítés végett, fogott, ne tsak hiállhassa, hanem szerentsésenn is végézhesse. Ugyan ezt, más Követe által is, ajánlotta a' Muszka

Ugyan

Udvarnak, De Marsal *Münich*, a' ki a' Béta Udvar eránt rosszsz indulattal viseltetett, a' Czárnét *Anndt*, és a' Ministériumot, színes okok által, arra vette, hogy a' kívánt segítség III. Károlytól megtagadódott. Mindazáltal, néminémű kielégítésére III. Károlynak, ez a' felelet adódott: hogy a' Muszka sereg, két felé, t. i. egy része *Münichnek*, másik *Lasciának* vezérlése alatt, és külön dolgozván a' Török ellen: minthogy a' Török erőnek három felé kell oszlani: belőte egy egy részre kevesebb fog jutni. Így *III. Károly* magának hagyatott. Midőnn azért a' Következő 1738-dik esztendőbenn, a' Török, majd csak nem minden erejét *III. Károly* ellen fordította volna: ez, ismét sürgette *Anndt*, hogy a' köztők lévő Szövetségnek ereje szerint, a' következő 1739-dik esztendőbéli táborozásra, néki 30 ezer emberből álló segítséget küldjön. De ekkor is, *Münich* miatt, azt meg nem nyerhette. Fájalta ezt *III. Károly*: annyival inkább, mivel ezen táborúbann, noha a' Vezéreket minden esztendőbenn változtatta, szerentsélen volt. *Gróf Seckendorf*, a' ki 1737-benn, *Lotharingiai Hertzeg Ferentz* alatt, vezérelte a' Császári hadakat: nagy hibákat ejtvén, kivált pedig, fősvenysége miatt, az egész tábor előtt gyűlötségbe jövénn; visszahívatatott, és *Brünnbenn* (Morva Ország nevezetes városábann) fogságra tétetett. Helyébe 1738-bann küldődött *Gróf Königseck*, a' ki eleinte ugyan a' Törököt *Meddiánál*, *Július* 4-dikénn, megverte: de azután sokat vett; mert, *Meddia*, *Usitz*a, *Orsova*, *Vég Szendrő*, *Pántsova*, és *Újpalánka*, mind Török kézre kerültek. Még azon esztendőbenn, Ősszel, *Lotharingiai Hertzeg Ferentz*, mind egészségének helyre állítása, mind *Hetruridnak* általvétele végett, a' Táborot elhagyván: a' Fő Vezérség *Gróf Vallistra* bízódott. De e sem volt szerentsébb a' többinél. Mert, a' következő 1739-dik esztendőbenn, *Julius* 23-dik

dik napján, *Grotzkündl*, (Serviábann, Belgrádhoz közel) megvértetett, tíz ezeret vesztvén el seregéből. Két nappal azután; midőn a' Török Nagy Vezér ismét hátrálásra kényszerítetre volna: a' nagy ijedtség miatt, úgy elbibázta a' dolgot, hogy, Belgrádot, melyet Eugénius jól megerősített volt, és a' melynél fogva, mind a' Duna, mind a' Száva hatalmábann lett volna, elhagyván, és a' szaván általjövén, magát egész *Szalánkeménig* húzta vissza. A' Török Nagy Vezér, élvén ezzel az alkalmatossággal, minden elmentállás nélkül *Belgrádd* alá megy, és azt megszállja. A' vár mindenképpenn kiállhatta volna az ostromot; éleség is volt benne elég: mindazáltal, annak őltalmazója *Succov*, megijedt; és, (ámbar még a' Nagy Vezér nem is ment oly közel a' Várhoz, hogy azt az ágyú golyóhis beérhette volna) Augusztus 15-dik napján azt írta *Gróf Vallisnak*, hogy a' Várat, sok rés esvén annak kőfalaina, lehetetlen soká őltalmazni. Erre az izenetre megrémülvén *Gróf Vallis*: mindjárt a' Nagy Vezérhez küld, és azt, a' békességgel megkínálja. Adódott ugyan is erre *Gróf Vallisnak*, kevéssel az előtt, hatalom III. Károlytól, azon feltételek szerint, melyeket akkori Fő Minister *Gróf Sintzendorf* írt *Vallis* eleibe, t. i. hogy Belgrád kőfalai lerontatván, Szervia és Havasalfölde engedődjene a' Töröknek. De a' Nagy Vezér, hogy jobban ráijeszzen *Vallist*, ezeknél is kedvezőbb feltételeket kívánt; nevezetesen: hogy, minekelőtte a' Békesség éránt való alkudozás elkezdődne, neki, mind Belgrád Városának, mind a' Várnak külsai általadattassanak. Ezt *Vallis* Bétsbe megírván, 's azombann, a' veszedelmet hagyítván: III. Károly tanácsot tart; és, mivel a' Muszkától semmi segítsége nem jött, *Gróf Neuperget*, a' Békességekötésre, lekuldi. Ez, Augusztus 18-dik napján, a' Török táborba menvén, *Sintzendorf*nak

nak titkos útasttása szerint; a' kötendő Bé-
kesség fundamentomául, elsőbenn is, *Belgrád*
és *Szabács* Várai köfalainak lerontását, és
Szervianak 's Havasalföldének visszadattatá-
sát ajánlotta a' Nagy Vezérnek. — Az a'
nagy kár és veszteség, mely a' Belgrádi Bé-
kességkötésből következett, azután, egy rész-
ről a' *Graf Vallis* félenkségének, más részről
a' *Graf Neuperg* hirtelenkedésének tulajdoni-
tódvann: III. Károly parantsolatjából, amas
a' *Glätz*, ez pedig a' *Grätz* (Grätz) Várba
záratott: mely fogságból, idővel, *Mária The-
rézia* által szabadítottak ki. Vessd egybe *Pálma*
Notit. Rer. Hung. Part. III. pag. 513—516
és *Prdy Hist. Reg. Hung. Sirp. Austr. pag.*
389—392.

§. 87. II. MARIA, vagy, a' mint kö-
zönségesenn neveztetik, MARIA THERÉ-
ZIA, Attya holtával, mind azokat az Or-
szágokat és Tartományokat, melyek, a'
Pragmatica Sanctio ereje szerint, őtet illet-
ték: mint kétségsenn kívül lévő Örökségét,
oly bizodalommal vette által, hogy azok-
nak békével való bírásábann senki őtet
meg nem háborítja. Méltánn úgy is lehetett
gondolkodni. De, csak hamar bétölt az,
a' mit *Eugénius* a' *Pragmatica Sanctio* mel-
lett vállalt Kezességekre (Garantia) nézve
megmondott: hogy, száz ezer főből álló
Hadi sereg (Armáda) többet ér száz Szö-
vetségnél: mert ezt, sok Fejedelmek, csak
addig tartják meg, míg magokra nézve
hasznosnak látják. Ellent nem állvann ugyan
is az, hogy a' *Pragmatica Sanctio*nak oly
sok Hatalmasságok ígertek óltalmat: mind-
járt uralkodása kezdetébenn, sokann ellene
támadtak *Mária Théréziának*, kik az ő Bir-
tokit részszerint megtsónkítani, rész szerint
fel-

felosztani kívánták. A' *Baváriai Választó Fejedelem Károly*, magának, a' *Mária Thérézia* Örökségéhez, just formált, mind az I. Ferdinánd 1543 dik esztendőbeli Testamentománál, mind pedig annál fogva, hogy a' Felesége *Mária Amália*, I. Jó'sefnek volt leánya. A' *Lengyel Országi Király*, és egyzersmind *Saxoniai Választó Fejedelem*, *III. Augustus*, III. Károly birtokihoz való jussát, azonn építette, hogy a' Felesége *Mária Josepha*, I. Jó'sefnek nagyobbik Leánya volt. A' Spanyol Király *V. Filip*, hasonló jussát tartotta azokhoz, az Anyai líneánn. A' Szardiniai Király, *Emmánuel Károly* pedig, a' *Mediolánumi Herizsége*re tartott számot, úgy nézvén azt, mint a' mely egvenesenn ötöt illeti. Ennek osztánn, mint szintén a' *Baváriai Választó Fejedelemnek* is, a' *Frantzia Király XV. Lajos*, abból az írigységből, mely benne a' *Felsőleges Ausztriai Haz* eránt, eleitől fogva megvolt, pártjat fogta.

§. 88. Midőnn ezek így vólnának: senki nem tudta még tsak meg is gondolni, hogy az ifjú *Pruszsiai Király*, *II. Fridrik*, a' ki az előtt kevésse fogott az uralkodáshoz, magábann valamit forralna. Azombann, legelsőbenn is, ez költ fel *Mária Thérézia* elen. Ugyanis, 1740-benn, December havábann, negyven ezer emberrel talponn lévén, és *Sziléziának* tartván: *Gróf Gottert Bé'se* küldötte, oly izenettel, hogy, ha *Mária Thérézia* néki, Also Sziléziából, a' *Jägendorf*, *Briegi*, *Lignitzi*, és *Wohltai* Herizségeket, mint ötöt illető Ősi Örökséget, fegyver nélkül, szép szerint, viszsza engedi: tehát ő kész leszsz *Mária Thérézia*

reziát

réziát, minden ellenségei ellen óltalmazni, egyszersmind pedig, abbann is munkálódni, hogy a' Férje, *Franciscus Stephanus*, Német Országi Császárrá lehessen. Igazfágtalan-nak tartván a' II. Fridrik kívánságát Mária Therézia: abbann telyességgel meg nem egyezett; sőt, minthogy, a' Bétsi Ministe-rium ítéleti szerint, képtelenségnek látszott, hogy oly kűsiny birtokú Király, a' minémű *II. Fridrik* volt, a' Hatalmas Ausztia Ház-zal szembe szállani mérészelhetné: mind *Gróf Gotternek*, mind a' rendszerint való Pruszsus Követnek parantsolódott, hogy 48 óra alatt Bétsből takarodjanak. De *II. dik Fridrik* magához azért bizott, mivel egy részről, a' Felséges Ausztiai Háznak, a' szerentsétlen Török háborúból követke-zett szükségeit jól tudta; azt is gondolta, hogy az Ausztiai Armádánál, *Eugénius*-hoz* fogható Vezér többé nehezen lesz: más részről pedig azért, mivel a' maga ere-jét, mely az Európai Hatalmasságok előtt még ekkor tudva nem volt, érezte; 80 ezer főből álló gyakorlott Hadinépe, és 40 mil-lió Forint pénze lévén, melyeket az Attya I. Fridrik Wilhelm halálával, mind készenn vett vala által.

* Hertzeg *Eugénius* 1736-bann hólt meg.

§. 89. A' Bétsből vett Válasz után, *II. Fridrik*, Deczember közepe táján, *Szi-léziába*, nagy hirtelenséggel béütött, és, mivel kevés katonaság volt benne, még 1740-dik esztendőbenn, *Boroszlót* (Breslau) más városokkal együtt, elfoglalta. A' kö-vetkező 1741-dik esztendőbenn pedig, új táborázáshoz fogván, Mártzius 9-dikénn, *Gross*

Grosz - Glogaut, erőszakkal megvette. Mely alkalmatossággal, két Ausztriai Vezéreket, kik közzül egyik *Vallis* volt, minden alattok lévő Tisztekkel együtt, hadi foglyokká tett. Továbbá, Aprilis 10-dikénn, *Molwitznál*, ha mind nehezenn is, fényes győzedelmet nyert a' Mária Therézia táboránn, melyből ebbenn a' hartzbann* öt ezer ember elesett, három ezer pedig, magával a' Commandírozó Vezérrel *Neupergél* egyetemben, megsebesítettet.

* Ekkor esett az, hogy ama' híres Frantzia fővígáló, *Maupertuis* (Mopertüi), II. Fridriknek kedves embere, a' Magyar Húsárok kezére került. Bétsbe vitetvén, Mária Theréziától nagy kegyelmességgel fogadtatott, és, nem sokára elbocsátódott.

§ 90. A' *Molwtzi Győzedelemnek* hallására, a' feljebb említett Hatalmasságok, a' *Pragmatica Sanctiótól* elállván, nyilván kezdettek szövetkezni Mária Therézia ellen. Azombann, ez a' Fejedelem Aszszony, *Po'sonbann*, Ország Gyűlését tartatván, minekutánna az Országnek minden jussait megerősítette, Junius 25-dik napján, 1741-benn, Prímás *Eszterházi Imre* által, megkoronáztatván, a' Magyar Országi Királyságot általvette; mellé, a' maga kívánsága szerint, a' Férje, *Heururiai Nagy Herceg Ferentz*, *Corregens* névvel, Társuladódván az Igazgatásbann.

§ 91. Még eddig, Mária Theréziának, csak magával a' Pruszsiai Királlyal, kellett viaskodni. Ez is pedig eléggé terhes volt: mert a' Pruszsus naponként terjeszkedett, és kezdte mind jobbann jobbann megfészkelni magát, Sziléziábann; úgymint a' ki,

III. Darab.

I.

Augusz.

Augusztus 10-dik napján, 1741-ben, *Boroszló*t, *Lignitz*et, és *Schweidnitz*et, a maga eránt való hűségre eskette. De már több felőlről is kezdette fenyegetni *Mária Théréziát* a' veszedelem. Ugyanis a' *Frantzidk*, szinte Augusztusbann, *Marschal Bellisle* vezérlése alatt, *negyven ezerenn* jöttek által a' *Rhéusonn*, hogy magokat a' *Baváriai Választó Fejedelemmel* egybekaptsolnák. *Imét* másik, *negyven ezer főből* álló, *Frantzia* sereg, melynek Vezére *Gróf Maillebois* volt, *Hannóvera* tartományát lepte meg; oly czélból, hogy onnan az *Anglus*, ne lehesne segítségére *Mária Théréziának*. A' *Baváriai Választó Fejedelem Károly* pedig, ennyi segítségnek érkezése által, nem batorodván: *Ausztriába* béüött, *Lintz*et elfoglalta, sőt magát *Bétset* is ostrommal fenyegette, a' mint hogy a' *Commendánstól*, *Gróf Khévenküllertől*, próbálta is azt felkérni.

§. 92. E' dolog *Bétsbenn* nagy rémulést okozott. A' *Duna*, tsak hamar, rakva lett hajókkal, melyekenn a' tehetősebb lakosok, meg akarván a' város osromát előzni, készenn voltak, hogy féltőbb javaikkal együtt *Magyar Országra* költözzenek. Maga is *Mária Thérézia*, oda hagyván *Bétset*, hív *Magyarjai* között keresett menedékhelyet, azoktól várt leghatalmasabb segítséget. Bémenvén ugyanis, *September 11-dikén*, (1741.) a' *Po'sonbann* együtt lévő *Ország Rendeinek Gyűlésébe*, és hat hónapos *Kisdedét II-dik Jósefet*, karjai között tartván, a' mint *Voltaire* megjegyzi, "Deák nyelven, fly szivrehatóképpenn szóllította meg a' Rendekeket: „Elhagyattatván *Barátimtól*, üldöz-

„döztetvénn Ellenségimtől, megtámadtat-
 „vann Atyámfijaitól, egyedül a' ti hűség-
 „tek 's bátorságtok, és az én magam áll-
 „hatatossága az, melyre támaszkodhatom.
 „Imé kezeitek közzé tészem le a' ti Király-
 „jaitoknak Leányát és Fiját, kik a' szaba-
 „dúlást töletek várják.“ Ezen szavaira Má-
 „ria Theréziának, a' mint *Voltaire* mondja,
 „a' Rende kardot rántvann, mindnyájann
 így kiáltottak fel: „Haljunk meg a' mi Ki-
 „rályunkért, Mária Theréziáért. (*Moria-
 „mur pro Rege nostro Maria Theresia!*“)
 Ugyan ez az író megjegyzi azt is, hogy ez-
 zel az alkalmatossággal, a' Rende mind
 könnyeztek, és, tsak maga, *Mária Theré-
 zia*, tartóztatta meg könnyeit: de a' melye-
 ket annál bővebbenn öntött osztánn ki, mi-
 nekutánna az Ország Gyűléséből kiment. A'
 mit szóval ígértek, tselekedettel is telyesí-
 tették a' Magyarok. Mert, rövid idő alatt,
huszonnégy ezer hat száz huszonkét főből ál-
 ló gyalog sereget, és három lovas Rege-
 mentet állítottak ki; a' Nemesség is pedig
 felült. Így mutatta meg egész Európa sze-
 me láttára, a' Felső Ausztriai Ház eránt
 viseltető tántoríthatlan hívségét, a' legve-
 szedelmesebb környüállások között ***
 Magyar Nemzet.

* *Siecle de Lois XV. Tom. I. pag. 90.*

** Ez, a' Magyar Törvény Könyvbenn, *Mariae*
II. Decr. I. Art. 63. így tevődik ki: hogy a'
 Magyarok, *eleket és véreket* ajánlották a'
 Mária Therézia öltalmazására. (*vitam et san-
 guinem se se impensuros unanimi consensu
 polliciti sunt.*)

*** Kevéssel az előtt, a' mint *Voltaire*, említett
 munkájábann, pag. 91. állítja, nagy szoron-

gattatási között, így írt Mária Thérézia a Napának, (a' Lotharingiai Hertzege-nek), a' maga viselői vóltára czélozván: „Nem tudom, ha valyon marad-e csak egy városom is, a' hol lebetegedhessem.“

§. 93. Azonközben, a' *Bavarus* és *Francia* Sereg, *Béts* ostrom alá nem vette: hanem, útját Cseh Ország felé folytatta; és, minekutánna húsz ezer főből álló *Saxoniai Katonaság* járult hozzá, November eleinn, *Prága* alá szállott. A' *Szászok*at vezérlette a' híres *Saxoniai Gróf Mórítz*.^{*} *Prágában* pedig a' *Commendáns* vólt, *Ogilvi*, születésére nézve *Hiberniából* való ember, mintegy három ezred magával. *Hetrúriai Nagy Hertzeg* és *Magyar Ország*i *Corregens Ferentz*, 30 ezer emberrel sietett *Prágának* védelmezésére: de az, minnek előtte oda érhetett volna, November 30-dikánn, 1741-benn, megvéttetett. *Prágában* osztán, a' *Baváriai Választó Fejedelem Károly*, ki már az előtt, *Ausztriában*, *Ausztriai Fő Hertzeg* titulust vett vala fel, még azon esztendőben, December 19-dik napján, magát Cseh Ország Királyjának ki hirdettette. Már nem vólt egyéb híjja kívánságának, annál, hogy a' *Német Ország*i *Császárságot* elnyerhesse. A' *Francia* *Udvar* munkálódása által ezt is elérte. Mert kevéssel azután, úgymint, Januárius 24-dik napján, 1742-benn, *Frankofurtumban*, a' *Ménus* mellett, a' *Császári Korona* is fejére tétetett; mely időtől fogva *VII. Károly* nevet viselt.

* *Mórítz*-nak esmeretes neve: *Le Comte de Saxe*. Vólt az, a' *Lengyel Királynak* 's egyszersmind *Saxoniai Választó Fejedeleme*nek, *II. Augustus*-nak.

struak, törvénytelen ágyból született fiai; erős, bátor, és a' hadi mesterséghez kíváló képpenn értő ember.

§. 94. *Mária Therézia*, nagy szorongatások között kéntelenítetett nézni, hogy Örökös Tartományainak három része, ellenség hatalmábann^o volt: *Ausztrián*, és *Cseh Országón*, a' *Bavarus*, *Francia*, és *Szász Seregek*: *Szilézián* pedig a' *Prusszusok* vévénn erőt. Minden szerentéseje a' volt, hogy *Bétsét* az Ellenség elmellőzte. Mely elmellőzés abból az okból esett: mivel a' *Francia Udvar* nem volt azzal a' czállal, hogy a' *Baváriai Választó Fejedelm* általán fogva elnyerje a' *Mária Therézia* birtokit: hanem csak annyit akart, hogy az *Ausztriai Monarchia* megosztassék. E szerint, a' *Francia Seregnek*, nem volt szabad egész *Bétsig* menni: hanem útját *Cseh Ország* felé kellett fordítani. Így osztán, időt nyert *Mária Therézia* arra, hogy dolgoán, a' mellette felbuzdult és magokat elszánt *Magyarok hűsége* és vitéltsége által, segíthetett.

* *Voltaire*, a' *XV. Lajos Szászadja* *Históriájában* (*Siecle de Lois XV. p. 75.*) a' *Magyaroknak* ezt a' *Mária Theréziához* való nagy indulatját abból származottnak mondja, hogy ez a' *Király Aszazony*, megkoronáztatásakor, a' *II. Mik Andrs Decretum* *Clausuldjára* megokult. (Elle gagna sur-tout l'esprit des Hongrois, en se soumettant à prêter l'ancien serment du Roi André II. fait l'an 1222.) De ebbenn felette hibázik. Effélének, sem az *Ország Törvénykönyvében*, sem másutt, semmi nyoma nintsén. *Mária Theréziának* mind Személybéli nagy és ritka tulajdonsági, mind Dicső Eleinek Erdemei, elég ösztönül szol-

gáltak a' Nemes Lelkü Magyaroknak, arra, hogy igazfágtalanul megtámadtatott, és, annál fogva, veszedelembenn forgó Király. Asszonyoknak óltalmazására, még *Élethez* és *Véréhez* is, elsaánnák.

§. 55. A' Magyarok felkelésével, mindjárt kezdett változni a' dolgok ábrázatja. A' Frantzia és Bavarus hádák egész Ausztriából kitisztultak; az új Császár *VII. Károly*, lakó helye elhagyására kényszerítődött. *Francofurtumba*, a' Ménus mellé szorult; Bavía Fő Városa *Monachium* (München) elfoglaldott; a' Frantziák és Bavarusok egymás között meghasonlottak. Egyedül a' Pruszsiai Király *II. Fridrik* volt az, a' ki a' háborút szerentsével folytatván, nevezetesen *Olmütz* városát elfoglalván, nyughatatlanságot okozott Mária Theréziának, *Lotharingiai Károly* ugyan, *Heitúriai Nagy Hertzeg Ferentznek*, a' Mária Therézia Férjének, Testvér Öttse, ellene küldödvén *II. Fridriknek*; azt eleinte Morva Országból kiszorította; de utóljára, a' *Császlaunál* történt ütközetbenn, Május 27-dik napján, 1742-benn, szerentsétlen volt. Ezen *Császlaunál Hartznak* mindazáltal, az a' következése lett; hogy valamint *Mária Therézia*, úgy *II. Fridrik* is, igen kezdett hajlani a' megbékélésre; az utolsó ugyan azért, mivel észre vette, hogy győzedelmét mind a' Frantziák mind a' Szakszok megírígyleték, és így azokhoz többé bizodalma nem lehetett; azombann, a' sok költekezést is megsájnálta; az Első pedig, abból a' célból, hogy a' Békesség ideje alatt, erőt vévén, a' több Ellenségeinek könnyebbenn megfelelhessen.

§. 96. E' két Felsőleges Személyek között azután, az Angliai Király, *II. György*, magát közbe vetvén: kevés idő alatt, oda vivődött a' dolog; hogy a' Békesség előljáró Czikkelyeire nézve, Julius' 11. dikénn, 1742-benn, megkészlővénn *Boroszlóban* az egyesség, Július 28-dikánn, *Berlinben*, maga a' Békesség is, forma szerint, megkötött; mely is, az említett Városokról, hol *Boroszlóinak*, hol *Berlinnek* szokott nevezetni. Ebben a' Békességben, *Mária Thérézia*, *II. Fridriknek*, egész *Alsó Sziléziát*, és *Felső Sziléziának* is nagyobb részét, a' *Glázi Grófsággal* együtt, általengedte: úgy hogy magának, tsupánn a' *Teschent Fejedelemség* (*Principatus Tessiniensis*), *Troppau* városa, és az *Oppava* vizétől a' hegyekig terjedő rész, maradt birtokában. *II. Fridrik* pedig arra kötelezte magát, hogy *Mária Théréziának* ellenségeivel soha szövetségbe nem áll; az Ausztriai Birtokokhoz semmi jussát nem tartja; *Sziléziában* a' *R. Catholica* Vallást, elébbeni állapotjában, sérelem nélkül meghagyja; és a' *Sziléziai* adósságát, melyet *Londonban* kértek fel, kifizeti.*

* Lásd *Pray Hist. Regum Hung. Stirp. Austr.* pag. 399.

§. 97. A' *Boroszlói* (másként *Berlini*) Békességnek, nem csak az Anglus Király *II. György*, hanem a' Muszka Czárné *Er'sebet*, a' Dániai Király *VI. Christianus*, a' Hollandusok, és a' *Wolfenbütteli* Hertzeg is, mellé állván: a' Saxóniai Választó Fejedelem, ki, mint Saxóniai Örökös, *II-dik Fridericus Augustusnak*, mint Lengyel Ki-

rály pedig, *III. Augustusnak* nevezetetik, nagyon megszorúlt. Annak is mindazáltal, az említett Békességbe való felvételletés megengedődött, oly feltétel alatt, hogy a' Szaksz hadakat, 16 nap alatt; a' Frantzia Seregtől elszakasztván, Cseh Országból, haza parantsolja. Melyet, késedelem nélkül teljesítvén: Mária Theréziával, *Dresdában*, December 20-dik napján, 1742-ben, külön Szövetséget kötött, melyben azt fogadta, hogy a' Pragmatica Sanctio mellett, a' szerint, a' mint azt még 1733-ban vállalta vala, mindenkor megáll.

§. 98. Ez a' kettős Békesség Mária Theréziának nagy hasznára lett. Mert, két Ellenségétől megszabadulván: minden erejét a' Cseh Országban lévő Frantziák ellen fordíthatta. Lotharingiai Hertzeg *Károly*, *Prágát* körülvételevén: a' benn szorult Frantziákat szinte éhelhalásra juttatta. A' Frantzia Minister, *Cardinalis Fleury*, ezem megijjedvén: békességgel kínálta meg Mária Theréziát; semmit egyebet nem kívánván, hanem csak azt, hogy a' Cseh Országban 's nevezetesen Prágában lévő Frantziáknak szabad visszatérés engedődjék. Azt is kinyilatkoztatta a' Mária Theréziához írt Levelében, hogy neki ehez a' Háborúhoz kedve soha sem völt, 's az ő akaratjával nem kezdődött. *Mária Therézia*, érezvén méltatlan megbántódását, 's azomban dolgainak szerentséesebben való folyásából bizodalmat vévén: hogy a' Frantzia Ministérium gyengeségét Európával megismertesse, *Fleurynek* azon Levelét kinyomtatatta; a' Prágába szorult Frantziáktól pedig azt kívánta, hogy hadi foglyokká

lyökká legyenek. Látvánna ezen állhatatos-
ságát Mária Théréziának a' Franczia Ud-
var: Generális *Maikebois*., 40 ezer ember-
rel, elküldötte, hogy *Prágából* a' Frantziá-
kat szabadítsa ki. Meg is érkezett Cseh Or-
szágba: de, az Ausztriai Hadinépnek nagy
száma miatt, *Prágához* nem férhetett. Az-
ért, megfordulni tanátsosabbnak ítélvén,
seregét, mely a' Pandúrok és Huszárok
miatt sokat szenvedett, Baváriába húzta
viszsza. E' szerint, látvánna a' Prágába szo-
rult Frantzia Marschal *Bellisle*, hogy már
sem egy sem más oldalról segítséget nem
reménylhet: December 16-dik napján, 1742-
benn, éjszakának idején, kiszökött *Prágá-
ból*. A' véle együtt kilopódott Frantzia se-
reg, *tizenegy ezer* gyalogból, és *három ezer*
lovasból állott. Ezen Seregnek osztánn,
míg az, szörnyű jegek és havak között,
tizenkét napi, éjjeli és nappali marsirozás
után, Cseh Orzágnak, Francónia felől
lévő szélső Városába, *Egerbe*, verekedne-
tett: az utánna szagúldó Pandúrok és Hu-
szárok hasonlóképpenn sok híjját ejtettek.

§. 99. Cseh Orzágból, *Prágának* visz-
szavétele után, Bavária ellen fordult *Lotha-
ringiai Károly*. Ugyanis, az új Császárnak
VII. Károlynak Fő Vezére *Seckendorf*, 1742-
benn, még Octóber havábann, Baváriának
nagyobb részét visszafoglalta vala; 1743-
bann pedig, Aprilis havábann, maga is
VII. Károly, az ő Székes Városába, *Mon-
achiumba* (München) visszatért. Most hát,
midőnn Cseh Ország, az egy *Eger* városát
kivévénn, megmenekedett a' Frantziáktól,
hirtelen Baváriába teremvén *Lotharingiai
Károly*: a' Császár *VII. Károly* hadait, *Sim-*

pachndl (a' Passaui Püspökségbenn) megverte, és a' Császárt arra kényszerítette, hogy Székes városát másod ízbenn hagyván el, újra a' Ménus mellett lévő *Francofurtumbann* vonná meg magát. Bavária pedig Mária Theréziának meghódolt.

§. 100. Még eddig, taak közbenjárásával és pénzével vólt segítségül *Anglia* Mária Theréziának; de már most, *Walpole* kiesvénn a' Ministerségből, és annak helyét *Carteret* foglalván el; az Anglus segítség sokkal nagyobb és érezhetőbb kezdett lenni. Ugyanis, az Angliai Király *II. György*, az úgy nevezett *Pragmaticus Szerget*, mely rész szerint Anglusokból, rész szerint Hannoveránusokból állott, maga személy szerint vezérelvénn Német Országban: a' Frantziákat, *Noailles* nevű Vezérek alatt, Junius 17 dik napján, 1743-bann, *Dettingen* nevű Helységnél, mely a' Moguntziai Választó Fejedelemséghez tartozott, erősen megverte.

Mind ezeket látván *II. Fridrik*, attól kezdett félni: hogy, ha tovább is ily szerentsésenn folynak a' Mária Therézia dolgai, *Sziléziát* meg nem tarthatja; annyival inkább, mivel a' *II. György* szájából hallatott az a' szó, hogy Sziléziának vissza kell menni a' F. Ausztriai Ház hatalma alá. De az is bántotta *II. Fridriket*, hogy, ugyan azon 1743-dik esztendőben, September 13 dik napján, az a' Szövetség, melyet Mária Therézia, az Anglusok, a' Hollandusok, és a' Saxóniai Választó Fejedelem, kötöttek vala egymással, 1744-benn, Aprilis 5 dikénn, megújítódott, és erősebbé tevődött. *II. Fridrik* ebből semmi jót nem hoz-

hozvänn-ki; magára nézve: a' Boroszlói Békességet hirtelen felbontja, és a' Frantzia Királlyal *XV. Lajossal*, ugyan azon esztendőbenn, Május 22-dik napján, Szövetségbe áll. Kevéssel azután, 80 ezer emberrel, Cseh Országba béront, 22 ezeret pedig Morva Ország ellen küld; és ezen tselekedetének, kibotsátott Hírdetésébenn (*Manifestumában*) azt a' színes okát adja; hogy a' Német Császár *VII. Károly* megaláztatását, és szegénységben való élését, néki lehetetlen szenvedni: azért ő azonn igyekezik, hogy annak Császári méltósága és tekintete visszaállíttassék. A' mint maga II. Fridrik Cseh Országba béütött: szintén úgy a' Frantziák Svéviát meglepvén, kevés idő múlva, VII. Károlynak, Bavoriát visszaszergezték.

§. 101. A' Pruszsus Királynak a' Frantziával való egybeszövetkezése, melyet Május 22-dikén, 1744-benn, a' Ménus mellett lévő Francofurtumbann, a' praktikás Frantzia Minister *Chauvigny* szerzett, (*Unio Francofurtensis*), és a' melybe azután a' Palatinátusi Választó Fejedelem, és a' Hassen-Casseli Landgráf is felvevődtek, titkonn esvénn: azt Mária Therézia, és Szövetséges Társai, csak akkor tudták meg, mikor II. Fridrik, Augustus 10-dik napján (1744-benn), fegyveres népét, a' katonaságtól jobbára üres Cseh Országba beküldvén, *Prágot*, September 17-dikén, elfoglalta, és Morva Országot is hatalma alá hajtotta. Az Egyezés Francofurtumbann úgy völt, hogy II. Fridrik csak akkor kezdje el a' háborút, mikor másfelől a' Frantziáknak, Ausztriai Belgiumbann, jó elő-
mene.

menetek leszsz. Igyekezett is abban XV. Lajos. Mert, száz ezer embert, maga személy szerint vezérelt *Blandriába*; és, hogy egyszersmind a' *Hollandusok*on bosszút álljon, (kikre neheztelt, hogy ebbe a' háborúba részt vettek), a' határszéleken lévő (*Barrières* nevet viselő) váraknak és erősségeknek esett, 's azok közül, *Ménint*, (*Meenen*), *Ypernt*, és *Furnet* megvette, nem kevés megrémülésekre a' *Hollandusok*nak. De másfelől, a' Mária Thérédia nagy Armádája, *Lotharingiai Herceg Károly* alatt, Junius első napján, (1744 benn), a' Rhénusonn áttálcelvén: *Altdáziára* ütött; a' midőnn a' vitéz *Nádasdi Ferencz*, *Lauterburgot* és, *Weissenburgot* megvévén, szörnyű kárt tett a' *Frantziák*bann. Ezt megértvén XV. Lajos, nagyon megháborodott. Oda hagyván tehát *Ausztriai Belgiumot* hadainak nagyobb részével, a' Rhénushoz sietett, ott lévő birtokinak védelmezésére. De, az útban, *Metz* városabann, majd tsaknem halálos betegségbe esvén: maga tovább nem mehetett; hanem a' Vezérlést *Saxóniai Gróf Móritzra* (le Comte de Saxe) bízta. Azobann, *Cseh Ország*, a' *II. Friderik* hatalma alá jutván: Mária Thérédia, parantsolta *Lotharingiai Károlynak*, ki már ekkor *Straszburnúl* járt, hogy fordúljon vészsz, és siessen *Cseh Orzágnak* megszabadítására. Ekkor attól lehetett tartani, hogy *Károlyt*, a' Rhénusonn való áttálcövetelbenn, a' sokkal nagyobb számmal lévő *Frantziák* megakadályoztatják. De, szerentséjére Mária Thérédiának, a' XV. Lajos említett terhes betegségének híre, oly zav-

varodásba hozta a' Frantziákat, hogy *Hertzeg Károly*, *Benheimnál*, (v. *Beinheimnál*, Alsó Alsátziában), az Ellenség szeme látára, minden akadály és ellentállás nélkül áthaladjon a' Rhénuson. Azután, útját, Svévián és Bavárián keresztül, folytatván, egy felől a' Magyaroknak, más felől a' Szakszoknak hozzá lett érkezése által, Taborának száma *hatvan ezerre* nevedett. Így, az elfoglalt Cseh Országba bémenvén *Lotharingiai Károly*, egész Taborára nézve, a' legalkalmasabb fekvést, oly szerentséggel eltalálta: hogy, annak látására, a' hadimesterségbenn jártas *II. Friderik*, Cseh Országot, November 17 dikénn, 1744-benn, nagy sietséggel oda hagyván, magát Sziléziába vont. Okozta ezt, más részről az is, hogy Ország Bírója *Gróf Eszterházi József*, a' Magyar Nemességgel, és a' Rendekek költséggénn állított katonasággal, Morva Országba béműött. Mert, *II dik Frideriknek*, ezen környüállás között, veszedelembenn forgó Gabonásházainak (*Magazinumainak*) megőrzésére, melyeknek elvesztése által, mintegy ina szakadt volna, sietnie kellett. — Ezen egész táborozás alatt, a' Magyar Nemzetnek, a' Felső Ausztriai Ház eránt való hívsége, nemes gondolkodása, és vitézsége, egész Európa előtt esmeretessé lett. Mert, a' Rendekek, Mária Theréziától, *Palatinus Pálfi János* által, újra megszólítottván: kevés idő alatt, 40 ezer embert állítottak vala talpra; kik, Morva Ország és Szilézia szélinn szállván táborba, sokat tettek arra, hogy 1744-nek a' végénn, mind a' *Glázi Grófság*, mind *Felső Szilézia*, *II. Frideriktől* visszanyerődtek.

* *Lotharingiai Hertzeg Károly*, a' *Mária Thérézia* Testvér Ötsét, *Mária Annát* vette vala Feleségül.

** Minémü tüzzel hartzoltak ekkor a' Magyarok, Felséges Király-Aszszonyok mellett: maga *Mária Thérézia*, nem tsak megesmerte, hanem ugyan magasztalta is, azon Királyi Lovelébenn, melyet Palatinus *Pálfi Jánosnak*, és annak Személyjében, mintegy magának a' Nemzetnek, Július 13-dikánn, 1744-benn küldött. Mert ebbenn a' többek közt így szól:
 „Abból, úgymond, a' mit a' Rhénusonn lett
 „szerentsés általmenetelről, a' közönséges hí-
 „rekből értettetek, kétség kívül tudva vas
 „előttetek, mely gyorsann és vitézül viselték
 „magokat a' Magyar hadak. A' szerentsés
 „kezdetet, még szerentsébb előmenetek,
 „követték. Mert *Lauterburgnál*, a' majd
 „tsaknem győzhetetlen kőfalak megvétettek,
 „maga is ez, a' Város elfoglalódott; az ellen-
 „ség, mely azonn a' tájékon volt, elszé-
 „lesztetett; zászlói és dobjai elvétettek. Mind
 „ezeket, a' Mindenható segedelme után,
 „egyedül az említett hadak bátorságának, al-
 „kalmatos forgolódásának, és okosságának,
 „kell tulajdonítani; a' mint ezt, az én ige-
 „Kedves Rokonomnak Hertzeg *Károlynak* ide
 „foglalt Leveléből, bővebbenn megérthetik.”
 A' Levél tulajdon szavai ezek: „Ex eo, quod
 „de felici Rheni trajectu, ex nuntiis publicis
 „intellexistis, haud dubie vobis constabit,
 „quam strenue, et fortiter Copiae Hungari-
 „cae semet gesserint. „Secuti sunt, initium
 „adeo prosperum, successus adhuc fortunatio-
 „res. Expugnata equidem moenia quasi in-
 „vincibilia ad *Lauterburgum*, occupata etiam
 „ipsa haec Civitas, dispersi illi, qui in re-
 „gionibus illis erant, inimici, erepta horum
 „vexilla, et tympana. Quae omnia, post
 „omnipotentis auxilium, fortitudini, de-
 „votitati, et prudentiae non nisi dictarum Co-
 „piarum attribuenda sunt, prouti ex litteris
 „Caroli

„*Caroli, cognati mei dilectissimi, uberius
hic perspectetis.*“ Lásd *Schmidt Palatinál*
R. Hung. pag. 214.

§. 102. A' Francziáktól mindazáltal, más oldalról, nem kevésbé szorítódott Mária Therézia. Mert azok, *Freyburgot* (*Friburgum*, Svéviának *Brisgau* nevű tartományában); magának a' betegségéből felgyógyult XV. Lajosnak jelenlétébenn, elfoglalván: Mária Theréziának *Svéviai Birtokit* megültek, és azoknak lakosit, VII. dik Károly Császár hű-égre esküdni kényszerítették. Ezennkívül, minthogy Lotharingiai Károly, a' Rhénus mellől lett visszatérésekor, Mária Theréziának Baváriában feldüdt hadait magához vette, és Cseh Országba vitte vala: Bavária is, *Gróf Seckendorff* által, kinek Serege Frantziákból, Haszusokból, és Palatinátus béliekből állott, VII. Károly Császár számára, visszafoglalódott; ki is osztánn, *Francofurtum* nyomorúságos állapotjából, visszatért *Mona-chiumba*. De, az 1744. dik esztendő. még egészen el nem tölt, midőnn az Ausztriai Seregek ismét környékezni kezdték Baváriát. *VII. Károlynak* tehát méltánn attól lehetett tartani, hogy néki, Fejedelmi lakóhelyéből, harmadszor is ki kell szorúlni. De ettől a' gyalázattól és nyomorúságtól, kevés idő múlva, megmentette a' halál, mely is, 1745. nek az elején, Januárius 20. dik napján érte, életének 47. dik esztendejében. Róla a' közönséges ítélet ez: hogy mind addig boldog volt, valameddig Császarrá nem lett.

§. 103. A' *VII. Károly* halála, útát nyitott Mária Theréziának, annak munkálódására,

dására, hogy kedves Férjét, a' Hetruriai Nagy Hertzeg *Ferentzet*, a' Császári Méltóságra eljuttassa. Hogy ezen igyekeztében célját érheti: az eránt mého reménységet gerjesztett benne, fegyveres népeinek akkor tájbann tapasztalt szerentsés előmenetele. Mert, II. Fridriknek Cseh Országból lett kiszorítottása után, noha már a' tél beállott, az Ausztriai Hadaknak egy része, a' Rhénus felé, vissza vivődött: mely is, az egyesült Frantzia és Bavarus tábor, *Ambergnél*, Januárus 7-dik napján (1745-benn) megverte, és egész *Felső Palatinát* elfoglalta. A' megholt Császár Fija, *Maximilián Jósef*, a' Frantziák biztatásának hitelt adván, ekkor mindjárt nem folyamodott Mária Théréziához, békességyerés végett: hanem, minekutánna *Graf Buttyáni Adám*, Baváriában, *Pjassenhofen*-nél, Aprilis 15-dik napján, 1745-benn, ösvétörte a' Frantzia sereget: attól tartván az Ifjú Baváriai Választó Fejedelem, hogy az Attya díjjára talál jutni, ugyan valóbann reménykedett a' békességért Mária Théréziánál; melyet osztán, Aprilis 22-dikén, (1745-benn) meg is nyert, a' következő feltételek alatt: hogy, az Ausztriai Birtokokhoz formált jussáról végképpenn lemondván, a' *Pragmatica Sanctio* mellett kezességet vállaljon; és, a' leendő Császár választáskor, voksát, a' Mária Thérézia Férjére, *Ferentzre* adja. Melyekre kötelezvénn magát: Attya Birtokát, Baváriát, visszzanyerte.

§. 104. A' Német Birodalom össze vissza lévén: Hetruriai Nagy Hertzeg *Ferentz*, nem mindjárt érhetette el a' Császárságot.

Mária

Mária Therézia, még az 1745-dik esztendő eleinn, Januárius 8-dikánn, (és így a' VII-dik Károly halála előtt), a' Lengyel Királlyal, *III. Augusztussal*, ezenkívül, *II-dik Györgyel*, és a' Hollandusokkal, *Varsóban*, szövetséget kötött vala. Ennek a' Szövetségnek egyenes célja a' volt: hogy *II. Fridrik*től Szilézia visszavéttessék: de egyszersmind az az egyezés is lett abbann, hogy *III. Augusztus* és *II. György*, mint Német Országi Választó Fejedelmek, a' Monguntziai, Kolóniai, és Trieri Választó Fejedelmeket arra bírják: hogy, ha a' Császári Szék megüresedik, egyenlő akarattal, a' Mária Therézia Férjére *Ferentzre* voksoljanak. Ezt a' Szövetséget, Mária Therézia, a' VII. Károly halála után, Május 18-dikánn, (1745-benn), *Drezdában*, még szorossabbá tette, a' midőnn, azonn kívül, hogy Férjének, a' Császárságra való menettel útját jobban is elkészítette, úgy kötött a' Saxoniai Választó Fejedelemmel, hogy addig, egyikőjük is, a' fegyvert le ne tegye, míg *II. Fridriket* egész Sziléziának visszaadására nem kényszerítik, és, mint olyan Királyt, kinek nagyravágyása miatt, a' Szomszédok soha bátorságban nem lehetnek, keskenyebb határok közzé nem szorítják. Ezen Kötés szerint, *Lotharingiai Hertzeg Károly*, a' Saxóniai Hadak Fővezérével, *Hertzeg Weissenfelszel*, Cseh Országból Alsó Sziléziába béüött, és *II. Fridrikkel*, *Hochenfriedbergnél* (a' Schwelbitzi Fejedelemségben) Junius 4. napján, 1745. szembe szállott: de megverettetett. Így, egyik tábljától elesett ugyan Mária Therézia: de a' másikkann szerentsés lett. Mert, öszvehú-

III. Darab. K vánn,

vánn, *Frankfurtum* körül, Seregeit, az azoktól fedezettett Gyűlésbenn, sem a' Frantzia Udvarnak praktikai és fenyegetődzései, sem a' Brándenburgiai és Palatinátusi Electoroknak ellenkezései akadályt nem vehetvénn, a' Mária Therézia Férje, a' több Választó Fejedelmektől, September 13. dik napján, 1745-benn, *J. Ferentz* név alatt, közakarattal, Császárrá koronáztatott."

* *Voltaire* (*Siecle de Louis XV*, Tom. I. p. 254.)

Azt írja, hogy, midőnn *Ferentz*, mint Választott Császárt, a' megkoronáztatás végélt, *Frankfurtum* Városába, nagy pompával ment volna be: maga Mária Therézia kiáltott elsőbenn *Vivat*-ot; melyre az egész nép nagy tapsolással felelt ő néki. Ugyan ez az Író említi, hogy a' koronázás után, 60 ezer főből álló Táborába menvénn Mária Therézia, sorra nézegette a' Regementeket, a' Férjével együtt, egy tábori sátorbann ebédelvén, minden katonának egy egy forintot ajándékoztatott.

§. 105. Ezen szerentséjét és azonn való örömet Mária Theréziának, kevés napokkal azután, annak a' szomorú hírnek hallása váltotta fel, hogy *II. Fridrik*, Lotharingiai Hertzeg Károlyonn, Cseh Országban, *Trautenaunál*, (a' *Königgrätz* v. *Regina-hradecumi* Kerületbenn), September 30. dik napján, győzedelmeskedett. Más oldairól pedig, úgymint *Lipsia* és *Misnia* felől, a' Mária Theréziával szövetségben lévő Saxóniai Választó Fejedelem ellen, az öreg *Dessau* Hertzeg* vezérelvénn a' Pruszus hadakat; és, a' Szakszok táborán, melyet Gróf *Rutowszky* kommandírozott, *Kesselsdorfnál*, December 15. dik napján (1745-benn), erőt vévénn: a' Választó

lasztó Fejedelem lakóhelye, *Drezda* is, magának *II. Fridriknek* jelenlétébenn, ** elfoglalódott. Mindazáltal, megkönnyebbedésére szolgált az *Mária Theréziának*, hogy, legalább Német Országonn, annak a' terhes háborúnak, melynek már ötödik esztendeje járta, a' *Drezdai Békesség* által, December 25-dikénn, 1745-benn, egyszerre véget vehetett. Mely *Békesség*benn, semmit azonn túl, a' mit a' *Boroszloi Egygyezeskor*, 1742-benn, engedett vala *II. Fridriknek*, nem vésztett: nyerte pedig azt, hogy a' *Pruszsiai Király* is, mint *Brándenburgiai Választó Fejedelem*, az *I. Ferentz Császári Méltóságát*; melynek addig magát ellene szegezte vala, megecsmérte. *III. Augusztus*, mint *Saxóniai Választó Fejedelem*, a' *Drezdai Békességbe* hasonlóképpenn, befoglalódvánn; *II-dik Fridriket* egy millió Tallérral elégtette ki.

* *A' Dessau-i Hertzeg* ekkor 50 esztendőös katonának volt.

** Lásd *Prdy Hist. Reg. Hung. Stirp. Austr.* pag. 404. Schol. *Voltaire*, a' *XV. Lajos Szászadja* Históriajábann, (Tom. I. pag. 258.) *II. Fridriket* arról dítséri, hogy, *Drezdábann* létibenn, a' *Választó Fejedelmi és Lengyel Királyi Familia* eránt, a' legnagyobb ember-séggel és szeretettel viseltetett.

§. 106. Német Országonn kívül, még azután is tartott a' hadakozás. Ugyanis, a' *Frantziák* és *Spanyolok*, azzal az alkalmatossággal, a' midőnn *Mária Therézia*, szorúlt állapotjábann, *Olasz Országból* *Cseh Országba* marsírozttatja seregeit, a' *Szárdiniai Királyt*, mint *Mária Therézia* *Frigyességét*, megtámadvánn, meggyőzték;

és, a' Génusi Köztársaság megegyezésével, annak földjénn táborozvann, mind többre többre mentek; egész *Médiolán*umot, *Pármát*, *Placéntziát*, és a' Szárdiniai Király örökös birtokinak nagyobb részét, elfoglalvann. Ugyan ekkor (1745-benn), az Anglus Királynak, II Györgynek is, mint Mária Thérézia Frigyesének, bajt és alkalmatlanságot akarvann szerezni a' Frantziák; az úgy nevezett *Praetendens* fiát,* *Prinisz Edárdot* (*Carolus Eduardus*) Rómából *Párisba* hívták, és egynéhány hajókkal Skótziaába küldötték, a' ki is ott tíz ezer embert szedvén ösze, *Edinburgot* megvette, az Anglusokat *Krestonnál* megverte: de azután, *Hertzeg-Kumberlandtól* megverettetvén, földönfutóvá lett.

* A' szerentséllén Anglus Király *II. Jakab*, Országától, 1688 bann, elesvén, Frantzia Országba vette vólt magát. Ennek fja, *III. Jakab*, *Praetendensnek* nevezetett azért, mivel az Angliai Királysághoz jussát tartotta. Ezek *Praetendens* fja vólt az említett *Carolus Edárdus*; a' ki Északi Skótziaában, a' Frantziák izgatásából, és segítségével, kiszállvann, egy darabig bódogúlt: de nióljára, a' vitt *Kumberlandi Herizegtől*, *Wilhelm Augustustól*, Apr. 16. napján, 1746. a' *Cullodéni* ténsegen, megverettetvén, minden teljájától eljődött. Ekkor osztánn, 30 ezer font *Sterling* Igédvén annak, a' ki ötlet, akár elevenenn, akár holtann, kézbe adná: a' legnyomorúságosabb állapotra jutott. Ugyanis, öt hónapig tébolygott fel s alá, hol erdőkben, hol barlangokban, hol mezői embereknek kunyhóiban lappangvann. Végre, September 19-dikén, 1746 bann, valamely *Sz. Malói* tengeri tolvaj hajóra akadvann, nagy nehézsén kiszökött Angliából.

§. 107. A' Bourbon Házból való Királyokkal, *XV. Lajossal*, és *V. Filippel*, a' Drezdai Békesség után, még három esztendeig folyt a' háború, az *Ausztriai Successio* eránt, melynek menetele e' volt. Mária Therézia, ment lévén a' Pruszsziával való tusakodástól: 30 ezer emberből álló segélyes népet küldött Olaszországba. Ez által neki bátorodván a' Szárdiniai Király: a' Bourbon Ház seregeit, téli quártélyjaikbann, Mártzius eleinn, 1746. bann, megtámadja, és *Pedemontiumnak* számos Városit elfoglalja. Másfelől, a' Mária Therézia hadai, *Mediolánumot*, *Pármát*, más városokkal együtt, hirtelen visszaveszik. Gróf *Nádasdi Eerentz*, *Génudba* is bémegyén. A' következő 1747. esztendőnek közepe után, pedig, az Ausztriai és Szárdiniai seregek, mind a' Genuai vidékenn, mind egész *Pedemontiumon* erőt vesznek. A' háború másk Theátrumává lett *Catholicum Belgium*. Itt a' Frantziák fordultak felyül. Ugyanis, *Hertzeg Kumberlánd*, az említett *Carolus Eduardus* ellen, Angliába haza hívatatván: a' Mária Therézia hadai magokbann maradtak; melyek 1746. bann, ama' Frantzia szolgálatbann lévő híres Marsalnak, *Saxóniai Gróf Móritznak*, meg nem felelhettek. Maga *XV. Lajos*, hadi népének serkentésére, megjelent. *Marsal Móritz*, már Februáriusbann, (1746.) *Brüsselt* megvette, és ezzel az alkalmatossággal tizenkét ezer embert ejtett fogságra. Azután, *Augusztusig*, elfoglalta *Antverpiát*, *Mechlint*, *Monst*, és más erősségeket. September 30. dikánn, az erős *Namur* várát is megvette. October 11. dik napiánn pedig, *Lotharingiai*

Hertzeg Károlyonn, a' ki, a' Drezdai Békesség megkötése után, Catholicum Belgiumnak megöltalmazására ment vala, győzedelmeskedett. Így osztánn, egész Ausztriai Belgiumból, a' Mária Thérézia hatalma alatt, *Luxemburgnál és Limburgnál* egyéb nem maradt. Ezen környülállások között, Mária Thérézia, Octóberbenn, Gyűlést akart tartatni, a' megbékélés végett, *Bréddbann*. Melyből hogy semmi sem lett; az Angliai Udvar okozta; mely, *Hertzeg Cumberlanddot*, Cath. Belgiumba visszszakultvénn, és, azáltal, szerentsébb előmenetelt reménylvénn, kedvezőbb időre kívánta hagyni a' békességről való alkudozást. A' *Szövetséges Belgák* részéről segítődött volt Maria Thérézia. Melyet, noha nehezen szenvedett XV. Lajos: mindazáltal hadat nem izent azoknak; hanem inkább győzedelmeinek közepette is, 1746-bann, *Neutralitással* kínálta meg. De azok azt el nem fogadtak, Melynek oka ismét Anglia volt. Ugyanis, az Anglus Udvar azon igyekezett, hogy az elnyomattatott *Orániai Ház*, Hollandiábann, régi tekintetét és hatalmát visszanyerje. Mely szándékban csak úgy reményelt előmenetelt, ha béültvénn a' Hollandus birtokokba az Ellenség; zenében támadna a' Nép között. Ez meg is lett. Mert, megútván utóljára XV. Lajos, - a' *Neutralitással* való kínálkozást: Ausztriai Belgiumbann lévő seregeinek egy részét, *Gróf Löwendál* vezérlete alatt, Aprilis 17-dik napján, 1747-benn, hirtelen Szövetséges Belgium ellen küldötte; a' ki is szörnyű sebességgel menvénn elő, nem tölt belé egy hónap, a' midőnn, mind azt, valamit

Flan,

Flandriából bírtak a' Hollandusok, elfoglalták; September 16-dikán pedig, ugyan azon esztendőben, a' *Berg-op-zoomi* erősséget is megvette. Ekkor, az effélékhez nem szokott Belga Köznép, a' szerentsétlenség okát, Előljáróiban, és a' Fő Rendekben keresvén, azok ellen felzendült. Mely zavaros állapotjában Hollandiának, Anglia, az Orániai Hertzeget *IV. Vilhelmet*, az Igazgatói (Gubernátori) Hivatalba bétételé. Ekképenn elérvén azt a' célját Anglia, hogy az Igazgatói Hivatal, mely a' *III. Vilhelm* halálával, (a' ki Belgiumi Gubernátorságból lévén Angliai Kirallyá, azon Hivatalt azután is megtartotta), 1702-ben megszűnt vala: már most nem akarta, hogy hova tovább, több szerentsétlenségnek és veszedelemnek tétetessék ki Hollandia. Ezen az okon, ahoz a' Szövetséghez, melyet Mária Therézia, Május 22-dikén, 1746-ban, oly móddal kötött vala a' Muszka Czárnéval *Er'sébettel*, hogy egymást, ha a' szükség kívánja, 60 ezer emberrel segítsék: 1747-ben, Anglia is hozzá állott. Mely Szövetségenn a' Frantzia Udvar annyival inkább megrémült: mivel a' Muszka segítség, mely Mária Theréziának ígérődött volt, Német Országba megérkezvén, már Francóniánál járt. Midőnn azért, *Marsal Mórítz*, *Masrichthoz* (*Trajectus ad Mosam*) közelgetvén, Hollandia reménykedett volna a' békességért: könnyen ráállott a' Frantzia Udvar, hogy az Egyezés végett, Gyűlés (*Congressus*) tartódjék. Mely Gyűlés helyévé azután, *Aquisgranum* városa (*Aachen*, Westphaliában, a' Juliacumi Hertzegegségben) kineveződvén: az alku-

dozás, 1748-ban, Április 16-dikán, elkezdődött; ugyan azon Hónapnak 30-dikán pedig, a' Frantziákra, Anglusokra, és Hollandusokra nézve, kik között erre az időre, egészen megkésztült egyesség, bé is rekesztődött.

§. 108. Mária Therézia, kinek minden részvétele nélkül esett ez az Egyezés: ahoz állani darab ideig nem akart. Utóljára mindazáltal, minekutánna *Olasz Ország* eránt bizonyosabb meghatározás tételét: abbann *Mária Therézia* is megnyugodt. Így vivődött az *Aquisgránumi Békesség*, 1748-dik esztendőben, Október 23-dikától fogva November 7-dikéig tartott új alkudozás után, tökéletességre; melynek fővebb Czikkelyei ezek voltak:

1. Hogy kiki, a' mit elfoglalt, visszaadja.

2. A' *Szárdinai Király*, és a' *Génual Közönséges Társaság*, régi birtokaikba visszaálltassanak.

3. A' *Dün-kirkei erősség* lerontassék, és a' *Praetendens* fija, *Carolus Eduardus*, *Frantzia Országból* kiűzöttassék.

4. *Mária Therézia*, *Pármát*, *Placentzidit*, és *Gvastallát* engedje a' *Spanyol Király V. dik Fílep* fijának *Don Filippnek*, úgy mindazáltal, hogy, ha *Don Filipp* akár *Sicíliai*, akár *Spanyol Országi Királlyságra* menne, vagy pedig *Férjfi magzat nélkül* halna meg, mindenik esetbenn, azon *Birtokok*, a' *Felleges Ausztriai Ház* hatalma alá menjenek vissza.

§. 109. Az utolsó vagy negyedik *Határozást*, *Nápolyi és Sicíliai Király Don Carlos* nem szívolhetvénn: az *Aquisgránumi*
Bé.

Békességet el nem fogadta; sőt ellenben azt nyilatkoztatta ki, hogy, ha ő a' Spanyol Koronát elnyeri: Nápoly és Szicília Országát egynek fogja adni gyermekei közül. Ez meg is lett 1759-benn; a' midőnn *Don Carlos, III. Károly* név alatt, Spanyol Királya lévén: *Nápolyt és Sziciliát*, a' harmadik Fijának *IV. Ferdinándnak* adta által. Egyébaránt, az *Aquisgránmi Békesség*, azokonn az Egyezésekenn, melyek a' *Pragmatica Sanctio* dolgábann, a' feljebb való esztendőkbenn lettek, semmit nem változtatott. Így lett ez által tsendessége Európának, melyet osztánn, a' tudományoknak, mesterségeknek, kereskedésnek, és munkáságnak, tsak egynéhány esztendő alatt is, szembetűnő előmenetele követett.

§. 110. Ezen — tsak nem *nyúltz esztendői* — Háborútól, megszabadulván *Mária Thérézia*, Magyar Országra, melynek legtöbb segítségével élt vala, különös gondját fordította. A' Nemzet eránt vala bizodalmanak és igaz indulatjának megbizonyítására, mindjárt a' következő 1749-dik esztendőbenn, azt tselekedte, hogy első szülött Fijának, *Fő Hertzog Jósefnak* nevelését, *Gróf Batthyáni Károlyra* bízta. Ugyan arról akarta a' Nemzetet meggyőzni az által is, hogy ugyan tsak az 1749-dik esztendőbenn, a' *Budai Várban*, ama' híres *Magyar Királyi Palotának*, melyet hajdan *Nagy Lajos* építtetett, *Sigmond* ékesíttetett, *Mátyás Király* pedig tsak nem hitel felett pompássá tett vala, újra való megépíttetéséhez fogatott, és azt osztánn el is végeztette. Továbbá, 1751-benn, *Pa'sonbann*, Aprilis 18-dik napjára, Diétát gyűjt-

vén egybe, jelentette azt az akaratját, hogy *Pálfi János* helyébe, a' ki, ugyan azon esztendőbenn, Mártzius 24-dikénn, *nyóltz van nyóltz esztendő s kordbann* hadálózott meg, Palatinus tevődnek. Tevődött *Gróf Batthyáni Lajos*, kinék közbenjárására, az adózó (*contribuens*) népénn könnyítini kívánván *Mária Therézia*, bizonyos Rendelést tett az eránt, hogy az adózó ember, mit és mennyit tartozzék adni a' nála quartélybann lévő katonának. — Másik esztendőbenn, 1752-benn, a' *Haditudományok tanulására, Németül helybenn (Wienerisch-Nestadt)* Katonai Oskolát állitván fel *Mária Therézia*: azt, a' Magyar Ifjúságnak is megnyitotta.

§. 111. Ilyen és ezekhez hasonló Rendeléseit és Intézeteit által igyekeztvén, a' Békesség ideje alatt, a' Magyar Nemzet javát és boldogságát előmozdítani *Mária Therézia*: 1756-bann, ismét új, teljes, és hosszas hadakozásba vitett, mely a' *het esztendő s Háború* volt. *Mária Therézia*, Szilváziának tőle erőszakkal lett kitértatását, az Aquisgránumi Békesség után is, nem felejtette. Tudta ezt *II. Fridrik*, valamint azt is, hogy *Mária Therézia*, az Aquisgránumi Békesség köttetésekor, a' mikor nyóltz esztendei Háborúnak vetett véget, sokkal erősebbenn állott, mint mikor azon Háborúhoz kezdett volt. Ebből az okból, a' Közönséges Békesség helyre állásával gyanúját és félelmét le nem tévén *II. Fridrik*: hadait el nem oszlatta, hanem inkább szaporította, 150 ezerre nevelvén azoknak számát. Ez, ha szinte nagy tsendességgel ment is véghez: háborúhoz való készületnek

nek látszott, és a' szomszéd Hatalmasságokat figyelmetességbe hozta. Innen lett osztánn az, hogy *Mária Thérèzia*, a' Muszka Czárné *Er'sebet*, a' Saxóniai Választó Fejedelem 's egyszersmind Lengyel Országi Király *III. Augustus*, szövetséget kötöttek egymással; II. Fridriket, mind hármann, vezedelmes Szomszédjoknak tartván. Mindezáltal, ez a' Szövetség, csak arra az esetre volt kötve, ha II. Fridrik közülök valamelyiket megíámadná. Ezt a' Szövetséget, a' Muszka Czárné, *Er'sebet*, igen akarta, azért, mivel magát II. Fridriktől megsértettnek tartotta, úgymint, a' ki, asztal felett, vig és elmés tréfái között, *Er'sebet* nem egyszer érdeklette. Szintén úgy nehezelt II. Fridrikre, a' Muszka Minister *Bestuchev* is. A' Saxóniai Minister *Brühl* pedig, éppen olyan idegenséggel viseltetett eránta: a' mipémű szíves indulattal állott *Mária Thérèzia* mellett. Az említett Szövetség tehát a' végre készült, hogy a' nagyraavagyó és mindenfelé terjeszkedni kívánó II. Fridrik, megaláztatnék. De ennek is mindenkor résenn volt a' füle. Azombann, kibérelt emberek által, titkonn dolgozott az Udvaroknál; úgy hogy mind az, valami a' három Udvarok között történt, tudára lett.

§. 112. A' Hét esztendő's Háború kiütésére mindazáltal, nem az említett három Hatalmasságok birtokaibann, sőt nem is Európábann, hanem Északi Amériká'bann adódott alkalmatosság. Mely dolog így történt. Az *Ultrajectomi Békességhötésbenn*, 1713-bann, a' Frantziák, Északi Amériká'bann, *Acádiát*, vagy *Új Skótzia*t, az akkori kiterjedése szerint, általengedték az Anglu-

Anglusoknak. Annak határai mindazáltal, sem akkor, sem azután, az *Aquisgrán* *Békesség*benn, ki nem jegyződtek. Ebből osztánn sok visszálkodás lett az Anglusok és Frantziák között: mivel, mind a' két Nemzet, egyik úgy mint a' másik, azonn igyekezett, hogy birtokit Északi Amérikában, mentül szélesebbenn terjeszthesse. A' pernek szép móddal való eligazítására, 1750-benn, egyezéshez fogtak: de egyességre, sem ebben, sem a' következő esztendőbenn, nem mehettek. Azombann, a' Frantziák, 1754-benn, az Északi Amérikában lévő Anglus Colóniákonn, az *Ohio* vizénél, némely erőszakot követtek el. Melyért, az Anglusok, másik esztendőbenn, (1755.) azal állottak bosszút, hogy a' Frantziák hajóit, melyekenn Amérikába kereskedtek, elfogdosták. Ekkor a' Frantzia Követ, el sem búcsúzánn, ott hagyta *Londont*. Mely tselekedetből látni való volt, hogy már a' Háború elkerülhetetlen. A' Frantziák, azt, a' mit rajtok Amérikában ejtettek az Anglusok, Német Országban akarták visszaadni; azonn igyekeznénn, hogy *Hannóverát*, melyet az Anglus Király bír vala, elfoglalják. Féltvénn tehát *II. György* *Hannóverát*: minthogy annak őltalmazása nem egészen esett keze ügyibe; nem is reménylhetette, hogy egyedül, a' hatalmas Frantzia erő ellen megtarthassa: 1756-bann, Januárius 16-dik napján, a' Prussszai Királlyal *II. Fridrikkel* úgy kötött, hogy az, *Hannóverát* őltalmazza meg. Ezt megtudván a' Frantzia Udvar: olyan lépésre határozta magát, mely az akkori időbenn szinte lehetetlenségnek látszott; arra tudnillik, hogy

a' Felséges Ausztriai Házzal kössön Szövet-
séget. A' Bétsi és Párisi Udvarok között,
ugyanis, majd tsak nem harmadfél száz
esztendőől fogva ellenkezés uralkodott va-
la: melyet most, Gróf Kaunitz, a' ki az
Aquisgránumi Bekességkötés után küldő-
dött vólt Követnek Párisba, egyszerre el-
enyésztetett. Ebbenn a' váratlan Szövetség-
benn, mely Május 1. napján, 1756 bann,
Versáliában ment tökéletességre, *XV. La-
jos* Mária Theréziának, arra az esetre, ha
megtámadtnék, 24 ezer embert ígért se-
gítségül, még pedig úgy, hogy *Mária The-
rézia*, a' Frantziáknak tengeri hadaközási-
ba részesülni, telyességgel ne tartoznék.

§. 113. Mind ezek nem eshettek úgy,
hogy *II. Fridrik* meg ne sejtette volna. In-
nen lett az, hogy a' Prusszus hadak, na-
ponként gyülekeztek Sziléziába. Ezt látván
Mária Therézia: figyelmetességbe hozódott.
Az Ausztriai Seregek, mustra tartás végett,
Cseh és Morva Országba parantsoltattak.
A' Muszka Czárne Er'sébet, és a' Saxóniai
Választó Fejedelem, 's egyszersmind Len-
gyel Király, *III. Augusztus*, a' minapi Szö-
vetségre emlékeztetődtek. A' Czárne, Prusz-
ziához közel, *Livóniában*, és *Curlandiá-
bann*: a' Saxóniai Választó Fejedelem pe-
dig, Saxóniának Cseh Ország felől való
szélinn, *Pirnándl*, kezdte táboroztatni seregeit.

§. 114. Soká késni a' dologgal, *II. di-
k* *Fridrik* sem akarván: Junius 26-dik nap-
ján, 1756 bann, a' Bétsi Udvarnál, ezt a'
kérdést téteti: hogy mind ezek a' készülé-
tek nem ó ellene valók-é? A' kérdésre ahoz
való felelet adódván: nyilvánbann kezdett
beszélni, 's azt kívánta, hogy *Mária The-
rézia*.

Thérzia, egyenesen arról legyen ígérte; hogy őtet sem ebbenn, sem a' következő esztendőben, semmiképen meg nem háborítja. Ezt, Mária Thérzia, minden feltétel és meghatározás nélkül, meg nem ígérhetvén: II. Fridrik, többé se kérdett se hallott, hanem, készvén lévő seregeivel, Augusztus 29-dik napján, 1756-ban, Saxóniába béüölt, és a' Választó Fejedelmi lakóhelyet, *Drezdát*, melyből III. Augusztus, kévéssel az előtt, a' *Königstein* nevű Erősségbe futott vala, elfoglalta. Hatalmában lévén *Drezda*: arra az erőszakra ment, hogy a' Választó Fejedelmi Leveles Házat (*Archivum*), a' Választó Fejedelemség 's egyszerűen Legyel Királyné bator ellentállásával nem gondolván, feltörette, és abból, a' feljebb említett Egyezésekről szóló Leveleket kivétette. Ezekkel ösztánn maga mentségére kívánván élni, azt hirdettette ki, hogy fegyverre való kelését, egyedül, az ellene régtől fogva készülő és tökéletességre is ment Szövetkezések okozták.

§ 115 A' Választó Fejedelemséghez tartozó (*Electoralis*) Saxóniához hozzá jutván II. Fridrik: *Schwöbin* nevű Vezérét, számos hadi néppel, *Cseh Országba* küldötte: maga pedig, a' *Pirnándt* fekvő Szaksz tábor ellen indult, mely 17 ezer emberből állott. Ezt hirtelen úgy bérekesztette, hogy hozzá semmi féle eleség nem vivődhetett. Ily állapotban lévén a' Szaksz tábor: Mária Thérzia, *Cseh Országból*, *Braun* (Brown) nevű Vezérét küldötte annak szabadtására. De, ezt II. Fridrik, serege egy részével eleibe menvén: Október 1. napján, 1756-ban, *Lowositznál* meggyőzte,

és Csehországba visszaverte. Ekképén a Szaksz tábor utolsó szükségére jutván, kéntelen volt magát feladni; melyet osztán II. Fridrik, a maga hadai között elosztott, tsupán a Tiszteket borsátván el, oly feltétel alatt, hogy, míg ez a Háború tart, ellene hadi szolgálatoit ne tegyenek. Így a békövetkezett telet, Saxóniában tsendesénn töltötte II. Fridrik, abban seregeit téli quártélyra szállítván, és másképen is, mint fegyverrel nyert tartománynak, sok hasznát vévén.

§. 116. Azombaun, míg a tél tartott, mind két részről, az Ellenséges Felek, szüntelen ahhoz készültek, hogy mentül nagyobb erővel folytathassák a hadakozást. A Császár *I. Ferentz*, Januárus 17-dik napján, 1757 benn, II. Fridrik ellen, mint a ki a Saxóniai Választó Fejedelem tartományát erőszakosán elfoglalván, a Német Birodalom tsendességét megháborította, Executionális Háborút rendelt. Ehez képest, kiki a Német Országi Fejedelmek közzül, bizonyos számú sereget tartozott állítani a Pruszszus ellen. Ezennkívül, a Muszka Czárné *Er'sebet*, 100 ezer embert ígért. A Frantzia Király XV. Lajos pedig, a Frantzia Koroná Örökös (*Dauphin, Delphin*) Feleségének, ki is a III. Augusztus leánya volt, siránkozásira és esdeklésire, már nem 24 ezer embert, (a mint a Szövetség tartotta), hanem, két derekas sereget állított ki; egyiket, mely 80 ezer főből állott, és *Marsall a' Etrées* vezérlése alá bízódott, Hannóvera ellen; másikat pedig *Soubise* nevű Vezér alatt, a vegre, hogy által, a Német Birodalombéli Sereg

erősebbé tevődnek. Sőt Svéczia is arra vándorolt a' Frantzia Udvarától, hogy, mint az 1648-bann kötött *Vestfáliai Békességnek* Oltalmazója (*Garant*), keljen fel Prusszia ellen. *II. Friderik* is ugyan, semmit el nem mulatott, hogy mentül készebben állhasson ki a' következő táborozásra: de segítségét, az egy Anglus Királynő *II. Györgyn* kívül, senkitől nem nyert. Ez, a' kissebbik Fija (*Kumberlándi Hertzeg*) alatt, Alsó Saxóniában, *Anglus, Hannóveri, Braunschweigi, Hassiai, Bückelburgi, és Góthai* hadakból, oly vigyázó Sereget gyűjtett egybe, melynek száma 45 ezerre ment — Ily készülétek között tölt el a' tél, 1757-benn.

§. 117. Tavaszra kelve, 1757-benn, elkezdődvén mind a' két Ellenséges Részről, a' táborozás: az iszonyú véres tsaták egymást követték; úgy, hogy *Aprilistől* fogva, egész *Decemberig*, kikötvén *Octóbert*, minden hónapbann, hol egy hol több, szörnyű ember kárral járó hartzok és viaskodások történtek. Nem is vólt példa, az ilyen vérrel folyó esztendőre, egész ezen hét esztendő Haborúig, a' Históriában. — *II-dik Friderik*, a' ki mindég a' más földénn szerett hadakozni, már Aprilisben, három felől bootsította hadait Cseh Országna. Egyik seregét Saxóniából maga vezette; másikat, Sziléziából, *Schwerin*; harmadikat pedig, Luzátziából, Hertzeg *Bévern*: és mind ezek, az előre meghatározott napra, *Prága* alatt vóltak. Ott, a' Mária Therézia Hadinépe, melynek Vezérei, Lotharingiai Hertzeg *Károly*, és *Braun* vóltak, készenn várta a' Prusszusokat. Május 6-dikán öszvetsap-

ván

vann a' két tábor: darab ideig kétséges volt a' hartz kimenetele; míg nem az Ausztriai Sereg két szárnya között, nyílást vévén Szre *II. Friderik*: azonn, nagy hirtelenséggel, bérontott, és az Ausztriai tábor, iszonyú vérontás között, két felé szakasztotta. Ekkor, megbomolván abbann a' rend: mindjárt elvált, hogy melyik Részé a' győzedelem. Hertzeg *Károly*, táborának egy részével, *Prága* falai közzé vette magát: a' többi népe pedig Morva Ország felé vonult. Ebbenn a' *Prága* alatt történt ütközetbenn, Mária Theréziának egyik híres Vezére *Braun (Brown)*, a' ki közlegényből ment vala fel Feldmarsallságra, halálos sebet kapott, melybenn, kevés napok múlva, *Prágabann* megholt. A' *II. Friderik* részéről pedig, *Schwerin* esett el, 82 esztendő korábann, kinek halála, csak nem egy hartzvesztéssel ért fel.

§. 118. Ezen győzedelem után, a' Prussszai Király, *Keith* nevű Vezérjével együtt, *Prágát* kezdette ostromolni, *Hertzeg Bévernt* pedig, *Daun* ellen, Morva Országba küldötte. De *Daun*, derekas hadi nép érkezvén hozzá a' Magyaroktól, úgy megerősödött: hogy *Hertzeg Bévern* néki telyesléggel meg nem felelhetett. A' Király tehát, ostromló seregének egy részével maga indult a' megszorult *Bévern* segítségére. Azombann *Daun*, *Nádasdi Ferentzel* együtt, *Práganak* az ostrom alól való felszabadítására sietvén: *Kollin* városához nem messze, *Planian* nevű falunál, *II. Friderikkel* öszvetalálkozik. A' Király úgy ítélvén, hogy, ha *Daunt* megveri, *Prága* mindjárt feladja magát: várván várta a' megvívásra való alk.

III. Darab.

L

kal

kalmatosságot; és, annak szerentsés kimeneteléhez oly nagy bizodalma volt, hogy az ütközet előtt való nap így szólott a katonáihoz: „*Hólnap, ha Isten akarja, meg egyszer megverjük a' Császárné népét, és azután Bétsho megyünk Békeesség kötni.*” De másképpenn történt a' dolog. Junius idik napján, elkezdette a' Király az ütközetet, a' lévén célja, hogy a' *Dana* népét, a' *Planán* mellett lévő sántzból ki-
verje. Meg is vetette minden erejét és mesteriségét. Hétszer újította meg a' harizot, de mind a' hétszer visszavérettévénn, meggyőzettegett. Dél utáni 2 órától fogva, estvéli 9-ig tartott a' verekedés. A' II. Fridrik táborának 25 ezer ember híjja esett, a' holtakat és foglyokat együvé számlálvása. Elvesztett 22 zászlót, 45 ágyút, és felelte sok tábori eleséget. Mindenek felett kimattatta ekkor magát, a' vitéz *Nádasdi Ferencz* alatt viaskodó Magvarság, úgy hogy a' győzedelmet főképpenn annak lehetett köszönni.

§. 119. E' nagy romlás után, II. Fridrik, Saxónia felé futván, *Loutmeritzben* állapodott meg. Feldmarsall *Keith* is, a' a' ki a' *Kollini* (tulajdonképpenn *Planádn*) ütközet alatt, *Prágát* ostromolta vala, hallván a' veszedelem hírét, igyekezte népet Prága alól visszahúzni. Eszrevévénn ez Lotharingiai Hertzeg *Károly*: *Prágából* 24 ezer emberrel kirohan, és a' *Keith* seregében sok kart téssen. Mindazáltal *Keith*, ha mind nehezenn is, a' Pruszsus Királyhoz, *Loutmeritzbe* verekedik. Ekképpenn a' *Kollini* győzedelem által, mind *Prága* az ostrom alól felszabadult, mind egész Cseh Ország a' Prusz-

ruszszus seregektől kiűrült. Ezen örvende-
s történetnek emlékeztetése állította fel
Mária Therézia, ama nevezetes *Vitézi Rend*-
t, mely az Ő Nevéről *Therézia Rendinek*
vattatik. Szolgál ez a' Hadiembereknek
rkentésére, melybe minden Tisztek, a'
ízlótartóig, Vallás külömbsege nélkül,
vételnek, ha arra magokat érdemesekké
szik.* A' vitéz *Nádasdi Ferentzet* maga
Mária Therézia ékesítette meg ezen Rend
úmerével.

* A' *Therézia Rendiben* lévő Vitézek osztatnak
Nagy Keresztésekre, Commendátorokra, és
Kis Keresztésekre; és ezen helyhezetődések
szerint veszik osztendőnként való jutalmokat,
az első rendben 1500, a' másodikban 600,
a' harmadikban 400 Rh. forintokat. A' mely
személy, ezen Vitézi Rendbe való felvételte-
tése előtt Nemes nem volt: felvételtesével,
Nemessé lesz; a' Nemes pedig ingyen Bá-
róságot nyerhet.

§. 120. A' *Kollini* (vagy *Plánidni*) ve-
delem után, II. *Fridrik*, futásban lévő
dait *Leutmeritzben* ösveszedvén, *Sa-
nidba* v. szszatért. Minekutánna egyszer
ezdődött rajta a' szerentsétlenség: több
jok és nyomorúságok is érdeklették. Ugyan-
a' *Kumberlándi Hertzeg*, a' ki egyedül
ar vala lenni segítségére, Julius 20-dikén
1757.), *Hastenbecknél* (Alsó Saxóniában)
gütköztvén a' a' *Etrés* vezérlése alatt
Frantziákkal: azoktól megverettetett.
után pedig, oly szoros helyre húzta
gát, hogy, *Klószer Szévenben*, kente-
ttetett gyalázatos Capitulatióra állani,
ígervén, hogy az alatta lévő nép le-
zi a' fegyvert. Másfelől, a' Muszkák,
L 2 Apraxin

Apraxin nevű *Feldmarsall* alatt, *Julius* első napján béüvénn *Pruszsziába*: *Pillaut*, és *Mémolt*, más Városokkal együtt, elfoglalták. Azon Országnak óltalmazását *II. Friderik*, *Feldmarsall* *Lehvaldra* bízta vala: de ez, nem lévén több embere 30 ezernél, a' 97 ezerből álló *Muszká* sereggel fel nem tehetett. Oly parantsolatot vévén mindenképp a' Királytól, hogy akármibe kerül, ütközzön meg a' *Muszkákkal*: *Augustus* 30 dik napján, *Grosz-Jägendorfndi* (Napkeleti *Pruszsziában*, az *Insterburgi* *Kerletbenn*) szerentsét próbált: de erősen megverettetett.

§. 121. Azombann, mindeneknek ütköztetésére, a' *Muszkák*, ezen győzelem után, *Pruszsziát*, mely már kezekbe volt, hirtelen oda hagyták. Mi okból történt ez: idővel jött világosságra. Tudnillik, a' *Muszká* Czárné *Er'sebet*, akkor, midőn a' *Grosz-Jägendorfi* ütközet esett, igen beteg volt, úgy hogy halálát lesték. A' *Fő Cancellarius* *Bestuchef* attól tartott, hogy az *Er'sebet* után következendő Czár, *III. dik Péter*, a' ki *II. Frideriket* halálából szorította és betsülte, néki vétkül fogja azt tulajdonítani, hogy *Pruszszia* ellen egész erővel folytatta a' háborút. Irt tehát *Apraxin* nak, hogy a' *Muszká* hadakkal térjen vissza *Pruszsziából*: a' ki is engedelmeskedett, és a' keze alatt lévő sereget *Lengyel* Országba húzta vissza. Azután, megfordulván a' Czárné, említett betegségéből, midőnn ezt a' dolgot megtudta, felette megharagudott; és *Apraxint* kérdőre vonaván, midőnn az a' *Bestuchef* *Levelével*

me-

mentette volna magát: *Brestuchefet* Fő Can-
celláriusi Hivatalából kitette.

§. 122. Az alatt, míg ezek estek, a'
lémet Birodalombéli — iminnen amonnan
szveszedett — egyvelges Hadinép, (*Reichs-
xecutionsarmee*), melyet *Hertzeg Hil-
wysghausen* vezérlett, a' *Soubise* alatt lévő
hadtízia sereggel egyesülvénn, közelgetett
axóniához. Ezen egyesült Tábornak, *II-
ik Fridrik*, maga indúlt eleibe: *Hertzeg
Lévern*t, Luzátziabann, Szilézia őltalmazá-
ira hagyvann. Mely alkalmatossággal él-
énn Lotharingiai *Hertzeg Károly*, Gróf
Idásdíval Schwabnitzet megszállatja; Gróf
Hadik Andrást, *Berlinre* küldi; hogy így
I. Fridriknek, említett útjábann, akadályt
gyen: maga pedig, *Daun*nal együtt, *Bé-
rn* ellen mégyen. Gróf *Hadik*, 2000 Ma-
var Vitézekkel, hirtelen *Berlin* alatt te-
mvénn; azt, *Octóber 16-dik* napján,
(1757.) elfoglalja, 310 ezer tallérig meg-
getzolja: azzal elébb áll. *Berlinnek* segít-
gére *II. Fridrik* visszafordúlt: de meg-
tvénn Gróf *Hadiknak* onnan lett eltávo-
isát: kezdett útját ismét folytatta, az egye-
ilt Német Birodalombéli és Frantzia sere-
ek ellen. Azokat osztánn, *November 5-
ikénn*, *Roszbach* nevű falunál (*Thuringiá-
ann*, *Merseburg* és *Weiszenfels* között)
dályánn: tsufosann megverte. A' Király
únte ebédnél ült, *Hertzeg Ferdinánd*, *Keith*,
Soidlitz Generálissaival, midőnn, dél-
tánn egy óra tájbann, megtudta, hogy jó-
rá az 50 ezer főből álló *Ellenség*. Magá-
ak csak 23 ezer embere vólt. De oly böl-
ienn rendelte el ezen kevés számú hadi-
épét: hogy, egynéhány órák múlva, az

egész ellene jött tábor széljelszóródott. Annál váratlanabb dolog volt ez a' Frantziák előtt, hogy azok, eleinte, még arról is kételkedtek, ha valyon nem illetlen dolog lenne-e nekik, a' *Brándenburgiai Márchinak* (így nevezték II. Fridriket azért, mivel Elei tsak Brandenburgiai Márchiók voltak) maroknyi népével hartzba elegyedni. *Sonbise* pedig, annyira bízott magához, hogy előre azt írta XV. Lajosnak, hogy nem sokára fogva viszi eleibe a' Pruszsiai Királyt. De hirtelen, minden helyes ok nélkül, oly rémülés (*Panicus terror*) foglalta el a' Frantziákat: hogy hátat fordítván, és fegyvereiket, sőt még a' stíblijeiket is, a' könnyebbenn való futhatás végett, elhagyván, s kalapjaikat elhúllatván, hanyatt bomlok rohantak a' Rhénus felé, azt képzelvén, hogy mindenütt nyomokban van II. Fridrik. A' fogságba estek oly sokan voltak, hogy elég kísérvök nem lehetvén, a' következett napokon, nagy részént elszökhettek.

- *II. Fridrik*, elkészítvén seregét az Őtközetre, kirakatta az ágyúkat: azomban a' sátorokat felvonatta, mintha tsak téborozott volna. De alig rohant az Ellenség a' Pruszsus seregét: minden sátor egyszeribe a' földön volt, minden katona készenn állott a' birtára. A' rettenetes ágyúzás elszélesztette a' Frantia lovasságot; a' Birodalombéli Sereg, minél előtte tsatára kelt volna, hátat adott. A' Frantzia gyalogság, egy darabig tartotta magát, de utóljára hasonlóképen futásnak eredt. Lásd *Néhai Tiszt. T. Péterli Jósef Úr* munkáját ilyen titulus alatt, *A' Hét esztendő Háborújának rövid előadása az Alzir végén, a' 270-dik oldalonn.* — A' szörnyű fegyvertárában II. Fridrich: azt írják, hogy hasára

te a kezét, és úgy nevetett, ezt mondván:
 „Soha se tudtam, hogy ilyen sok derék ken-
 „gyelfutója van a' Frantzia Királynak.”
 Az elfogattak között voltak nyóltz Generáli-
 sok, és 250 Fő Tisztek. Ezeket estvére, va-
 tsorára hívánn a' Király, és látván, hogy a'
 vatsora nem igen derék: magát ezzel mentet-
 te: „Megéngedjenek az Urak, mert magam
 se tudtam, hogy ma ennyi vendégeim lesz-
 nek.” Lásd *Néhai Tiszt. T. Péterseli Jo'sef*
 Ur említett munkáját, a' 271-dik oldalon.
Soubisere azután, magok a' Párisiak, tsúfos
 Epigrammákat írtak. Már az előtt is, tudnil-
 lik, úgymint, September 19-dikénn, igen' gya-
 lázatosann járt volt ez a' Frantzia Vezér. Mert,
 Pruszsus Generális *Seidlitzet*, hit II. Fridrik
Gothábann hagyott vala, kevés népével
 együtt, melynek száma mind össze is tsak
 1500-ra ment, a' kére akarván kesíteni: 8 ezer
 emberrel ellene indúlt. *Seidlitz*, mikor ezt
 megtudta, nem akarván szerentséltetni em-
 bereit, *Gothából* kitakarodott: *Soubise* pedig
 oda bémenvénn, kedvére mulatott. Ekkor
Seidlitz, véletlenül rajta ment, és oly fölel-
 met öntött belé, hogy se kérdvénn se hall-
 vánn *Soubise*, ama' végső veszedelemet jelen-
 tő Frantzia szókkal adott jelt katonáinak a'
 futásra: *Sauve, qui peut*, azaz, *ki merre*
tud, szaladjon. Szaladtak is a' Frantsiák, va-
 lamint tudtak, *Kisenach* (Isenacum) felé, sok
 jó szagú vízzel telyes üvegeket, púderes zats-
 kókat, pomádé tartókat, nap ellen valókat,
 (parasols), 's a' t. hagyván el. Ebből lehet
 látni, mennyi függ a' Vezértől. Mennyire kü-
 lömböznék a' mai Frantsiák a' *Soubise* sere-
 gétől.

§. 123. A' *Roszbachi győzedelemből* meg-
 érvénn II. Fridrik: úgy találta, hogy más-
 t mindenütt szerentséltlenül folytak dolgai.
Vádasdi Ferentz, az alatta viaskodó Ma-

gyarokkal, Alsó Sziléziában, oly tüzesen ostromlotta *Schweidnitzet*, melyet Prusszus General Major *Sers* őltalmaz vala: hogy az, 16 nap múlva, November 12-dikén, magát feladta. Fogságra jutott hat ezer örfő katona: elnyerődött 164 ágyú, 48 zászló, sok eleséggel, és mintegy 300 ezer Rh. forint kész pénzel együtt. Nádasdi azután, Hertzeg *Bévern* ellen ment, a' ki *Boroszló* alatt táboroz vala. Ugyan oda Lotharingiai Hertzeg *Károly*, és *Daun* is megérkeztek. Ekképenn egyesült erővel rontván a' Prusszusokra: azokat, néha magokat elég vitézül forgatták, November 22-dikén meggyőzték. Két nappal azután, maga Hertzeg *Bévern* is, midőnn egy inassával, szemlélődni (*recognoscirozni*) ment volna: elfogattatott. Az nap, estve, *Boroszló* is feladta magát, melybenn ismét sok eleség, és hadi eszköz találtatott.

§. 124. E' szerint, egész Szilézia az elfoglaltatáshoz lévén közel: II. Fridrik, Thuringiánn keresztül, csak nem képzelhetetlen serénységgel, törekedett Sziléziába; és már December 2-dik napján, *Parchwitz*-nél volt. Ott seregét rendbe szedvén, és azzal a' *Bévern* vert hadát is egyesítvén: December 4-dik napján, *Boroszló* felé indult. Más nap, úgymint December 5-dikén, a' Mária Therézia hadaival, *Boroszló*hoz nem messze, *Leuthen* nevű városnál, ösvetalálkozván: megütközött; és, néha csak egy talpallatnyi földet is drága vérenn kellett megvennie a' tsatahelyből: mindazáltal, a' sokszori ösvetsapások után, tökéletesen győzedelmeskedett. Neveztetik ez az ütközet *Lissainak* is: minthogy *Lissa* várához közel esett. A' tsata helyén marad-

tak, Generális *Luhezi*, *Printz Stollberg*, 6 ezer emberrel. Elfogattak 15 ezerenn. Elgyérődött 131 ágyú, 51 zászló, és igen sok társzekér. Azután, December 20-dikán, *Boroszlo* is, melynek őrizete 13 ezer emberből állott, magát feladta.

§. 125. A' következő 1758-dik esztendőben is, a' hadakozást úgy folytatta II-dik Fridrik, hogy az, tulajdon jobbágyinak nem nagy megerőltetésével esett: mivel arra a' költség, rész szerint a' Saxóniai Lakosokra vetett terhes adóból: rész szerint pedig, az Anglusnak abból a' pénzbéli segítségéből tölt ki, mely esztendőnként 670 ezer font sterlingre, azaz, mintegy négy millió kurta tallerra ment. Legelsobenn is (Április 16-dikán) *Schweidnitzet* vette vissza. Onnan, Morva Országba, *Olmütz* alá ment, és Május 27-dikén, annak ostromához fogott. De midőnn *Laudon* és *Siskovits*, minden eleséget és hadi készséget, melyet Sziléziából akart szállíttatni *Olmütz* alá, az útbann elfogták, 's azt kísérő seregét vagy levágták, vagy megszalasztották: *Olmütz* ostromát félbe szakasztani kénytelen volt. Ekkor tehát Cseh Országonn és Glátczonn által, Sziléziába tért vissza.

§. 126. Hallván azombann II. Fridrik, hogy a' Muszkák, *Fermor* nevű Vezér alatt, (ki a' feljebb említett *Apraxin* helyébe tevődött vala) Brandenburgiának Lengyel Országgra fekvő részébe, *Neumarkba* (Nova Marchia) béütvén, *Küstrin* városát erőerősenn ostromolják: egyenesenn azok ellen indúlt; kikenn osztánn, Augusztus 25-dik napján, *Zorndorfnál*,* *Dohna Seidlitz* nevű Vezérének vitézlege által győzedel-

meskedett. Ezen győzelemmel mindazáltal, úgy, mint lehetett volna, nem élhetett: kéntelen lévén Saxóniába sietni, az Ötösének Printz *Henriknek* segítségére, a' ki *Daun* és a' Birodalombeli seregek miatt igen szorúlt állapotban volt. De midőn, Luzátziában, a' hosszúságú utazás miatt elbádjadt seregét meg akarta volna pihentetni: *Dauntól*, *Hochkirchennél*,** Octóber 14-dikénn (1758.), vízradta előtt, megtámadtatván, szörnyen megverettetett; tíz ezer embert, 100 agyút, és 28 zászlót veszített.

* II. Fridrik, *Dohna Seidlitz*, és *Zietzen* Vezéreivel együtt, Augusztus 23-dikénn érkezett *Zorndorf* alá, mely Helység, *Küstrinhez* egy mérföldnyire, *Neumarkban* vagyon. A' Muszka Vezérek, *Fermor* és *Demikov* pedig, Augusztus 25-dikénn mentek oda; mely nap, az öszvetsapás is meglett. Mind két részsől iszonyú volt a' vérontás: de utóljára ia a' Prusszusok vettek erőt a' Muszkákonn.

** *Hochkirchen*, tsekély falu, Felső Luzátziában. Legközelebb fekvő város hozzá, *Bautzen* (Budissa). Ezen falunál, a' Mária Therézia Fő Vezére *Daun*, igen jó helyet foglalt, és magát erősen bősánczolta. Ellenbenn, a' II-dik Fridrik táborának alkalmatlan fekvése volt. Melyet látván *Keith*, így szólott a' Királynak: „Ha, úgy mond, itt bennünket meg nem támad az ellenség: megérdemli az akasztófát.” De II. Fridrik, biztatta magát, és negédesenn így felelt: „attól sem fél úgy az ellenség, mint mi tőlünk.” Azomban, kevés órák múlva megszégyenítettett. — *Daun* tette, mintha magát hátra akarná húzni. Nap lementé után, azokkal, kiket a' tábor helyénn hagyott, nagy tüzet rakatott; az erdőbenn egész éjjel vágatta a' fat, hogy a' nagy zörgés, harsogás, és lármá miatt, táborát

tábora kimozdulását észre ne vennék. Így hadainak nagyobb részét, a' Király táborának jobb szárnya felé indította. Sajdítottak ebből valamit a' Prusszus Huszárok, és *Seidlitz's Ziethen*, kérték a' Királyt, hogy nyergeltesse: de rá nem vehették. Más nap reggel, 5 órákor, *Daun*nak már minden katonája a' rendelt helyeire volt. Akkor mind elől mind hátul egyszerre tüzet adatván a' Prusszusokra: azok zavarodásba jöttek. Még minekelőtte a' nap feljött volna: nagy vérontás lett. Generális *Keith* (a' ki előre is mintegy érezte vala a' veszedelemet) elesett. Nem különben *Braunschweigi Hertzeg Ferentz*. *Móritz* pedig, minekutánna két golyóba érte, a' Horvátoktól elfogattatott. Maga a' Király, sokszor megújította az ütközetet: de szerentsés nem lehetett. Kevésbe múlt, hogy magát is *Hochkirchenben* el nem fogták. *Keith* a' *Hochkircheni Templomba* temettetett. A' *Braunschweigi Hertzeg Ferentz* teste pedig, haza vitettetett. *Daun*nak ekkor is a' volt a' bibája, a' mi mászor: hogy tudnillik tudott győzni: de a' győzelemmel nem tudott élni. Mert a' Prusszus vert hadakat nem üdvönn: megengedte, hogy azokat II. Fridrik, szemé láttára, Sziléziába vigye. — Tsak ugyan, a' Római Pápától, ezen győzelemért, felszentelt süveget és kardot nyert *Daun*.

§. 127. A' *Hochkircheni megverettetés* után, II. Fridrik, Sziléziába vonta magát, és ott, November 6-dik napján, *Neisse* (Nissa) várát az ostrom alól felszabadította, *Közell* pedig, ugyan azon hónap 15-dikénn, visszazavette. Azután, ismét *Saxonia* felé fordult, melyet addig *Printz Henrik* igen nehezenn tartott meg. *Daun*, ki már ekkor *Drezdát* kezdi vala ostromolni: megértvénn a' Király közelgetését, November 20-dikénn, az ostromot abba hagyta,

és téli quártélyra Csehországba ment. Használóképpén a' Birodalombéli Hadak oda hagyván Saxóniát, Frankóniában és Svábiában telepedtek meg. Ekképpén, az Októberbenn megverettetett II. Fridrik, Decemberbenn már oly erőre kapott, hogy valamipt *Szilárdval*, úgy egész *Saxóniát* is bírt. De, szerentsés lett annyibann is, hogy *Brandenburgból* a' *Muszkák: Pomerániának* Brandenburghoz tartozó részéből pedig, a' *Svédusok*, kik oda, a' Muszáknak *Neumarkba* lett beütésekor mentek vala, egészen kitakarodtak: amazok Lengyelországba, ezek Svécziái Pomerániába menvénn által. Így, az 1758-dik esztendő végével, II. Fridriknek minden tartománya megszabadult az Ellenségtől, kivévén *Prüssziát*, melybenn akkor is Muszka hadak feküdtek. A' mi pedig a' *Frantzidiakat* illeti: azokat, *Clermont* nevű tapasztalatlan Vezér" alatt, a' ki *Richelien* helyébe állítódott vala, Hertzeg *Ferdinánd*, tél viz idejénn, Februárius 17-dikétől fogva Mártzius 25-dikéig, minden tsaa és ütközet nélkül, Alsó Saxóniából, Haszsiából, és Vestfáliából egészen kinyomta. *Junius* eleinn pedig, a' Rhénuson is túl úzvén, és mindenütt nyomába lévén, azon hónap 23-dikánn, a' *Crefeldi* térségenn (a' *Cliviai* Hertzegségbenn) általánfogva meggyőzte. Ekkor *Clermont* a' Vezérségtől elmozdítódván: helyébe, *Julius* 11-dikénn, *Contades* küldődött. Ennek osztánn a' Rhénusnál: mint szintén *Soubisének* és *Broglionak* is, Hassiában, szerentsésebb előmenetele volt. Együtt is mindazáltal tsak annyit vihettek véghez, hogy *Ferdinánd*, a' *Hannóverai*

tat.

tartomány általmazására kénytelen volt visszahátrálni. Így osztánn, téli quartélyra, *Conrades*, a' Rhénus és Mosa közire: *Soubise*, a' Rhénus és Moenus mellyékre: *Ferdinánd* pedig Vestfáliába szállott. A' Prüssziai Király tehát, az '1758-dik esztendő végével, a' Frantziákra nézve is bátorságba helyeztetődött.

* *Clermont*, *St. Germain de Prez* Apátur volt, és soba az előtt tábornok nem látott.

* A' Svédusok, 1758-nak az elején, *Stralsund*-bann, (mely erősség az ő Pomerániájokbann esett) mintegy bezárkozva voltak, és onnan mind addig nem bátorkodtak kijönni, valamig a' Muszkák, *Brandenburgiá*bann, szinte Pomerániáig nem nyomakodtak. Akkor ők is, *Brandenburgiai Pomerániára* ütöttek: de abból, mihelyt a' Muszkák *Brandenburgiát* elhagyták, mindjárt kimentek.

§. 128. A' következő 1759-dik esztendő, feletté szerentsétlen volt II. Fridrikre nézve. Temérdek nép lévén ellené tábornok kénytelen volt magát csak általmazóképen viselni. Minden igyekezete mellett is, a' Muszkáknak az Ausztriai Hadakkal való egyesülését meg nem akadályoztathatta. Ezekből osztánn, a' *Künersdorfi* ütközetbenn, a' Mária Thérézia részéről *Laudon*, a' Muszkákéról pedig *Szoltikov* alatt, Augusztus 12-dik napján erősen megverett; 15 ezer ember híjja esvénn seregének. Azután a' megmaradt népét is II. Fridriknek üzőbe vette *Laudon*, és, mósáros helyekre szorítván, belőle négy ezeret elfogott. A' nyert préda volt 165 ágyú, 30 zászló, a' Királynak egész tábori készségével együtt.

■ *Kunnersdorf* Brandenbúrgiai Íalm (*Mittelmark* bann), mely az Odera mellett lévő *Francofurtum*hoz közel esik. A' Muszkák meghallván, hogy II. Fridrik általkelt az Odera vizén: *Kunnersdorf*ot mindjárt felper'selték. II. Fridrik, Augusztus 2-dikénn (1759.) megtámadja a' Muszkákat. Rettentő vólt mind két részről az ágyúzás. A' Prusszus Gránáté-rosok beütöttek a' Muszkák sántzaiba, és azokat onnét kiverték. Ekképenn zavarodásba hozódván a' Muszka sereg: II. Fridrik olybá tartotta, mintha már markábann lett volna a' győzelem; 's örömebenn Hirmondót fúttatott *Berlin*be a' Főleségéhez, ezt írván rövidedenn egy czédulára: „*Aszszonyom! a' Muszkákat kiverték sántzaikból: két óra múlva tökéletes győzelemről fog hullani.*“ A' muszkáknak ezen hanyatlását az okozta, hogy azonn a' részenn, melyenn őket II. Fridrik nyomta, nem vólt elég Lovasság. Ekkor előjött *Laudon* a' Magyar Huszárokkal, kiknek száma 12 ezerre ment: és mindjárt megfordúlt a' szerentse. A' Prusszus Lovasság elszélesztődött, a' Gyalogság megzavaródott. A' Király mindent veghez vitt, hogy népét újra rendbe szedje: szüntelen a' tuzbenn forgott; a' lova kétszer lövetett el alóla; a' golyóbbis általlyuggatta ruháját: de, bár életét kotzkára tette is ki, semmire se mehetett. A' Prusszusok, a' nagy melegbenn, egészenn el lévőnn lankádva: többé nem vitézkedhettek. Ebbenn a' hartzbann, Gróf *Bethlen*, kiváltképenn kimutatta vitézségét, midőnn, *Laudon* alatt, a' Magyar Lovasságot vezérelvén, a' többek között, egy egész Prusszus Batalionnal, a' fegyvert letétette. — Ekkor a' Prussziai Király, látván a' nagy veszedelmet, más Hirmondót küldött a' Királynéhez, ilyen írással: „*Aszszonyom! az egész Királyi Famíliaival siessen kimenni Berlinből.*“ Vitéssé, az Archivumot *Potzdamb*ba. Féltő, hogy az

■ Ellenség ma hólnap *Berlin*benn leszz.

Lásd

Lásd *Néhai Tiszt. T. Pécseli Jó'sef Úr* feljebb említett munkáját, a' 294-dik oldalon — A' Muszkák között, mintegy 16 ezerenn estek el, a' mint ezt maga *Szoltikov* megírta a' Czárnénak *Er'sebetnek*, ilyen kinyilatkoztatással: „Felséged ezenn ne tsudálkozzék: „mivel tudja, hogy a' Prusssziai Király igen „drágánn szokta adni megverettetését.“ Azt is mondotta *Szoltikov*, a' mire hajdan *Pyrrhus* fakádt, mikor a' Rómaiakat meggyőzte: „Ha még úgymond, egyszer így győzők: akkor, magam, egy páltzával viszem meg „haza a' birt.“ De II. Friderik is, seha úgy, mint itt, meg nem verettetett. Itt esett el ama' Prussszus Májor *Kleist* (bíres Német Poéta), kit szép pompával temettek el a' Muszkák,

§. 129. A' *Kunnersdorfi* szörnyű veszteségét II. Frideriknek, nem sokára több is vette. A' Német Birodalombéli hadak, az Ausztriai seregnek egy része, *Drezdét* megszállván, Prussszus Commendáns *hmettaut*, *Septembeer* 4-dik napján (1759), nak feladására kényszerítették. Azután generális *Fink*, kit II. Friderik, 16 ezer emberrel, a' végre küldött vala el, hogy a' *un* seregének (melyet Saxóniából Csehországba akar vala nyomni) oldalról keljön: *November* 20-dik napján, *Maxen* vá falunál, *Dauntól*, minden népével, hatvan ágyújával együtt, elfogattatott. Asik Prussszus Generális, *Türk*, pedig, *ecember* 4-dik napján, a' már jegesedni kezdett *Albis* folyóvizénn, tsónakokonn tarván általszállítani népét: az Ausztriai regtől megámadtatott, és három ezer emberétől, kik részszerint levágtak, részszerint fogságba estek, megfosztattatott. képeenn megerőtelenedvén *II. Friderik*: a'

Szövetséges seregnek egy részét, melyet, Vestfáliában, a' Braunschweigi Hertzség örököse vezérelt, *December* vége felé, magához vette. Mellyel azt nyerte, hogy *Daun* ellen, a' ki magát *Pirnánál* erősen bésántsolt, *Drezdán*, és a' *Pirnál* tájékán kívül, egész Saxóniát megtarthatta. Mely tartományból osztán, azon télen, nem csak pénzt és eleséget szerezhetett: hanem katonákat is szedhetett magának az új táborozásra.

§. 190. Az alatt, míg ezek történtek: a' H. Fridrik Szövetséges Társainak seregei, szerentesébbenn hartzoltak, a' *Frantzia* és Német Birodalombéli hadak ellen. Hertzég *Ferdinándnak* két *Frantzia* sereggel kellett tusakodni. Egyiket a' *Moenus* és *Rhénus* mellyékén, a' *Soubise* helyébe tette Hertzég *Broglie*: másikat a' *Rhénus* és *Mosa* (*Maas*) között, *Contades* vezérelt. A' Német Birodalombéli hadak pedig, mind kettővel egybekötöttsébbenn voltak. Darab ideig, nem szolgált a' szerentes *Ferdinándnak*. *Aprilis* 13-dik napján (1759.) *Bergénél* megverette. *Broglie* és *Contades*, *Hassiát* és *Vestfáliának* nagyobb részét elfoglalván, már a' *Hannóverai* Tartomány déli részeiben jártak. A' Birodalombéli hadak is, *Halberstadt* környékére béültöttek. Annál dicsőségesebb volt osztán *Ferdinándnak* az a' győzedelme, melyet, *Mindennél*, *Augusztus* 1. napján, nyert a' *Frantziákon*. Mert ennek következtése a' lett, hogy a' Szövetséges seregek, mind azon helyeket és tartományokat visszanyerték, melyeket a' háború kezdetekor bírtak. Ezzel nem állván mindazáltal

ez a szerentse: az Anglis Király II-dik György, a' békövetkezett télern, mind maga, mind a' Pruszsus részéről, meghívta a' háborúbann lévő Hatalmasságokat az egyezésre: de célját el nem érhetette.

§. 131. A' háború 5-dik esztendejében, 1760-bann, érezvén ereje meggyengülését II. Fridrik, nem annyira ütközetek, mint sebes marsok, és hadi mesterség által, igyekezett boldogólni. A' cél, *Bétsbenn és Petersbürgbann*, a' lévén, hogy Saxónia megszabadíttassék, Szilézia pedig visszavétetessék: amott *Daun*, itt, *Szoltikov* és *Laudon* rendelődtek ellene. Ő is tehát, *Szoltikovnak*, *Printz Henriket*; *Laudonnak*, *Generális Fouquetet* tette ellenébe: maga pedig *Daunra* vigyázott. Szinte *Junius* közepéig, nem történt semmi öszvetsapás az ellenséges táborok között. Akkor *Laudon*, olyan mozdulásokat kezdett tenni, melyekből *Fouquet* azt hozta ki, hogy *Glátzot* vette célba. Azért, seregének egy részét oda küldötte. Eszre vévén ezt *Laudon*: azon hadi népet, melyet *Glátz* ellen láttatott vala indítani: hirtelen visszahúzza, és egész seregével *Fouquet* megkevesedett táborát, *Junius* 23-dikánn, *Landshátnál* megtámadja, 's nyóltz órai hartz után, mind magát *Fouquetet*, mind minden embereit elfogja. A' *Landshúti győzelem* után, *Glátz vára* ellen indulván *Laudon*: *Julius* 26-dikánn, azt is megvette; hol 200 ágyú, és igen sok eleség került kezére. Innen *Boroszló* alá ment, és azt, *Augusztus* 1 napján lövetni kezdette. De mivel *Printz Honzik*, a' város segítségére, erős marsokat té-

III. Dárb. M vinn,

vén, megjelent: végét szakasztotta az ostromnak.

* *Laudon*, *Julius* 24 dik napján, *Gltz* alá érkezvén, így szólt a Magyar Granatíroknak: *Fiaim! bemenjünk-e?* Azok, későgeknek jelentésre, *Vivat!* kiáltással feleltek, s örömhenn süvegjeiket felfelé hajigálták. Főképp ezeknek lehetett osztánn tulajdonosi *Gltz* megvételését.

§. 132. Másfelől, a' Pruszsiai Király, hogy a' *Landshúti veszteséget* kipótolhassa: egész seregével együtt, általmégyen az *Albisonn*, tettévén, mintha *Sziléziába* sietne. Mihelyt ezt *Daun*nak hírül vitték: az is *Sziléziának* vette útját; igyekezővén megelőzni a' Pruszsiai Királyt. Akkor *II. Fridrik*, kinek tétje tsak a' vólt, hogy *Daunt* erős sántzából kimozdíthassa: visszafordult *Saxóniába*, és *Drezddát*, *Julius* 13-dik napján, elkezdette ágyúztatni; de a' melyet, a' benn lévő *Commendáns*, *Macquiere*, hatalmasann általmazott. Meghallván azombann *Daun*, *Drezdának* ostromoltatását: visszafordította seregét, és *Julius* 19-dikén, *Drezddához* egy órányira, táborba szállott. Ekkor a' Pruszsusok kéntelenítették felhagyni az ostrommal. Látván azért *II. Fridrik*, hogy *Saxóniában* keveset bóldogúl: a' *Sziléziába* való menetelre határozta magát; hogy *Schweidnitzet* és *Neisz* (*Neisse*), melyeket *Laudon* bészárva tartott, megszabadítsa. *Julius* 30 dik napján, 2000 terhes szekérrel, s egész seregével elindulván: általment a' *Sprée*, *Neisse*, *Queisz*, és *Bóber* vizeken, és *Lignitz* mellett táborba szállott. De *Daun* is nyomba követte.

§. 133. Sziléziábann, már most, három nagy sereg állott talponn II. Fridrik ellen: a' Muszkáké, a' Dauné, és a' Laudoné. Augusztus 7-dik napjától fogva mindazáltal, azon hónap 14-dikéig, egyik is meg nem támadta. Ekkor Daun elvégezte magábann, hogy II. Fridriket egész népeztől békeríti. Azért, Augusztus 14-dik napját követő éjjel úgy rendelte el a' Mária Therézia hadait: hogy reggelre, tsak azonn vegye észre a' Király, hogy három sereg közzé szorúlt. De, ez az egész szándék, II. Fridriknek jókor tudtára lett. Míg tehát Laudon, a' rendelés szerint, egész éjjel menvénn: hátul került II. Fridriknek: ez, a' Liegnitzit ötféle elfoglalván, azokról, mikor megvált, oly erősen tüzelt a' Laudon seregére: hogy az, hat ezer ember és 68 ágyú veszteséggel kénytelenítettett magát visszahúzni; a' Daun, a' ki mintegy el volt zárva, rajta semmiképen nem segíhetvénn. A' Pruszsiai Királynak, ez a' Liegnitznél vett győzedelme, annyibann is használt, hogy a' Muszka sereg az Ausztriai néppel nem egyesülhetett. Azután, azonn igyekezett II. Fridrik, hogy Daunt Schweidnitz alól elvervénn, egész Sziléziából kinyomja. E' szerint, keveset ügyelhetvénn Brandemburgira: a' Muszka és Ausztriai hadak, két felől siettek Berlin ellen: amazok Gróf Czerntschef, ezek pedig, Feldmarsall Lasce vezérlete alatt. A' Muszkák elébb oda érvénn, Octóber 9-dik napján, a' várost, egy millió öt százezer tallérig megsattzolták. Kevéssel azután, a' Lasce serege is megjelentvénn, bement a' városba, és tetszése szerint prédált. Sokkal jobban lett álla-

potja, ama' *Potzdám* mellett lévő Királyi múlató Kastélynak, melynek II. Fridrik, annak építetője, *Sánszuszi* (*Sanssouci*) nevet adott. Ezt ugyanis, *Hertzeg Eszterházi*, a ki ott kommandírozott, minden prédálástól és sérelemtől mególtalmazta." Négy napi *Berlinbenn* való tartózkodás után, mind a két sereg eltávozott: a' *Lascyé*, Saxóniába; a' *Czernichafé* pedig, Lengyel Országba vévén útját.

* *Mária Therézia*, nem sokára a' *Lignitzi* megveretetés után, igen kegyelmes Levelet írt *Laudonnak*, kijelentvén, hogy, egy megtörtént szerentsétlenségért, Vitézzeinek hajdani érdemeiről el nem felejtkezik.

* *Herczeg Eszterházi*, mikor, *Sanssouci*-bann, a' Király szobáit sorra járta: arról tudakozódott az ott lévő Pruszsus Tisztviselőktől: melyik festett képe az a' Királynak, a' mely legjobban el van találva? és, melyik flótával szokott leggyakrabban flótázni? Melyek megmutatódván: e' kellőszágát vitte el II. dii Fridriknek, annak emlékezetére; semmi egyéb kintshez se maga nem nyúlván, se másokat nyúltni nem engedvén.

§. 134. Meghallván *Berlinnek* sorsát II. Fridrik: megkettőztetett gyorsasággal szietett annak szabadítására. De, tsak hamar értésére esett: hogy azt elhagyta az Ellenség. Ekkor megfordúl, és *Saxóniának* tartván, az *Albis* vizénn, *Octóber 25-dik* napján, általmégyen. Ugyan azon nap, *Daun* is általkelvén az *Albisonn*, *Torgann* alatt magát bésántzolta. Ezen sántzból ki akarván verni *Daunt* II. Fridrik: *Novembér 3-dik* napján, három ízbenn reáüt: de mind anbyiszor visszaveretetik. Látván, hogy

hogy a' sántzba bé nem ronthat: estve felé, már az eránt akart parantsolatot adni, hogy hadai húzzák vissza magokat. Azombann, minden reménységénn kívül, Generális *Zieten*, a' *Süptitzi* tétőkönn magát megmutatja, s a' rettenetes ágyúzást elkezdvénn, és csak nem egész éjtszaka folytatvann, tökéletes győzedelmet szerez a' Királynak. *Daun*, tizenkét ezer embert vesztvénn, és maga is megsebesítettvénn: kénytelen volt magát *Drezdába* húzni. II. *Fridrik* pedig, nem csak az, hogy Saxóniát megtartotta hatalma alatt *Drezda* vidékét, a' Cseh Országi szélekig, kivévénn); hanem, oly bizodalmat is vett maga eránt, hogy mind *Sziléziába*, mind *Brandenburgiába*, mind pedig *Pomerániába* sereget küldött, az ott lévő ellenséges hadak ellen; sőt, még *Hertzeg Ferdinándot* is 8 ezer emberrel segítette. Az 1760-dik esztendő végével mindazáltal, szintén úgy kezdte érezni a' hosszas háború sullyát, mint a' több hadakozó Hatalmasságok; ki-vált, minthogy II. György, Octóber 25. napján meghalálozvann, Angliától, olyan segítséget, a' minéműt annakelőtte vett vala, jövődőre nem reménylhetett. Ekkor tselekedte osztánn azt, hogy, oly rendkívül rossz pénzeket veretett, a' minéműek seha addig nem voltak; melyekre maga is a' képét tétetni szígyenlette.

* *Mária Theresiának*, 1760-bann, papiros pénz nemét kellett bévinni Ausztriába, tudniillik, az úgy nevezett *Status Obligatioit*. Ez azt téstí: hogy *Mária Theresia* pénzt vett fel költsön, és arról *Obligatiót* (Kötelező írást) adott; belé kötvénn bizonyos Ausztriai jószágát, melyből a' felvett pénznek interesse fizetődnek.

§. 135. Az 1761-dik eszton 'őbenn igen kétséges állapotja kezdett lenni II. Fridriknek. Hertzeg *Ferdinánd*, Haszszíabann és Hannóverábann, fordítást nem tehetett. Tsupánn annyit vihete véghez, hogy a' Frantzia Vezérek, *Soubise*,* és *Broglie*, Német Országban beljebb nem nyomakodhattak. Maga is II. Fridrik, tsak óltalmazóképpenn viselte magát, *Schweidnitz*nél hányt sántzaibann. Ezen táborhelyről ki sem mozgult mind addig, míg a' Muszkák, az előség nem létének miatta, elválván a' *Laudon* seregétől, túl nem mentek az *Odera* vizénn. Ekkor, kívánván *Laudonnal* szembe szállani: tettetett marsal elébb ment, Mely alkalmatossággal élvénn *Laudon*, *Schweidnitz*et, September 30-dik napján, meglepte, és elfoglalta.** Ezen kárát II-dik Fridriknek nevelte osztánn az is, hogy *Pomerániabann*, *Kolberget*, mely a' Pruszsus birtokoknak, mintegy kúltsa vólt észak felől, az abbann lévő *Kommendáns*, *Heiden*, az éhségtől kényszerítettvénn, December 16-dik napján, a' Muszkáknak feladta,

* *Soubisenek*, a' Vezérséget, melyre magát méltatlanná tette vala, a' XV-dik Lajosnál mindent tehető *Pompadour* szerezte vissza.

** Oly kevésse féltette vala II. Fridrik *Schweidnitz*et, hogy a' benne lévő őrizetnek is egy részét maga mellé vette. *Laudon*, a' ki régtől fogva leselkedett II. Fridrik után, mihelyt annak elmenetelét megtudta: reggeli 3 órakor, négy felől mászatta fel katonáit *Schweidnitz* sántzaira, még pedig oly hirtelenséggel, hogy a' benn lévő katonaság, alig lőhetett kétszer vagy háromszor az ágyúkkal. Mihelyt a' külső sántzokat meghágták: a' várost elborították seregeink, és már reggeli 8 órára el is foglalt.

foglalták. A' benn lévő őrizet, mely három ezer főből állott, magát hadi foglyoknak fejtadta. Sok eleség és hadi készület lett prédájává Vitézeinknek.

§. 136. Azonközben, tulajdon tartományi II. Fridriknek szükségeet láttak; Saxónia, kintseiből kiürült; az Anglusoktól, segítségül, pénz nem küldődött; serege is II. Fridriknek, kevésre olvadván, hatalmas Ellenségeinek hadi erejéhez képest, igen tsakély volt. Mind ezekből azt kellett kihozni, hogy a' Prusszus Királynak végző romlása elkerülhetetlen. Ugy is lett volna bizonyosann: ha egy véletlen történet által, ezen veszedelmes állapotjából, minden reménységenn kívül, ki nem segítődött volna. Ez a' véletlen történet, volt, *Er'sebet Czárnának*, a' II. Fridrik megengesztelhetetlen Ellenségének, kevéssel azután, úgymint, Januárus 5-dikénn, 1762-benn, következett halála.

§. 137. *Er'sebet* helyébe, *III. Péter* lévén *Czárrá*: ez, abból a' rendkívül való tiszteletből,* mellyel II. Fridrik eránt viseltetett, nem tsak az, hogy nem hagyta seregeit a' Prusszusok ellen hadakozni: hanem szoros szövetséget is kötött *II. Fridrikkel*, minden elfoglalt birtokit visszaadván, és, azon hadakat, melyek kevéssel az előtt ellene hartzoltak vala, *Feldmarsall Czernichef* vezérlése alatt, segítségére rendelvén. Ekkor *Svédzia* is, a' Muszkáktól való féltében, seregeit visszahúzáván, békességre lépett Prussziával. Az 1762-dik esztendő tehát szerentséjére vált II. Fridriknek. Mely szerentséje, az által sem gátolódott meg egészen, hogy *III. Péter*,

mind a' Feleségével II. Katalinnal való görömba bánása, mind a' Hadi és Egyházi dolgokban vaktába kezdett változtatási, mind vígyázatlan szavai⁴⁴ miatt, még azon esztendőben, Julius 19-dikénn, a' Császárságból letétetvénn, a' roppant Muszka Birodalom II. Katalinnak adódott által. Mert, jóllehet ezen változásnál fogva, a' Muszka segítségtől megfosztatott: véle mindazáltal a' békességet II. Katalin is fenntartotta; mivel úgy találta, hogy meghólt férjét,⁴⁵ II. Fridrik, levelei által, mindég jóra intette.

* III. Péter, a' Muszka Nemzetnek szörnyű megalatonyításával, Prusszus formaruhát vett fel, sőt II. Fridriknél Hadi Tisztséget akart vállalni.

** Egyszer a' többek között, a' Parádé helyen sétálván, azt mondotta a' Preodrasinsky nevű viselt derék Muszka Regementnek, hogy *6 ast ötven Prusszus Katondval megssalantand*. Mely szavát, nem tsák ez a' Regement, hanem a' több Muszkák is, minémű érzékenységgel vehették: könnyű elgondolni.

*** Letétetése után, III. Péter, kevés napok múlva, meghólt.

§. 138. A' Muszkák és Svékusok kivonvanno magokat a' háborúból: annak terhe Mária Thérézián megnehezédett. Daun, a' ki Sziléziábaun táborozott, noha minden mesterségét megvételte; Schweidnitzet meg nem tarthatta; megvévén azt maga II. dik Fridrik, ha mind nagy veszteséggel is, a' puskaporos háznak, valamely mozsár ágyú tüze által lett felgyúládása után, Octóber 9. dik napján. Saxóniában, a' Mária Thérézia részéről, a' Prusszus Király Ötse Printz Henrik ellen, Serbellóni kommandirozott:

rozott: de szerentsétlenül. Helyébe Gróf Hadik állítódván: ez, Printz *Henriket*, Octóber 15-dikénn, megverte: de viszont attól, Octóber 29-dikénn, *Freybérgnél* (Misniában) megverettetett. A' Frantziák is, Braunschweigi Hertzeg *Ferdinand* által, November 1. napjáig, egész Hannóverából és Haszsiából kinyomattak.

A' *Schweidnitz* ekkori megvételekor fogságra esett Hadi Tisztjei Mária Théréziának, midőnn II. Fridrik eleibe mentek volna, ez hozzájuk így szóltott: „Igen szép példát adtak az Urak mind azoknak, valakik várakat fognak oltalmazni. Az Urak ellentállása nekem majd csak nem 8 ezer emberembe került.”

§. 139. Még azon idő előtt, melybenn ezek estek, elkezdődött vólt *Fontainebleau*-bann, a' Frantziák és Anglusok között, a' békességről való alkudozás. Ez, elsőbenn, csak a' tengerenn való hadakozást szüntette meg: de már November 15-dik. napján, 1762-benn, Német Országonn is, mind a' két Ellenséges Fél hadinépeivel letétette a' fegyvert. Azután pedig, 1763 bann, Februarius 10-dikénn, a' Frantziák és Anglusok között folytatódott hét esztendei háborúnak, a' *Párisi Békesség* által, mind szárazonn mind vízenn, általán fogva vége lett.

A' *Párisi Békességet* követte, ugyan azon esztendőbenn, Februarius 15-dikénn, a' hosszas hadakozásba egyfórmánn belé-fáradt Ausztria, Pruszsia, és Saxónia között, a' *Húbertsburgi Békesség*, mely, nevét, a' Saxóniai Választó Fejedelemehek a' Lipsiai Kerületbenn lévő mulató kastélyától vette, a' hol kötöttett. Ezen *Húbertsburgi Békesség*, Mária Théréziát és II. Fridri-

ket, ugyan azon birtokaikba tette vissza, melyekben, a' Boroszlói és Drezdai Békességi-kezesek szerint, a' hadakozás kezdete voltak.

Jegyzés. A' *Hét esztendő Háborúja*-t, azért volt szükség, illendő bőséggel szólni: mivel annak emlékezete különösen fenn maradt a' Magyaroknál. Csak kevéssel is ez előtt, elegen találtak az élők között, kik abban jelen voltak, és annak történeteit, ezen élőbeli emberek előtt, néminémű elragadtatással emlegették. Egyszer egyszer alig is mutatták ki jobban vitézlegeket a' Magyarok, mint ebbenn a' Háborúban. Megeszmerte ezt Mária Thérézia, megeszmerte II. Friderik, sőt megeszmerte egész Európa. Ennek Historiáját tehát, bár ha nem egészen Magyar Országra tartozik is, kiváltképpen szükség tudni a' Magyaroknak. Az igaz katonai tűz is, csak az ilyen dolgoknak olvasása, tanulása, tudása, és követése által tartódik fenn a' Nemzetben.

§. 140. A' *Hübertsburgi Békességnek* következtetése lett az, hogy *II. József*, *Edes Annyának Mária Théréziának* öröme, 1764-ben, Martius 27-dikén, *Római Királyság*, minden ellenmondás nélkül elválasztatván, annak bizonyosságául, Aprilis 3-dikán, *Moenusi Francofurtumban* meg is koronázódott. Másik esztendőben (1765-ben), az *Attyának I. Ferentz Császárnak*, Augusztus 18-dik napján történt halála után, a' *Csiszári Méltóságot* is átvette.

A' mi Magyar Országot illeti: erre nézve, az 1764-dik esztendő nevezetes, mind az akkor tartódott *Po'soni-Ország Gyűléséről*, melyen, a' több hasznos Intézetek között, az 1760-ban, Mária Théréziától felállított *Királyi Testőrző Nemes Sereg* (Nobilis

bilis Tutma Praetoria) *Kapltánnya*, az *Ország Zászlós Urai* (Barones Regni) között bévétetett; mind pedig arról, hogy a' *Szent István*, Apostoli Király, Keletös Keresztes *Vitézi Rendje** akkor kezdődött. Ezen Vitézi Rendszerbe való felvétetetés által akarta tudnillik Mária Therézia, a' szembetűnő Erdemeket megjutalmaztatni; mellyel, mind a' mai napig, sok Magyarok megtiszteltettek.

* A' *Szent István Vitézi Rendinek* Nagy Mestere, maga a' Király; Cancelláriassa az, a' ki az Országé. A' Vitézek száma eleintenn volt 100; úgymint: *Nagy Keresztes* 20; *Kommandátor* (Commandeur) 30; *Kis Keresztes* 50. Most többenn vagynak. Két esztendővel ez előtt (1810-benn) a' *Nagy Keresztesek* voltak harminzhetenn; a' *Kommandátorok* huszonhatann; a' *Kis Keresztesek* hatvanhatann. Lásd Tek. *Schwartner Márton* Úr Magyar Ország Statistikáját. II. Darab. 83-lik old. Fizetés ezen rangal nem jár. Nem tsak a' Magyarokkal, hanem más Nemzetbéliekkel is köz. A' Rend Innepere, *Szent István Király napjára*, minden Vitéz tartozik formaruhában, *Bétsbenn* megjeleni; hol a' Nagy Keresztes Vitézek, a' Királyi Felséggel, mint Nagy Mesterrel, egy asztalnál ebédelnek; a' Kommandátorok és Kis Keresztesek pedig, ugyan tsak az Udvarbann, a' Királyi Asztalok Mesterével. Lásd *Tiszt. Csécsényi Svanstris Ignáz* Úr, *Magyarok Historiáját*. II-dik Darab. 251. old.

§. 141. *Mária Theréziának*, mind a' feljebb megírt háborús idők alatt, mind azután, Magyar Ország boldogítására, s annak fényre és ditsósége öregbítésére, az eddig mondattakonn kívül, véghez vitt dolgai között, a' nevezetesebbek ezek:

1746-bann, felállította azon Bétsi *Nemes Nevelő Házat*, mely, az Ő Nevéről, *Theresianum*nak hívatatik; oly czélból: hogy abbann, valamint más Örökös Tartományokbéli Nemes Ifjak, közönségesen: úgy különösen a' Magyarok, hasznos Hazafiaknak, és alkalmas Vitézeknek neveltetnének. Ezenn az utolsó okonn adta annak állandó fundusúl, a' *Báta Széki* régenn megszűnt *Apáturság* jövedelmeit.

1752 beann, *Német Újhelybenn* (Wienerisch Neustadt) *Hadi Oskolát* állítván fel: abbann a' Magyar Ifjaknak is helyt engedett, hogy a' hadi tudományokat tanulhatnák.

1758-bann, az *Apostoli Király* titulust, (mely *Szent Istvántól*, a' Magyarok *első Királyjától* 's *Apostoláidól* vételeit) vagy is inkább, annak megerősítését, a' Római Pápától XIII. Kelemtől, megnyerte; mellyel szólta minden Királyjaink éltek.

* *Verbócsi Tripart. Part. I. Tit. 11. §. 1. 3.*
 „Hungari — — — per institutionem proprii
 „Regis eorum, Sanctissimi videlicet Stephani
 „ni Regis conversi sunt. — — — Unde etiam
 „Rex et Apostolus dici meruit, eo quod vices
 „Apostolorum in terris, praedicatione, et
 „honorum operum, atque exemplorum exhibitione, gessit.

1760-bann, *Selmets Bányánn*, Királyi *Bányász Akadémiát* állíttatott fel, mely, valamint magát a' várost nevezetessé teszi: úgy az egész Hazának nagy ditsőségére szolgál. Esmeretes ez egész Európában, sőt esmeretes túl a' tengerenn, *Péruában* és *Mexicóban*, mely Amerikai Tartományokból, nem egyszer látott esméreteket

ket és tapasztalásokat őregbíteni kívánó Vendégeket.

1763-bann, a' *Béga Canalist*, vagy, *Vízárkót*, melyet a' Banátusbann, III. Károly alatt, Gróf *Mercy Antal* (Mária Thérézia alatt *Feldmarschal*) kezdett vala ásatni, tökéletességre vitette. Ez által, a' sokféle mocsáros helyek és tők kiszáraztattak, 's helyekbe faluk építettek. Tart mintegy 16 mérföldet. — Ugyan tsak *Feldmarschall* *Mercy* tapasztalvann, hogy a' Banátusi Hegyek értz nemekkel bővölködnek: azokat Mária Thérézia ásatni elkezdette.

1766-bann, Saxóniai Hertzeg *Albertet*, Kedves Leányának *Kristinának* Férjét, a' *Palatinus Battyáni Lajos* halála után, *Királyi Helytartóvá* (*Locumtenensé*) tette Magyar Országonn. — Ugyan akkor, a' Magyar Koronához tartozó *Tengeri Környéket* (*Littorale Hungaricum*) a' *Fiumei Kikötő* helyül együtt, Magyar Országhoz ragasztotta. — Innen, a' *Fiumei* Igazgatók (Gubernátorok) mind a' legújabb időkig, Magyarok vóltak. Ez a' Város és Kikötőhely, az 1807-dik esztendőbeli *Budai Ország Gyűlés* Végzéseinek 4-dik Czikkelyében is, országosan a' Magyar Birtokokhoz kaptsolódott; 's annak Gubernátorának, a' Mágnások Táblájann, helye és voksa adódott. — Hasonlóképen az 1766-dik esztendőben lett az, hogy Mária Thérézia, *Erdélyt*, Nagy Fejedelemséggé tette.

Ugyan tsak 1766-bann, könnyíteni akavann a' *Jobbágságonn* Mária Thérézia: az úgy nevezett *Urbáriumot* készítette, mely, a' Földes Uraknak jussait, 's a' Jobbágyoknak Földes Uraik eránt való tartozását és

köte-

köteleességeit, meghatározni. Azután, 1767-től fogva 1773 ig, Királyi Commissáriusok küldöttek ki, kik az *Urbarialis Regulatiót* (mely, hogy mindenektől megértődnek, valamint Magyarra, úgy a' Hazábann lévő más nyelvekre is, volt fordítva) mindenütt bevinnék az Országba. Bé is vevődött nagyobb részébe a' Hazának: de, sok helyekenn, magok a' jobbágyok, régi állapotjuk mellett jobbann szerettek megmaradni.

1772-benn, Nagy Szombatbann,* *Universitást* állított fel; melyet azután, 1777-benn, Budára vitt által; II. J6'sef pedig, 1784 benn, Pestre; a' hol mind a' mai napig virágzik.

* A' Nagy Szombati Fő Oskolát, 1635-benn, Magyar Országi Primás és Cardinális Pázmán Péter állította fel, száz ezer forintot adván annak tökepenzül, 's benne a' tanítást és igazgatást, a' Jé'suiták Nagy Szombatbann lévő Collegiumára bízván. Ez a' Nagy Szombati Fő Oskola, mintegy b6lts6je volt, a' mostani híres Pesti *Universitás*nak. Már, ugyan a' Pázmán Péter idejében is, *Universitás* volt a' neve, (*Universitas Archiepiscopalis Societatis Jesu Tyrnaviensis*); minthogy a' Diplomát úgy nyerte rá Pázmán Péter II. Ferdinándtól: mindazáltal, tsupán a' *Philosophia* és *Theologia* tanítódott benne. Id6vel, minekutánna III-dik Ferdinánd, a' Thúróti *Proaepositura* jövedelmeivel megajándékozta a' Nagy Szombati Jé'suitákat; 's az Esztergomi Érsekek, azok között Lippai György, újra szép summa-pénzt adtak az említett Fő Oskolának: a' *Törvény Tudomány*nak (*Jurisprudentia*) tanítása is elkezdődött abbann, 1667-benn. Így ment ez 1770-ig: senki a' tanításbann, és igazgatásbann, a' Jé'suitákonn kívül, részt nem vevén. Végre, Mária Therézia.

ziának, tettzett ezen Fő Oskola dolgába belé tekinteni, a' midönn, sok fogyatkozásit látván: igyekezte azt, a' *van Svieten* által új formába vevődött *Bétsi* Universitáshoz alkalmaztatni. Fundusát tehát, a' *Földvidri Apáturság* jövedelmeivel nevelvén, nem tsak az, hogy a' Törvény tudományát szélesebb kiterjedésbenn taníttatta; hanem az *Orvosi Tudományok Facultássát* is, abbann, felállította. Azután *Buddra*, onnan pedig *Pestre* vitelvén az említett Universitas: még nagyobb szükségletességre ment. Lásd *Tek. Schwarzdtnér Márton Úr Magyar Ország Statistihója II-dik Darabját*, a' 365-dik, 's azt követő oldalakonn.

Ugyan tsak 1772-benn, a' 'Sigmond Kily idejétől (1412-161) fogva, Lengyel Oragnál zálogbann vólt *Szepességi* 13 vagy *Lublyóval*, *Kniesennel*, és *Pudleinnal* együtt) 3 városokat, 360 esztendők lefolyása után, ísszavette.

1773-bann, *Galitzid* és *Lodomérid* is, int' olyan tartományokat, melyek hajdan Magyar Korona alá tartoztak vala, visszaeszerzte, és azoknak Igazgatójává, ama' íres Vezért, Gróf *Hudik Andrást* tette.

1774-benn, Gróf *Hadi Andrást*, *Gali*ciából *Bétsbe* hívánn, a' *Hadi Tanátsbann* belölői Fő Hivatallal tisztelte meg; mely szteség soha az előtt Magyaral nem költetett.

Ugyan azon 1774-dik esztendőbenn, lájus első papjann költ Királyi Levele által, a' Magyar Királyok Udvarabann régnasokásbann vólt *Aulue Regiae Familiariis* ieltóságot, a' magokat érdemessé tevő Magyar *Nemeseknek* megkülömböztetésére, megította.

1776-bann, azon tartományt, mely Kármánia és Károly útja között vagyon, a Kolapis (Kulpa) vizétől, egész a Velentzei tengerig, a Magyar Korona alá vitte, és Comitatus Severinensis név alatt, Vármegyévé tette. Ez idővel (1786-bann) Zágráb Vármegyéhez kaptasoltatván, megszűnt külön Vármegye lenni.

1777-benn, hét új Püspökséget állított fel: ötöt, úgy mint a Székes Fejérvárit, Besztertze Bányait, Ro'snyóit, Szepesit, és Szombathelyit, a R. Catholicusok részéről; kettőt pedig, úgy mint, egyiket Nagy Váradonn, másikat Körös Vársárhelyenn (Crisium), Horváth Országban, az Egyesült Ó Hitűek (Graeci ritus Uniti) részéről. Ezenn felyül, a Munkácsi Egyesült Ó Hitű Püspökségek, (kit Dioecesanusságra, XIV. Kelemen Pápa engedelmével, 1771. emelt vála) addig volt birtokit, a Diós Győr mellett lévő Fapótezaiz Apdturság jószágaiaval nevelte.

1778-bann, Bukovindt (Bukréine), Moldvának egy erdős részét, melynek hossza 22, szélessége 16 Német Mérföldet térszen, benne pedig, Czernovitz nevű Fő városonn kívül, négy apróbb városok, és 235 falu vagynak, a Töröktől elnyerte.

1779-benn, a Bárátnak szélső részét, a Határörző Katonaságnál hagyván, a többi Vármegyékre osztotta, melyeknek Temesvár, Torontál, és Krassó név adódott.

1780-bann, szabadságot engedett arra, hogy Po'sonbann Magyar Újságok* íródnának és nyomtatódnának: melyek nélkül, mind addig az ideig, szűkölködött a Nemzet.

* Első Magyar Újság Író a Házában volt Náhai T. Róth Mátyás Úr.

§. 141. *Mária Theresiának*, uralkodása vége felé, ismét háborúba kellett elegyedni; melyre Baváriának akkori állapota adott alkalmatosságot. Ugyanis, Baváriai Választó Fejedelem *Maximilián József*; az 1777-dik esztendő utolsó napján, hirtelen meghalt, semmi maradékot nem hagyván. Baváriára, Hertzeg *Ottó* után, a ki (a 13-dik Századbann) mind a' Palatinátusi, mind pedig a' Baváriai Hertzségségnek tör'söke volt, számot tartott, mind a' Palatinátusi Választó Fejedelem *Theodor Károly*, mind annak Ötse, a' *Bipontumi* (Zweibrücki) Hertzeg. De, jussát tartotta Baváriának némely részeihez, a' *Sigmond Császár* adományából, a' Felséges Ausztriai Ház is; mely okonn, *Mária Theresia*, a' *Duna*, *Inn* (*Oenus*), és *Sálza* (*Juvavus*) folyóvizek között fekvő Tartományba fegyveres népet szállított. Ebbenn, a' Palatinátusi Választó Fejedelem, nem láttzott nagyonn ellenkezni: mert, a' következő 1778-dik esztendő eleinn, Februáriusbann, általán fogva megbízott Követet küldött Bétsbe, hogy a' Baváriai Örökség felől végezzen. A' *Bipontumi Hertzeg* is azt ígérte, hogy abbann, a' mit végezhek, megegyez. De annakutánna, vagy mások által, vagy magától, más esze jövénn: a' megegyezésnek alá nem írta nevét: hanem a' *Püszszus Királynál* keresett óltalmat.

* Lásd *Pray Hist. Reg. Hung. Stirp. Austriacae* pag. 426.

§. 142. II. *Fridrik* kiállott (1778-bann) 200 ezer emberrel, és hadait négy felől indította Cseh Ország felé. De, az Ausztriai
III. *Durab.* N Sereg,

Sereg, jókor öszvehúzódván: a' hegyek közt úgy bésántzolta magát, hogy helyéből semmiképen ki nem mozdíthatott. Azombann a' *Huszárok*, gyakorita tsarászván a' széna gyűjtésre kiküldött Pruszsúszúokkal, azokbann sok kárt tettek. Akadályjára szolgált a' Pruszsúszúai Királynak az is, hogy Augusztus végén (1778.), a' sokáig tartó esőzés miatt, az utak járhatatlannokká lettek a' Cseh Országi hegyek között. Látván azért II. Friderik, hogy nem bődögölhat: egész népét szándékozott visszahúzni. De ezt is, a' Huszároknak sok háborgatási között vihetle véghez.

§. 143. Közel negyven milliót költvén ezen a' nyáron II. Friderik: seregeit, téli kvartélyra, *Sziléziába* vitte, és Jägendorf's Troppau között kérdont húzatott. Itt is mindazáltal, nem kevés ártalmára vóliak a' Huszárok. Mind ez, mind kivált az, hogy egyszer, a' többek között, Jägendorf mellett, a' Pruszsúszúokra véletlenül rohanván az Ausztriai hadak; a' *Thadden* Regement-jének nyóltz zászlóit vetiék el: arra indította a' Pruszsúszúokat, hogy, öszszebeszélvén, a' '68 esztendő II. Friderik születésének hadi pompával való meginneplésére, Ausztriai zászlókból akartak koszorút csinálni. Illy czélból, egynéhány helyen támadták meg seregeinket: de mindenütt visszaverettevén, csak egy zászlót is el nem nyerhettek. Ellenben a' miénk, *Habsburgschwerdtet*, a' Glätzi Grófságban, Januarius 18-dik napján, 1779-ben, elfoglaltván: az ott lévő Pruszsúszúoktól tíz zászlókat vettek el, és a' Haszsúziak Printzét, 25 Tisztekkel, és 714 közlegénnyel, fogságba

ba ejtették. Mind ezen dolgok, melyekbenn, a' *Vurmzer, Barkó, és Eszterházi* Huszárai, különösen kimutatták magokat, a' Pruszsiai Királynak, születése napján, nem kevés szomorúságot okoztak.

§. 144. Azonközben, mind a' két részről, igen nagy készülétek tétetvén: úgy látszott, hogy a' következő nyáron (1779-ben), sokkal nagyobb erővel fog folytatódni a' hadakozás. De ellenkezőképpenn lett a' dolog. Maga a' nagy készüllet, a' háború terhét jobban éreztetvén, és az abból áradandó vérpatakokat, előre, annál elevenebben képzelte: békességre hajló indulatokat öntött az Ellenkező Hatalmasságok szívébe. Megegyeztek tehát abban, hogy Felső Sziléziának *Teschen* (Tessena, Tessinum) nevű városába, Követjeik gyűljenek egybe, a' békességről való tanácskozássa; a' kik is osztánn, Mártius 10-dik napján, *Teschenben* megjelenvén, Május 13 dikára, mely éppenn a' Mária Thérézia születésének napja volt (1779-ben), ilyen egyezésre léptek: Bavária, a' Palatinatusi Választó Fejedelemlnek *Theodor Károlynak* adódott, kivévén azt a' tartományt, mely a' *Duna, Inn, és Szaltza* vizek között fekszik. Ez, ugyanis, *Braunau és Schärding* Fő városaival egyetemben, *Mária Théréziándi* hagyódott; a' midőnn osztánn, Ausztriához kaptsolatvann, *Inn-Viertelnek* neveztetett. Továbbá, *II. Fridrikkel*, a' *Borostói, Drezdai, és Hábtsburgi Békesség* megújított. Megerősített pedig az a' jussa *II. Fridriknek*, melyet, a' Frankóniai Kerületben, a' *Bayreuthi és Anspachi* vagy *Onolzbachi* (Marchionatus

Byrathinus et Onolsbacensis seu Onoldinus) birtokokhoz tartott vala. Így, a' Bavária miatt támadt Háború, mely könnyen sok esztendőig terjedhetett volna, az ember vért kímélő Hadakozó Felek ditsőségére, a' *Tescheni Békesség* által, letsendesedett; az Egyesség pontjainak lejendő megtartása eránt, a' Muszka Czárné *II. Katalin*, és a' Frantzia Király *XVI. Lajos*, kezséget vállalvann.

§. 145. Ezen Békességnek gyönyörűségével mindazáltal, *Mária Therézia*, soká nem élhetett. Mert, mindjárt a' következő 1780-dik esztendőbenn, mejjbéli vízbetegben szenvedvén, November 29-dikén, midőnn élete 64 dik esztendejének hetedik hónapját félig eltöltötte, uralkodását pedig 40 esztendőnn, 40 napokkal, túl vitte volna: Bétsbenn, kedves Fija *II. József Császár* jelen létébenn, tsendesenn kimúlt; minden alattvalóinak, különösen a' Magyaroknak, szívébenn, felejthetetlen emlékeztét hagyvann. Ugy nézték ugyanis ezt a' *Nagy Király Aszszonyt*, minden jobbágyi, mint a' kinek Királyi Székének a' könyörületesség és irgalmasság voltak oszlopai. Mindenekhez lebotsátkozott; senkit maga elől vígasztalás nélkül el nem botsátott; a' büntetést kedvetlen tette, a' jótéteményt örömmel osztogatta; szomorúsága, melyet legelevenebbenn érzett szíve, a' volt, hogy a' földi Fejedelmek sokkal erőtlenebbek, hogy sem mint minden embercket boldogokká teheinének.*

* Élttem itt *Néh. Tiszt. T. Péczeli József* Úr szavaival; melyeket az *Alfár* véginn lévő munkájában a' 32-dik oldalona olvashatni.

§. 146. A' Mária Therézia halálával megüresedett Királyi Székbe, ült Annak első szülött Fija, ama' különös talentomokkal bíró, a' szokásonn és beszítt vélekedésen magát túl tevő, gondját és figyelemességét semmitől meg nem tagadó, feltételeiben akadály: nem esmérő, céljaiban meszsze néző, és munkásságában fáradhatatlan Fejedelem, II. JÓSEF. — A' tüzes elme, az erőltetést nem szenvedhető, maga útát követő, foglalatoskodni szerető, szabad, bátor, és valóban Fejedelmi Nagy Lélek, még gyermek korában kitetszett belőle. Magyar Országi Királyságra lett menetele előtt, nevezetesebb dolgai és történetei ezek voltak. Kétszer lépett házassági életre, de mind a' kétszer, hamar özvegygé lett. Első Hitvese volt *Mária Izabella*, Pármai Hertzeg *Filipnek* leánya; kivel 1700-ban, Október 6 dikán kelt vala egybe. A' másik volt: *Mária Josepha*, *VII-dik Károly* Császárnak legifjabb leánya; kit 1765-ben, Januárius 22-dikén, vett vala el. Ettől semmi magzatja nem lett: amattól nemzette *Therézia Erősebet*, de a' kit töle, 7 esztendő korában, elvitt a' halál. — *I. Ferentz* Császárnak, 1765-ben, midőnn, a' második Fijának *Leopoldnak*, a' Spanyol Király *III. Károly* Leányával, *Mária Ludovicával* tartott menyegzője alkalmatosságával, *Insprukban* (Oenipontum) múltatott volna: Augusztus 18 dikán, halála törtévénn: a' Császári Méltóság *II. Jósefre* ment által. Ugyan azon esztendőben, Özvegy Édes Anyja *Mária Therézia*, *Corregens* név alatt, segítségül vette fel az igazgatásban; a' hadi dolgokat pedig egészen rá bízta.

Ez időtől fogva, két dolgot tett tzelül magának: egyiket, hogy a' *Hadinepet* jó rendbe vegye, annak számát nevelje, és a' katonai gyakorlásokbann, a' lehető tökéletességig vigye; másikat: hogy az Ország-láshoz megkívántató tudományt és tapasztalást magának megszerezze. Erre nézve az *Utazást* tartotta szükségesnek, Nints is példa reá a' Magyar Históriabann, hogy valamely Fejedelme az Országuk, annyit utazott volna: mint II. JÓ'sef. Tselekedte pedig ezt, többire úgy, hogy Nevét és Meltóságát eltitkolta, Valahol pedig megfordult, mindent megsejmelte, valami a' figyelmetességre méltó volt; nem csak: hanem azokat, melyek tanúságára szolgáltak, jegyző könyvébe, tulajdon kezével bértta.

§. 147. *II. JÓ'sefnek*, a' Királyi Uralkodás általvétele előtt tett útjai, ezek voltak:

1769-benn, *Mártzius* 3-dikánn, *Olasz Országba* indult, és azon Hónapnak 15-dik napján már *Rómábann* volt, úgy menvénn oda bé, hogy senkitől meg nem esmertett. Rómából, *Aprilis* 1 napján, *Nápolyba* ment, onnan *Pármába*, innen pedig *Turinba*, és osztánn Bétabe Junius 29-dikénn tért vissza. Itt alig pihente ki magát, mindjárt *Sziléziának* vette útját, amaz, igazgatásbeli báltességeről, és a' hadi dolgokbann való jártasságáról, akkori időbenn, igen híres Királynak, *II. Fridriknek* meglátogatása végett; a' ki is néki, *Augusztus* 25-dikénn, szinte *Neisze* (Nissa) városáig jött eleibe; másik esztendőbenn pedig, *September* 3-dik napján, *Morvábann*, a' látogatást is visszaadta.

1770-benn, Magyar Országot tette, vi's-
lódása, széljává. Elindulván ugyanis: Má-
tybann, annak sok városait, a' többek kö-
zt, Pétsot, Egert, Debreczent, a' S. Pata-
t, Munkácsot, Eperjest, 's a' 4, vígyázó
emekkel megnézte, és, Nagy Szombatonn
al, Junius havábann tért vissza Bétsbe.

* Debreczen városábann, Kegyelmeségének sok
jeleit adta II. Jó'sef Császár. Akkori Supbia-
tendens Néhai Fő Tiszt, Szilágyi Sámuel
Úrral, nagy leereszkedéssel és nyájassággal
beszélgetett. Midőnn a' Ref. Collegiumot, és
annak Könyves Házát, Május 18-dikánn, est-
véli hat órákor megnézte volna: két könyvet,
úgy mint: Calvinus János Institutioit; és Chry-
sostomus munkáit kívánta előmutattath. Mely
könyvekben, a' Felség ezen felekedésének
emlékezete, haládaton kötelességből, felje-
gyezve tartatik. Mennél szokhatagabb dolog
vált e' Város népe előtt, Császári Felséget lát-
ni: annál nagyobb lett annak öröme. Különösen
éleztetésére, sőt mintegy feleleven-
ítésére szolgált az, a' Collégiumbéli tanuló
Ifjúságnak; mely, szinte elragadtatásbann' lé-
vén, örömeit magára alkalmaztatta a' Poé-
tának ama' szavait:

Et spes et ratio studiorum in Caesare tantum,
„Solus enim (Hungaricus) hac tempestate Ca-
moenas Respexit.“

A' közelebbi időkben, több ilyen székentő
alkalmatosságai lettek, az itt lévő Tanuló
Ifjúságnak; a' midőnn, kevés esztendőök alatt,
három Császári és Királyi Fő Hertzegeket,
úgy mint: 1805-benn, Júliusbann, Országunk
Kedves Polatinusát Jó'sefet; 1807-benn, Má-
jusbann, Császári Királyi Fő Vezért Károlyt;
1810-benn, Júliusbann, Rayner, Ó Császári
és Királyi Fő Hertzegejét, vált szerentsége
tisztelni; Kik mindnyájann, veleik született
Kegyességek szerint, valamint a' Város, Ref.

Eklezia, és Ref. Collégium Elöljáróinak: úgy a Tanuló Seregnek is, alásztos tisztelek: nyájas lebozsathozással méltóztatták el fogadni.

1773 bann, Május 6-dikán indúlván ki Bétsból, Erdélyt, és azután Galliziát is, megjárta.

1775 benn, ugyan tsak Májusbann, Felső Olasz Országot vi'sgálta meg.

1777 benn, Aprilis 1. napján, Frantzia Országba indúlván, Gróf Falkenstein* név alatt, München (Monachium), Augsburg (Augusta Vindelicorum), Stuttgart, Rastadt, Strasburg (Argentoratum), Nancy, Metz (Metae), Rheims (Remi), és Soissons (Augusta Suessionum) városoknál által, Parisba ment. Itt, minden Közönséges Intézeteket megvi'sgálván: Május végével, Frantzia Orzágnak belsőbb részein által, Bourdeaux (Burdegala) városába, onnét pedig Bayonneba, folytatta útját. Innen ismét, a Pyrenaeumi hegyekenn keresztül, Spanyol Országba is bément, és Bétsbe, Augusz'us 1 napjára tért vissza.

* Falkenstein, igen kistsiny Grófság, a régi Felső Rhénusi Kerületbenn; a Zweybrücki Fejedelemség szomszédságábann. Ezt, a 17-dik Század végénn, és a 18-diknak az elejénn, a Lotharingiai Hertsögek bírták. Minekutána pedig, Lotharingia Stanislaus Leszcinszkynek adódott: az 1738-dik esztendőbéli Békeség szerint, ez a kis birtok kikötödvénn, Franciscus Stephanusnál meghagyódott. E szerint azt, I. Ferentz Császár után, a Felső Ausztriai Ház bírta.

1778-bann, a Pruszsussal, Bavária eránt, haború kezdödvénn: sok ideig Cseh Or-

Országbann mulatott. Megkészülvénn pedig 1779-benn a' Békesség: Cseh Országot ismét megjárta.

1780 bann, *Aprilis* végével, a' *Muszka Birodalomba* utazott, és *Junius* 4-dik napján, *Mohitovbann*, a' Muszka Czárnéval *II. Katalinnal* özszejeött. Azután *Moscauba*, onnan pedig *Petersburga* (*Petropolis*) ment. Innen, *Julius* 19 dik napján, útját, vissza felé, *Rizának* vette, és a' következő őszszel, *Morvát* és *Cseh Országot* ismét megtekintette.

§. 148. Minekutánna a' Királyi Uralkodást általvette is *II. Jósef*: esméretét és tapasztalását, az utazás által, öregbíteni el nem mulatta. Alig teltek el egynéhány hónapjai Országlásának: a' midőnn, Május 22-dikénn, 1781 benn, tulajdon birtokába, *Ausztriai Belgiumba* indúlt. Ezen útjábaun, *Ménusi*, *Francofurtum*, *Manheim*, *Vormátzia*, *Moguntzia*, *Lützelburg* (másképpenn, *Luxenburg*), *Namur*, *Ostende*, *Gent* (vagy *Gandavum*), *Antverpia*, *Mecheln*, *Löven* (vagy *Lovanium*) városokat szemesenn meg nézvén: *Junius* 22 dikénn, *Brüsszelbe* (*Bruxellae*) érkezett. Innen, mihelyt Belgiumnak igazgatása és más közönséges dolgai eránt, rendeléseket tett: *Szövetséges Belgiumba* ment által; hol, ama' nevezetes városokbann, *Rotterdámbann*, *Hágábann*, *Leydámbann*, *Harlembenn*, és *Amsterdámbann*, a' Nép szokásira, rendtartására, kézi műveire, munkásságára, a' tudományok és mesterségek gyarapítására szolgáló Közönséges Intézetekre, vízárkokra (canálikákra) 's a' t. különös figyelmetességét fordította. Onnar, *Aachenbe* (*Aquisgranum*)

elfordulvann, *Brüsszelbe* visszatért; és *Pári'snak* vévénn útját, *Bétsbe*, *Augusztus* 14-dik napjára érkezett.

§. 149. A' sokat látott hallott és tapasztalt *II. Jó'sef*, Belgiumból lett haza érkezése után, két hónapnak az eltelését meg nem várta, a' midőn, megvilágosodott bölts elméjének, és embereket szerető jó szívének, oly nyilvánosságos jelét adta, melynél fogva egész Európa reá függesztette figyelmességét. Tudván ugyanis, hogy eleitől fogva, mennyi kárt és veszedelmet okozott a' Vallásbeli gyűlölség; 's ugyan azért, annak, egyszerre végét akarván szakasztani: *October* 13 dikán, 1781-benn, az úgy nevezett *Tolerántziáról*; vagy, *Vallásbeli türedelemről* szóló Parantsolatot (Édictum Tolerantiale) adta ki, melynek Czikkelyei ezek voltak: Az *Augusztai és Helvétziai Vallástételt* tartóknak, úgy szintén, az *Ó Hitenn lévőknek*, vagy, *Nemegyesült Görögöknek* is, megengedődött, hogy, a' Magyar Korona alatt lévő Tartományokban, minden helyenn, a' hol 100 *Familia* vagy Ház nép találtatik, ha telik tőlök, Imádsagház (Oratorium) építhesse, de, minden torony, harang, és útszdra szolgáló ajtó nélkül. Hasonló engedelem adódott az ilyen helyekenn, Prédikátorház, Oskola, és Mesterház építésre; Prédikátor és Oskola Mester vivésre, és azoknak fizetésére: ezen engedelem alól, Horváth, Tóth, és Dalmátzia Országokat is ki nem vévénn. Megengedődött továbbá, hogy az említett Felekezeteknek tagjai, érdemek szerint, minden Vallásbeli tekintet nélkül, a' közönséges Tisztségekre és Hivatalokra felvétes-

yétesse nek. Felszabadítottak pedig az alól a' köteleztetés alól, mely szerint, a' *Szűz Máriára és Szentekre esküdni*, és a' *Czéhnek*, a' *Processiókonn*, *megjelenni*, tartoztak vala. Felszabadítottak a' *Prédikátorok* is, a' *Kereszttség* dolgá bann való megvi'sgáltatás alól. Az *elegyes Házasságra* nézve rendelődött: hogy, ha a' *Férjfi Római Catholicus*: mind a' két *Nemenn* lévő magzatok a' *Római Catholica Vallást* kövessék: ha pedig a' *Férjfi Augusztai vagy Helvétziai Vallást* tartó *Evangelicus*; de az *Aszszony Római Catholica*: mindenik, a' maga *Nemenn* lévő magzatot, a' maga *Vallása* szerint nevelhesse. Továbbá rendelődött: hogy, a' *R. Catholicus Papok*, az *Augusztai vagy Helvétziai Vallástételt* tartó *betegek*hez, hívás nélkül, ne menjenek: ha mindazáltal magok a' *betegek* úgy kívánnák, az azokhoz való menetelbenn meg ne akadályoztatódjanak. Ezennkívül, engedelem adódott, mind arra, hogy az elromlott *Templomok* és *tornyok* megépíttessenek; mind arra, hogy a' *Földes Uraságok Oratoriumaiba*, mások is, kik azokkal egy *Vallásonn* vagnak; *Isteni tisztelet* végett, béeresztessenek. Végre, az *Augusztai és Helvétziai Vallástételt* tartóknak addig vólt *Filidlis Ekklesiáik*, meghagyattak: az pedig, hogy tsupánn *Vallásokért*, valamely büntetéssel illetődjenek, megiltódott. Ezekből megtetszik, hogy a' két *Vallástételt* tartó *Evangelicusok*, a' *II. Jósef Tolerantiale Edictuma* által, sokkal többet nyertek annál, a' mi a' *Carolina Resolutióbann*, 1731-benn, engedődött vala nékik.

§. 150. Mind a' *Tolerantiale Edictum*, mind azt megelőző némely rendelkezései 11-dik JÓsefnek, figyelmetességbe hozták a' Római Széket. Ugyanis, még Belgiumba lett indulása előtt, Martius 24 dikénn, 1781-benn, a' Szerzetesek éránt azt rendelte vala, hogy azok, tsupán az Örökös Tartományokban lakó *Provincialissai*któl és *Superiorjai*któl igazgattassanak, az Ersekeknek és Püspököknek vígvázása alatt: Külő Tartománybéli Előljárókkal pedig, semmi egybeköttetésbenn ne légyenek, annyival inkább azoktól ne függjenek: Belgiumból lett visszatérése után pedig, September 10-dikénn (1781.) azt parancsolta, hogy mikor a' Hazasság dolgában törvényes (*Canonica*) akadályok vagynak, a' köztől való atyafiság miatt: a' Törvényenn való tágitás (*Dispensatio*), vagy, az egybekelhetésre való engedelem, nem Rómából, nem is mástól, hanem csak az Országban lévő Ersekektől és Püspököktől kérettséék: ezek pedig kötelesek légyenek azt, nagy fietés kívánása nélkül tselekedni. Ide járult azis, hogy sok Szerzeteket eltörölt, mint: a' *Benedictinusokét*, *Camaldulitákét*, *Cisterciákét*, *Praemostrensisokét*, *Trinitariusokét*, *Paulinusokét*, és a' *Klarissa Apátságét*. Ezeknek *Klastromait* elvévén, más végre fordította; jószágaiknak jövedelmét a' *Religio Fundus*hoz ragasztalta; egy részéből pedig azoknak, a' klastromaikból kimaradt Szerzeteseket fizettette. Némely Szerzeteseknek pedig és azoknak Klastromainak csak a' számát szállította alább, mint: a' *Domínikánusokénak*, *Franciskánusokénak*, *Servitákénak*, és *Carmelitákénak*;** kiket bizonyos Klastro-

lastromokhoz szorított. Az eltörölt Klastromoknak száma ment 134-re. Meghagyódott pedig, mind öszve, 170, az Országbann.***

* Ezek a Szerzetesek, vagy Szerzőjoktól, vagy pedig Lakások első helyétől, Klastromjoktól, és Templomjoktól vették nevezeteket, Így p. o. a' Benediktinusok nevezetnek Sz. Benedektől, a' ki 529 benn állította fel azon Szerzetet; a' Camalduliták, kiknek Szerzete 1023-bann. Sz. Romuald által állítódott fel, Camaldula (Camaldoli) nevű kis térségtől, mely az Apenninus hegye mellett, Toskándbann van, a' hol volt a' legelső Klastromjok; a' Cisterciák, Cistertium (Cisteaux) nevű erdős pusztától, mely Frantzia Országban, a' régi Burgundiai Hertzegségben volt, a' hol a Szerzőjok Sz. Robert által, legelsőbenn gyűjtettek egybe, 1098-bann; a' Praemonstratensisek, Frantzia Országi Prémontres (Deákül Praemonstratum) nevű helytől, melyenn, a' Szerzőjoktól Sz. Róberttől elsőbenn telepítődtek meg, 1121-benn; a' Trinitariások, kik a' 12 dik Század véginn, a' Kereszteshadak alatt, Frantzia Országbann származtak, a' Szent Háromsdgnak szentelt Templomaiktól; egyébaránt pedig, Sz. Mutha nevű első Felállítójoktól, Mathurinusoknak is hívattak; de h vattattak, Patres Redemptionis névvel is, a' mennyiben, a' Muhamedánusok fogságába esett Keresztényeket kiúdlani (redimere) kötelességek volt; mely végre, jövedelmeknek harmad részét kellett fordítaniok; a' Klarissa Apátzák, első Szerzőjoktól; Sz. Klarától, a' ki Assiziumi születésű Olasz Szűz volt, a' 13-dik Században vették neveket.

A' Paulinusok Szerzete, (Ordo Fratrum S. Pauli Primi Eremitae) mely nevét a' 4-dik Században élt Sz. Remete Páltól vette, Magyar Országi származású. Ugyanis azt, Eusebius nevű Eütergomi Érsek állította fel, 1215-bann; megerősítette pedig V. Kelemen Pápa

1308-bann; és ismét XXII. János 1328-bann; az Augustinus regálája itódvánn eleibe, szoros megtartás végett. Ez a Szerzet, a Benedictinusoké után, leggazdagabb volt, a II. dik Jó'sef idejében, Magyar Országonn. Ennek Generalissdnak, az Ország Gyűlésénn is helye és voksa volt. Innen vetélkedés támadt, egy részről, a Zágrabi Káptalan Nagy Prépostja, és a Sz. Mártoni Apátur, más részről a Paulinusok Generalissa között, az eránt, hogy melyik üljön elebb a Mánások Táblájánn. Mely vetélkedésbenn, a Paulinusok Generalissa győzött; mint *Hazai Szerzet* Előjárója. Lásd *Pesti Prof. Tek. Schwarðtner Márton Úr Magy. Orsz. Statistik. II. Dar. a' 168-dik oldalonn.*

* A' Dominicanusok, Sz. Dominicusról nevezetnek, a' ki, 1204-benn kezdte felállítani ezt a Szerzetet; a' Franciscanusok, Assiziumi Sz. Ferentsről, a' ki 1209-benn gyűjtött követőket; a' Carmeliták, kik Napkeletenn, 1160 táján, származtak; a' Carmel nevű hegyről, a' hol első helyek volt; a' Szerviták neve pedig, formálódott a' *Servi S. Mariae* eredeti nevezetből, mely alatt, 1232-benn, Florentziábann, hét gazdag Személyek által állítódott fel ez a Szerzet.

* A' II. Jó'sef által, Magyar Országonn, meghagyott Klastromok száma ez: A' *Pidriata* Atyáknak (*Patres Piarum Scholarum*, kiknek Szerzete, Spanyol Nemzetbéli *Calazanzius Jo'sef* által, a' 17-dik Század koránn elött, Rómábann állítódvann fel, tökéletes-ségre 1690-benn ment) 25 Collégiuma; a' Franciskánusoknak 81 Klastroma; a' Minoritáknak 11; a' Kaputzinusoknak 11; a' Misericordianusoknak 11; az Augustiniánusoknak 1, a' Carmelitáknak 1, a' Szervitáknak 3, a' Dominikánusoknak hasonlóképpenn 3: összes-séggel 147 Ferjfi Klastromok. Az Apátzáknak 11 Klastromait hagyta meg II. Jó'sef Ő Felsége. Lásd *Tek. Schwarðtner Úr* munkáját, az említett helyenn.

§. 151. Mind ezekre nézve, a' Római Pápa VI. Pius, arra határozta magát, hogy, (a' mit soha az előtt egy Pápa sem tselekedett), ellent nem állván öregsége, és az utazásbéli alkalmatlanság, *Bétsbe* menjen. Ujja céljának, előre, 1781 vége felé, Decem. 15 dik napján, küldött Levelében, azt írta, hogy, Császári jussaival II. Jó'sefnek, az Ekkle'sia jussait megegyeztesse. *Bétsbe*, a' következő 1782-dik esztendőben, tavasz kezdetekor, Martius 22 dik napján érkezvén: ott, egy egész hónapig (Aprilis 22 dikéig) mulatott; elegendő időt akarván venni, a' II. Jó'seffel való értekezésre. Ezen látogatásnak és értekezésnek lett is az a' haszna: hogy, a' Pápa elmenetele után, II. Jó'sef, a' *Dispensatio* dolgában, 1781-ben hozott Parancsolatját, meglágyította, azt rendelvén: hogy, a' 3-dik és 4 dik grádusban a' Püspökök dispensálhassanak: de a' közelebb való grádusban, *Dispensatio* végett, a' Pápához kellessék folyamodni; úgy mind azáltal, hogy az eránt, a' Kérőlevél, mindenkor a' Felső Helytartó Tanács hírével küldetessék Rómába. Egyébránt, 1781 dik Jó'sef, kezdett újann menni, még nem szűnt.

* A' VI. Pius szavai ezek: „Ea nos sustentabit
„maxima consolatio, TE alloquendi, coram
„que declarandi, quam simul animo paratissimo
„ad gratificandum Tibi, unaque, *ad*
„ipsus componendas cum Caesaris Tuis
„ribus Ecclesiae rationes.“

§. 152. II. Jó'sef, mint Uralkodó, minden Fejedelmeknek példája volt, sok rendbéli tselekedeteiben. A' hozza folyamodóknak

dóknak Kérőleveleit, mindenütt, még útbann létibenn is, egész készfélleg elfogadta, maga megolvasta, és azokra felelt. Egész uralkodása alatt, fő gondját arra fordította, hogy az Igazság mindenütt, minden alattvalóinak, kiszolgáltatódjék. Innen azokat, kik igazságtalanságban találtak, 's hivataljoknak meg nem feleltek, minden személy választás nélkül megbüntette. A' méltatlanságot szenvedők pedig nála, mindenkor Pártfogást és Szabadítást találtak. A' gazdálkodásban, maga igyekezett példával menni elől jobbágyinak: minden szükségtelen pompától, és haszontalan költségtől idegen lévén. Valamint ez az ő maga viselése: úgy az a' tselekedete is, hogy 1785-benn, Augusztus 22-dikén kőlt Parantsolatja által, az örökös jobbágy-ságot megszüntette,* 1786 bann pedig, Mártius 6 dikán, a' Házasságot illető dolgokban Kegyelmes Rendelést** tett, halhatatlan nevet és emlékezetet szerzett ő néki. Váltak mindazáltal oly tselekedetei és rendeletei is, melyek által, a' Magyar Ország Rendekbenn kedvetlenséget okozott magának; minéműek ezek: hogy soha Ország Gyűlést nem tartott; magát meg nem koronáztatta; sőt a' Magyar Koronát, a' Po'soni Várból, 1784-benn, Aprilis 13-dikán, Bétsbe vitette, és ott tartatta. Továbbá, hogy, mind az Oskolákban, mind a' Kormányzésekben a' Német nyelvnek gyakorlását sürgette; a' Vármegyék Közönseges Gyűléseit megszüntette; a' Fő Ispányok helyett 10 Commissáriusokat rendelt, és mindenik alá több Vármegyét vetvén, az Országot 10 Kerületekre osztotta;

totta; ugyan azt felmérte; a' városokat, helységeket, falukat, laistromba vétette; a' házakat bizonyos számmal megjegyeztette; az Ország lakosait megszámláltatta; az idegen Országi portékáknak behoztatását megtiltotta. Váltak más újítási is, melyekkel nem mindenek voltak megelégedve, nevezetesen: hogy a' Római Catholica Országba egészenn új tanítás módját vitt be, és azokbann, a' Protestáns Auctorok könyveit is felvétette; ezennkívül, hogy a' Papságra menendő R. Catholicus Ifjakat, nem a' Püspökök vigyázása alatt, mint az előtt: hanem, arra a' végre, *Po'sonbann és Pestenn*, a' Görög Rítusenn lévő Egyesültek részéről pedig *Lembergenn*, felállított *Seminariumokbann* neveltette. Ide járult az is, hogy új Törvény rendit szabott; a' Törvénysszékekenn változásokat tett; és a' Papi Rendnek, a' Világiakbann addig volt nagy hatalmát, keskenyebb határok közzé szorította. 's a' t. Mind ezek által II. JÓ'sef, még életébenn, azt a' panaszt, hogy nem az Ország Törvényei, hanem szabad tettzése és akaratja szerint kívánt uralkodni, és mindeneket tsupánn *Udvari Parantsófatok által* akart véghez vinni, el nem kerülhetette. Bizonyos dolog mindazáltal, hogy még ezen kedvetlen Rendelések közzül is, nem egynek volt haszna az Országra nézve; és bár az eszközöket nem mindenbenn jól találta is el II. JÓ'sef; (de ki is találja el ezeket mindenkor?) a' cél, melyre igyekezett, jó volt; és elébb utóbb boldogságára vált volna az Orzágnak.

* Az örökös jobbagyság megszüntetése, az Ország Törvénykönyvébe, későbbenn, úgy mint
 III. Darab. O II. Leve

II. Leopold alatt, 1791-benn, (Artic. 35.) és mostani Felséges Királyunk uralkodása kezdetébenn, 1792-benn (Artic. 12.); még tökéletesebbenn pedig azután 10 esztendővel, 1802-benn (Art. 7.) ment.

** *Benigna Constitutio Josephiana de causis Matrimonialibus.*

§. 153. II. Jó'sefnek, eddig előszámlált dolgainn, szándékinn, és igyekezeteinn kívül, Országlása lefolyása alatt, két támadás, és ugyan annyi háború szerzett gondot, és adott foglalatosságot. Az első támadás, Erdélybenn, Hunyad és Zaránd Vármegyébenn, az Oláhok között lett, kik 1784-benn, Octóber utolsó napján, Hora és Kloska nevű lázassztók által, felzendítettvénn, Novembernek az eleinn, iszonyú öldöklést és pusztítást követtek el az Erdélyi Magyar népeinn: míg nem, vérengzések, ugyan azon hónapbann, nem kevés bajjal megállítódván, a' kézre került lázassztók, érdemek szerint, megbüntetődtek. A' második támadás, mely sokkal nagyobb és sokkal tartósabb vólt, Catholicum Belgiumbann, maga ellen II. Jó'sef ellen ütött ki, 1789-benn. A' Catholicus Belgák ugyanis, azt vétvénn okúl, hogy némely régi jussaik és szabadságaik megsértődtek: tsak nem közönségesenn felháborodtak, és fegyvert fogtak: kiknek osztánn letsendesítésére, II. Jó'sefnek rövid ideig tartott élete, nem vólt elég-séges.

* Lásd: „Species facti, de lanienis per gentem „Valachorum in I. Comitatu Hunyad cum „Zaránd nuito, a. 1784. sub decursu mensis „Novembris commissis, Commissario Regio „Comiti Antonio Jankovich exhibita.”

§. 154. *Első Háborúja* II-dik Jó'sefnek, 1785-benn, a' *Szövetséges Belgákkal* akart benni, a' *Scaldisenn* való szabad hajókázás eránt; mely víz a' Hollandusoktól, Ausztriai Belgiumnak nagy kárával, különösen pedig, *Antverpia* városának nyilvánosság megrómlásával, zárva tartódott vala. Minnekelőtte mindazáltal véres ütközetekre került volna a' dolog: a' Frantzia Király XVI-dik Lajos közbenujárására, a' békeség, ugyan azon esztendőbenn, September 20-dik napjától fogva November 8-dikáig, II. Jó'sefnek nem kevés hasznával, megkészült. Ugyanis, II. Jó'sef, a' Scaldis mellett lévő, *Lillo* és *Liefkenshoek* nevű erősségeknek általengedésével, és 10 millio forintokkal elégítődött ki a' Hollandusoktól. Ellenbenn, igen káros, terhes, és kedvetlen következtetésű lett a' *második Háború*, melyet II. Jó'sef a' Törökkel, 1788-nak az elején kezdett, és osztánn maga el sem végezhetett.

§. 155. A' *Török Háborúba* II. Jó'sefet, tsupán a' Muszka Udvarral való nagy barátság vitte. Ugyanis, II. Jó'sef, 1787-benn, tavasszal, Tatár Krímiának nevezetes városába *Chersonba* utazván, ott a' Muszka Csároéval, *II. Katalinnal*, az Ausztriai és Muszka Udvar között lévő régi szövetséget, szorossabbá tette vala. Ezen *Chersoni összejövétel* után, mely külfömben is gyanús volt a' Török előtt, az a' hír terjedt el, hogy II. Katalin, magát, *Krími* (vagy *Tauriai*) *Király Aszszonynak* akarja koronáztatni, mely tartományhoz pedig a' Török, Felsőségi jussát tartotta. Ez okra nézve, a' Török Császár *Abdul Hamid*, 1787-benn, Augustus 28-dik napján, hadat izent *II. Ka-*

talínnak. Már, a' minapi megújított és erősebbé tett szövetség azt hozta magával, hogy II. József segítségére legyen a' Muszka Császárnának. A' következő 1788-dik esztendő eleinn, Januárius 6 dik napján, még szorosabb lett az egyesülés a' Bétsi és Petersburgi Udvarok között, az által, hogy a' mostann dicsőségesen Uralkodó Felség, a' ki akkor Ausztriai Fő Hertzeg volt, a' *Württembergi Hertzeg Aszszonyt, Erzsébetet* vette el, a' ki az akkori Muszka Nagy Hertzeg Pál Feleségének testvére volt. Ezen egybeköttetésnél fogva, II. József, a' Muszka mellett, egész erejével állott ki a' Török ellen: noha, a' feljebb említett Szövetség szerint, 20 vagy 30 ezer ember segítségnél többet adni nem tartozott volna.

§. 156. II. József, Feldmarsall *Lascyval* együtt, Magyar Országra lejővén, személy szerint vezérlette hadait a' Török ellen. Eleinte nem is minden szerentse nélkül folyt ez a' Háború. Mert, 1788-bann, Aprilis 25 dikénn *Szabáts*, Augusztus 26 dikánn *Dubitsa*, September 19 dikénn *Chotzim*, Octóber 3 dikánn pedig *Novi vára*, megvédődtek. De, a' *Lascy* intézete szerint, Horvát Ország szélitől fogva Bukovináig, és így, mintegy 200 mérföldig, kördönt húzatván II. József: azonn, nem egy helyenn rontott által a' Török. Azombann, az erdők és mtsárok közt fekvő hadinép közzé, ragadó nyavalya kapott bé. Mely okoknál fogva szerentsélen lett ez a' taborozás. Maga is II. József, betegenn tért vissza Bétsbe, és többé helyre sem állott egészsége. Maga helyébe elsőbenn Gróf *Hadik Andrást*, azután pedig Bárá *Laudon Gedeont*

Gedeont rendelte seregei Fővezérének. A' következő 1789-dik esztendőbenn, szerentsébbenn folyt a' Háború II. Jóséfre nézve. Mert, *Hertzeg Kóburg*, a' Muszka Vezérrel *Szuvarovval* egyesítvénn seregeit: a' Török Nagy Vezérenn, *Kudtsuk Hassán Basánn*, *Havasalföldénn*, *Martinjestienél*, a' *Rimnik* vizénn túl, September 22-dik napján, tökéletesenn győzedelmeskedett. Ez a' győzelem nagyonn segítette *Laudont* *Nándorfejérvára* (Belgrád) megvételébenn. Meghallván ugyanis annak híret: *Török Gradiskának*, más néven *Berhir* váranak elfoglalása után, *Nándorfejérvárat*, September 29 dikénn békerítette, és erősenn ágyúztatta. A' benn lévő *Osmán Basa*, Octóber 6-dikánn, 15 napi fegyverszűnést kért: de *Laudán* 6 órainál többet nem engedett. Mely időnek eltelése után, meglett az egyesség, ily feltételek alatt: hogy a' vár, minden benne lévő fegyverekkel és hadi készületekkel együtt feladódjék; a' katonaságnak szabad kimenetel engedessék; a' benn lévő népnek (melynek száma 25. ezerre ment) elvitelére, *Orsovdig* hajók rendelődjenek. E' szerint *Nándorfejérvára*, Octóber 8. napján, 1789. általadódott: melybenn, 351 ágyú, 6 ezer mázsa puskaapor, sok ezer nagyobb 's kisebb golyóbisok, és sok időre való eleség, találtattak. Azután *Végszendró* is (Semendria) magát önként feladta.

§. 157. Ezen szerentsés elömenetek, a' Prusssziai Király *II. Vilhelm*, nagy nyughatatlanságok között nézte. Azért, mindjárt a' következő 1790-dik esztendő eleinn, Januarius 16-dikánn, a' Törökkel szövetségre

lépett, őltalmat ígervén annak, minden birtoki eránt. Azombann, a' Catholicus Belgák, mind inkább inkább zenebonáskodtak. Ezen környülállások között, a' halálos ágyábann fekvő II. Jó'sef, hogy az Országot tsendesebb állapotbann hagyhassa Testvér Ötsére: Januárius 28-dik napján (1790-benn), minden újításit önként viszszevette, tsupánn három Rendelésit, úgy mint: a' *Tolerantiáról*, a' *Szerzetesekről*, és a' *Jobbágyok szabad kiköltözéséről* szölkölkat tartván fenn, a' következő Ország Gyűlésére. Azután, Februárius 18-dikánn, a' *Magyar Koronát* is, a' Királyi páltzával, keresztes arany almával, Szent István palástjával és kardjával együtt, az Országba visszaküldötte; mely, nagy öröm és pompa között vitetett Budára. Két nappal azután, úgymint Februárius 20-dikánn, 1790-benn, reggeli 6 órákor, tsendesenn elnyugodott.

* II. Jó'sef előtt, mostann ditsőségesenn uralkodó *I. Ferentz* Királyunknak, akkor Fő Hertzegnek, kedves Felesége *Er'sebet* Hertzeg Asszony, két nappal halálozott meg, kinek holt teste még el sem temettetett: a' midőnn II. Jó'sef, a' Felséges Udvarnak kettős gyászszara, utánna ment.

§. 158. II. Jó'sef semmi magzatot nem hagyván: az Örökös Uralkodás Rendinek meghatározott Törvényre szerint, annak Testvér Ötse, H. LEÓPOLD, következett a' Királyságra. Vólt ez, az Attyának, I. Ferentz Császárnak halálától fogva, *Toskánai Nagy Hertzeg*, mely Tartományt, alászállott állapotjából felemelvén, igen virágzó állapotba helyezettett. Ez okra néz-

ve, egész Európában, *Böls Fejedelemlnek* esmérletett. De, szintén úgy esmértes volt Világ szerte, szelíd természete, és embereket szerető szíve; melyet csak azzal is eléggé megbizonyított, (hogy, a' *kínzás által való vallatást* (tortura), és *haldos büntetést*, Toskánában, elébb eltörlötte, mint az, Európának más tartományiban, csak gondolóra is vevődött volna. Eleve is tehát, igen méltó oka volt a' Magyar Nemzetnek arra, hogy erről a' Böls és Jó Fejedelemlről magának azt ígérje, valamit a' Közjő, és az Ország lakosinak bőségsága kívánt.

§. 159. Megértvénn *II. Leopold* a' Bátyja halálát: Cancelláms *Gróf Pálfi Károlynak*, azonnal megírta, hogy a' melyekről *II. Jó'sef* ígéretet tett vala, ő is kész telyesíteni. A' volt ugyanis *II. Jó'sefnek*, utolsó napjaiban, (a' midőnn mindazáltal, halála közel lété, valamint maga, úgy más sem gondolhatja vala) szíves igyekezete, melyről Januárius 28-dik napján (1790.) kolt Királyi Levelében, bizonyossá is tette a' Rendeke: hogy még azon esztendőben, Május 1. napjától fogva, az Országot tökéletesen abba az állapotba tégye vissza, melyben uralkodása Kezdetkor találta; esztendő múlva pedig, Ország Gyűlését tartson, magát megkoronáztassa, és a' Közönséges dolgokról, a' Rendekekkel együtt hozzon Végzéseket. Mind ezekre tehát *II. Leopold* is, magát önként ajánlotta.

§. 160. *Toskánának* Fő városából, *Florentziából*, Mártzius 1. napján (1790.) indulván ki *II. Leopold*: azon hónap 12-dikén,

dikénn, Bétsbe érkezett. Kevés napok múlva, a' következő Junius 6-dikára, Ország Gyűlését hirdettetett; *Buda* városát nevezvén ki annak helyéül. A' Rendei nagy készséggel gyűltek egybe a' rendelt napra, és mindjárt a' Közönséges Üléseknek elkezdődésekor, oly dologbann egyeztek meg, mely valóságos ditsőségére szolgál a' Nemzetnek. Ugyanis, Junius 11-dik napján, bizonyos Személyek választattak ki a' végre, hogy a' Diéta Tanácskozásit (Acta) napoként *Magyar nyelvenn* feljegyeznék, *Magyarból* (főképpenn a' Horvátok kedvéért) Deákra fordítanak, és mind a' két munka, minekutánna közönségesenn felolvasódván, a' jóváhagyást megnyerné, kinyomtatódnék.

§. 161. II. Leopold, Örökös Tartományit, igen zavaros és veszedelmes állapotbann találta. Egy felől a' költséges Török Háború: más felől, a' Pruszsusnak Cseh és Morva Ország széleire kiszállott számos hadi népe, ejtette nyughatatlanságba. De, örökös birtokai is, nem vóltak egész tessenességbenn. Catholicum Belgiumbann, a' békételenség, a' Felséges Ausztriai Háztól való elszakadásig nevedkedett vala. Magyar Országbann kedvetlenség jelei tapasztaltak. De, éppenn ezen terhes környülállások között mutatta meg *II. Leopold*, hogy a' Fejedelmi Bóltssesség, az Atyai jóssággal egybekötve, minden akadályokon győzedelmeskedhetik.

§. 162. A' Budai Ország Gyűlés, eleinte magát erősen viselte. Mert, hogy többé azok a' dolgok meg ne eshetnének, melyekről *II. Jósef* alatt panaszkodtak vala a' Rendei; új Diplómát készített. Azután, Bétsbe,

Bétsbe, 52 Követeke küldött, kik *II. Leopoldot*, azon Diplóma elfogadására, és a' megkoronázásra meghívnák; melyet Augustus 20-dikánn (1790.) meg is tselekedtek. De *II. Leopold*, az elsőre nézve, nyilván kijelentette, hogy ő más Diplómát el nem fogad, hanem csak azt, melyre III. Károly, és Mária Thérézia esküdtek meg. A' másodikat is, mindjárt akkor nem telyesíthette, a' Császári megkoronáztatás lévén előtte, mely azután, Ménusi Francofurtumbann, Octóber 9-dikénn ment véghez.

§. 163. Végződvénn a' Frankofurtumi Koronázás: a' Magyar Korona felvételére, November 15-dik napját rendelte *II. Leopold*. Mivel pedig az alkalmatlan Őszi idő kezdett beállani: a' Rendeket *Buddról Po'sonba* hívni szükségesnek látta. A' Rendek *Po'sonba* felköltözvénn: *II. Leopold*hoz való nagy bizodalmokat azzal jelentették ki, hogy a' koronázás ideje eljövele előtt, November 12-dik napján, a' megkoronázandó Felség Kedves Fiját, Fő Hertzeg *Sándor Leopoldot* választották Nádor Ispánjoknak. Azután, November 15-dikénn, *II. Leopold*, a' Felséges Nápolyi és Szicíliai Királynak *IV. Ferdinándnak*, és Felséges Hitvesének jelenlétekbenn,* nagy örvendezések között, megkoronáztatott.

* Annak emlékezetére, hogy a' Nápolyi és Szicíliai Király és Királyné, a' *II. Leopold* megkoronáztatását, *Po'sonbann*, Felséges jelenlétekkel, megtisztelni méltóztattak: arany és ezüst pénzt veretett Magyar Ország; melynek Nápolyba való vitelére, ama' Tudományokat szerető és gyarapító *Gróf Szécsényi Ferentz* Ó Excellenciája választódott; a' ki, abbann, telyes meglegedéssel járván el, a' Nápolyi

Felsőes Udvarból, a' Sz. Januárius Rendnek Czímerével tiszteltetett meg.

§. 164. A' Koronázás után, a' Rendek, *Po'sonbann* maradvánn, *Buddnn* kezdett tanátskozásaitat tovább folytatták. Így a' Diéta, mely 1790-benn, Jünius 6-dikánn állott vala bé, a' következő 1791-dik esztendőre is általment, melybenn, Mártzius 13-dikánn végződött. Ha vólt Ország Gyűlése, melyenn az Ország bődökságára bóltis Törvények és hasznos Rendelések tétettek: ennek azt a' dítséretet, a' legméltóbb jussal adhatni. Tsak maga a' *Vallás dolgábann* hozott Törvény, mely ezen Diéta Végzéseik között, a' 26-dik *Czikholybenn* (*Articulusbann*) foglaltatik, mind az akkor egybegyűlt Rendeknek, mind főképen, és mindenek felett, a' Bóltis és Igazlágszerető *II. Leopoldnak*, fényes ditsőségére, és halhatatlan emlékezetére szolgál. Abbann ugyan is, az Augusztai és Helvétziai Vallástételt tartóknak, már nem tsak arra adódik szabadság, hogy Vallásokat, *magánosann*, akadály nélkül gyakorolhassák (*privatum Religionis exercitium*); mint a' Tolerantiale Edictum tartotta vala: hanem, a' Bétsi és Lintzi Békességekötéseknek erről szóló Czikhelyei megújítódvann, és a' két Confessiónn lévő *Evangelicusok Vallása szabad gyakorlásának* fundamentomául tevődvenn: ugyan az, *közönségesse* tevődött (*publicum Religionis exercitium*) az Országbann; a' Vallásnak *magános és közönséges gyakorlása* között való külömbség egyátaljabann megszűnvenn. De figyelmetességet érdemelnek ezen Diéta Végzéseinek sok más Czikhelyei is, nevezetesenn: a' 16-dik, mely által

által, minden Királyi Akadémiákba és Gymnáziumokba, *Magyar nyelv* tanítása rendeltetik; a' 29-dik, melybenn, a' *Jászoknak* a' *Kúnokkal* együtt, nem külömbenn, a' *hat Hajdú Városoknak** az a' jus adódik, hogy mind amazok, mind ezek, *két két Deputátust* küldhessenek a' Diétára, kiknek ott, mind ülése mind voksa lehessen; a' 35-dik, melybenn a' Földes Urak *Jobbágyainak szabad költözés* engedtetik; a' 42-dik, melybenn a' kínzás által való vallatás (Tortura) eltöröltetik 's a' t. Mivel pedig, minden igyekezete mellett is ezen Diétának, maradtak el oly dolgok, melyekbenn, noha az Ország javára és boldogságára szükségeseknek láttattak, határozás nem tevéthetett: azokra nézve *Deputátziók*** rendeltettek.

* Valamint a' *Jászokat* és *Kúnokat*: úgy a' *hat Hajdú Városokat* is, a' Haza óltalmazásbann eleitől fogva véghezvitt szolgálatajokért külömböztette meg ez a' Diéta. Miket vittek véghez a' Haza és Felség mellett a' Hajdúk: előadták azon Kérőlevelekben, melyet 1790-benn, nyomtatásbann nyújtottak be az Ország Rendeinek.

** Külön külön, *Deputátzió* rendelődött: 1. A' Publico-Politicumbann. 2. Az Adózás (Contributio) és Hadi Commissariátus dolgábann. 3. Az Urbáriumra nézve. 4. A' Harmintzadokra, Kereskedésre, és az Ország közönséges Oeconomijáira nézve. 5. Az értz. bányákra nézve. 6. A' Juridicumok eránt. 7. A' Tudományok dolgábann. 8. Az Ekklesiái Fundátziók eránt. 9. Az Ország kívánsági és gravamenjei eránt.

§. 165. A' mi a' *Török Háborút* illeti: annak kimenetele káros lett II. Leopoldra nézve, Okozta ezt a' Pruszsus Király, II. Vilhelm.

II. Vilhelm, a' ki, külömbenn is magasana álló Szomszédjainak, egy felől a' Muszkának, más felől Ausztriának, a' Török meg-alázása által, még feljebb leendő emelkedését, magára nézve veszedelmesnek tartván: a' Török mellett, kivél, még 1790-nek az eleinn (Januárius 10-dikánn), szövetségre lépett vólt, megszóllalt; sőt már, Ausztriai Szilézia és Morva Ország széleinn állott készen hadaival. Ezen okra nézve, a' békességet szerető *II. Leopold*, Örökös Tartományinak tsendességben való megtartása, 's dolgajnak jobb móddal lehető elintézése végett, noha fegyveres seregei, *Orsovát*, *Aprilis 16-dikánn* (1790-benn) megvévén, elég szerentsésenn hadakoznak vala: még azon esztendőbenn, *Julius 27-dikénn*, Alsó Sziléziának *Reichenbach* netű városábann, oly egyességre lépett a' Prussusszal, melybenn azoknak vissza engedését, melyek a' Török birtokából hatalma alá jutottak vala, előre megígérté. A' *Reichenbach* Egyességet azutann, *Septembei 19-dikénn*, *Giurgiewobann* (Havasalföldénn) magával a' Törökkel is fegyverszünés; másika esztendőbenn (1791.) pedig, *Augusztus 4-dik* napjann, *Szisztowobann*, Bulgariának a' Duna partjann fekvő városábann, békeség is követte; melybenn, mind *Belgrád*, mind *Orsova*, mind a' több elfoglalt helyek, a' Török Császárnak *III. Szelimnek*, visszaadódtak; tsupánn két kis *Kerületeket* vévén ki, melyeknek egyike, a' Temesvári Bánát szélinn, a' *Cserna* vizéig, másika, Horvát Ország határától, az *Unnágig* terjed. Az elsőbenn, melyet a' *Cserna*, Havasalföldétől (Valachia) választ el, *Q Orsova*:

az utolsóban pedig, melynek az *Unna* vi-
ze Bosznia felől szolgálat határul, *Zettin* és
Dresnik nevű városok vagynak. Ezen *Szisz-
tovi Békességnek*, mint az Ország részéről,
a' Diétán (Art. 65.) rendelt Követ, *Gróf
Eszterházi Ferencz* írta nevét alája.*

* Sokkal szerentsébbenn kötött a' Törökkel *II-
dik Katalin*, a' kinek társaságában folytatód-
ott vala ez a' hadakozás. Mert, elsőbenn
ugyan, *Augusztus* 11-dik napján, 1791-benn,
Moldvának a' Dunára fekvő városában, *Gal-
atzban*, azután pedig *Januárius* 3-dikán,
1792-benn, *Jassyban*, oly békeségre lépett
III. Szelimmel, mely szerint, mind *Oczaka-
vot*, mind pedig azt az egész Tartományt,
mely a' *Dnieper*, és *Dnieszter* folyóvizek kö-
zött vagyon, megtartotta. Ezennkívül, *Krím-
nek*, 1783-bann, a' Muszka részre lett által-
engedése, most újra megerősítettet, határát
a' *Kubán* vize tevődénn.

§. 166. Az alatt, míg ezek 'estek, ki-
űtött a' *Frantzia Zenebona*. A' Német Biro-
dalombéli Fejedelmek panaszolkodtak, hogy
Alzátziában és Lotharingiában lévő bir-
tokaikat a' *Frantzia Nemzeti Gyűlés* elvet-
te. Ilyenek voltak: a' *Würtembergi* és *Bi-
pontumi Hertzegek*, a' *Bádeni Marchio*, a'
Spirai és *Basilei Püspökök*, a' *Moguntziai*
és kivált *Treviri Érsek*. De, közönségesen
is, az *Európai Udvarokat*, veszedelemmel
látszott fenyegetni a' *Frantziák* magok vi-
selése. Ezen okokra nézve, *II. Leopold*, a'
Prusszus Királlyal *II. Wilhelmel*, *Piltitz-
benn*, a' *Saxóniai Választó Fejedelemnek*
Drezdahoz félmérföldnyire lévő mulatóhe-
lyében, személy szerint összejött; ugyan
ott, az *Artézjai Gróf* is, a' *Frantzia Király*

XVI. Lajos Ötse, jelen lévén. Ezen *Pilnizi Ösvéjövételben*, II. Leopold és II. Wilhelm, arra kötelezték magokat, hogy XVI. dik Lajosnak szabadításánn munkások lesznek, és a' több Európai Fejedelmeket is ugyan arra bírni igyekeznek. A' békeséget szerető II. Leopold mindazáltal, nem mulatta el, azt az ajánlást tenni a' Frantzia Nemzeti Gyűlésnek, hogy ha XVI. Lajosnak Királyi Méltóságát illendő tekintetben tartja, és a' Német Fejedelmeknek eleget téssen: számot tarthat barátságára. De ezt az ajánlást, a' felzendült Frantzia Nép, el nem fogadta, sőt, úgy nézvénn azt, mint az ő dolgaiba való avatkozást, oly nehezenn szenvedte, hogy II Leopoldnak, mint Magyar Országi Királynak, Mártzius 11-dikénn, 1792-benn, hadat izent; ezt advánn okául tselekedetének, hogy II. Leopold, a' Német Fejedelmeknek pártfogást és segítséget ígervén, és, a' Frantziák szabadsága ellen, más Európai Hatalmasságokkal szövetekezvén, a' Frantzia Nemzet Méltóságát megsértette. Azonközben, míg a' Frantzia Nemzet a' háborúhoz készül: II. Leopold, mondhatatlan fájdmára Magyar Országnak, Mártzius 1. napján, 1792-benn, véletlenül elköltözik; bizonyossá tévén azt példájával, hogy a' Bölts és Jó Fejedelem, kevés ideig tartó uralkodása alatt is, boldogítja valattvalóit.

* A' II. Leopold uralkodását emlékezetessé teszi az is, hogy az *Augustai és Halvétziai Valldstételt* tartóknak, *Községes Sinat* (Synodus) tartására, engedelmet adni méltóztatott; melybenn, azoknak részéről, az *Ekklesiái és Oskolai Igazgatás*, és a' *Házasági perek* meg-

megítélése dolgában, az Egyházi és Világi Rendnek köz megegyezéséből, a' Felsőnek jóváhagyása és megerősítése hozzá járulván, bizonyos Rend állítódnak fel. El is kezdődött a' Sinat September 12-dikénn, 1791-benn, és egy hónap múlva, Octóber 13-dikánn végződött. Az Augusztai Vallástételt tartók Pestenn, a' Helvétziai követők pedig, *Buddán* tartották Üléseiket: amazoknak a' Gyűlésében, Király Embere (*Homo Regius*) Gróf *Brunszvik Jó'sef* Ő Excellenciája, ezekében pedig, *Almási Pál* Ő Excellenciája lévén. Elölülő (*Praeses*) a' *Budai Sinatbann* volt R. Sz. B. Gróf *Teleki Jó'sef* Ő Excellenciája. Azon *Canonok*, melyek ezen Sinatbann hozódtak, még eddig meg nem erősítették.

§. 167. II. *Leopoldának* emberi gondolatn kívül lett elkölözése után, az Örös Tartományokkal, azok között, Magyar szággal együtt, a' bizonytalan kimenetelű *Frantzia Háború* terhe, ditsőségesen alkodó I. FERENTZ Királyunkra, mint meghalálozott Felsőnek Elsőszülött Fira, ugyan azon egy időbenn szállott. Elvődött Kedves Fejedelmén váló nagy omorúságában, egyedül ezt tartotta vizsztalásának a' Nemzet, hogy olyan Ifjú irány vészi által az Uralkodást, a' kibenn, it Bölts Nevelőknek (II. Leopoldnak és Jó'sefnek*) ritka tulajdonságit, egyesül fogja látni. A' mit előre ígért magának Nemzet: mindenestül bételyesedett. Mert, esztendei Uralkodása alatt, a' legsűrűbb szontagságok között is, éppenn azokkal jókkal igyekezett ez a' Felső bődögni alattvalóit, melyeket tsak bődöglésdes Attyától, és annak Testvér Bátyától lehet vala várni.

* *I. Ferentz* Királyunkat, 1784-ig, az Édes Atyya, mint Hétrúriai Nagy Herceg, *Florentziában* nevelte vala. Onnan, az említett esztendőben, *Bétsbe* vitettevénn, II. József vette gondja alá; a' kinek oktatása és példa adása által, készüldött az Uralkodásra.

§. 168. Az a' hadizenés, mely a' Frantzia néptől, Mártzius 11-dik napján (1792-benn), II. Leopoldhoz intéződött vala, azon Fejedelmet életbenn nem érvénn: másik hónapbann, Aprilis 20-dikánn, a' következő Uralkodóra nézve, forma szerint megújított. Azért, mindjárt akkor, első gondjának azt vette mostani Felséges Királyunk: hogy, Ország Gyűlését hirdetteténn, magát megkoronáztassa. A' Diéta helyét *Budára*, annak béállításának idejét pedig, *Május 20-dikára* határozta. A' koronázás, *Budánn*, Junius 6-dikánn, a' szokott rendtartás szerint, véghez ment.* Az Ország Gyűlése, mind az akkori zivataros időkre, mind az Ország java előmozdítására való tekintetből, tovább is tartott. A' megkoronázott Felség, Junius 13-dik napján, Báró *Spielman* által, eleibe terjesztette a' Rendekeknek, hogy a' Frantzia Háborúnak folytatására, melyre Ő semmi okot nem adott, katona, ló, eleség, és pénz nélkül szűkölködik. Az alatt, míg ezen kívánság telerősödése eránt tanátskoztak a' Rendekek: I. Ferentz Királyunk, Júnus 17-dikénn, *Bétsbe* viszzatérvénn, Ménusi Frankofurtumba indúlt, hol a' Császári Koronát, II. Ferentz név alatt, Julius 14-dik napján, felvette.

* A' Felséges Királynénak, *Mária Theresidnak*, Nápolyi és Sicziliái Király IV. Ferdinánd Leányának

Leányának, megkoronáztatása, azutánh negyed nappal, *Junius 10-dik* napján esett, ily móddal: hogy, a' Házi Korona, a' Veszprémi Püspök *Bajszdth Jósef* által, fejére; a' Magyar Korona pedig, *Palatínus Sándor Leopold*, és Magyar Országi Primás *Battyáni Jósef* által, jobb vállára tétetett. Ugyan ezen Koronázás alkalmatosságával, a' megkoronázott Királynak 50 ezer, a' Királynénak pedig 25 ezer arany mutatódott bé ajándékul, a' Fő és Köz Nemesség részéről.

§. 169. *I. Ferentz Királyunk*, említett szükségseinek jelentésére, kész segítséget talált a' Magyar Reideknél. Mert azok, igaz hívségeknek megbizonyítására, 5 ezer új katonát, ezer lovat, és 4 ezer Rh. Forintot ajánlottak Ő Felségének. A' Következő 1793-dik esztendőben, arra a' dühösségre menvén a' Frantzia Nemzeti Gyűlés, hogy *Januárius 22-dikén*, a' jó szívé és minden tekintetben ártatlan *XVI. Lajos Királyt*, ítélő széke eleibe idézvén, megszenteltizta, és, a' maga örökös gyalázatjára, kivégeztette; *Octóber 16-dikán* pedig, a' Királynét *Mária Antóniát* is hasonló sorsra juttatta: ezen borzasztó tselekedet annyival inkább elkerülhetetlenné tette a' Háború folytatását. Felséges Királyunk Fővezére, *Hertzog Kóburg*, eleinte szerentsés volt, egész Ausztria Belgiumból kinyomván a' Frantziákat: de, másik esztendőben, 1794-ben, megfordult a' szerentse; mert a' Frantziák erőt vévén, Belgiumot elfoglalták.

■ Lásd *Francisc I. Decr. I. Art. 6.*

§. 170. Felséges Urunknak, a' Frantziákkal négy veszedelmes Háborúja volt.
III. Darab. P Ezek

Ezek közül kettő abbann az időbenn folyt le, melybenn a' Frantzia Nép Közönséges Társaság (*Respublica*) formáját viselt: *kettő* pedig akkor, a' midőnn már *Napoleon* Örökös Frantzia Császárnak* esmerődött.

* A' Frantzia Nép, 1792-dik esztendőbenn, *September 21-dikénn*, magát *Respublicának* vagy, *Frantzia Közönséges Társaság*nak nevezte. Ez a' *Respublica* vagy Közönséges Társaság volt:

1. A' *Nemzeti Gyűlés* (*National Convent*) igazgatása alatt, az említett időtől fogva, *September 23-dikáig*, 1795-benn; és így *három esztendőig*.

2. Öt *Személyekből álló Directorium* igazgatása alatt, mely *September 23-dikától* fogva 1795-benn, *November 9-dikéig* 1799-benn, és így *négy esztendőnél* valamivel tovább tartott. Ekkor *elbocsátódván* a' *Directorium*: másnap a' Nép Képviselői (*Repraesentánsai*) is széljel oszlattattak.

3. *Consulok* Igazgatása alatt, kik *hármann* voltak, *November 11-dikétől* fogva 1799-benn; *December 13-dikától* fogva pedig, ugyan *azon esztendőbenn*, a' *Bonaparte Első Consulsága* alatt, mely tartott *Május 18-dikáig* 1804-benn, és így majd *szinte ötödfél esztendőig*. Ekkor, a' *Republicai* Igazgatást

CSÁSZÁRI IGAZGATÁS változtta fel. Ugyanis az *Első Consul*, *Május 18-dikánn*, 1804-benn, *I. NAPOLEON* név alatt, *Frantzia Császárságra* emeltetett; *November 6-dikánn* pedig, ugyan *azon esztendőbenn*, a' *Frantzia Császári Méltóság*, *I. Napoleonnak*, örökség szerint is átaladatott. Felkenetett pedig és megkoronáztatott *azon Méltóságra*, a' *Római Pápa VII. Pius* által, *December 2-dik napján* 1804-benn.

§. 171. Az *Első Frantzia Háborúnak*, mely *I. Ferentz* Ő Felsége u alkodásával együtt kezdődött, a' *Campoformidói Békesség* által, Octóber 17-dikénn, 1797-benn, mintegy ötödfél esztendő után, lett vége. Ennek folyása alatt, a' Magyaroknak, Kiállyok eránt viseltető igaz indúlatja, nyilván kitetszett. Mert, a' Po'soni Diétánn, November 23-dikánn, 1796-bann, 50 ezer katonát, 2 millió négy száz ezer mérő abonát, 3 millió hét száz hatvan ezer méő zabot, 20 ezer ökröt, és 10 ezer lovat jánlottak Ő Felségének. Ugyan azon esztendőbenn, szembetűnő előmenetele volt segeinknek. Mert a' Frantziákat, kik a' Rhénus felől, Német Országonn keresztül, szin-e Cseh Országig nyomakodtak, délről pedig *Tirolba* rohantak vala, amott Fő Herceg *Károly*, itt pedig Báró *Alvinczi* vezér-ése alatt, szerentséssenn visszaverték. Mely előmenetelenn való örvendezéseknek kijentésére, az Ország Rendei, Po'sonból, választott Követjeiket küldötték Herceg *Károlyhoz*, a' Rhénus mellé, *Offenburgba*. De már a' következő 1797 dik esztendőbenn, mind a' Rhénusnál, mind Olasz Országban, szerentsétlenül folyt, *I. Ferentz* Királyunkra ézve, a' hadákozás. *Mántua*, melyet *Wurm-er* és *Mészáros* Generálisoknak, a' szer felett aló éhség miatt, tovább megtartani lehetetlen volt, 9 hónapi bézáraitatás után, februárius 2-dikánn, magát feladta. A' *Francia*, *Április* 3-dikánn, már *Grätz*benn volt. Étsből, a' Fő emberek, Kereskedők, és legenek, Magyar Országra vették mago-at. A' Város népe, az Akadémiai Ifjúság, *Április* közepénn, felfegyverkeztetett. Azom-bann,

bann, Fővezér Bonaparte, vévén észre; hogy háta megett a' *Velentzések* fegyverrel keltek: *Aprilis 8-dikán*, az előljáró (praeliminaris) Czikkelyeit a' Békességnék, *Leoben*ben elkészíti. Ezeket Ő felsége, *Aprilis 23-dikán* megerősíti; melyek szerint Belgiumi és Olasz Országi birtokiról lemondott. A' Békesség mindazáltal teljes tökéletességre még azután ment; minékutánna t. i. Bonaparte a' *Velentzések*ben erőt vett. Ekkor *Passerano* (Passeratum) és *Udine* városok között, *Campo Formido* (vagy *Campo Formio*) nevű kevés házakból álló falubann, (mely a' régi *Friaulbann*, vagy *Forojuliumi* Hertzegségben esik), *September 28-dikán*, (1797-ben) általán fogva megkészült a' Békesség, melyben a' *Velentzi* Közönséges Társaságnak (Respublica Veneta) az *Adriai* Tenger és az *Ets* (Adige, Athesis) vize között fekvő része, magával *Velentze* városával, és *Iztria's Dalmátziá* tartományokkal egvűtt, *Frantzia* Fővezér *Bonaparte* által, Felséges Urunknak engedődött: a' Német Birodalomnak pedig, a' Rhénus vize tevődött határává. Ez a' Békesség azután, mind Ő Felségétől, mind a' *Frantzia* Directoriumtól megerősítetvénn: a' megbékélt Feleknek, arról szóló eredeti írásai, *December 1. napján* (1797.), *Rastadt*bann tseréltettek fel.

§. 172. *Második Háborúja* Felséges Királyunknak, a' *Frantzia* Közönséges Társasággal kezdődött 1799-ben; melynek oka, alkalmatossága, egész folyása, és kimenetele, rövidedenné volt. A' *Campo Formido* Békességnék az a' Czikkelye, mely a' *Frantzia* *Respublica* határává a' Rhénust tette, Német

Német Országot illetvén: szükség volt, az eránt, a' Német Birodalombéli Fejedelmekkel is egyességre lépni. E' végre *Rastadtba*, a' régi Bádén Marchionátus nevezetes városába, Gyűlés (*Congressus*) rendelődött, mely, December 9 dikénn, 1797-benn, kezdette el Uléseit. Ebbenn a' *Gyűlésbenn*, Januárus 19-dikénn, 1798-bann, a' Frantzia Követek, nyilván és egyenesen kimondták, hogy a' Német Birodalommal kötendő Békességnék más fundamentoma nem lehet, hanem csak ez, hogy a' Frantzia Republica és Német Ország között a' Rhénus vize légyen határ; a' minthogy a' Frantziák, négy nappal azután (Januárus 23-dikánn), a' Rhénus bal partján lévő egész tartományt, mint magokét, *Departementekre* is osztották. Folytatódván a' Gyűlés: *Mártizius* 13-dikánn, a' Német Országi Papi jószágoknak *Secularizációja*, vagy, Világi birtokká való változtatása eránt, tettek említést a' Frantzia Követek: hogy azokból, a' megkárosodott Német Fejedelmeknek elég tételezhetnék. Erre, a' Német Birodalombéli Követek, Aprilis 4 dikénn, ráállottak. Azombann, a' Frantzia Követek nem igazán dolgoztak; céljok tsupán a' lévén: hogy az időt húzzák halaszazák, és, az alatt, a' Frantzia Republica, mind inkább inkább terjeszkedhessék. Ugy is volt valósággal a' dolog. Mert, míg *Rastadtbann* a' tanakodás sikerellenül folyt: az alatt *Hollandia*, Januárus 23-dikánn, 1798-bann, *Batáviai Republicává*; *Waadtlánd* (v. *Pais de Vaud*) *Helvétziábann*, Januárus 26-dikánn, *Lemanica Republicává*; a' *Pápa birtoka*, Februárus 15-dikénn, *Római Respubli-*

publikává; maga *Helvétzia*, Aprilis 12-dikénn, *Megoszolhatatlan Respublikávd* változtatódott; *Geneva* pedig, Május 3-dikánn, nyilván a' Frantzia Respublikához foglaldott. Azonközben, a' Bétsi Frantzia Követ, *Bernadotte*, mintegy kereste az alkalmatosságot, az ellenkezésnek újra való felélesztésére. Mert, azonkívül, hogy magát nagy felfúvalkodással viselte, és a' Bétsi Népen keveset adott: Aprilis 13-dikánn, három színű Frantzia Nemzeti zászlót tett ki a' szállásánn; mellyel a' Bétsi népet magára zendítette. Azután, azt okolvann, hogy ő megsértetett, *Bétset* elhagyta. A' *Rostadti Frantzia Követek* pedig, kívánságaiknak határt nem tévénn, hanem újabb meg újabb hasznok vételéhez tartvann igazságokat (*praetensio*): már Május 3-dikánn, a' Rhénus jobb partja eránt is kérdéseket támasztottak. Így, az 1798. esztendő haszon-talan alkudozásokbann tölt el. A' következő 1799. esztendőben is, a' Frantziák visszaélvann a' Békességgel, hasonlóképen terjeszkedni kívántak; a' mint hogy, már Januárus 25-dikénn, *Nápolyt Parthenopei Respublikánn* hirdették ki. Mind ezeket, valamint a' Muszka Czár *I. Pál*, úgy Felsőéget Királyunk is, békunyt szemmel nem nézhette. Azombann, a' Frantziák, nyilván is megrontották a' Békességet. Mert *Jourdan* nevű Vezérjek, Mártyus 1. napjann, (1799.) a' Rhénusonn *Kéhlnd* általljövén, *Manheim* városát elfoglalta. E' szerint, elkezdödvén a' Frantziák részéről a' háború: Fő Hertzeg *Károly* is, táborát, a' *Lech* vizénn, Mártyus 4-dik napjann általszállította. Mártyus 25-dikénn, *Stockachnd*, üt-

közvet.

közetre is került a' dolog, melyben Fő Her-
tzegek Károly, *Jourdant* hátra nyomta. Ez
időtől fogva, a' Békesség megmaradhatása
eránt minden reménység elenyészvén: a'
Császári Követ Gróf *Metternich*, Aprilis
6-dikán, *Rastadt*ből visszahívattatott. A'
több Követek is, Aprilis vége felé, mind
eloszlottak; a' midőn (Aprilis 28 dikán)
a' Frantzia Követekenn, a' mint némelyek
gyanítják, magának az akkori elveteme-
dett Directóriumnak alattomos intézéséből,
az a' szerentsétlenség történt, hogy kettő
közülök, (*Bonnier* és *Koberjot*), bizonyos
emberek által, megölettetett, egy pedig,
(*Jean Debry*) nagyon megsebesítetett.

Azonközbenn, a' Muszka sereg, Felsé-
ges Királyunk segítségére, *Szuvarov* alatt,
megérkezett. *Szuvarov*, Ő Felségétől, *Béts-
henn*, Császári Fővezérnek nevezetvén,
egyenesen Olasz Országba ment, és *Vero-
mandl*, az egyesült Ausztriai és Muszka se-
regek vezérletét, Aprilis 16-dikán, által-
vette. Már tehát egész erőben folyt a'
hadakozás. *Kray*, *Mantudt*, Julius 28-di-
kán (1799.) a' Frantziáktól visszaveszi.
Ugyan ez, *Méldssal* együtt; *Szuvarov* alatt,
Novindl, a' Génuai földön, *Joubert* és
Morreau Frantzia Vezérekenn, Augusztus
15-dikén, győzedelmeskedik, *Joubert* az
ütközetben elesik. *Tortóna*, melyet *Alvin-
ezy* ostromol vala, Augusztus 22-dikén,
magát a' feladásra elszánja. *Róma*, Augusztus
30-dikán visszavévetik. A' Pápa bir-
tokából, a' Frantzia hadak kimennek. —
Más felől, Fő Hertzegek Károly, Helvétzi-
ába nyomakodott, *Sztáray* pedig *Man-
heim*ot visszavette vala. A' Frantziák meg-

szorúlván, az által kaptak erőre, hogy a' Helvétusokat magokhoz édesgették. Ekkor a' Muszka hadak, Olasz Országból, a' *J. Gothárd* hegyénn keresztül, Fő Hertzeg Károly segítségére, Helvétziába mennek: de ott, Tigúrumhoz közel, a' *Limmaat* vizénél, *Korsakov* Vezérjek alatt, *Massená*tól, September 8-dikánn, erősen megverettetnek. Ugyan akkor, az Ausztriai seregen, melyet *Hötze* és *Petrás* vezérelnek vala, *Utznach* nevű kisdud városnál, a' S. Galleni vidékenn, Frantzia Vezér *Soult* győzedelmeskedik; maga *Hötze* is a' Hartzbann elesvénn. A' Muszkák félre húzzák magokat; azután pedig felkerekedvénn, a' *Schaafhausennél*, Octóber 7-dik napján, a' Rhénusonn általjönek, és haza mennek. Mind ezek ellent nem állván: Fő Hertzeg Károly, a' Rhénus mellett magát erősen tartotta. *Sztáray*, December 2-dik napján, *Philipsburgot* a' megszállás alól felszabadítja. Frantzia Vezér *La Courbe*, December 4-dikénn, *Sztáray*tól fegyverszünetet kér; melynek Fő Hertzeg Károly helyt nem ad. A' Frantziák tehát, December 8-dikánn, magokat, a' Rhénusonn által, visszahúzzák. Így folyt le az 1799 dik esztendő. Még 1800-bann is egy darabig, szép előmenetel volt seregeinknek. *Mélds*, *Voltrind*, a' Genuai vidékenn, Mártius 18 dikánn, szerentsésenn hartzolt *Massená*val. A' Frantziák Genuába vonták magokat. Generális Ott, Genuát, *Massena* hoszasas őltalmazása után, Junius 4-dikénn, Capitulátzióra kényszerítette. De utóljára egészen megfordult a' szerentse. *Bonaparte*, a' Ki Egyiptomból, Octóber 9-dikénn, 1799-benn, ha-

za érkezvéna, November 13-dikénn, *M^o Consullá* tétetett vala, minekutánna a' Frantzia Közönséges Társaságban tsendességet szerzett, 1800-bann, tavaszra kelve, mint egy új lelket adott a' Frantzia seregekbe. Aprilis 25-dikénn, *Boisachnál, Kehlnél, és Bazileánál*, egyszerre jöttek által a' Frantzia hadak a' Rhénusonn; és, Május eleinn, az egymást felváltó *Engeni, Möskirchi, Biberachi, és Memmingeni* ütközetek után, hadi népünket úgy visszanyomták, hogy annak az Ulmai sántzok közzé kellett magát venni. Azombann, maga *Bonaparte, Berthierről* együtt, Május közepénn, hatvan ezer főből álló Frantzia tábort, a' *Cenis, Sz. Gothárd, Sz. Bernhárd és Simplon* hegyeken általvezetvénn, arról a' részről, a' honnét gondolni se lehet vala, béronított Olasz Országba, és *Aosta* felé nyomult. Junius 14-dikénn, *Maregnónál, Alessandrá* és *Tortóna* között, szembe szállván *Mélassal*: igen erős ellentállásra talált. Hosszas viaskodás után, már az egész Frantzia tábor ki volt nyomva helyéből, a' midőnn *Desaix*, friss sereggel, segítségére érkezett. *Desaix* maga elesett: de kelleterőnn hozott népe, tökéletes győzelemre nyitott utat Bonapárténak. Más nap (Junius 15-dikénn) *Mélas* fegyverszűnést kért; mely, *Alessandrán*, oly feltétel alatt állított meg: hogy, a' Császári seregnek, a' *Pó (Padus)* és *Mincia* vizeken túl lévő tartományt, minden abbann elfoglalt városokkal és erősségekkel együtt, oda kellett hagyni. A' Békességről való alkudozás is, Lotharingiának *Lüneville* nevű városában, elkezdődött: de mivel a' Párisi Igazgató

Szék, Ő Felsége kívánságának helyt adni nem akart: a' háború ismét megújult. A' Császári fegyveres népnek újra nem szolgált a' szerentse. Olasz Országban, ugyan is, a' *Pó* és *Mincio* partjaitól, a' *Tagliamonta* vizénn által nyomattatott: Német Országban pedig, *Jó Hertzog János* alatt, *Hohenlindennél*, Felső Baváriában, December 3-dikán (1800.), *Morsau* által, meggyőztetett; úgy hogy a' Frantziák, egész Felső Ausztriáig nyomúlva, *Lintzet* megvették, és magát *Bétset* is félelembe ejtették. Ekkor fegyverszünet kötött: a' Békesség, *Lünevilleben*, *Gróf Cobentzel*, és *Bonaparte Jósef* által, *Februárius 9-ik* napján, 1801-ben, megkészült. Ezen *Lünevillei Békességnek*, jobbra, azok voltak a' Czikelyei, melyek a' *Campo Formiói Közösségnél* állítottak vala meg. Felső Királyunk, *Ausztriai Belgiumról*, a' *Falkenstein Grófságáról*, és minden birtokról, melyek a' Rhénuson túl estek, lemondott; a' Frantzia Közösséges Társaságnak, a' *Rhénus vize* tovódvén határává. Azon Örökös Fejedelmeknek, kik a' Rhénus bal partján birtokaiktól elestek, a' Német Birodalomból ígérődött károk kipótoltatása. Olasz Országban, határu, az *Ets vize* tovódvén: mind az, valami azonn túl van, a' Frantziáknak engedődött. Ezenn az okon, *Veronának* és *Legnagnónak*, (mint a' mely városokat az *Ets vize* ketté hasít), a' vízen innen eső része, a' hídnak felével együtt, Ő Felségénél maradt: a' túlsó rész pedig a' Frantziáknak esett.

§. 173. A' Frantzia Császárral *I. Napóleonnal*, első Háborúja, 1805-ben lett Ő Fel-

Felségének. Arra okot azok az újítások szolgáltatniak, melyek akkor tájbann történtek. Napóleon, a' Frantzia Császársággal meg nem elégedvénn, azonkívül, Mártius 15 dikénn (1805.), *Olasz Országi Király* titulust vett fel; Május 26 dikánn pedig, Mediolánumbann, maga magát meg is koronázta. Junius 4 dikénn, a' *Génuai Közöpséges Társaság*ot, függetlenségétől megfosztván, a' Frantzia Birodalomhoz kapcsolta. Ezeket, és ezekhez hasonló tselekedeteit Napóleonnak, nem tsak a' *Bétsi*, hanem a' *Petersburgi és Berlini Udvarok* is, úgy nézték, mint a' melyek, a' *Lünovillói Békességgel* ellenkeznének, és szenvedhetetlen hatalmaskodást mutatnának. A' dolog szóval és levelezéssel el nem igazítódhatott. *Napóleon*, magát háborúra határozván: már Augusztus 27-dikénn, parantsolt a' tenger partonn *Boulognéndi* lévő seregének, (melyet az Anglusok ellen akart vala hajó-
ra ültetni), hogy a' Rhénus felé induljanak. Augusztus 30-dikánn, a' Frantzia nagy Armádát, *Bernadotte, Marmont, Davoust, Soult, Lannes, Ney*, és *Augerau* Vezérek alatt, hét *Corpusokra* osztotta; a' szükségre tartott (Reserva) Lovasságot, *Printz Mürratra* bízta; a' Fő Kommandót pedig magának tartotta. Célja a' vólt: hogy ő Felségét, véletlenül, és több felől támadja meg. Erre való vólt az is, hogy *Bernadottét*, még Szeptember eleinn, Hannóvera Tartományába küldötte. Felséges Urunk, kén-telen lévén az ellentállásról gondolkodni: két Hadi sereget állított ki. Egyiket Fő Hertzeg *Károly*, Olasz Országban: másikat Generális *Mack*, Német Országban vezér-
lette

lette. A' Muszka Czár *I. Sándor*, segítséget ígért; útnak is indította hadait; sőt azokat maga is követte. A' Pruszsus Király, *III. dik Wilhelm*, biztató szót adott, mint szintén a' Bajoriai Választó Fejedelem *II. Maximilián József* is. Ilyen környúlálások között, Generalis *Mack*, Sept. 8. dikénn, az *Ins* vizénn általkelvén, Bajoriába, onnan pedig, Svéviába ment, és *Ulma* alá szállott. A' Frantziák, September közepe után, *Mozartsdnál*, *Straszburgnál*, *Spiránál*, *Manheimnél*, és *Durlachnál*, a' Rhénuson, nagy hirtelenséggel, általjöttek. Azombann, a' Muszka segítség, idejébenn, meg nem érkezett; a' Pruszsus, biztatásának meg nem felelt; a' Bavarus pedig, hadait, melyek nekünk valának ígérve, a' Frantziák seregével egyesítette. Az Anglusok is, kik erre a' Háborúra ösztönözték vala a' száraz, Európai Hatalmasságokat, semmi próbát (a' végre, hogy a' Napóleon Császár figyelmetességét más felé vonják) a' Frantzia partokon nem tettek. Innen lett az, hogy elől, a' Rhénustól — magával Napóleonnal együtt jött — számos Frantzia Hadak; hátúl, a' Hannóverából, *Kasszelénn*, *Vurtzburgonn*, és *Anspachonn* által, véletlenül megjelent *Bernadotte* serege, Octóber 14. napján (1805.), *Mack*-nak egész táborát körülkerítették. Fő Hercege *Ferdinánd*, a' vitéz Huszárokkal, magát kivágta az Ellenség közzül; de a' többi nép, *Ulmába* vonván magát; és *Ulmábann*, Oct. 17. dikénn, capitulálván: mind hadi fogságra jutott. Így a' Frantzia tábor, minden ellentállás nélkül, mehetett Bécs alá. Fő Hertzeg *Károly*, erősen tartotta vala magát *Olaszországban*: de, midőnn az *Ulmai* szeren-

tsélen-

cséllenséget, és a' Frantziáknak *Bétshez* való közelgetését meghallotta: bátra húrta magát, és sietett visszajőni. *Masséna* mind addig nyomábann volt, míg, *Cárnioliánn* és *Horvát Országonn* által, *November vége* felé, *Magyar Országra* nem érkezett. A' szüntelen való verekedés, a' kemény idő, a' sok sanyarúság, és az abból következő ragadó nyavalya nagyon megfogyasztotta hadinépét. Azonközben, az *Ulmánál* győzedelmeskedett *Frantzia Sereg*; *November 13-dikán*, *Bétsbe* bémegyen; *Napoleon Császár Schönbrunnba* száll; és, egy *Frantzia* tsoport *Po'sonba* küldődik. Más részről, a' *Muszka* segítség, *Morvába* érve, az *Ausztriai* kevés hadakkal egyesül. *Napoleon* semmit nem késve, hogy a' *Fő Herceg Károly* seregének érkezését megelőzze: *Auszerküzénél*, (*Morva Országban*, a' *Brünni* Kerületbenn), - *Felséges Urunknak*, és a' *Muszka Czárnak I. Sándornak* jelenlétébenn, az egyesült *Ausztriai* és *Muszka* táborral, *December 2-dik napján*, megütközik, és, igen erős viadal után, rajta győzedelmeskedik. *Felséges Urunk*, hogy *Örökös Tartományt*, az *Ellenség* pusztításától, és, a' hova tovább mind nagyobbra nagyobbra nevezhető veszedelemtől megmentse: *Napoleon* Császárral magános beszédet tartott; melyet osztán, *December 6-dikán*, *Fegyverszünés* követett. Ezen *Fegyverszünés* szerint, melyet *I. Sándor* is elfogadott, a' *Muszka* Hadaknak, az *Ausztriai Tartományokból* ki kellett takarodni; a' minthogy, mindjárt *December 8. napján*, útnak indulván, *N. Szombatonn*, *Kátsán*, és *Krakkón* által, visszatértek hazájokba. Azután, a'

Békességre

Békesség feltételeinek kidolgozására, December 20-dikán, Követek rendelődtek, Ő Felsége részéről ugyan, *Hertzeg Lichtenstein János*, és Feldmarsall Lieutenáns *Gróf Gyulai Ignácz*: a' Napóleon Császár részéről pedig, *Talleyrand Perigord*; kik *Po'sonba* gyűlvén, December 20-dikán értek véget munkájokbann. Az elkészített Czikkelyek, a' Békélő Hatalmasságoktól, December 27-dikén és 30-dikán erősítették meg. A' következő 1806-dik esztendő 1. napján pedig, a' Békességről szőlő költsönös *Levelek* is feltserélhettek. Ezen *Po'soni Békességben*, Felséges Urunk, *Velentzéről*, és az azzal járó minden birtokokról, melyek a' *Campo Formiói* és *Lünevillei Békességben* lettek vala tulajdonaivá, lemondott. Elvesztette *Tirolt*, a' *Brixeni* és *Trienti* vidékkel, és *Voralbergel* együtt, úgy szintén, a' *Hohenems*i, *Tettmangi*, *Langenargeni*, *Lindau*i, és más Svéviai birtokait.

§. 174 Legközelebből érte Magyar Országot, 's annál fogva, legérezhetőbb is lett arranézve az utolsó Frantzia Háború, mely, Felséges Urunk részéről, I. Napóleon Császárral, 1809-dik esztendőben, minden külső segítség nélkül, folytatódott. Egy része a' Frantzia nagy Armádának, a' Rhénus felől: másik Olasz Országból, tódúl Felséges Urunk Örökös Birtokira. Amott Császári és Királyi Fő Hertzeg *Károly*: itt *János* Ő Császári és Királyi Fő Hertzega, viaskodott ellene. E' Háború, (1809-benn), *Április* közepe táján kezdődvén, és szinte *Octóber* közepével végződvén: fél esztendeig tartott. Valamint *Régensburgnál*, *Áprilisnek 22-dik* és azt követő napján, Napó-

Napóleonnak szolgált a' szerentse annyiban, hogy sok szbenn megújított hartzok és tusakodások után, Császári és Királyi Fő Hertzeg *Károly*, nagy nehezenn általnyomattatott a' Dunán: úgy, viszont, egy hónappal azután, *Május 22-dikénn*, *Aspern* és *Eszlingen* között, ez a' Fő Hadi Vezér, diadalmaskodott, a' megverettetéshez (ki-vált Napoleon Császár jelenlétébenn) te-lyességgel nem szokott Frantziákobn. Azon-közben, Császári és Királyi Fő Hertzeg *János*, mihelyt a' Regensburgi ütközet ki-meneteléről bizonyos hírt vett: azonn igye-kezett, hogy az Olasz Országi Armádát Magyar Országra hozza. Véghez is vitte ezt szerentsésenn: ámbár hátul, az utánna nyomuló Olasz Országi Vicze Király (*Eugenius*) seregétől, majd tsak nem szüntelen háborgatódott. Magyar Országra beérvén: úját *Pápán* által, egyenesenn *Győrnek* vette, oly célból, hogy ott, a' felkelő se-regekkel egyesülvén, bévárja az Ellensé- get. *Junius 13 dikénn* érkezett *Győrbe*. Azon-bann, meg se pihenhetett: midőnn már a' Vicze Király élőljáró serege, dél után, *Győr* előtt termett. Ez, mindjárt akkor visz-szanyomattatott. Még az nap, Fő Hertzeg *János*, a' Felkelő gyalog sereget, gyalog hadi népe között, felosztotta: a' Felkelő Lovasságot is, Lovássaival öszveállította. Más nap, (*Junius 14-dikénn*), minden gon-dolatonn kívül, jókor reggel, egész táborá- val együtt, megérkezett *Eugenius*, és azon-nal, megtámadta seregeinket. Ezek, a' *Palatínus*, és *János* Ő Császári és Királyi Fő Hertzegségek vezérlése alatt, erősen viaskodtak. A' gyalogság, egynéhány iz-
benn

benn nyomta vissza az Ellenséget. De a Lovasság, nagyobb részént, olyanokból állvann, kik a lovonn való hadi fordulásokban még egészen gyakorlottak nem voltak, bár a Vitézségenn nem múlt, utóljára zavarodásba hozódott. Így dél után 3 órákor, hanyatlani kezdvén tábornok: magát Komáromba húzta vissza. Győrbe, még azután tíz nap múlva, *Junius* 24-dikén, mehetett bé az Ellenség.* Azonközben *Napóleon* Császár, az *Asperni* nagy veszteséget helyre akarván hozni, egész erejének, a' legjobb móddal lehető összezedésébenn, és elintézésébenn foglalatoskodott. E' végre, széljel lévő, mind Francia, mind idegen, úgymint, Szaksz, Bavariz, Würtembergi, Olasz, és Portugallus hadainak, az eránt adott parantsolatot, hogy *Béts* alá siessenek. E' volt az oka, hogy Olasz Országi Vicze Király *Eugenius*, Győr alól, egyenesen *Bétsnek* vette útját. Hagyott ugyan, valamint *Győrnel*, úgy *Pósonnál* is, valamely részt hadi népéből: annak mindazáltal sokkal nagyobb részét *Bétshez* vitte; a' hová, *Julius* 4-dik napján érkezett. Még az nap, a' *Napóleon* temérdek Armádája, kezdett *Lobau* szigetébe kiállani, és magának, a' Duna bal partjára való kiszállásra, utat azzal készített, hogy Előljáró seregeinkre, a' bombikat és gránátokat sűrűn hűllatta. Az általszállás estvére meglett. *Entzensdorft* felgyűjtván, annak világánál, éjjel, a' Duna bal partján lévő ligetekbenn erős állást szerzett magának az Ellenség. A' Fő Hertzeg *Károly* Armádája, a' *Stammersdorfi* domboktól fogva, *Deutsch-Wagramenn* keresztül,

Mark-

*Markgrafen-Neusiedel*ig, két tsata rendbenn, állott. *Julius 5-dikénn*, dél tájbann, táborunknak *Wagramnál* és *Neusiedelnél* álló részére, nagy ágyúkkal kezdett lövöldözni az Ellenség, és estvefelé, annak derekánn igyekezett általtörni: de visszazaverettetett. *Markgrafen-Neusiedel*, és *Deutsch-Wagram* ezen alkalmatossággal felgyújtattak, és mind a' két tábor, egész éjjel, fegyverbenn maradt. Ő Császári és Királyi Fő Hertzezsége, *Generalissimus Károly*, az Ellenségre való útést, *Julius 6-dikára* határozta. E' végre, Fő Hertzeg Jánosnak izent, hogy *Possonnál* lévő seregével, a' *March* (Mora-va) vize felé sietve jövénn, magát az Armáda-bal szárnyához kaptsolja. Alig kezdett *Julius 6-dikánn* vírradni: már az Ellenség, oly nagy számmal, a' minémű egy helyenn, sok időtől fogva, hadi rendbe nem állott, (számát 180 ezerre tészik), csak egy ágyú lövésnyire vólt. Fő Hertzeg János, a' rendelt időre el nem érkezhevén: Armádánknak bal szárnya, melyet ezen Fő Hertzeg seregének kell vala erősebbé tenni, körül kerítettett. Az ebből következett zűrzavar miatt, seregünk, kéntelenítetett magát, *Znaym* felé vonni. *Julius 10-dikénn*, a' fő szállás *Znaymbann* vólt. Más nap hajnalbann, az Ellenség, *Masse-na* vezérlése alatt, *Znaym* alá nyomúlt. A' tüzelés mind két részről elkezdődvénn: erős viadalra került a' dolog. Nap lementje előtt valamivel, kezdtek egymásnak a' megglanadt seregeknek Vezérei izengetni. Az ágyúzás megszűnt; és még azon éjjel, az Ausztriai részről *L. B. Wimpfen*, a' Frantziákéról pedig, *Marsall Borthier*, öszvejö-

III. Darab.

Q

vén,

vén, fegyverszünet kötöttek. Ezen fegyverszünet azután, *Octóber 14-dikén*, (1809.) a' *Bécsi Békesség* követte; mely által a' Száván túl lévő Horváth Ország, következésképp a' Határ szélenn lévő *hat Regiment*, a' *Tengerparti Kerület*, és *Zágráb Vármegyének* nagyobb része, " *Nápoleon Császár* hatalma alá: *Napnyugoti Gallitzia*"" pedig, és a' *Zamosci Kerület*, (mely, Napkeleti, vagy, O Gallitziában esett) a' *Saxóniai Királynak*, mint *Vorsói Nagy Hercegnek*, birtokába jutottak."" Ezenkívül *Napkeleti Gallitziából*, a' *Muszká Czárnak I. Sándornak*, 240 négyszegű mérföldnyi kiterjedésű, és 400 ezer lakost tápláló föld adódott.

" *Győrben*, a' *Nyantsiák* kemény ostroma alatt, *Oberster Pécsi Mihály Úr* volt a' *Comendans*, a' ki az *Ellenséget*, teakély számú népével, úgy megjárúsdította, hogy az, midőn a' városba bement, és az őltalmazók kevés voltát látta, magát megszégyenlette. Fortélyla az *Oberster Úrnak* a' volt, hogy kevés számú ágyút, a' várnak hol egyik hol másik részre vitette, és úgy lövöldöztetett az *Ellenséget*; mely is, abból azt hozta ki, hogy a' vár, elég ember által, és elég ágyúval őltalmazdik: noha a' dolog ellenkezőképp volt.

" A' *Horváth Országból* elesett Rész kiterjedés, mintegy 85 négyszegű mérföldet téessen. Lakosainak száma mégyn mintegy 136 ezre. Elvattatik az, a' mostani Igazgatás alatt, a' több *Ausztriai* birtokokból elszakasztódott részekkel együtt, *Illyriai Tartomány*nak osztatik hét részekre, melyek közül a' két első *Carniolidból*, a' 3-dik *Istriből*, a' 4-dik *Polgári Horvát Országból*, *Carlstadt*, *Fiume*, és *Zeng* városokkal együtt; — a' 7-dik *Katonai Horvát Országból*, (azaz, a' *hat Horvát Regimentekből*) áll.

*** A' *Petersburgi és Berliui* Udvarokkal, 1795-benn, (Octóber 24-dik napján) készült egyezés szerint, Lengyel Országnek egy Részt, 1796-bann, Felséges Urunk vette által; mely Rész, hogy a' *Régi* vagy *Ó* (azután *Napkeletinek* mondódott) *Gallitsidtól* megkülömböztetődnek; *Új*, vagy, *Napnyágoti Gallitsidnak* neveztetett. Oszlódott pedig tizenegy Kerületekre, és különös Gubernátor által igazgatódott, a' ki *Krackóbann* lakott.

*** Ezen Bétsi Békességhötésbenn, a' *Wilitskai Söaknák* eránt, oly egyezés lett, hogy azok, a' Felséges Ausztriai Udvar, és a' Saxóniai Király között, közösök légyenek. A' múlt esztendőbenn (1811.), November 19-dikénn, új egyesség állítódott meg, mely szerint Felséges Urunk, azon Söaknákat, e' folyó 1812-dik esztendőbéli Februárius Hava 1. napjától fogva számlálván, 8 esztendőre általvetve; oly feltétel alatt, hogy a' só nyereségnek felét, a' Saxóniai Királynak és Varsói Nagy Hertzegnek engedi; ebbe számlálván azon 450 ezer mázsa sót, melyet, ugyan annak részére, esztendőnként, fog adatni Ő Felsége.

§. 175. I. Ferentz Ő Felsége, ennyi sok háborúsági között is, az Ország belső javáról, völtaképpenn gondoskodott: egynéhány ízben tartatván Diétát, a' végre, hogy a' Közönséges dolgok elrendelése, a' hibák megorvoslása, és a' fogyatkozások kipótolása, semmi késedelmet ne szenvedne. Az 1792-dik esztendőbéli *Budai Diéta* után, mely, tsak a' *Magyar Nyelvről* (Artic. 7.) hozott Végzéséért is, örök emlékeztet érdemel, három ízben, úgymint: 1796-bann, 1802-benn, és 1805-benn, *Pozsonba*; egyszer, úgymint, 1807-benn, *Buddra*; 1808-bann pedig, ismét *Pozsonba*, gyültek egybe, Felséges Királyunk meghívá-

hívására, a' Rendei. Ezen Ország Gyűléseinn, a' Polgári és Hadi állapotra; a' Törvény Székekre, és törvénykezés könyebbítésére; a' Kereskedésre; a' munkásság élesztésére 's a' t. hasznos Végzések hozattak. Az 1796-dik esztendőbeli Diéta, különösen nevezetes azért: mivel az Ország, mostani Kedves *Palatinussa*, Császári és Királyi Fő Hertzeg *Jósefnek* Fő Hivatala esztendeit, attól fogva számlálja; Kinek böltsessége és egyenessége által, a' következett Ország Gyűlésekenn, a' Közön-séges Tanátskozások úgy vezéreltettek, hogy mindenkor, mind a' Királynak, mind a' Hazának valóságos javára szolgálóan. A' terhes Háborúk végződése, és az Ország tsendességének visszaállítása után; a' feljebb való (1811-dik) esztendőbenn, annival készebb volt Felséges Urunk arra, hogy a' Hív Magyar Rendeiket, Augusztus 26-dikára, *Po'sonba* hívja, azoknak a' dolgoknak, melyek ez idő szerint halasztást nem szenvedhetnek, a' legjobb móddal való elintézésére. Mely *Po'soni* Ország Gyűlés most is tart.

- * Az 1805-dik esztendőbeli *Po'soni Diétának*, a' Frantziák közelgetése miatt, hirtelen felbontott szakadni.

§. 476. Az említett *negy* Háborúk alkalmatosságával, ugyan annyszor kelt fel a' Magyar Országi Nemesség. Az *első Felkelés* (*Insurrectio*) lett 1797-benn. A' Felkelő Sereg, *Szombathelynél* gyűlt egybe. Ambár pedig ütközetre nem ment: mégis sokat tett arra, hogy a' *Campo Formiói Békesség*, oly feltételekkel készült meg; melyeknél sokkal kedvetlenebbektől lehet vala

la tartani. *Másodszori Felkelése* a' Nemeseknek, 1800-bann esett. Táborozások helye, *Decemberbenn, Kis-Marton* alatt volt. Azután *Laxemburg* környékére Ausztriába mentek; a' *Lünevillei Békesség* megkötése után pedig, 1801-benn, *Német Császárnál* oszlattattak el. A' *harmadik Felkelés* 1805-benn, és a' *negyedik* 1809-benn, a' *veszedelemhez képest, rendkívül való* volt.

§. 177. Felséges Urunk jó szívét, Országlásának eddig lefolyt ideje alatt, valamint egy résztől, az egymás után hamar következett Háborúk viszontagsági; s azokonn kívűl, egy nem várt történet, és mind azok a' szerentsétlenségek, melyeket hív Alattvalói szenvedtek, megillették: úgy más résztől, azon változások, melyeket Felséges Familiájábann a' halál okozott, nem egy ízben érdeklették szomorúsággal. Ugyanis, 1795-benn, Ő Felsége Kedves Testvére, Magyar Ország akkori Nádor Ispánja, Királyi Fő Hertzeg *Sándor Leopold*; 1801-benn, Magyar Ország mostani Kedves Palatinussának Császári és Királyi Fő Hertzeg *Jósef* nek Híve, *Alexandra Paulowna*; 1807-benn, magának Ő Felségének Élete Párja, boldog emlékezetű *Mária Thérézia* Királynénk; 1809-benn, Esztergomi Ersek és Magyar Ország Primássa, Királyi Fő Hertzeg *Károly Ambrás*; végre, ugyan azon esztendőbenn, Felséges Urunknak nagy reménységű Fija *Jósef*, mind igen véletlenül ragadtattak el. A' kedvetlen dolgokbann és környülállásokbann mindazáltal, mindenkor oly békességes türéssel, oly megháboríthatatlan tsendességgel, és eltsüggedést nem esmerő bizodalommal birt jó királyunk: a'

minémű, tsupánn Fejedelmi Nagy Léleknek lehet tulajdona.

- * Ez a' nem várt történet a' volt, hogy Királyi Tanácsos és Sasvári Apátor *Martinovits Ignác*, a' ki, mind bődög emlékezetű II. József Uraikodása alatt, mind azután, a' Fel-séges Udvarnak sok Kegyelmeibenn részesült vala, 1794-benn, az akkori háborgó, és egész Európát veszedelemmel fenyegető. Frantziák-tól kibéreltetvén, alattombann, az Ország egész Alkotmányának felforgatásánn igyekezett. Mely gonosz szándéka kitudódván és bóbizonytódván: bűnös társaival egyetembenn, 1795-benn, Május havábann, az Ország Fő Törvényszékei által reáhozott sententzia szerint, Budánn, kivégeztetett. Lásd bővebbenn e' dolgot, Tisztelendő Csétsényi Svatyics Ignác Úr *Magyarok Históriaja* III-dik Könyvébenn, a' 338. és azt követő oldalonn.
- ** A' feljebb való esztendőkbenn, Magyar Országna sok városai, nevezetesen: *Sopron, Po'son, Selmetsz Bánya, Buda, Érsekújvár, Tilya* 's a' t. a' tűz miatt, felette sok kárt, és csak nem meglábolhatóan inséget szenvedtek. De mind ezek között, legszerentsélenebb volt *Debreczen* városa. Ugyanis ebbenn, minekutánna az 1797-benn, September 16-dikánn, dél után 4 óra tájbann tamadt tűz által, *Hatvan, Kis Új, Nagy Új, Német és Miklós Útszák* végei, a' külső vásári boltokkal együtt, porrá lettek; 1802-benn pedig, Junius 11-dikénn (a' mint e' munka II. Darabjábann, a' 235-dik oldalonn megláthatni) a' Városnak szinte fele, a' Ref. Collegiummal, a' Nagy Templommal, a' Veres és Kis Tornyokkal 's a' t. együtt, megemészződött: 1811-benn, Aprilis 3-dikánn, a' Czegléd útszai sántz aljánn, délbeenn, 12 órakor újra tűz tamadván, az egész *Sz. Anna és Varga útsza*, a' Piárista Szerzetes Atyák Collegiumával 's Templomával, és a' Franciscanusok régi Klostromával együtt, ezenkívül, *Várad útsza*,

mind a' két oldalonn, a' Fejérlő Vendégfogadóig; a' *Miklós útszai* sántz alja, kívül belől; mind a' két Ispotállal, és Miklós útszának nagy részével együtt, megégett; Aprilis 8-dikánn pedig, új gyűlés által, mely délutánn 1 óra tájbann ütötte ki magát, *Hatvan, Mester, Darahos útszák, Péterfjának* napnyugoti részével együtt, a' tűz prédájává lettek. A' Ref. Collégium új épülete (mely 1803-bann, Májusbann kezdődvrén, már ekkor egészen felvívódott, és fedél alá is ment volt) a' régi épülettel együtt, a' körülte lévő lángok között, különbs Isteni gondviselés által maradt meg. Ezen Aprilisi két tűz által, több elégett felénél a' Városnak. A' kár, ömlesztéggel, 4,772,406 Forintra mégyen.

§. 178. De, szíve-megvidámításábann, és a' valóságos örömbenn 's vígasságbann is vólt része Felséges Királyunknak. Azon kedves dolgok között, melyek Ő Felségét, Uralkodása közelebbi esztendeibenn megörvendeztették, közönségesenn szembetűnők ezek vóltak:

1804-benn, Augusztus 10-dikénn, *Ausztriai Örökös Császár* titulust vévénn fel, és az által új fénybe öltözvén Ő Felsége: annak alkalmatosságával, valamint *Bétsbenn*, úgy minden Örökös Tartományibann, azok között Magyar és Erdély Országbann is, *Öröminnepet* kívánt tartatni; mely minde-nütt, a' Felség örvendezésébenn nyilvánvaló részvétellel ment véghez.

1808-bann, Januárius 6-dikánn, Néhai Mediolánumi Igazgató, Királyi Fő Hertzeg Ferdinándnak (a' bődög emlékeztű *II-dik Leopold Testvérjének*) Leányával, Királyi Fő Hertzeg Kisasszony *Mária Ludovica Beatrixal*, harmadik házasságra lépvén Ő Felsége:

sége: a' Meennyegzői Pompa, Bétsbenn, sok Magyar Fő Emberek jelenlétébenn, közönséges öröm és vígasság között tartatott. Ugyan annak alkalmatosságával, állíttatott fel, a' Sz. Leopoldot nevezetett új *Vitézi Rend*; melynek mindjárt akkor, a' Magyarok között is, sok Erdemés Tagjai lettek.

Ezt követte, ugyan azon esztendőbenn, Felséges Királynénk *Mária Ludovica Beatrixnak*, a' Po'soni Ország Gyűlésenn, Szeptember 7-dik napján lett megkoronázása; mely, valamint a' Király Ő Felségének, úgy a' Magyar Rendekeknek is kiváltképenn való örömet szerzett.

1810 benn, Mártzius 11-dikénn, Ő Felsége Első szülött Magzatját, Császári és Királyi Fő Hertzeg Kisasszonyt *Mária Ludovicát*, Frantzia Császár és Olasz Országi Király I. Napóleon Ő Felsége vévénn Feleségül: Felséges Királyunkat, mind ezen szerentsés Hazasság, mind abból, 1811-benn, Mártzius 20-dikénn született Unokája, a' *Római Király*, különösen megörvendeztette.

Mind ezek mellett, kiváltképenn való örömét abbañ találja Felséges Urunk, hogy Örökös Tartományainak fővebb Résezt, azok között Magyar és Erdély Országot, más Európai Tartományoknak sokféle változási között, abbañ az állapotbann, és Polgári Alkotmánybann (*Constitutio*) tarthatta meg, melyet azok legfőbb kintsekknek tartanak. A' Király örvendezése köz az alatta való Népekkel: Annak öröme, ezeknek dítsekedése.

§. 179. Ő Felsége Atyai Uralkodásának közelebbi esztendeibenn, minden Tudományoknak, azok között a' Hadiaknak

is, a' Nemzetbenn való virágoztatására, az Egyházi, Polgári, és Gazdasági dolgokra, a' Kereskedés folyamatja könnyebbítésére, és a' Pénzdolga akadályainak elhárítására nézve, rész szerint egyedül az Ő Felsége munkája, rész szerint a' buzgó Hazafiaknak is, a' Felség — Haza bődöségére czélozó — szándékához járult nemes igyekezete által, minémű készületek, próbák, és intézetek tétettek: mint oly dolgokat, melyek Hazánkban közönségesen tudva vagynak, nem szükség hosszason leírni. Azok közzül, a' névezetesebbek, az esztendőik sorja szerint, ezek:

1801-benn, az 1793-bann kezdődött, *Ferentz Csatornája*, mely, nevét, Felséges Urunk Nevétől vette, tökéletességre ment. Hoszsza tizennegydfél mérföldet tészen. Mégyen a' Dunától, *Monostorszegnél* (Zomborhoz 8 ezer Bétsi öltre) kezdödvén, Báts Vármegyén keresztül, és *Földvárnál* (ugyan tsak Báts Vármegyében) *Betsén* alól egy órányi járó földre, a' Tiszába szakad. A' legnagyobb Dunahajókat, egész teherrel is, megbírja.

1802-benn, Mártzius 19-dik napján, *Váczon*, *Siket Némák Oskolája* állott fel. November 26-dikán pedig, Királyi Fő Komornyik Mester, Sárvári Felső Vidéki Gróf *Szécsényi Ferentz* Ő Excellenziaja, nagy gondal, fáradhatatlan szorgalmatossággal, és töméntelen költséggel öszveszedett Bibliothecáját, régi pénzekből, ritka Kézírásokból, Familliai Czimerekből 's a' t. álló Betses Gyűjteménnyével együtt, az Ország-nak ajándékozta; mely nagy Lélekből származott iselckedetnek emlékezete, hogy an-
nál

nál inkább fenn maradna: azt, az 1807-dik esztendőhenn Budánn tartott Ország Gyűlése, 'Ö Felsége jóváhagyásából, Végzéseinek 24 dik Czikkelyébe foglalni, ill' időnek esmérte. Így vetődött meg, a' *Magyar Országi Nemzeti Bibliothekának** és *Muzeumnak*** fundamentoma, mely, mind kettő, Nádor Ispány Jósef 'Ö Császári és Királyi Fő Hertzezségének buzgó részvétele és bölcs Intézetei által, *Pestenn*, naponként mind nagyobb nagyobb tökéletességre mégyen.

* Ezen Bibliothécát, az említett Gróf 'Ö Excellenziaja, minekelőtte az Országnak ajándokozta volna, Sopron Vármegyében *Csenkens* tartotta; és annak Laistromát, 1799-benn, *Sopronbann*, ilyen titulus alatt kezdte kiadni: *Catalogus Bibliothecae Hungaricae Francisci Comitis Szechenyi*; mely eleibe, Előljáró Beszédet, Néhai Tudós Bétsi Bibliothecárius *Dénis Mihály* Úr bocsátott. Minekutánna pedig, azon Bibliothéca, az Ország tulajdonává lett: annak Laistroma, 1803-bann, ilyen titulus alatt folytatódott: *Catalogi Bibliothecae Hungaricae Szecheniano-Regnicolaris Supplementum* I, mely előtt *Tek. Engel (Christian)* Úr Beszédét láthatni. Ezen Laistrom Tóldalekjának (Supplementum) II-dik Része pedig, 1807-benn, Néhai Fő Tiszt. Kanonok *Szerdahelyi György* Úr Előljáró Beszédével jött ki.

Nem lehet itt elhalgatni, *Cancellarius Gróf Teleki Sámuel* 'Ö Excellenziajának is azon szép és gazdag Bibliothécáját, melyet 1803-bann, Erdélybenn, *Maras Vásárhelyre* helyeztetvénn, minden olvasni és tanulni kívánóknak megnyitott, azolta pedig, mind újabb újabb könyvekkel szaporit. Ennek is Laistroma, mely, magának a' Gróf 'Ö Excellenziajának munkája, nyomtatásbann kijött, ilyen titulus alatt: *Bibliothecae Samuelis S. R. I. Comitis Teleki de Szék Pars I. Viennae, 1796. Pars II. 1800.*

*** A' *Nemzeti Museum* elintézésé, Palatinus József Ő Császári és Királyi Fő Elzégsege akarajából, az Ország Bibliothéka nak Fő Gondviselője Tek. Miller Jakab Ur által, 1807 benn, az Ország Gyűlése alkalmatosságával, ilyen titulusú Munkában adódott elő: *Museum Hungaricum, Exeelsis Regni Proveribus et Inclutis Statibus et Ordinibus exhibitum.* 28 pag. in Folio. Mely időtől fogva, azon *Museum*, a' burgó Hazának adakozásából, szépen nevedik.

Ugyan tsak 1802-benn, bizonyos Római Catholica Oskolákban való tanítás és nevelés végett, Ő Felsége, a' *Benedictinuszok*, *Cisterciák*, és *Praemonstratensisek* Szerzeteit, régi jószágaikkal és jövedelmekkel együtt, visszaállította.

1803-bann, az a' *Gazdasági Oskola*, melyet Tólnai Gróf Festetics György Ő Excellenciája, Szala Vármegyében, *Keszthelyen*, a' Balaton tava partján, *Georgicon* név alatt, kevés esztendőkkal az előtt kezdett vala felállítani, tökéletességre ment, és mind e' mai napig virágzik.

1804-benn, a' széles kiterjedésű *Egri Püspökséget*, három részekre, úgymint: *Egri Érsekségre*, és *Kassai és Szathmári Püspökségekre*, osztotta fel Ő Felsége.

1806-bann, a' *Ratio Educationis Publicae* nevű Könyv szerint való tanítás, a' Római Catholica Oskolákba bevivődött.

Azon Hadi Oskola (*Academia Militaris*) eránt, melyről már 1802-dik esztendőben is volt szó a' Diétán, az 1808-dik esztendőbeli Ország Gyűlés Végzéseinek 7-dik Czikkelyében, határozás tevődvén: Ő Felsége, annak helyévé *Váztot* rendelni, és minél előbb lehető felállítására, pompás épü.

épületet, és szép summát ajándékozni méltóztatott. A' Felség példáját sok buzgó Hazafiak követvén: azon Hadi Oskolának, melynek a' Felséges Királyné Nevéről *Ludovica* név adódott, egy millio Forint tőke-pénze gyűlt. Hogy mindazáltal, mindjárt másik esztendőben (1809.) meg nem nyitódott: az akkori háborús környülállás okozta.

1811-benn, Mártzius 15-dikénn, a' szerfelett megsaporodott *Bankó Czeduláknak, Váltó Czedulókkal* lejendő bétserélése eránt hozott Felséges Rendelés, ugyan azon egy órábann, az egész Országbann kihirdetődött.

§. 180. A' mai időknek Históriája hasonló lévén az olyan festéshez, melyet, a' maga valóságábann, csak úgy vehet fel a' néző, ha ahhoz nagyon közel nem áll: a' legközelebbi dolgokról, igaz meghatározással írni, valamint lehetetlenség: úgy azt próbálni akarni, menthetetlen vakmerőség volna. A' mit bizonyosann tudunk, ez: hogy Ő FELSÉGÉNEK, mint Országunk Kegyes Attyának, az áldott Békesség helyre állása után, minden gondja, szándéka, és igyekezete, hív Alattvalóinak bődögitására vitettetik; KINEK, midőnn, a' Királyok Királyától, forró indulattal, HOSZSZANN TERJEDŐ ÉS SZERENTSÉS URALKODAST KIVANUNK ÉS KÉRÜNK: bizonyosok vagyunk benne, hogy, ugyan akkor, a' mi magunk Javát és Bóldogságát, legigazábbann óhajtjuk és munkálódjuk.

61-13685

1174

**THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
GRADUATE LIBRARY**

DATE DUE

--	--	--

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 06381 9299

**DO NOT REMOVE
OR**

E CARD

